

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФАКУЛТЕТ ТЕХНИЧКИХ НАУКА У
НОВОМ САДУ

**ТИПОЛОШКИ МОДЕЛИ
АРХЕТИПСКЕ КОЛИБЕ
КРОЗ ПИСАНУ ИСТОРИЈУ И ТЕОРИЈУ
АРХИТЕКТУРЕ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор

др **Аница Драганић**, ванредни проф.

Кандидат:

Славен Стевановић Маст. инж. арх.

Нови Сад, 2021. године

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА¹

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Славен Стевановић
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	др Аница Драганић , ванредни професор, Факултет техничких наука
Наслов рада:	Типолошки модели архетипске колибе кроз писану историју и теорију архитектуре
Језик публикације (писмо):	Српски (ћирилица)
Физички опис рада:	Унети број: Страница _____ 310 _____ Поглавља _____ 7 _____ Референци _____ 332 _____ Табела _____ 14 _____ Слика _____ 68 _____
Научна област:	Архитектура
Ужа научна област (научна дисциплина):	Теорија архитектуре; Историја, наслеђе и заштита
Кључне речи / предметна одредница:	Архетипска колиба, кућа, архитектонски простор, егзистенцијални простор, егзистенцијалне парадигме, човек, типолошки модели
Резиме на језику рада:	Главни проблем који ова дисертација истражује јесте простор човекове куће; оног бескрајно битног уточишта, слике најдубље човекове интимности. Када се ова неизбежна поетизираност сваког интимног и личног простора човекове куће теоријски конкретизује (у оквирима постојеће архитектонске теорије), општи проблем дисертације се фокусира на просторне и материјалне границе оне <i>прве човекове куће</i> . Односно, теоријски познато, на феномен <i>модела архетипске колибе</i> . С обзиром да овај модел јесте најпре термилошка синтагма која ближе

¹ Аутор докторске дисертације потписао је и приложио следеће Обрасце:

5б – Изјава о ауторству;

5в – Изјава о истоветности штампане и електронске верзије и о личним подацима;

5г – Изјава о коришћењу.

Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику и не корице се са тезом.

	описује специфичне <i>архетипичне</i> одлике неког архитектонског простора, ужи проблем којим се ова дисертација бави јесте управо питање – <i>архитектонског простора</i>. Пошто архитектонски простор, у најопштијем смислу, јесте симболичка и материјална конкретизација егзистенцијалног простора човека, најужи предмет који овај рад истражује постаје управо питање тог – <i>егзистенцијалног простора</i>. При том, егзистенцијални простор се овде перципира као метафизичка конкретизација човековог живота одређена његовим претходно усвојеним <i>егзистенцијалним парадигмама</i>. Њих треба схватити као скуп човекових личних уверења којима он дефинише свој простор егзистенције; односно, себе и своју позицију у свету. У доступној литератури која се бави историјом и теоријом архитектуре приметно је да не постоји истраживање које би проблем модела архетипске колибе, тиме њених архитектонских и егзистенцијалних простора, сагледавало кроз проблем човекових животних парадигми. Понуђеним истраживањем је пак утврђено да је овај однос од суштинске важности за спознају различитих модела архетипске колибе. Уједно, утврђено је и да је овај однос кључан за конституцију ма ког егзистенцијалног, и тиме архитектонског простора. Развојна линија стога иде у правцу егзистенцијална парадигма - егзистенцијални простор - архитектонски простор - архетипска колиба (или ма која друга кућа архитектуре). Тиме се у овој дисертацији посебно износи мишљење и тврдња да архетипска кућа јесте и једна дијахронијска појава. Односно, уверење да она није зависна од времена већ од парадигме; тј. метафизике коју та парадигма предвиђа. Тиме треба закључити и да су основне одлике архетипичности – суштаственост (личност, човекообразност) и парадигматичност; одакле произилази да архетипска колиба јесте архетипска не јер је првонастала (како се то често погрешно тумачи) већ јер је суштаствена, односно личностна и тиме парадигматична. Архитектонска кућа која је суштаствена (човекообразна, личностна) и тиме парадигматична, јесте у ствари и одистински та – архетипична кућа.
Датум прихватања теме од стране надлежног већа:	
Датум одбране: (Попуњава одговарајућа служба)	

Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)	Председник: др Радивоје Динуловић, редовни професор, Факултет техничких наука, Нови Сад Члан: др Драгана Константиновић, ванредни професор, Факултет техничких наука, Нови Сад Члан: др Милена Кркљеш, ванредни професор Факултет техничких наука, Нови Сад Члан др Душан Ристић, ванредни професор, Филозофски факултет, Нови Сад Члан: др Марко Николић, доцент, Архитектонски факултет, Београд Члан – ментор: др Аница Драганић, ванредни професор, Факултет техничких наука, Нови Сад
Напомена:	

UNIVERSITY OF NOVI SAD

FACULTY OF TECHNICAL SCIENCES

KEY WORD DOCUMENTATION²

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Slaven Stevanovic
Supervisor (title, first name, last name, position, institution)	PhD, Anica Draganic , Associate Professor, Faculty of Technical Sciences
Thesis title:	Typological Models of the Primitive Hut Through Written History and Theory of Architecture
Language of text (script):	Serbian language (cyrillic)
Physical description:	Number of: Pages_____310_____ Chapters_____7_____ References____332_____ Tables_____14_____ Illustrations____68_____
Scientific field:	Architecture
Scientific subfield (scientific discipline):	Theory of architecture; History, heritage and protection
Subject, Key words:	Primitive hut, house, architectural space, existential space, existential paradigms, man, typological models
Abstract in English language:	The main problem which this dissertation explores is the space of the man's house; the most important refuge, the image of the deepest human intimacy. When this inevitable poeticization of every intimate and personal space of a man's house is theoretically concretized (within the framework of the existing architectural theory), the general problem of the dissertation focuses on the spatial and material boundaries of that <i>first man's house</i> . That is, theoretically known, on the phenomenon of the <i>primitive hut model</i> . Since this model is, first of all, a terminological syntagm that describes in more detail the specific

² The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:

56 – Statement on the authority,

5B – Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and about personal data,

5r – Statement on copyright licenses.

The paper and e-versions of Statements are held at the faculty and are not included into the printed thesis.

	archetypal features of an architectural space, the narrower problem that this dissertation deals with, is the question of – <i>architectural space</i>. Since architectural space, in the most general sense, is a symbolic and materialistic concretization of man's existential expanse, the narrowest subject that this paper explores becomes the question of that - <i>existential space</i>. At the same time, existential expanse is perceived as a metaphysical concretization of human life determined by Its previously adopted existential paradigms. They should be understood as a set of man's personal beliefs by which he defines his space of existence; that is, himself and his position in the world. In the available literature concerning the history and theory of architecture, it is noticeable that there is no research that would look at the problem of the primitive hut and its architectural and existential spaces, through the problem of man’s existential paradigms. The established research, on the other hand, found that this relationship is essential for understanding the various models of the primitive hut. At the same time, it was determined that this relationship is the key to the constitution of any existential and thus architectural space. The uprising line therefore goes in the direction of existential paradigm - existential space - architectural space - primitive hut (or any other house of architecture). Thus, in this dissertation, the opinion and claim that the archetypal house is also a diachronic phenomenon is especially stated. That is, the belief that archetypal house is not dependent on time but on paradigm; ie. on the metaphysics that paradigm predicts. Thus, it should be concluded that the basic features of archetypally are - essentiality (personality) and paradigmatic; whence it follows that the archetypal hut is no archetypal because its originated (as it is often misinterpreted) but because it is essential, that is, personal and thus paradigmatic. An architectural house that is essential (human-like, personal) and thus paradigmatic, is in fact a truly archetypal house.
Accepted on Scientific Board on:	
Defended: (Filled by the faculty service)	

Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	President: PhD, Radivoje Dinulovic, full professor, Faculty of Technical Sciences, Novi Sad Member: PhD, Dragana Konstantinovic, Associate Professor, Faculty of Technical Sciences, Novi Sad Member: PhD, Milena Krkljes, associate professor Faculty of Technical Sciences, Novi Sad Member PhD, Dušan Ristic, Associate Professor, Faculty of Philosophy, Novi Sad Member: PhD, Marko Nikolic, assistant professor, Faculty of Architecture, Belgrade Member – Supervisor: PhD, Anica Draganic, Associate Professor, Faculty of Technical Sciences, Novi Sad
Note:	

Захвалница

*Оцу, Мајци, Ближњим,
оцима, матушки, деци,
оцу, мајци, ближњим,
даљњим...*

Ово дело јесте ваше дело.

Заслужено Хвала за незаслужену Љубав.

„Само је један простор за архитектуру важан и одлучујући –
*сам живот и конкретни људи*³ око нас.“⁴

Ранко Радовић

---

³ Сва истицања у цитатима су од стране аутора С. С. уколико другачије није назначено.
⁴ Радовић, 112.

„Грађење кућа је, на срећу, остало неопућиви део људске егзистенције која
није нити једна нити је једина.“⁵

Ранко Радовић

---

⁵ Ранко Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез* (Нови Сад: Stylos, 2005), 52.

Садржај	3
Речник појмова	5
Пролог	6
1. ОСНОВНЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ПОСТАВКЕ	10
1.1. Проблем и предмет	11
1.2. Мотиви	14
1.3. Постојеће знање и литература	16
1.4. Циљеви и резултати	23
1.5. Задаци	24
1.6. Хипотезе	25
1.7. Методологија	26
1.8. Примена и вредност	29
1.9. Дијаграмски приказ поставки истраживања	30
I ДЕО: ОСНОВНЕ ПОСТАВКЕ МОДЕЛА АРХЕТИПСКЕ КОЛИБЕ	
1. Концептуалне основе модела	33
2. Концептуалне одлике модела	41
3. Историјски развој модела	48
3.1. Стари век	52
3.2. Средњи век	62
3.3. XVIII век	70
3.4. XIX и XX век	78
4. Криза модела и закључна разматрања	86
II ДЕО: СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА МОДЕЛА АРХЕТИПСКЕ КОЛИБЕ	
1. Многострукост избора	92
1.1. Критеријуми селекције студија случаја	93
1.2. Приступни оквири за анализу	98
2. Студије случаја егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама	99
2.1. Марк Антоан Ложије	99
2.2. Ле Корбизје	113
2.3. Френк Лојд Рајт	131
2.4. Бернард Рудофски	147
2.5. Мартин Хајдегер	160
2.6. Мирча Елијаде	170
2.7. Кристијан Норберг Шулц	185
2.8. Ранко Радовић	195
3. Закључак и додатне студије	209

III ДЕО: ТИПОЛОШКЕ КЛАСИФИКАЦИЈЕ МОДЕЛА АРХЕТИПСКЕ КОЛИБЕ

1. Идентификација типолошких критеријума егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама	216
2. Класификација типолошких критеријума егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама	220
2.1. Типолошки критеријуми Марк Антоан Ложијеа	222
2.2. Типолошки критеријуми Ле Корбизјеа	226
2.3. Типолошки критеријуми Френк Лојд Рајта	230
2.4. Типолошки критеријуми Бернарда Рудофског	234
2.5. Типолошки критеријуми Мартин Хајдегера	238
2.6. Типолошки критеријуми Мирча Елијадеа	242
2.7. Типолошки критеријуми Кристијан Норберг Шульца	246
2.8. Типолошки критеријуми Ранка Радовића	250
3. Типолошки модели егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама	254

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА 262

Литература	280
Попис илустрација	300
Попис дијаграмских приказа	309

Речник појмова

У циљу јасније перцепције различитих и мање познатих појмова прилаже се кратак Речник појмова. Његова главна улога јесте да на концизан начин сублимира и представи касније шире анализе и објашњења кључних одредница ове дисертације.

Модел архетипске колибе

- јесте најпре терминолошка синтагма која ближе конкретизује (описује) специфичне *архетипичне одлике* неког *архитектонског* простора – тј. његову *суштаственост* (*личност/човекообразност*) и *парадигматичност*.

Архитектонски простор у најопштијем смислу

- јесте симболичка и материјална конкретизација егзистенцијалног простора човека.

Егзистенцијални простор човека

- јесте метафизичка конкретизација човековог живота, одређена његовим претходно усвојеним егзистенцијалним парадигмама.

Егзистенцијалне парадигме

- јесу скуп човекових личних уверења којима он дефинише свој простор егзистенције; односно, себе и своју позицију у свету.
- Ова његова парадигматска уверења су ближе одређена:
  - *онтолошким* истином његовог постојања, ШТА јесте истина?
  - *гносеолошким* извором и сврхом постојања, ОДАКЛЕ је и КОЈА је сврха постојања?
  - *аксиолошким* вредностима којим се достиже та сврха постојања, ОД ЧЕГА/ОД КОЈИХ вредности је састављена?
  - *методолошким* принципима који управљају аксиолошким вредностима. КАКО/КОЈИМ принципима се до ње долази?

Пролог

„Од негде треће године дете себи и околини поставља низ питања, од којих су најочљивија она са „*зашто*“.“⁶

Жан Пијаже (Jean Piaget)

“Тајна човечијег живота није у томе да само живи, већ у томе „*зашто*“ живи.“⁷

Достојевски (Фјодор Михайлович Достоевский)

„Највиши је смисао сваке архитектуре њено социјално и појединачно „*зашто*“.“⁸

Ранко Радовић

In ultima linea, питање „зашто?“ би могло имати епитет дијахронијског, вечног питања. Животи детета, човека, па и живот архитектуре, константно пролазе кроз фазу самоспознаје и себе и свог простора. Њихова потрага за непознатим је увек постојана и увек најпре изражена кроз питање „зашто је нешто такво?“, „зашто то постоји?, „каква је сврха тога?“. Или термилошки конкретизованије, како је прихваћено у општој философској и научној теорији – шта је *raison d'être* (фр. – разлог/сврха постојања) нечега?

Целокупна творачка енергија и опус Достојевског јесте ништа друго до једна болна потрага за „вечним проблемима“⁹, за тим мистичним разлозима постојања света и свега у свету. Без оваквих потрага, порива за великим питањима, не би било ни Достојевског ни његовог великог стваралаштва; тих веома реалних и болно опипљивих егзистенцијалних простора човека. Исто тако, и сви велики умови који су промишљали и градили егзистенцијалне просторе и архитектонске светове имали су идентичну тежњу. Марк Антоан Ложије (Marc-Antoine Laugier), Ле Корбизје (Le Corbusier), Френк Лојд Рајт (Frank Lloyd Wright), Бернард Рудофски (Bernard Rudofsky), Мартин Хајдегер (Martin Heidegger), Мирча Елијаде (Mircea Eliade), Кристијан Норберг Шулц

⁶ Жан Пијаже, *Психологија Детета* (Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, 1990).

⁷ Фјодор Михайлович Достојевски, *Браћа Карамазов*, (Београд: Лагуна, 2016).

⁸ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 183.

⁹ Јустин Поповић, „Философија и Религија Ф.М. Достојевског,“ Београд: Наследници оца Јустина и Манастир Ћелије, 1998).

(Christian Norberg-Schulz), Ранко Радовић, итд. су сви имали бар једну заједничку линију – а то је, тежња ка потрази вечних тајни архитектуре, њених надвременских разлога постојања, њеног „зашто?“.

Без таквих питања, не би било ни једног другог великог ума нити великих научно-културних помака. Клод Леви Строс (Claude Lévi-Strauss) у том духу потврђује:

„научник није онај који даје добре одговоре већ онај који поставља добра питања.“¹⁰

Ајнштајн (Einstein) допуњује:

„формулисање проблема важније је од његовог решења.“¹¹

Дакле, формулација истински значајног и битног проблема, његово *органско*, како Рајт каже, разумевање и, при том *осећање* истог, јесу од круцијалне важности за сваки научни и други напредак¹². Требало би разумети и да такви, „вечни проблеми“, нису *наметнути* човеку. Они су пре *иманентни* његовом људском духу¹³. Он непрестано тежи бесконачном, бескрајном знању, животу, непролазности. Свесни, а чешће несвесни, циљ човека је савладати коначно, крајње, пролазно, ограничавајуће а достићи бесконачно, бескрајно, непролазно, неограничено – стање, знање, слободу¹⁴. Но, треба приметити да каква год та бесконачност изгледала у својој конкретизацији она је неминовно *започета* у људском уму, као тежња, мисаона пројекција, духовна конструкција. Мора се констатовати, сваки крај, сваки одговор на неко „зашто“, какав год он био у својој коначној пројекцији, гносеолошки јесте одређен својим *почетком*.

Ово и сама физичност природе потврђује. Опште је познато да се смер неког вектора не одређује само крајем већ и својом почетном тачком. Узрочник епицентра је у хипоцентру. По Њутновом (Newton) трећем закону, да би се разумела реакција, потребно је прво схватити акцију. Средиште сваке центрипеталне силе јесте у њеном центру. Узрок кише није у гравитацији која привлачи кишне капи, или у облаку одакле падају, већ најпре у сунцу који је проузроковао испаравање воде чија се пара тек касније у атмосфери под

---

¹⁰ према: Марта Боеглин, *Академско Писање Корак По Корак* (Београд: Академска књига, 2010).

¹¹ према: Боеглин.

¹² Frank Lloyd Wright, *The Natural House* (New York: Horizon Press, 1954).

¹³ Јустин Поповић, *О Духу Времена* (Политика, Народна књига, 2005); Пијаже, *Психологија Детета*.

¹⁴ Поповић, „Философија и Религија Ф.М. Достојевског.“

повољним условима кондензовала у кишне капљице. И проблем и циљ се, дакле, како у животу тако и у научном истраживању, не сазнају њима самима, већ својим почетком¹⁵. Не крајем, већ полазиштем.

Када је реч о архитектури и њеним вечним проблемима, тј. њеним полазиштима, једно од питања које је вековима обузимало архитектонске ствараоце, јесте питање оног првог простора архитектуре – њене *прве куће*. Сви они горе побројани архитектонски мислиоци којима је заједничка одлика била тежња ка одгонетању питања полазишта, *сврхе*, тј. оног „*зашто*“ архитектуре, у конкретизованом облику ово питање у ствари сагледавали су управо кроз тај проблем *прве архитектонске куће*. У теорији архитектуре овај проблем је још познатији и као питање модела *архетипске колибе*.

Ово вековно питање данас, у контексту савремене архитектонске продукције, у великој мери јесте деградирано. Или можда прецизније – померено од те њене метафизичке конотације као полазне основе. Уопште гледано, питања суштине архитектонског простора, и дубоких аксиолошких вредности на које је архитектура кроз своју историју увек обрађала посебну пажњу, данас у великој мери бивају запостављена и неодређена. Кључна питања архитектонског стваралаштва, од есенцијалног значаја за сам егзистенцијални простор човека, данас су као никада у њеној историји, скоро попуно занемарена.

Управо у том сегменту, у тој спознаји и констатацији запостављености бита архитектонског бића, настаје суштински разлог постојања ове дисертације. Разлог због чега је основна проблемско-предметна тежња управљена ка решавању и разумевању питања првог архитектонског простора, *прве куће*, *архетипске колибе*. С обзиром да је то знање данас запостављено и тиме у великој мери заборављено, циљ је поново истражити, анализирати, систематизовати вековно сазнање, а затим и дефинисати, коначно закључити, сагледано из контекста савременог тренутка времена – шта је то архитектонски простор (*прве*) *куће*, *зашто* постоји, *чему* служи, како се конституише.

Спрам теорије егзистенцијалних простора¹⁶ и теорије природе парадигми¹⁷, предлог решења и кључ за схватање постављеног проблема, ова

---

¹⁵ Боеглин, *Академско Писање Корак По Корак*.

¹⁶ Christian Norberg-Schulz, *Existence Space and Architecture*, 1st Edition edition (London: Littlehampton Book Services Ltd, 1971).

¹⁷ Egon G. Guba and Yvonna S Lincoln, “Chapter 6 : Competing Paradigms in Qualitative Research,” in *Handbook of Qualitative Research*, ed. Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln (Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 1994), 105–17.

дисертација види у истраживању специфичне везе архитектонског простора и његовог главног субјекта због кога он уопште и постоји – човека. Сматрајући да, оно главно што дефинише простор живота сваке архитектуре, па тиме и архетипске колибе, јесте управо човеков *живот*.

У духу исказаног, треба посебну пажњу обратити на мисао Ранка Радовића који још пре четрдесет (!) година сведочи:

„У овом времену кризе кућа и градова (...) угрожена је наша *егзистенција* и будућност, а не само понека функција или само лепота!“¹⁸

Може се закључити да је за професора Радовића питање људске егзистенције једно од елементарних и примарних питања савремене (и сваке друге) архитектуре. Појам егзистенције је за њега на *онтолошком* нивоу везан за питање архитектуре. Односно, може се рећи и да исправним одређивањем, спознајом проблема људске егзистенције, правилно се одређује и према проблему архитектонске егзистенције. Но исто тако, и јасном спознајом архитектонске егзистенције, потпомаже се простор људске егзистенције. Тиме, питање архитектонског простора и човекове егзистенције онтолошки је неодвојиво.

Стога, може се закључити и да уколико је циљ одговорити на питање архетипске колибе, очигледно најпре треба одговорити на питање човекове егзистенције. На бази теорије природе парадигми, познаје се и да су одлике и правила неке егзистенције одређена њеном *парадигмом*.¹⁹ Она одређује основне истине човековог живота, изворе те истине, сврху и разлоге постојања, вредности којима се руководи, методе којима све то остварује. Ово питање садржине његовог живота, идентитета, смисла, унутрашњих значења, сврхе, истовремено јесу и главна питања сваке архитектуре, па тако и оне прве у виду архетипске колибе.

На крају, можда управо Радовић и најлепше сумира опште ставове и интенције овог рада тврдећи да:

„Између човека, његовог начина живота, и куће не може бити разлике.“²⁰

---

¹⁸ Ранко Радовић, *Живи Простор* (Београд: Независна издања, 1979), 95.

¹⁹ Guba and Lincoln, "Chapter 6."

²⁰ Радовић, *Живи Простор*, 91.

1. ОСНОВНЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ПОСТАВКЕ

ОСНОВНА ПОЛАЗИШТА ИСТРАЖИВАЊА:

Онтолошка истина истраживања:

1.1. Проблем и предмет

Гносеолошки извор истраживања:

1.2. Мотиви

1.3. Постојеће знање и литература

ПОСТАВКА РЕШЕЊА/СМЕР ИСТРАЖИВАЊА:

Гносеолошка сврха истраживања:

1.4. Циљеви и резултати

Аксиолошке одлике истраживања:

1.5. Задаци

Методолошки начини решења истраживања:

1.6. Хипотезе

1.7. Методологија

ДОДАТАК:

Научна корисност и примена истраживања:

1.8. Примена и вредност

1.9. Шематски приказ поставки истраживања

1.1. Проблем и предмет

„Кућа је наш кут у свету. Она је (...) наш први свемир.

Она је стварно космос.“²¹

Гастон Башлар (Gaston Bachelard)

„Може ли се кроз успомене на све куће у којима смо налазили
уточиште, из свих кућа које су у сновима биле наше, издвојити интимна
и конкретна суштина која би била оправдање необичног валера свих
наших слика заштићене интимности? У томе је главни проблем.“²²

Гастон Башлар

Иако Башлар и његово дело нису у директном фокусу овог истраживања његове изузетно дубоке и поетичне мисли се овде наводе ради *опипљивијег* разумевања свеукупне важности и комплексности предложених проблемско-предметних полазишта.

Врло слично ономе како је и Башлар дефинисао, главни проблем који ова дисертација истражује јесте простор човекове куће. Тог бескрајно битног „уточишта“, слике најдубље човекове „интимности“.

Но, да би та слика била научно операбилна, да би се могла реално и физички спознати, сваки „кут“, „свемир“, „космос“, „уточиште“, или ма како и колико поетски оснажили и романтизирали термин човекове куће, он у својој материјалној реалности мора поседовати јасне просторне границе и материјалне одлике.

Када се ова неизбежна поетизираност сваког интимног и личног простора човекове куће теоријски конкретизује у оквирима постојеће архитектонске теорије, општи проблем дисертације се фокусира на просторне и материјалне границе оне *прве човекове куће*. Односно, теоријски познато, на феномен *модела архетипске колибе*. Или исказано као конкретно питање, **главни проблемски фокус дисертације гласи:**

Шта јесте модел архетипске колибе?

---

²¹ Гастон Башлар, *Поетика Простора* (Чачак: Градац, 2005), 28.

²² Башлар, 27.

С обзиром да је истраживачка интенција управљена ка спознаји *суштина* архитектонских проблема, јасно је да питање модела архетипске колибе треба тражити у ономе што тај модел у својој суштини, тј. основи и чини. Тако постављено, постаје јасно да је модел архетипске колибе у ствари само термилошка *конкретизација* једног општег питања, тј. свеобухватног феномена архитектонског простора.

Иако се питање општег архитектонског простора може тумачити и као шире од питања архетипске колибе, он у овом случају представља њено онтолошко упориште. Тиме, и извор оног примарног и општег знања које конституише један модел архетипске колибе. Стога, сматрајући да ово питање, у контексту ове конкретне дисертације треба сматрати као примарно, оно се дефинише и као **ужи проблем дисертације**. Или, исказано у форми упита:

Шта јесте архитектонски простор којим се архетипска колиба конкретизује?

Питање формулисано речју „шта јесте нешто“, упућује на спознају суштине или истине неке ствари. Односно њене онтолошке конотације. У правцу њене спознаје, гносеолошко одређење као питање извора те истине, али и питање сврхе, разлога постојања, јесте кључно помоћно питање.

Тако у правцу промишљања о сврси и извору који ту сврху конституише, на примеру Башларових поетизираних архитектонских простора „свемира“, „космоса“, „кута“ јасно се уочава и њихова сврха и њен извор. Башлар и сам експлицитно наводи њихову сврху – они пружају *егзистенцијално* „уточиште“. Које? Башлар имплицира – човеку. Дакле, Башларови поетизирани архитектонски простори обезбеђују суштинску потпору „заштићене интимности“ *човекове егзистенције*. Стога, у општем смислу може се рећи да је архитектонски простор у ствари симболичка и материјална (физичка) конкретизација егзистенцијалног простора човека.

Хајдегеру том смислу подржава изнето и каже:

„Грађење је заправо становање.“²³

„Становање је начин на који смртници постоје на земљи.“²⁴

---

²³ Мартин Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,“ in *Мишљење и Певање* (Београд: Нолит, 1982), 86.

²⁴ Хајдегер, 87.

Одавде следи и да се опште предметно питање дисертације које ће помоћи при решавању горе дефинисаног ужег проблема у виду „архитектонског простора“, фокусира на конкретан феномен егзистенције човека, тј. егзистенцијалног простора. Исказано као питање, **општи предмет дисертације гласи:**

Шта јесте егзистенцијални простор којим се архитектонски простор архетипске колибе конкретизује?

Из горе датих промишљања Башлара и Хајдегера такође се закључује да је егзистенцијални простор у ствари само метафизичка конкретизација човековог живота. Но, оно што конкретно одређује специфичне обресе, одлике тог његовог живота јесте спознаја његове личне „интимне“ парадигматске животне позиције. Оно што ту позицију формира јесте познање њених основних истина, сврхе и разлога постојања, вредносних одлика и упута којима се те одлике, истине и сврха достижу. Односно, терминолошки концизније, познањем онтолошко-гносеолошко-аксиолошко-методолошких одредница једне парадигме.²⁵

Стога, **најуже предметно питање дисертације исказано као упит гласи:**

Шта јесте егзистенцијални простор којим се архитектонски простор архетипске колибе конкретизује, а према одликама човекове парадигматске позиције?

---

²⁵ Guba and Lincoln, "Chapter 6"; Yvonna S. Lincoln and Egon Guba, *Naturalistic Inquiry*, 1st edition (Beverly Hills, Calif: SAGE Publications, 1985); Linda N. Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*, 2 edition (Amsterdam ; Boston: Wiley, 2013); Colin Holmes and David Lindsay, "In Search of Christian Theological Research Methodology," *SAGE Open* 8, no. 4 (October 1, 2018): 2158244018809214, <https://doi.org/10.1177/2158244018809214>.

1.2. Мотиви

Примарни мотиви којима се оправдава постојање раније дефинисаних проблема и предмета истраживања:

1. Мотив:

Проблем архетипске колибе је данас запостављен.

2. Мотив:

У случају када овај модел није запостављен, он није сагледан у целости већ једнострано.

Његова перцепција и разумевање су тада углавном утемељени на рационалистичко-структуралистичкој теорији архетипске колибе Марк Антоан Ложијеа; или рационалистичко-функционалистичкој теорији Витрувија.

3. Мотив:

Проблем архитектонског простора и проблем егзистенцијалног простора човека у архитектури су данас запостављени.

4. Мотив:

У случају када ови проблеми нису запостављени, они нису сагледани у целости већ једнострано.

Њихова перцепција и разумевање су тада углавном утемељени на парадигми рационализма.

5. Мотив:

Проблем егзистенцијалних парадигми које одређују и дефинишу егзистенцијалне и архитектонске просторе је данас запостављен.

6. Мотив:

Занемаривањем егзистенцијалних парадигми које се налазе ван контекста рационалистичке спознаје, запостављају се егзистенцијалне и архитектонске потребе оних људи чија животна парадигма није чисто рационалистичка.

Секундарни мотиви:

Данас у савременом временском контексту, постоје фрагментарне тенденције ка ревитализацији запостављеног модела архетипске колибе.

Ове тенденције су најпре препознате на практичном архитектонском нивоу. Оне су одраз реалних животних потреба људи и њих обично прате потребе ка успостављању различитих не рационалистичких парадигми. Углавном се ту ради о холистичким или трансцендентним парадигматским одређењима, али и парадигмама које се темеље на различитим животним идеалима, попут „минимализма животног стила“, „еколошке одрживости“, „природности живљења“, „off-grid-a (холистичке, не само технолошке независности)“, и сл.

Савремена архитектура као научна дисциплина, стога има научну обавезу да на те постојеће и растуће захтеве адекватно научно одговори. Ова дисертација то чини најпре у домену покушаја редефинисања исконских значења термина архетипске колибе, њених архитектонских и егзистенцијалних простора, животних парадигми који их обликују.

1.3. Постојеће знање и литература

„Велики интердисциплинарни тимови донели су архитектури нове углове гледања на своје сопствено биће. Екологија, психологија, семиологија, информатика, итд. нису више гости у професији – то су извори.“²⁶

Ранко Радовић

- Области из којих је консултована литература:

Примарна консултована литература спада у домен архитектонске научне области. Међутим, природа теме у својим појединим фрагментима задире и у шири контекст различитих, сродних дисциплина. Та интердисциплинарност је у општем смислу, како и Радовић имплицира – иманентна архитектури као научној дисциплини.

Стога, иако је истраживање утемељено најпре на научним сазнањима из области архитектуре, у ширем контексту, спрам потребе ће бити кориштена и знања из неколико блиских дисциплина попут: философије, социологије, антропологије, историје, религије, и сл.

- Општа запажања из консултоване литературе:

Шире историјски посматрано питање проблема суштине прве куће је од увек било једно од најпримарнијих питања архитектонске теорије. Архетипу архитектуре, првој кући, приписивани су разни епитети чија значења сведоче о фундаменталности његовог субјекта. Она је у различитим временским периодима називана „угледни образац“, „први облик“ „трајни облик“, „симболични облик“, „архетипски облик“, „древни склоп“, „парадигматична слика“, „први принцип“, „узор“, „пра-простор“, „заклон“, „веровање“, „есенција“, „суштина“, итд., скоро у недоглед. Овим сликовитим, вредносно-одговорним и значајним епитетима, различити аутори²⁷ међусобно су

---

²⁶ Радовић, *Живи Простор*, 97.

²⁷ Marc-Antoine Laugier, *An Essay on Architecture* (Los Angeles: Hennessey & Ingalls, Inc., 2009); Bernard Rudofsky, *The Prodigious Builders: Notes toward a Natural History of Architecture with Special Regard to Those Species That Are Traditionally Neglected or Downright Ignorant*, 1st Edition (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977); Joseph Rykwert, *On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural*

потврђивали да је феномен прве колибе један од најзначајнијих и најинтригантнијих проблема из домена теорије архитектуре.

Међутим, свеукупно гледано фундаменталне друштвене промене које су се одигравале у период од XVIII века па до данас, условиле су да интересовање за питање суштине (било чега, па тако и архитектуре и њеног архетипа) све више буде маргинализовано. Супротно, како и Виктор Бичков²⁸ (Виктор Бычков) сведочи, материјалном и нематеријалном наслеђу старих цивилизација и култура, хуманизам, односно интензивнији развој позитивистичких парадигми у науци и друштву, донео је више реферисање ка човеком телу и простору за тело, него ка његовој „унутрашњости“. Акцент је стављен на физичко, материјално, егзистенцијално, пре него на метафизичко, идејно, есенцијално.

Развојем индустријске градње, урбанизацијом, миграцијама из села ка градовима, реферисање према питању те унутрашње суштине, онтолошких схватања градње, тиме моделу архетипске колибе, све више бива напуштено. Расправа о првој кући на нивоу теоријских промишљања бива фрагментарна и нехомогена. Више успутна него детаљно научно истраживана. Фокус је стављен на њене техничко-технолошке карактеристике одвојене од истински хуманистичких поимања потреба човека ради којих она најпре и настаје. У XVIII веку када је овај интерес благо побуђен он је се углавном заснивао на већ утврђеним моделима Витрувија (Vitruvius), или касније Ложијеа. Чини се да озбиљније студије које би *суштински* одмакле од ова два (скоро једнака) основна модела нису приређене.

Стога, питања модела архетипске колибе, њене суштине, уопште питање архитектонског простора и још конкретније егзистенцијалног простора, везе архитектуре и човека на онтолошко-гносеолошком нивоу, и данас, у контексту

History, 1st edition (New York: Museum of Modern Art, 1972); Schulz, *Existence Space and Architecture*; Christian Norberg-Schulz, *Intentions in Architecture*, Revised ed. edition (Cambridge, Mass: The MIT Press, 1968); Бернард Рудофски, *Архитектура Без Архитеката* (Београд: Грађевинска књига, 1976); Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури* (Београд: Грађевинска књига, 1999); Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*; Радовић, *Живи Простор*; Ранко Радовић, *Нова Антологија Кућа* (Београд: Грађевинска књига, 2001); Мартин Хајдегер, *Мишљење и Певање* (Београд: Нолит, 1982); Башлар, *Поетика Простора*; Leon Battista Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*, trans. Joseph Rykwert, Neil Leach, and Robert Tavernor, Revised ed. Edition (Cambridge, Mass London: The MIT Press, 1991); Gottfried Semper, *The Four Elements of Architecture and Other Writings*, Reissue Edition (Cambridge New York New Rochelle, Melbourne Sydney: Cambridge University Press, 2011). итд.

²⁸ Виктор Бичков, *Естетика Отаца Цркве*, 1st ed. (Београд: Службени гласник, 2010); Виктор Бичков, *Кратка Историја Византијске Естетике*, 1st ed. (Београд: Службени гласник, 2012).

савремених научних истраживања, у општем смислу бивају у значајној мери запостављена. Релевантних радова са наших простора практично и нема. Шире географски гледано, актуелни радови (из периода XXI века) који се баве описаном проблематиком фрагментарно постоје, али се ипак чини да појам архетипске колибе често није у примарном предметном фокусу. Углавном је ту пре реч о проблему колибе у секундарном, последичном смислу.

Но, и поред тога што је фокус интересовања већински умерен, постоји и одређени фрагментарни број врло значајних радова који се ипак баве и питањима исконске колибе, њене метафизичности/физичности управо из угла и на начин на који то и ова дисертација изучава. Један део тих радова, највише из XVIII, XIX века и почетком XX, проблем посматра управо из угла спомињане физичности. Но, други део радова од средине XX века па до данас, дефинисаним проблемима приступа и са мало шире дистанце, те тако поред физичности подједнако изучава и метафизичке одлике. Шта више, неки од њих предност дају управо и тој идејној суштаствености, па чак и трансцендентности. Оваква фрагментарна промена је адекватна оним у опште друштвено-културолошким и научним стремљењима где од средине XX века долази до једне смене круте позитивистичке парадигме у правцу више отворенијих истраживачких парадигми попут конструктивизма, субјективизма, прагматизма, итд.

Сходно томе, али и спрам техничке недоступности старијих извора, лаке доступности новијих, али и спрам реалних просторних оквира једне дисертације, већина релевантне литературе долази управо из тог периода модерне мисли (XVIII-XX век). Најбитнија карактеристика те литературе јесте што се проблем архетипске колибе углавном посматра на нивоу њене директне везе са егзистенцијалним простором човека.

Додатно, поред општих ставова и својстава која се могу из постојеће литературе закључити, истраживањем дефинисане проблематике уочена је и реална могућност формирања парадигматски различитих типолошких модела архетипске колибе. Међутим, овакво дефинисање различитих типова прве куће у постојећој литератури до сада није приређено.

- Владајући ставови и тзв. „background“ (позадинске) теорије примарне важности:

Основне позадинске теорије на које се ова дисертација ослања практично чине она мишљења која су остварила највећи теоријски утицај у задатим проблемима истраживања. Ту је најпре реч о теоријама М. А. Ложијеа (кључна

теорија из XVIII века), Ле Корбизјеа и Ф. Л. Рајта (почетак XX века), Б. Рудофског, М. Хајдегера, М. Елијадеа, К. Н. Шульца и Р. Радовића (средина и крај XX века). Њихове мисли биће анализирани кроз детаљне студије случаја. Укратко, основ њихових теорија јесте да архитектонски простор прве куће настаје као консеквенца, тј. конкретизација егзистенцијалног простора човека, односно његове егзистенцијалне, животне парадигме.

У том смислу, позадинске теорије које посебно детаљно објашњавају тај изузетно битни однос између егзистенцијалних и архитектонских простора, као и њихову зависност од различитих парадигматских одређења, јесу теорије Кристијан Норберг Шульца²⁹, Егона Губе (Egon Guba) и Ивоне Линколн³⁰ (Yvonna Lincoln).

Поред заједничких и полазних основа које ови аутори деле и које су свакако круцијалне, постоје и горе споменуте специфичне и суптилне дистинкције у схватању проблема архитектонских простора и модела архетипске колибе. Све те различитости чине појединачне владајуће ставове и главне позадинске теорије на којима рад почива. Да би се сва лепота, сложеност, комплексност, противречност, али опет и непроменљивост, датих ставова и суптилности схватања модела архетипске колибе могла обухватити и правилно схватити, неопходно је извршити систематизацију и тиме последично – типолошку класификацију истраженог. Управо та систематизација знања и типолошка подела јесте оно што не постоји у релевантној литератури.

- додатна литература:

Поред примарне литературе и позадинских теорија постоји и одређени број додатних дела значајних за схватање ширег контекста истраживаних проблема. Свима њима заједничка је управо иста тежња ка спознаји одлика исконске куће, специфичности архитектонских простора и њихове везе са егзистенцијалним простором човека.

---

²⁹ Кристијан Норберг Шулец, *Егзистенција, Простор, Архитектура* (Београд: Грађевинска књига, 2000); Кристијан Норберг Шулец, *Становање: Станиште, Урбани Простор, Кућа* (Београд: Грађевинска књига, 1990); Кристијан Норберг Шулец, *Интенције у Архитектури* (Загреб: Јасенски и Турк, 2009); Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (London: Academy Editions, 1980).

³⁰ Lincoln and Guba, *Naturalistic Inquiry*; Guba and Lincoln, "Chapter 6"; Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln, eds., *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, Fifth edition (Los Angeles: SAGE Publications, Inc, 2017); Yvonna S. Lincoln and Egon G. Guba, *The Constructivist Credo* (New York: Routledge, 2013).

Овде је на првом месту реч о текстовима Витрувија³¹ комплементарних са теоријама Ложијеа. Уз њега, посебно важни аутори јесу и често спомињани Г. Семпер³² (Semper), Ј. Рикверт³³ (Rykwert), А. Лос³⁴ (Loos), Л. Б. Алберти³⁵, (Alberti), Е. Л. Буле³⁶ (Boullée) и наравно К. Н. Леду³⁷ (Ledoux). Они сви потврђују постојање значајних веза на релацији између архитектонског и егзистенцијалног простора исконске куће, а тиме и постојање различитих парадигматских призми спрам којих је дате проблеме могућно сагледавати.

Од новијих аутора посебно се издвајају: К. Александер³⁸ (Alexander), Г. Башлар³⁹ (Bachelard), али и Мерло-Понти⁴⁰ (Merleau-Ponty) и Ј. Паласма⁴¹ (Pallasmaa).

Додатно, можда и најкомплетније истраживање које обухвата све овде појединачно споменуте теорије јесте антологијски зборник Џенкса и Кропфа⁴² (Jencks и Kropf) „Теорије и манифести савремене архитектуре“, где се кроз серију текстова на један концизан и јасан начин, излаже историја архитектонских теорија и различитих схватања проблема архитектонских простора у периоду од преко педесет година. Сличне тематике и значаја је и зборник о „Примитивној архитектури“⁴³ где се поново кроз серију текстова из

---

³¹ Марко Полио Витрувије, *Десет Књига о Архитектури* (Београд: Грађевинска књига, 2006).

³² Semper, *The Four Elements of Architecture and Other Writings*.

³³ Rykwert, *On Adam's House in Paradise*.

³⁴ Адолф Лос, *Орнамент и Злочин* (Загреб: Младост, 1952).

³⁵ Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*.

³⁶ Етјен-Луј Буле, *Архитектура: Есеј о Уметности* (Београд: Грађевинска књига, 1999).

³⁷ Клод-Никола Леду, *Архитектура Из Угла Уметности, Обичаја и Законодавства* (Београд: Грађевинска књига, 2002).

³⁸ Christopher Alexander, *Notes on the Synthesis of Form*, Underlining edition (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1964); Christopher Alexander, *The Timeless Way of Building* (New York, NY: Oxford University Press, 1979); Christopher Alexander, *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe, Book 1 - The Phenomenon of Life* (Berkeley, Calif: Center for Environmental Structure, 2002); Christopher Alexander, *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe, Book 2 - The Process of Creating Life* (Berkeley, Calif: Center for Environmental Structure, 2002); Christopher Alexander, *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe, Book 3 - A Vision of a Living World* (Berkeley, Calif: Center for Environmental Structure, 2005); Christopher Alexander, *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, 1 edition (Oxford University Press, 2018).

³⁹ Башлар, *Поетика Простора*.

⁴⁰ Морис Мерло-Понти, *Феноменологија Перцепције* (Београд: Круг, 1990).

⁴¹ Juhani Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*, 3 edition (Chichester: Wiley, 2012).

⁴² Charles Jencks and Karl Kropf, eds., *Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture*, 1st edition (Chichester: Academy Press, 1997).

⁴³ Jo Odgers et al., *Primitive: Original Matters in Architecture* (Routledge, 2006).

савременог угла приказује општи значај и различита виђења специфичних концепција конкретно архетипске колибе.

Поред наведеног, значајни су и текстови који се детаљније баве посебним и различитим концепцијама архетипских колиба. На пример, од истраживања конкретно архетипске колибе Ложијеа⁴⁴, преко архетипске колибе индијских пустињака⁴⁵, архетипске колибе Хајдегера⁴⁶, па све до најновијих концепција архетипске колибе пост-дигиталног доба⁴⁷, колибе и њеног контекста⁴⁸, колибе и њених прототипова⁴⁹, колибе и материјално-трансцендентног односа⁵⁰, форме и идеје⁵¹, посебних односа на релацији Витрувије-Ложије-Рикверт-Семпер⁵², итд.

Сви побројани аутори се, дакле баве неким проблемом или аспектом из подручја споменуте проблематике. Но, треба констатовати да су то на крају све

---

⁴⁴ Ирена Кулетин-Ђулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа* (Београд: Архитектонски факултет, 2011).

⁴⁵ Kazi K. Ashraf, "The Hermit's Hut: A Study in Asceticism and Architecture" (University of Pennsylvania, 2002), <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3043847>; Kazi K. Ashraf, *The Hermit's Hut: Architecture and Asceticism in India* (Dev Publishers, 2015).

⁴⁶ Karsten Harries, "Building and Dwelling," in *The Ethical Function of Architecture*, Reprint edition (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1998); Adam Sharr, *Heidegger's Hut*, Reprint Edition (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2017).

⁴⁷ Sotirios Kotsopoulos, Bob Hsiung, and Federico Casalegno, "A Prototype Hut for the Post-Digital Age," in *Digital Physicality*, vol. 2 (eCAADe Conference, Prague: Czech Technical University, 2012), https://www.academia.edu/11728569/A_Prototype_Hut_for_the_Post_Digital_Age.

⁴⁸ Ann Cline, *A Hut of One's Own: Life Outside the Circle of Architecture* (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1998).

⁴⁹ Jonathan Hill, "Prototypes and Primitive Huts," *Visual Communication* 9, no. 3 (August 1, 2010): 323–40, <https://doi.org/10.1177/1470357210372720>.

⁵⁰ Thomas Barrie, *The Sacred In-Between: The Mediating Roles of Architecture*, 1 edition (Milton Park, Abingdon, Oxon ; New York: Routledge, 2010); Thomas Barrie, *House and Home: Cultural Contexts, Ontological Roles*, 1 edition (London ; New York: Routledge, 2017).

⁵¹ Richard Wittman, "The Hut and the Altar: Architectural Origins and the Public Sphere in Eighteenth-Century France," *Studies in Eighteenth-Century Culture* 36, no. 1 (July 19, 2007): 235–59.

⁵² Linda Bleijenberg and Maarten Delbeke, "The Afterlife of Vitruvian Origin Myths in Eighteenth-Century Conjectural Histories of Architecture," *Arethusa* 49 (January 1, 2016): 199–213, <https://doi.org/10.1353/are.2016.0007>;

Scott Colman, "Drawing The Line Between Technology And Nature In Architectural Theory," *Architectural Theory Review* 6, no. 1 (April 1, 2001): 156–74, <https://doi.org/10.1080/13264820109478423>;

Peter Erickson, "Hegel and the Origins of Art," *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 55, no. 3 (August 12, 2019): 229–50, <https://doi.org/10.3138/seminar.55.3.2>;

Jonathan A. Hale, "Gottfried Semper's Primitive Hut as an Act of Self-Creation," *Arq: Architectural Research Quarterly* 9, no. 1 (March 2005): 45–49; Ece Küreli, "Laugier vs Durand: Revisiting Primitive Hut in the Classical Architectural Discourse," *Yedi*, no. 15 (January 1, 2016): 111–20;

Marc J. Neveu, "On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History," *Journal of Architectural Education* 65, no. 2 (2012): 137–39, <https://doi.org/10.1111/j.1531-314X.2011.01182.x>.

ипак и међусобно раздвојени проблеми, често посматрани из различитих дисциплинских углова, како архитектуре, тако и философије, антропологије, социологије, историје, религије, чиме се ствара недостатак једне јасне и хомогене целине. Проблему прве куће се не приступа на један дубљи, метафизички, интегралнији начин већ више површно, формалистички, материјалистички, функционалистички и сл.

Стога, битна одлика ове докторске дисертације јесте управо та тежња ка *систематизацији* свеукупне мисли, обједињавању и адекватном дефинисању знања о метафизичности и физичности модела архетипске колибе; и тиме у коначности спознаје њених различитих типолошких класификација.

Таква систематизована представка дефинисаних проблема, уколико постоји, аутору дисертације није позната.

1.4. Циљеви и резултати

1. Циљ:

Дефинисати модел архетипске колибе.

Резултат:

Успостављање јасне дефиниције модела архетипске колибе, корисне и за теорију и за праксу савремене архитектуре.

2. Циљ:

Дефинисати појам архитектонског простора.

Резултат:

Успостављање јасне дефиниције архитектонског простора, корисне и за теорију и за праксу савремене архитектуре.

3. Циљ:

Дефинисати појам егзистенцијалног простора човека и тиме егзистенцијалног простора архитектуре (куће).

Резултат:

Успостављање јасне дефиниције егзистенцијалног простора човека и тиме егзистенцијалног простора архитектуре (куће), корисне и за теорију и за праксу савремене архитектуре.

4. Циљ:

Дефинисати појам егзистенцијалних парадигми и њихове везе са егзистенцијалним и архитектонским простором модела архетипске колибе.

Резултат:

Успостављање јасне дефиниције егзистенцијалних парадигми и њихове везе са егзистенцијалним и архитектонским простором модела архетипске колибе, корисне и за теорију и за праксу савремене архитектуре.

1.5. Задаци

1. Задатак:

Историјском, философском, херменеутичком интерпретацијом и анализом-синтезом, истражити основне поставке и одлике концепта модела архетипске колибе.

Посебно, и основне поставке и одлике њених егзистенцијалних и архитектонских просторних одлика.

2. Задатак:

Историјском, философском, херменеутичком интерпретацијом и анализом-синтезом, истражити општи историјски развој и кризу постојања концепта модела архетипске колибе.

Посебно, и општи историјски развој и кризу постојања њених егзистенцијалних и архитектонских просторних одлика.

3. Задатак:

Историјском анализом-синтезом, интерпретацијом писаних дела, извршити студије случаја релевантних модела архетипских колиба.

Посебно, студије случаја њених егзистенцијалних и архитектонских просторних одлика.

4. Задатак:

Синтезом и класификацијом истраженог материјала усвојити адекватне и последичне типолошке моделе архетипске колибе, њених егзистенцијалних и архитектонских простора и различитих животних парадигми човека.

1.6. Хипотезе

Општа хипотеза:

1. Модел архетипске колибе представља интеграл архитектонског и егзистенцијалног простора човека.

Посебне (операционализоване) хипотезе:

1. Модел архетипске колибе јесте један од функционално-типолошких конкретизација архитектонског простора.
2. Архитектонски простор јесте симболичка и материјална конкретизација егзистенцијалног простора човека.
3. Егзистенцијални простор јесте метафизичка конкретизација човековог живота; тј. његове животне, егзистенцијалне парадигме.
4. Егзистенцијална парадигма јесте метафизичка спознаја и идентитетски избор онтолошко-гносеолошких и аксиолошко-методолошких уверења човека.
5. Егзистенцијална парадигма води и уређује егзистенцијални простор човека, тиме и његову архитектонску просторну конкретизацију.
6. Егзистенцијална парадигма човека посматра или у холистичкој зависности његове метафизике – физике, или у њиховој разједињеној структуралистичкој засебности.
7. Основне одлике модела архетипске колибе јесу њена архетипичност, суштаственост и парадигматичност.
8. Кућа је архетипична уколико је суштаствена и парадигматична. Односно, уколико је основ њеног постојања човекова егзистенција вођења различитим парадигмама.

1.7. Методологија

Усвојена методолошка стратегија подељена је према различитим задацима, односно етапама (деловима) истраживања.

I ЕТАПА/ДЕО

Први задаци који се баве истраживањем основних поставки и историјских развоја дефинисаних проблема и предмета истраживања уједно чине и прву етапу, тј. први део ове дисертације. У њему је на првом месту циљ стећи јасна знања о полазним концептуалним поставкама овог модела. Сходно њима, потребно је посебно се фокусирати на специфичне одлике које и конституишу те основе и модел у својој целини. Ту се најпре ради о специфичним одликама егзистенцијалних и архитектонских простора архетипске колибе, односу према човеку и његовом егзистенцијалном простору, његовим животним парадигмама. Тиме, у најужем смислу посебно се врши и осврт на посебне вредности попут архетипичности, парадигматичности и суштаствености модела прве куће.

У наставку, потребно је извршити и општи увид у историјски развој свега дефинисаног, као и у разлоге и узроке кризе и запостављености овог модела.

Да би наведене интенције биле оствариве, у методолошком смислу потребно је спровести једну интегралну методолошку стратегију која би подразумевала употребу како класичних историјских, тако и философских, односно херменеутичких приступа. Конкретне начине, тј. методе њиховог спровођења треба поверити посебним методама анализе, синтезе и интерпретације.

У предметном смислу постоји ограничење на изучавање само *писаних* извора који се баве дефинисаним предметима и проблемима.

II ЕТАПА/ДЕО

Заокружујући знање о полазним основама и специфичним одликама архетипске колибе у целини, посебности њеног историјског развоја и узрока настале кризе, у другој етапи истраживања тј. другом делу ове дисертације, приступа се детаљним анализама посебних студија случаја. Ове студије би

требало да обухвате релевантне примере модела архетипских колиба, односно примере различитих и релевантних аутора који су се бавили дефинисаним проблемом на начин како је то у овој дисертацији описано. Дакле, најпре у смислу перцепције овог модела као архитектонског простора чије је постојање онтолошки везано за проблем човекових специфичних облика егзистенције. У том смислу, истраживача који су проблем прве куће сагледавали кроз сву њену метафизичко-физичку слојевитост и комплексност. Оних који су овај проблем исконске куће и њене свеархитектонске утицајности, уврстили као једно од основних питања у свом личном и професионалном стваралаштву.

Све дефинисано предвиђа један квалитативни стратегијски приступ где извођење споменутих студија случаја у ствари подразумева и спровођење адекватних историјских и херменеутичких интерпретација. Посебне методе које се при овом подухвату предузимају подразумевају анализу и синтезу, снимање и интерпретацију истраживаног научног материјала.

III ЕТАПА/ДЕО

У коначности, након спознаје општих одлика и вредности овог модела у првом делу, њених посебности и различитих интерпретација у другом, коначно, у трећем и завршном делу дисертације прикупљено знање потребно је систематизовати и класификовати у одговарајуће типолошке моделе. На тај начин стиче се један аргументован и конкретан научни оквир унутар којег је могуће јасно интерпретирати и прочитати све општости и посебности комплексног скупа проблемских питања која су овде истраживана. Типолошким класификацијама би требало да буду утврђени посебни типолошки модели егзистенцијалних и архитектонских простора архетипских колиба.

Да би предвиђено било оствариво, потребно је користити посебне методе систематизације, конкретизације, дефинисања, типолошких скала и класификације прикупљеног знања.

Усвојена методологија рада се може сублимирати и представити на следећи начин:

- **истраживачка парадигма:** конструктивистичка

- **истраживачке стратегије:** историјска, херменеутичка, логичка аргументација, квалитативна, студије случаја

- **методологија (приступи):** историјска интерпретација, херменеутичка интерпретација, философска интерпретација, квалитативне студије случаја, типолошке класификације

- **методе (технике):**

- анализа, синтеза, интерпретација, систематизација (за историјски, херменеутички и философски методолошки приступ);

- снимање, анализа, синтеза, интерпретација (за методолошки приступ студија случаја)

- класификација, конкретизација, дефинисање, типолошке скале (за методолошки приступ типолошких класификација)

- **начин закључивања:** индуктивно-дедуктивни

1.8. Примена и вредност

Питање модела архетипске колибе у теорији архитектуре никада није истраживано и представљено на један целовит и јединствен начин. У историји архитектуре теорија Марк Антоан Ложијеа, или пак Витрувија, јесу оне које су најчешће узимане за једине релевантне, или у најбољем случају – примарне теорије. Уз то, модел архетипске колибе и тако непотпун какав се већ познаје, данас у савременој архитектонској теорији и пракси, јесте скоро потпуно запостављен.

1. Област примене и вредности:

Стога, ова дисертација своју прву вредност и најзначајнију примену види управо у **развоју теорије архитектуре**.

- Дисертација предвиђа реактуелизацију запостављеног проблема модела архетипске колибе на један интегралан начин.
- Први пут се у домену овог проблема постављају питања њене архетипичности (архетипа), суштаствености (метафизике) и парадигматичности (спрам човека).
- Реактуелизују се и истражују круцијални односи и везе исконске куће са питањем архитектонских и егзистенцијалних простора.
- Посебно се ставља акценат на посматрање целокупног проблема архитектонских и егзистенцијалних простора архетипских колиба кроз призму егзистенцијалних парадигми човека; што до сада у теорији архитектуре никада није, на тај начин, терминолошки дефинисано.

2. Област примене и вредности:

С обзиром да је у истраживању примењен један интегративни приступ који обухвата анализу проблема како са архитектонског, тако и са философског, културолошког, социолошког, историјског и религијског аспекта, очигледан допринос јесте у стварању **могућности једног целовитог и свеобухватног сагледавања дефинисаних комплексних архитектонских проблема**.

Интегративна методолошка стратегија је овде оправдана јер је она у ствари и *иманентна* архитектури као дисциплини; која *de facto* јесте, по својој онтолошкој природи, и интердисциплинарна наука.

3. Област примене и вредности:

Теорија архетипске колибе на нашим просторима је ретко истраживана област; релевантних истраживања на ту тему практично и нема. Стога, важна вредност и област примене ове дисертације јесте управо у **попуњавању те велике научне празнине у нашој средини, али и подстицање будућих истраживања** ове, за теорију и праксу архитектуре, незаобилазне проблематике.

Поред теме архетипских колиба, исто важи и за теоријске проблеме архитектонских и егзистенцијалних простора. Ту наравно спада и посебно питање човека, као главног субјекта спрам чијих животних парадигми сваки простор настаје.

Може се закључити и да је у општем смислу на нашим просторима изузетно запостављено питање *метафизике архитектуре*. Дакле, оних проблема који практично чине сам почетак било какве теоријске расправе у архитектури. У том смислу, ова дисертација такође представља значајан допринос постојећем знању.

4. Област примене и вредности:

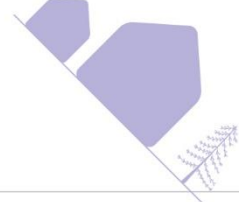

Поред теоријске корисности, истраживана проблематика потенцијално има и директан **утицај на савремену архитектонску праксу**.

Како је већ предочено, питање модела архетипске колибе подразумева апстраховање и посебних проблема конституције и одлика архитектонског простора на једном метафизичко-теоријском нивоу. Што је наравно јасно да представља и једно опште проблемско сагледавање датог питања не везано за било какав временски или просторни контекст.

У том смислу, предложене дефиниције архитектонских простора у овој дисертацији потенцијално могу имати значајан практични утицај и на савремену архитектонску праксу.

1.9. Дијаграмски приказ поставки истраживања

Дијаграмски приказ 1: Сублимиране основне поставке истраживања:

свеукупни архитектонски простор				
архетипска колиба				проблем истраживања
архитектонски простор човека				ужи проблем истраживања
егзистенцијални простор човека				предмет истраживања
човек и његова егзистенцијална парадигма				ужи предмет истраживања
	типолошки модел према некој егзистенцијалној парадигми човека	типолошки модел према некој егзистенцијалној парадигми човека	типолошки модел према некој егзистенцијалној парадигми човека	

I ДЕО: ОСНОВНЕ ПОСТАВКЕ МОДЕЛА АРХЕТИПСКЕ КОЛИБЕ

- 1. Концептуалне основе модела**
- 2. Концептуалне одлике модела**
- 3. Историјски развој модела**
  - 3.1. Стари век
  - 3.2. Средњи век
  - 3.3. XVIII век
  - 3.4. XIX и XX век
- 4. Криза модела и закључна разматрања**

1. Концептуалне основе модела

„Шта је то архитектура? Хоћу ли је, попут Витрувија, означити као уметност грађења? Не нећу, пошто у тој дефиницији постоји груба омашка. Витрувије последицу сматра узроком.

Да би се нешто извело треба га прво замислити. Наши праоци су градили своје колибе тек пошто би им замислили изглед. Тај плод духа, то стварање је заправо оно што чини архитектуру, коју бисмо затим могли да дефинишемо као уметност да се створи и до савршенства доведе било каква грађевина. Вештина грађења је, дакле, само уметност другог реда коју бисмо радо назвали научним аспектом архитектуре.

Уметност као таква и знање; то би по мом мишљењу требало разликовати у архитектури.“⁵³

Ејтен-Луи Буле

Историја архитектуре обилује најразличитијим дефиницијама које на разне начине одређују њено биће. У том мноштву дефиниција, горе дату мисао Ејтен-Луи Булеа издвајамо као једну од најподеснијих спрам потреба и интенција ове дисертације.

Оно што је кључно у њој, и због чега је она толико важна, јесте та суштински битна информација коју у себи носи, а коју би Ранко Радовић класификовао као „поетика двојности, двосмисла“.⁵⁴ Односно, то савршено одмерено указивање на свагда-присутни, онтолошки однос на релацији између уметности стварања и уметности грађења, уметности духа и научности разума. Ранко Радовић, и сам велики мислилац у рангу Булеа то овако интерпретира:

„Свака архитектура је у исти мах и корисна и духовна; и идеја и форма; и прошлост и будуће; и лично и заједничко; и уметност и техничко “чудо”; и споља и унутра; и сама и повезана са другим простором или са другим кућама.“⁵⁵

---

⁵³ Буле, *Архитектура: Есеј о Уметности*, 17.

⁵⁴ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 13.

⁵⁵ Радовић, 13.

Ова онтолошка „двојност“ њеног бића, чини се да у мањој или већој мери одликује све историјски битније архитектонске дефиниције. При том, најлакши, или пре најподеснији, најпотребнији, начин за проверу ове тезе аутори су кроз историју углавном тражили испитујући моделе – куће; оног најпримарнијег и најинтимнијег простора човекове егзистенције. И Буле је мисао са почетка, како сам наводи, управо конституисао на замисли „колибе“, односно промишљању о томе како су наши „праоци градили“.⁵⁶ Слично је и код спомињаног Радовића, али и код многих других аутора:

„Увек је *кућа* целовито место које недвосмислено слика људске идеје и руке.“⁵⁷

И још:

„Та поетика двојности, двосмисла, сваког грађења до данас је обележје архитектуре, а *првобитна колиба* некако је прерасла у истакнути знак и метафору тог двојства.“⁵⁸

Стога, из овога би се могло констатовати да промишљање о проблему архитектуре уопште, у ствари, може бити операционализовано на најмање два ужа проблемска питања:

- проблема куће, тј. архетипске колибе;
- и још, проблема „двосмисла“ архитектуре; тј. свеобухватније и сврсисходније – метафизике архитектуре.

Одавде се, по принципу реципроцитета, може закључити и да главно питање овог истраживања – проблем архетипске колибе, у ствари јесте у директно последичној вези са питањем архитектонске метафизике и архитектонске дефиниције. И ово је кључна почетна информација на путу одређивања концепције модела архетипске колибе. Модел прве куће, дакле, има један *свеобухватан* утицај на целокупно стваралачко биће архитектуре.

Ова кључна одлика модела прве куће у ствари јесте управо оно на шта је и сам Ложије мислио када је рекао:

---

⁵⁶ Буле, *Архитектура: Есеј о Уметности*, 17.

⁵⁷ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 11.

⁵⁸ Радовић, 13.

„Мала рустична колиба (...) јесте модел на коме су замишљене све узвишености архитектуре. Немојмо никада изгубити из вида нашу малу колибу.“⁵⁹

Гледано кроз историју, види се да је овај модел био основни угледни модел архитектуре. Тиме, он у себи носи суштинску одлику *парадигматичности*; разлог због чега је он у ствари и један *ванвременски* теоријски модел архитектуре.

Ложије је наравно овде само потврдио и дефинисао опште познату законитост. Заблудила би била мислити (како то и јесте често случај у литератури) да је управо он поставио нову смерницу архитектонске теорије. Историја архитектуре сама доказује да ову законитост изречену речима Ложијеа познаје вековима уназад. У ствари, она је толико добро познаје да би се она могла окарактерисати, речима Јунга (Jung), и као својеврсна „колективно несвесна“ архитектонска чињеница.⁶⁰ Ложије, како и Ирена Кулетин Ђуфалић потврђује, само први у историји теорије архитектуре *свесно конкретизује* што је већ несвесно познато.⁶¹ Можда је овде реч о суптилностима, али оне су значајне јер је нужно истаћи да историја и законитости постојања архетипске колибе очигледно постоје далеко пре Ложијеа.

Но, оно што је одавде најбитније закључити је то да прва колиба *de facto* јесте парадигматична слика *целокупне* архитектуре.⁶² Дакле, и у времену пре Ложијеа и после Ложијеа. Тиме, треба закључити да реч о првој кући, јесте и реч о *ма којој кући* архитектуре; а не само колибе за егзистенцијални „опстанак“ Ложијеовог човека-„дивљака“, како он то помало погрдно интерпретира.⁶³

Управо сличну мисао је имао и Ле Корбизје када је много година након Ложијеа поставио историјску мисао да је „проблем куће заборављен“.⁶⁴ Он дакле, није прецизирао проблем *које* или *какве* куће је заборављен. Супротно, из његових истраживања и тражења одговора управо унутар контекста прве куће, унутар кућа старих цивилизација, па и спрам нових прогресних, механицистичких мисли, видимо да он у ствари трага за проблемом куће у једном дијахронијском, надвременом смислу. Његов проблем куће није проблем

---

⁵⁹ Laugier, *An Essay on Architecture*, 12–13.

⁶⁰ Густав Јунг, *Психологија Несвесног* (Нови Сад: Матица српска, 1977).

⁶¹ Кулетин-Ђулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*.

⁶² Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 13.

⁶³ Laugier, *An Essay on Architecture*.

⁶⁴ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*.

неке конкретне типологије, времена, места, процеса, технологија или било чега сличног. Његов проблем куће јесте управо у том унутрашњем *онтолошком* значењу те куће, њеној поруци, интенцији, *гносеолошком* разлогу и сврси постојања. За њега, таква потрага за кућом у ствари јесте потрага за једином архитектонски прихватљивом кућом, дакле оном исконском, архетипском кућом. Јер, она је увек иста, како Ле Корбизје каже, слично као што су потребе људи увек исте, без обзира на време и простор.

„Идеја је стална, једнако силна већ од почетка.“⁶⁵

Дакле, кључна одлика *парадигматичности* прве куће, њена архетипичност, *далекосежност*, коју и Ле Корбизје препознаје, у ствари јесте ванвременска идеја, „стална и силна од почетка.“ Она је продукт оног спомињаног, такође ванвременог „двосмисла“, целокупног бића архитектуре. „Хиљадама година“, она је представљала угледни знак, и метафизички и физички (а прво метафизички), којима је човек истовремено задовољавао своје егзистенцијалне потребе обезбеђујући „кров над главом“, али исто тако и потребе ка увек „сложеном, симболичком схватању света и себе у њему“⁶⁶.

„За сва времена и за све културе проста се колиба потврдила и као *заклон* и као *веровање*. У њу као да је стао и сваки појединац, али и велико људско заједништво кроз све просторе и све историје.“⁶⁷

Ранко Радовић

Њена важност је тиме толико велика да онај споменути Јунгов термин „колективног несвесног“ заиста можда најбоље и објашњава ту њену дијахронијску свеprisутност; како унутар архитектонског, тако и унутар егзистенцијалног простора човека.

Без обзира на њену материјалну конкретизацију, да ли је она била у виду Ложијеове структуралистичке представе куће као стуба-греде-крова, или у виду издубљеног бао-баб дрвета афричких племена, преносивих номадских шатора старих народа Кине, Нове Гвинеје, издубљених кућа у стенама романтичне Кападокије, земуница у Старе Кине, спрегнуте конструкције плетених колиба са Карипских острва, та суштаствена представа куће је од увек морала

---

⁶⁵ Willy Boesiger, *Le Corbusier: Complete Works (Oeuvre Complete) in Eight Volumes*, 11 edition (Basel: Birkhäuser Architecture, 1995).

⁶⁶ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 13.

⁶⁷ Радовић, 19.

испуњавати своју двојност у виду истовременог задовољења и телесне и духовне човекове егзистенције. У том смислу и Ранко Радовић потврђује:

„Колиба је у својој суштини (...) одувек испуњавала две једновремено повезане и важне слике сваке архитектуре, сваког грађења: првобитна кућа била је употребна, функционална заштита од климе и од животиња, али је у исти мах била и *место, свет, симбол* којим је човек уређивао свој *духовни* положај и овладавао простором и временом.“⁶⁸

Интересантно је приметити и да је ова духовност, метафизичност куће код свих аутора увек повезана са човеком као творцем куће. Што је наравно потпуно другачије у односу на интерпретације савремене куће, где се ни духовност ни унутрашње метафизичке потребе човека скоро никако не узимају у разматрање. Физичност је главна онтолошка истина концепта савремене куће. Код исконске куће пак, материјалност и физичност јесу директна последица њене духовне конструкције, унутрашње метафизичке замисли. И оно што је круцијално битно јесте да ова превасходност лежи у самом креатору, творцу сваке колибе – (архаичном) човеку коме је појам духовног у његовој свакодневној егзистенцији скоро увек испред материјалног.

Тиме треба закључити да ова превасходност духа у концепту архетипске колибе лежи у уверењу да архитектуру треба развијати у аналогiji са унутрашњим устројством човека. Дакле онако како је можда Башлар⁶⁹ о томе најизраженије писао. Или пак и Ранко Радовић⁷⁰, па и Мартин Хајдегер⁷¹, Елијаде⁷², а данас потенцијално и донекле Колхас⁷³ (Rem Koolhaas), Паласма⁷⁴, Александер⁷⁵.

У том смислу, оно што је заједничко за све теорије и схватања модела архетипске колибе свих времена, па тиме и за студије случаја које ће у овој дисертацији бити истражене, јесте управа та њихова, како Ранко Радовић каже:

---

⁶⁸ Радовић, 13.

⁶⁹ Башлар, *Поетика Простора*.

⁷⁰ Радовић, *Нова Антологија Кућа*; Радовић, *Живи Простор*; Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*.

⁷¹ Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење.”

⁷² Мирча Елијаде, *Свето и Профано* (Нови Сад: ИК Зорана Стојановића, 2003).

⁷³ Rem Koolhaas, *Fundamentals: 14th International Architecture Exhibition-- La Biennale Di Venezia* (Venice: Marsilio Editori, 2014); Rem Koolhaas et al., *Elements*, ed. James Westcott, Box edition (Venezia: Marsilio, 2014).

⁷⁴ Pallasmaa, *The Eyes of the Skin*.

⁷⁵ Alexander, *The Timeless Way of Building*; Alexander, *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*; Alexander, *Notes on the Synthesis of Form*; Alexander, *The Phenomenon of Life*.

„људска изражајност“ и „људски живот“.⁷⁶ Или како Хајдегер то својим речима интерпретира тврдећи да „грађење“ (куће) јесте „становање“, а становање или становати значи „човек бити“, што свеукупно значи „као *смртник* бити на земљи“.⁷⁷

Сходно томе би требало констатовати и да на архетипску колибу не треба гледати само као на дело професионалаца, тј. школованих архитекти. Већ можда и на првом месту – као дела обичних људи, дела људских живота у најопштијем смислу. Њена вернакуларност, природност, народност, како би то све Рудофски рекао, јесу у ствари неке од најплеменитијих, најљудскијих, тиме најзначајнијих, одлика концепта примитивне куће.⁷⁸ Управо та инстинктивна природност човекових потреба за грађењем, потпуно једнака потреби за становањем и постојањем (како Хајдегер интерпретира) јесте у ствари оно што најбоље објашњава ону Јунгову теорију колективног несвесног у домену градитељског наслеђа. Или, како Ласло Мохољи Нађ (László Moholy-Nagy) пак каже: грађење није привилегија само даровитих појединаца.⁷⁹ Радовић ту мисао довршава па констатује да је лично грађење куће у ствари:

„природни део људске природе, “уграђени” смисао човека да живи, мисли и мења простор који га окружује“.⁸⁰

Тиме, и она култна мисао Рудофског о „архитектури без архитеката“ апсолутно постаје јасна, оправдана и правилно конструисана.⁸¹ Чак се и у времену Сенеке (Seneca) (IV в.п.н.е.) могу пронаћи оправдања за лично прегалаштво у градњи куће; оправдања за то – народно градитељство. Он у својим писмима Луцилијусу пише управо у корист ових „природних“ градитеља па каже:

„Веруј ми, било је то срећно доба, пре времена архитеката, пре времена градитеља.“⁸²

У то „срећно доба“ како га Сенека дефинише, очигледно је подухват градње сопствене куће означавао одређену црту човековог карактера. Није се дакле толико ценила техничка вештина неког архитекте, колико вредност

---

⁷⁶ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 12.

⁷⁷ Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење,” 86.

⁷⁸ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*; Rudofsky, *The Prodigious Builders*.

⁷⁹ Према: Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 16.

⁸⁰ Радовић, 16.

⁸¹ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

⁸² Према: Rudofsky, *The Prodigious Builders*, 9.

природне карактерне одлучности да човек сагради кућу спрам својим сопствених могућности и духовних аспирација. Подићи сопствени архитектонски простор, конкретизујући онај најличнији егзистенцијални простор, код архаичног човека очигледно је означавало и поседовање јаког личног идентитета. И управо сама одлика *идентитета* јесте оно што је од увек красило концепт исконске куће „обичних људи“ свих времена.⁸³

У том смислу, градња куће у свој њеној укупности је представљала и један карактерни „животни чин“.⁸⁴ Или према Елијадеу, градња куће као архитектонске репрезентације човековог егзистенцијалног простора је значила идентитетско конституисање човекове животне „тачке ослонца“, „заснивање Света“.⁸⁵ Слично и Шулц тврди када каже да је свака кућа у ствари „конкретизација човекове егзистенције“.⁸⁶ Разлика у односу на Елијадеа је само у томе што Шулц не прецизира *које и какве* егзистенције. Док Елијаде углавном покушава да докучи рађање куће као сакралног акта градње, Шулц то *званично* чини на једном неутралном нивоу; док у самој ствари и *незванично*, он заступа супротну позицију градње куће као чисто профаног деловања.

Шулц у том смислу није изузетак. Ретки су аутори који су проблему егзистенције човека, и тиме егзистенције архитектонског простора куће, свесно приступали на један дубљи и студиознији начин. Углавном је изучавање проблема настанка прве куће остајало у границама њене архитектоничности.

Бернард Рудофски је можда добар пример аутора који је проблем архитектонског простора куће свесно посматрао и кроз један шири културолошки контекст. Он је у својим делима⁸⁷ на врло концизан и ефектан начин приказао различите облике људске егзистенције, разнолике животне парадигме које су *de facto* на самом метафизичком нивоу утицале на формирање њихових специфичних архитектонских материјализација. Стога, управо и та усмереност ка одређењу специфичних облика егзистенцијалности као есенцијалне утицајне и формативне силе архитектонског простора прве куће, јесте једна од круцијалних одлика њене концепције.

У ствари, тај свагда-присутни однос човекове егзистенције и њене архитектонске просторне конкретизације, јесте управо онај модел „двојности“

---

⁸³ Елијаде, *Свето и Профано*.

⁸⁴ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 16.

⁸⁵ Елијаде, *Свето и Профано*, 21.

⁸⁶ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

⁸⁷ Rudofsky, *The Prodigious Builders*; Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

који је на почетку спомињан. Та „поетика двосмисла“, поново се потврђује, јесте почетна и свеобухватајућа одредница.⁸⁸ Двојност духа и разума, симболичке слике света и физичког заклона, духовног и корисног, идеје и форме, метафизике и физике, и тако све до оне последње инстанце – егзистенцијалног и архитектонског, увек је постојана и увек је од онтолошке важности. Дакле, архитектонски простор архетипске колибе је увек директна конкретизација егзистенцијалног човековог простора. Тиме, конкретизације самог човека, његовог бића, потреба, схватања сврхе и суштине живота. Ово је једна од кључних одредница концепције модела архетипске колибе.

И управо из те спознаје сопствене егзистенцијалности, њених услова и одлика, човек стварајући исконску кућу ствара и све дуге куће које учествују у његовој свеукупној друштвеној егзистенцији. Тиме, он својој првој кући додељује онај раније спомињани – надвремени парадигматични значај. Она постаје архетип у пуном смислу те речи. Угледни образац, пример и узор из којег ће, како је сам Ложије надахнуто писао, настати „све раскоши архитектуре икада створене“.⁸⁹

Стога, споменута поетика двојности у смислу односа метафизике и физике, духовног и телесног, затим егзистенцијалност као претходница архитектонског простора архетипске колибе, уопште поимање човека као главног субјекта постојања куће, специфичности животних парадигми које одређују те разнолике егзистенције, ванвремена архетипичност и парадигматичност, тј. суштаственост која се преноси на целокупно архитектонско стваралачко биће – *тек све скупа и уједињено* чине главне одлике концепције неког модела архетипске колибе.

Сва важност зашто је нужно да на једном онтолошком нивоу спознамо ову комплексну лепоту концепције прве исконски замишљене куће, јесте у веровању да на тај начин стичемо потенцијалну могућност, како Ранко Радовић каже, да се „приближимо суштини грађења“.⁹⁰ А то би управо требало да буде и једини искрени циљ сваког градитеља кућа. Јер, градећи кућу, архитект не ствара само архитектонски простор *per se*, већ *животну* просторну позорницу за најреалније и најразличитије исконске представе људских егзистенција.

---

⁸⁸ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 13.

⁸⁹ Laugier, *An Essay on Architecture*, 11–12.

⁹⁰ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 15.

2. Концептуалне одлике модела

Архетипичност – парадигматичност – суштаственост

Уколико се теорија Ложијеа⁹¹ тумачи према спомињаној теорији архетипова Јунга⁹², онда би се могло рећи да његова теорија прве колибе уопште није архетипична. Онај ко је први назвао Ложијеову визију архетипске колибе архетипском, а да се није *прецизније* одредио према том појму – погрешно је.

Јунгова теорија подразумева архетип као колективно несвесно сећање. Дакле, оно што је део колективне меморије, вековима таложеног искуства, нешто што се може окарактерисати и као – духовни производ који је вековима емпиријски доказиван и уређиван.

Потпуно супротно томе, Ложије своју визију архетипске колибе конституише на рационалистичком промишљању једног појединца – њега самог. Он у процесу формирања архетипске колибе ни у једном тренутку не спомиње некакво колективно сећање, или искуство, или меморију, или било шта слично. Супротно, за њега архетипска колиба настаје као производ логичког тока мисли о само једном појединцу и његовим чисто егзистенцијалним потребама за склоништем, за опстанком. Ту нема ни једне назнаке према потреби очувања било каквог сећања, посебно не колективног. Потребе које Ложијеов појединац задовољава, очигледно нису ни близу духовне (као што је то категорија сећања), већ чисто телесне (рационалистичке). Што је све наравно и продукт самог Ложијеовог приступа промишљању које је исто тако чисто рационалистичко, а не на пример холистичко, или чак теолошко што би било најприродније његовом некадашњем свештеничком позиву.

Ложије тиме архетип очигледно схвата само у виду првенства. Дакле, куће као прве икада настале. При том, како и Рикверт каже, он је конституише и на бази чисте „спекулације“.⁹³ Археолошких или било каквих сличних научних доказа једноставно нема. Но, то га не спречава да на основу чисто логичке спекулације утврди опис настанка прве куће и додели му карактер угледног

---

⁹¹ Laugier, *An Essay on Architecture*.

⁹² Јунг, *Психологија Несвесног*.

⁹³ Rykwert, *On Adam's House in Paradise*, 48.

архитектонског обрасца за сва времена.⁹⁴ Дакле, он практично сам додељује одлике архетипа, угледног обрасца, нечему што то уопште није.

Уколико архетипску кућу, са друге стране, посматрамо спрам теорије архетипа Јунга, онда морамо рећи да је архетипска кућа у ствари кућа предака. Она мора бити заснована на њиховом искуству, на меморији, на једном колективном несвесном сећању које јесте и скуп најразличитијих, како индивидуалних тако и групних, животних деловања. Само тако, посматрајући то колективно сећање, заједничку идентитетску нит, потенцијално се може успоставити и некакав архетип куће.

Но, да не би било забуне, потребно је објаснити и да та идентитетска нит чији је материјални крај у виду модела архетипске колибе, јесте само једна од многих нити у плетиву целокупног људског наслеђа.

Било би потпуно себично и чињенично нетачно, тврдити да постоји само једна колективна идентитетска нит, тиме један архетип. Управо на то и Радовић мисли када каже да је кућа неутуђиви *део људске егзистенције која „није нити једна нити је једина“*.⁹⁵ Супротно томе, те идентитетске нити, тј. различите човекове егзистенције, јесу многобројне и вишеструке. Постојање културологије као науке, на пример, сведочи у том правцу. Дакле, свака култура, народ, чак и свака друштвена група, заједница, окупљене око неке заједничке идентитетске равни, могу имати своју посебну идентитетску нит, односно архетип.

Тиме, могло би се рећи да оно што јесте још старије од архетипа, или можда прецизније – оно што *управља* различитим видовима архетипичности, јесу те различите идентитетске нити на чијим крајевима као продукти сви ти архетипови и стоје. У том контексту идентитет у ствари јесте фокусирана конкретизација *парадигматске* опредељености; тј. парадигматске елаборације, устројства, објашњења човековог живота. Коначно, оно што управља различитим видовима архетипичности јесу различите животне парадигме човека. Оне најчешће јесу дељене али углавном настају као индивидуалне.

Добар пример је поново Ложије. За њега лично и његову рационалистичко-природну парадигму, модел колибе како ју је описао заиста јесте легитиман архетип. Вредност колективног духовног сећања, као и све

---

⁹⁴ Laugier, *An Essay on Architecture*, 12–13.

⁹⁵ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 52.

друго што превазилази границе рационалног искуства, тј. природног сазнања како то просветитељство XVIII века дефинише, за ову парадигму једноставно не постоји. Тиме и за све друге који деле ову парадигму, овако замишљена колиба јесте архетип.

Но за Јунга, чија је парадигма аналитичка, он сасвим прецизно рашчлањује и анализира различите видове архетипичности и тиме закључује да колиба као продукт једног човека и просте потребе ка телесном склоништу (како Ложије описује), не може бити архетип. Елемент колективно несвесног сећања је кључна одлика која у овој колиби једноставно не постоји. Ложијеова колиба је потпуно супротно томе продукт само свесног и индивидуалног осећаја.

Ове законитости имају и своје оправдање у реалним историјским токовима. Ложијеова теорија и схватање архетипа је била опште прихваћена у периоду у којем је чист разум, тј. природно сазнање, неприкосновено владало. Дакле, од њеног настанка у XVIII веку па све до чак друге половине XX века. Ле Корбизје на пример, као један од најистакнутијих представника и мислилаца о проблему куће са почетка и средином XX века то потврђује. Он је практично директни поборник Ложијеове рационалистичко-природне мисли. Она је код њега само, спрам контекста времена индустријског прогреса, еволуирала у један ближи рационалистичко-механизирани став.

Додатно, средином XX века када Јунг отприлике ствара своје идеје архетипа, и када аналитичка мисао добија своје значајно место и у разним другим дисциплинама, имамо пример Кристијан Норберг Шульца који проблему куће приступа на један далеко дубљи начин од Ложијеа. За Шульца који сам себе сврстава у представнике аналитичке мисли⁹⁶, кућа је продукт човекове егзистенције али слично Јунгу дубоко укорене у једно историјско сећање. За њега егзистенцијални простор јесте структурисан као и код Ложијеа, али за разлику од њега, Шулцова перцепција простора тежи задовољавању свих „вишезначности, сложености“ човекове егзистенције.⁹⁷ Дакле, не само егзистенцијалне потребе ка склоништу, већ и ка свим оним потребама којима човек конкретизује „своје снове“, стичући тако своју личну и „богату идентификацију“.⁹⁸

---

⁹⁶ Шулец, *Интенције у Архитектури*, 23.

⁹⁷ Шулец, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 154.

⁹⁸ Шулец, 154–55.

Поред Шульца и разни други аутори са својим личним парадигматским опредељењима, стварају потпуно нови миље и схватање шта то архетип куће све јесте. На пример Френк Лојд Рајт, Ранко Радовић, Бернард Рудофски, заузимају једну широку духовно-телесно-природну, или једном речју – холистичку парадигматску позицију. За њих Јунгово схватање архетипа и куће као колективног историјског наслеђа апсолутно јесте и прихватљиво и тачно. Са друге стране Мирча Елијаде са својом парадигмом сакралности, проблем архетипа, праузрока куће би пре сагледавао у форми некаквог божанства, тј. трансценденције.

Дакле, Јунгово схватање архетипа није једино постојеће. Шта више, оно је директно зависно од различитих животних и тиме истраживачких, односно научних парадигми из чијег контекста се неко питање посматра. Не би било споредно ни споменути да је и сам Јунг у некој мери ову парадигматичну човекову различитост донекле осетио. Он је тврдио да постоје четири човекова архетипа: атлете (тела), ратника (надмоћи), државника (политичара) и духа. Ова теорија у великој мери личи на савремену теорију о смени парадигми Алена Турена (Alain Touraine).⁹⁹ Наиме, Турен тврди да је процес парадигматске смене текао управо од најстаријег схватања човека као духовног (религиозног) бића, према човеку као политичару, до човека из времена економске и социјалне борбе, и коначно ка данашњем човеку културе и слободе. Оваква подела Турена од духовне парадигме, ка политичкој, према економски и социјално борбеној и коначно парадигми културе и либерализма потпуно одговара Јунговом тумачењу човекових архетипова. С тим што, по свему судећи сам термин „парадигме“, више одговара описаним законитостима него термин „архетипа“.

Сходно свему томе, требало би потврдити да проблем архетипа у ствари треба посматрати спрам проблема човекове парадигматичности. Односно, парадигматске *опредељености*. И Јунгово и Ложијеово схватање архетипа (али и свих других горе побројаних), су у ствари само продукти различитих полазних животних и научних парадигми

У том смислу, када је реч о проблему архетипа у Јунговом контексту као скупу урођених образаца мишљења, осећања, искуства предака и сл., а спрам данашње савремене животне парадигме, он је као такав – већински друштвено неприхватљив. Може се констатовати да је онај Јунгов архетип духа,

---

⁹⁹ Алан Турен, *Нова Парадигма За Боље Разумевање Савременог Друштва* (Београд: Службени гласник, 2011).

политичности и борбе, према Алену Турену у савременом контексту превазиђен. Гајење архетипа у смислу чување сећања на архетипску слику, припада парадигми духовног спомена. Парадигма савременог друштва је пре парадигма телесне пролазности, нагонског задовољења; тиме и духовне неосетљивости, релативности, или коначно – индиферентности. Телесни нагон за савременог човека постаје парадигматски идеал. Једино у том контексту Јунгов архетип као архетип тела данас још може бити прихватљив. Потреба за архетипом као најпре духовним сећањем данас је парадигматски индиферентна. Како сведочи Ранко Радовић¹⁰⁰, Мирча Елијаде¹⁰¹, или чак и сам Шулиц¹⁰², кућа као духовни конструкт, духовно сећање, скуп урођених, колективних сећања, искуства прошлости, данас не постоји. Дакле, услов за постојање архетипа јесте лична и, или друштвена, животна парадигма која је једнака њему, која га подржава и која тежи његовом постојању.

Стога, и сама парадигматичност архетипске колибе, њено посматрање као угледног историјског обрасца, није наметнуто Ложијеом. Он није идејни творац пута на угледност „мале рустичне колибе“.¹⁰³ Он је само конкретизовао већ постојеће, примордијалне законитости. Парадигматичност у смислу угледности (као обрасца) је дакле иманентна архетипу. Она постоји као природни факт. Једини услов за њено остварење или не, јесте подударност на релацији архетипа и владајуће егзистенцијалне парадигме.

Ова законитост је онтолошки битна јер управо на њој почива сва суштаственост архетипске колибе. Уколико неко овлада проблемом парадигматичности овладао је и проблемом архетипичности. Услов за конституцију архетипа јесте конституција парадигме која га и дефинише. Неки архетип тиме јесте парадигматичан (јесте угледан образац) само у оквиру његове парадигме која га конституише.

Тиме би требало закључити и да сваки човек, свестан своје идентитетске разине, свог парадигматског опредељења, може у потенцијалу креирати и свој лични архитектонски (и егзистенцијални) архетип. Тиме и личну архетипску кућу.

Сходно томе, најмања јединица у свим овим описаним односима, а коју посебно треба издвојити и анализирати, очигледно мора бити – човек.

---

¹⁰⁰ Радовић, *Живи Простор*.

¹⁰¹ Елијаде, *Свето и Профано*.

¹⁰² Шулиц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

¹⁰³ Laugier, *An Essay on Architecture*, 12–13.

Различитости његових животних парадигми, тиме његових егзистенција, дефинишу и различито схватање архетипова. Односно, на тај начин и различито схватање кућа.

Тиме, у својој најфокусиранијој основи, кућа је комплексан конструкт везан за човека и његову парадигматску егзистенцију. У зависности од те парадигме, она је продукт и његове есенције и егзистенције, и духа и тела, метафизике и физике. Ове одреднице тиме могу бити у некаквој холистичкој зависности али и пак сасвим разједињеној, структуралистичкој засебности.

У том смислу и сваки архетип је суштаствен у свом постојању. Он је такав јер и сам човек који је суштаствен јесте основа архетипа. Угледање на онтологичност човека и целокупну његову метафизичност у ствари креира исто тако онтологичну и метафизичну архетипичност куће.

Из тог разлога архетипска кућа заиста јесте и једна дијахронијска појава. Она *није зависна од времена већ од парадигме*. Тиме од метафизике коју та парадигма предвиђа. Она је архетипска не јер је првонастала, већ јер је парадигматична а тиме и суштаствена. Архетипичност је продукт *суштаствености човека*, а тиме и *парадигматичности* која ту суштаственост објашњава. *Архитектонска кућа која је суштаствена (човекообразна) и парадигматична, она је у ствари и одистински та архетипична кућа.*

Стога, да би се лоцирала и истражила кућа која је архетипична, мора се прво лоцирати кућа која је суштаствена и парадигматична. Таква кућа је *она која човека и његову егзистенцију узима као основ свог постојања*. Додатно, она *која прави разлику у задовољењу различитих човекових егзистенција уређених његовим исто тако различитим парадигмама.*

Само таква кућа може представљати кућу-архетип неке парадигме. Једино на тај начин, она одистински може бити и *угледна* кућа у оквиру неке заједничке парадигме. Но, с обзиром да сваки човек задржава своју личну парадигму која никада није у потпуности заједничка, тај једном утврђени архетип који задовољава заједничку парадигму, увек ће у свакој новој архитектонској конкретизацији задржати своју посебност и различитост. Дакле, вредност теорије парадигми је управо у томе што иако парадигме могу бити дељене, тиме и архетипови могу бити угледни обрасци, они никада не могу бити у потпуности архитектонски прекопирани, јер их управо те личне парадигме различитих људи – раздвајају.

Спрам потреба ове дисертације и реалних просторних оквира и могућности, лоцирано је осам потенцијалних кућа које могу бити окарактерисане као архетипичне у смислу своје суштаствености и парадигматичности. Тиме ће у наставку бити спроведено и осам студија случаја аутора и њихових теорија архитектонског и егзистенцијалног простора које потенцијално формирају управо овако дефинисану кућу.

3. Историјски развој модела

„Било да се ради о орлу у лету или о отвореном цвету јабука, вредном радном коњу, безбрижном лабуду, разгранатом храсту, вијугавом потоку у његовом ушћу, о облацима који плутају над свим сунцем које траје, форма увек следи функцију, а то је закон. Када се функција не мења, облик се не мења. Гранитне стене, увек бујна брда, трају годинама; муња живи, долази у форму и умире, у трен ока.

То је прожимајући закон свих ствари органских и неорганских, свих ствари физичких и метафизичких, свих ствари људских и свих ствари надљудских, свих истинитих манифестација ума, срца, душе, да је живот препознатљив у свом изразу, тај облик увек следи функцију.

Ово је закон.“¹⁰⁴

Луис Саливен (Louis Sullivan)

„Философија је за дух архитекте оно што је очни вид за његово кретање.“¹⁰⁵

Френк Лојд Рајт

Философија (на грч. *φιλόσοφος /philosophos/*), у преводу значи – љубав према мудрости. Онај ко има љубав према мудрости тај за Рајта одистински види шта је архитектура. Луис Саливен, онај који је Рајту у многоме помогао да успостави своју личну философско-архитектонску позицију, управо и сâм покушавајући да „љуби“ унутрашњу мудрост архитектуре и околног света, успоставља своје полазне и темељне принципе архитектонског стваралаштва. Вршећи метафизичку смотру над светом око себе Саливен спознаје како каже – „закон“, и закључује да: „форма следи функцију“. Ова метафизичка законитост света и појава у њему је потом прерасла у *архитектонску* законитост и тиме обележила развој модерне архитектуре скоро целог XX века.

Овај чувени текст Саливена тиме је само једна мала али корисна илустрација коју цео овај рад, па и ово конкретно поглавље, покушава да докаже. А то је да човекова конкретна метафизичка позиција, тј. јасан

---

¹⁰⁴ Louis H Sullivan, *The Tall Office Building Artistically Considered* (Philadelphia: J.B. Lippincott Co., 1896), 408.

¹⁰⁵ Према: Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 157.

парадигматски поглед на свет, конкретизују његов егзистенцијални простор у архитектонски.

У циљу доказивања ове законитости најидеалније би било приказати један свеукупни и детаљни историјски развој констатованог проблемског односа. Но, јасно је да би такав историјски приказ био изузетно комплексан, толико да би пуна анализа и синтеза сасвим сигурно захтевале једну посебну дисертацију, па и више. Уместо тога, како је и предочено у делу у ком се објашњава методологија истраживања, овај рад се фокусира само на један мали историјски фрагмент из писане литературе а који ће касније бити анализиран кроз форму студија случаја.

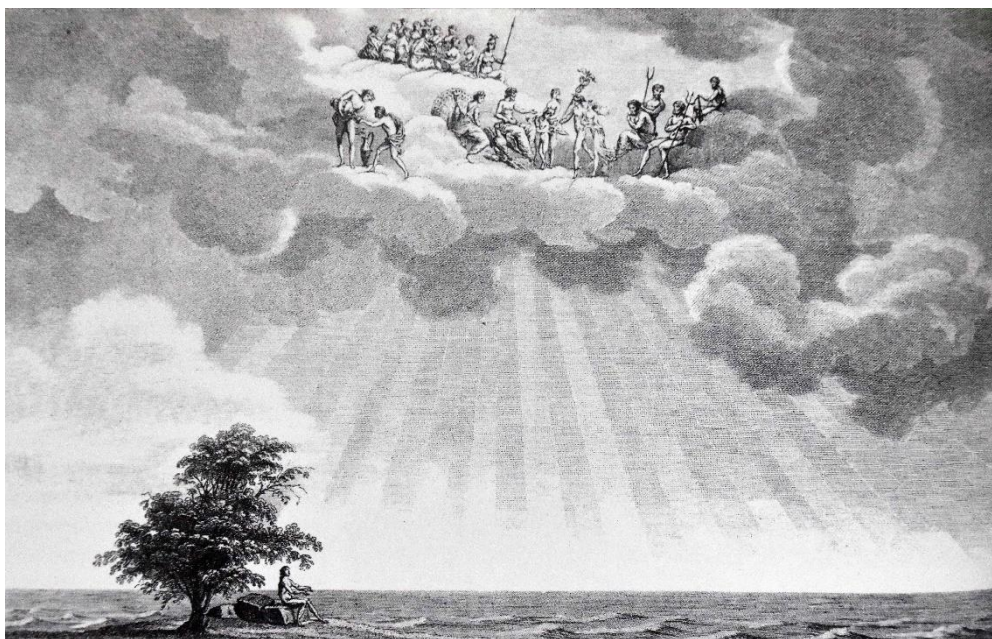
Ипак, да би се предложене законитости бар у некој мери успеле перципирати у једном општем историјском континууму, ово поглавље покушава да пружи управо ту општу историјску слику развоја модела архетипске колибе и њених метафизичких, тј. парадигматских узрочника. Наравно, поново на један сведен и прегледни начин. Што је наравно оправдано јер сâм научни, тј. ужи предметни фокус није управљен ка *свеукупном* историјском развоју предложеног проблемског односа.

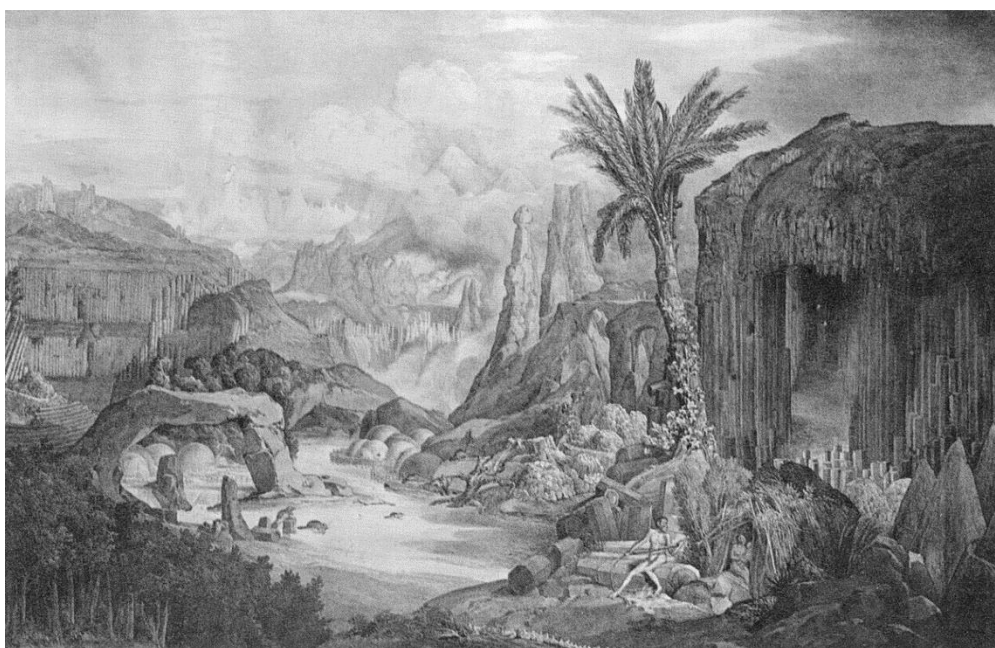
Илустрација 1: Први човек и његова кућа –
визуелна перцепција Филарета (Filarete), око 1465. г.

Илустрација 2: Први човек и његова кућа –
визуелна перцепција Филарета, око 1465. г.

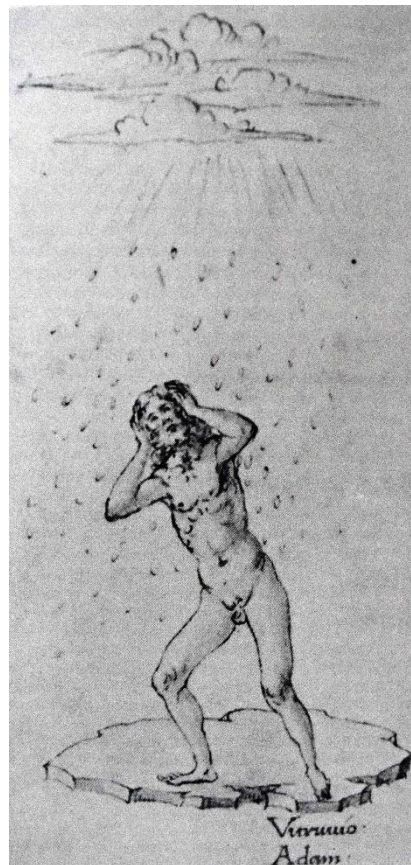
Илустрација 3: Први човек и његов заклон –
визуелна перцепција Ледуа, око 1774. г.

Илустрација 4: Прва архитектура за првог човека – визуелна перцепција
Ј. М. Гандија (Gandy) под називом:
„Архитектура: Њен природни модел“, 1838. г.

3.1. Стари век

Илустрација 5: Витрувијев Адам – визуелна перцепција Филарета, око 1465. г.

Посматрајући шири историјски развој сасвим сигурно прво писано дело које би могло да буде релевантно за изучавање модела архетипске колибе и посебно њених метафизичких, тј. парадигматских узрочника, јесте трактат Витрувија из I века пре нове ере.¹⁰⁶

Његов спис замишљен је у форми трактата, иако по многим ауторима који су га касније тумачили, он то заправо и није. Да би нешто било трактат, Радовић каже да оно мора бити једна врста *духовног* манифеста свог аутора, а не приручник.¹⁰⁷ Дакле, како професор Радовић имплицира, Витрувијево дело је заиста више било један технички приручник за грађење. Он пре говори о томе

¹⁰⁶ Витрувије, *Десет Књига о Архитектури*.

¹⁰⁷ Према уводнику: Витрувије, 9.

како технички градити, даје упутства и правила, расправља о материјалима, техникама, начинима грађења и сл.

Он чак и када пише о храмовима, дакле чисто сакралним објектима, пише на један материјалистички и телесни начин без икаквих осврта на духовни доживљај и потребу таквог простора. Исто тако, и када расправља о проблему архетипске колибе, Витрувије њен настанак перципира *само* као продукт човекових инстинкта, потребе за физичким заклоном од животиња, временских непогода; дакле куће чија је функција само склониште, телесна егзистенција.

Овакав једностранни приступ у перцепцији архитектонског стваралаштва управо представља и ону раније спомињану „уметност *грађења*“ коју Буле тако силно критикује.¹⁰⁸ Међутим, оно што је најбитније приметити код Витрувијевог архитектонског становишта јесте да оно произилази из његовог врло јасног метафизичког убеђења, али и целокупног контекста времена у коме живи и ствара.

Да би се правилно схватила та његова метафизичка позиција, на првом месту треба констатовати да је Витрувије *Римљанин*. Како многи критичари античког доба тумаче, тадашњем Римљанину је у ствари било и својствено да се ослања на „практични разум“.¹⁰⁹ Материја и разум јесу основа његовог поимања живота. Са друге стране, тадашњи Грци су више били уметнички и философски умови, или пак како Мајоров (Майоров) каже, код њих преовладава „машта“.¹¹⁰ Рекли би, и једна искрена потреба за досезањем поетске онтологичности ствари. Тиме и сами Римљани су се, како је и познато у историји, увек ослањали и потпомагали грчким достигнућима; како у уметности, архитектури, тако и у философији.¹¹¹

„Грчка душа и римски интелект – то је то.
Тако се разликују култура и цивилизација.“¹¹²

Ова општа културолошка одлика и разлика између Грка и Римљанина, како је Шпенглер (Spengler) интерпретира, је већ сама по себи довољна да нам

---

¹⁰⁸ Буле, *Архитектура: Есеј о Уметности*, 17.

¹⁰⁹ Генадиј Георгијевич Мајоров, *Формирање Средњовековне Философије* (Београд: Графос, 1982); Освалд Шпенглер, *Пропаст Запада* (Београд: Утопија, 2010); Бичков, *Естетика Отаца Цркве*.

¹¹⁰ Георгијевич Мајоров, *Формирање Средњовековне Философије*.

¹¹¹ Бичков, *Кратка Историја Византијске Естетике*.

¹¹² Шпенглер, *Пропаст Запада*, 62.

објасни рационализам и материјализам Витрувија. Но, и та културологија има свој узрок у некој метафизичкој, тј. парадигматској одредници.

Управо то и Вајнер¹¹³ (Weiner) објашњава у критици односа између Витрувија – Лукреција (Lucretius) и Епикура (Epicurus). Он сматра да је Римљанин Лукреције, један од философа који чини главну инспиративну подлогу за Витрувија. А преко Лукреција и његов грчки узор у виду епикурејске философије. Оно што је значајно за Лукреција, а тиме и Епикура, јесте њихово интересовање према материјализму и атомизму. Но, за разлику од Епикура који није водио директну борбу против божанства, већ га напротив сматрао као нешто чему треба тежити (наравно у границама његовог врло специфичног поимања материјализма)¹¹⁴; Лукреције је, чини се, ипак водио отворену борбу и против божанства.¹¹⁵ Тиме и Витрувије, који најпре следи Лукреција, акценат ставља на материју, на атоме, бројеве, математику, чисту логику, а никако не и на божанство.¹¹⁶ Управо у томе и јесте, више него јасан, разлог зашто Витрувије о сакралним објектима расправља из једног чисто профаног угла.

Сходно томе, и његово схватање куће очигледно никако није могло бити другачије до управо онако како је и представљено – као производ човекових инстинкта, нагона; куће чија је функција, тј. потреба, једино за материјалним склоништем. Духовна, трансцендентна потреба прве куће за Витрувија, као следбеника атомистичке мисли, тиме уопште није ни узета у разматрање. Оваква одлука, гледано из угла његовог парадигматског избора, јесте сасвим оправдана и логична. Но, гледано из угла неке друге парадигматске позиције, овакво схватање архетипске колибе уопште није легитимно. Тиме, и прихватање Витрувијеве теорије кроз историју архитектуре (уз Ложијеову) као једне од најрелевантнијих, најугледнијих, апсолутно није оправдано. Она је, дакле, могла да задовољи само оног човека који је делио идентичну парадигматску позицију као и сам Витрувије.

Но, оно што је додатно битно, и од круцијалне важности за подсетити, како скоро све историје архитектуре и тврде, јесте да је Витрувијева мисао још

---

¹¹³ Jesse Weiner, "Transcending Lucretius: Vitruvius, Atomism, and the Rhetoric of Monumental Permanence," *Helios* 43, no. 2 (2016): 133–61, <https://doi.org/10.1353/hel.2016.0006>.

¹¹⁴ David Sedley, "Epicurus' Theological Innatism," in *Epicurus and the Epicurean Tradition*, ed. Jeffrey Fish and Kirk R. Sanders (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 29–52, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511921704.003>.

¹¹⁵ Lucretius, *On the Nature of Things: De Rerum Natura* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995).

¹¹⁶ Weiner, "Transcending Lucretius."

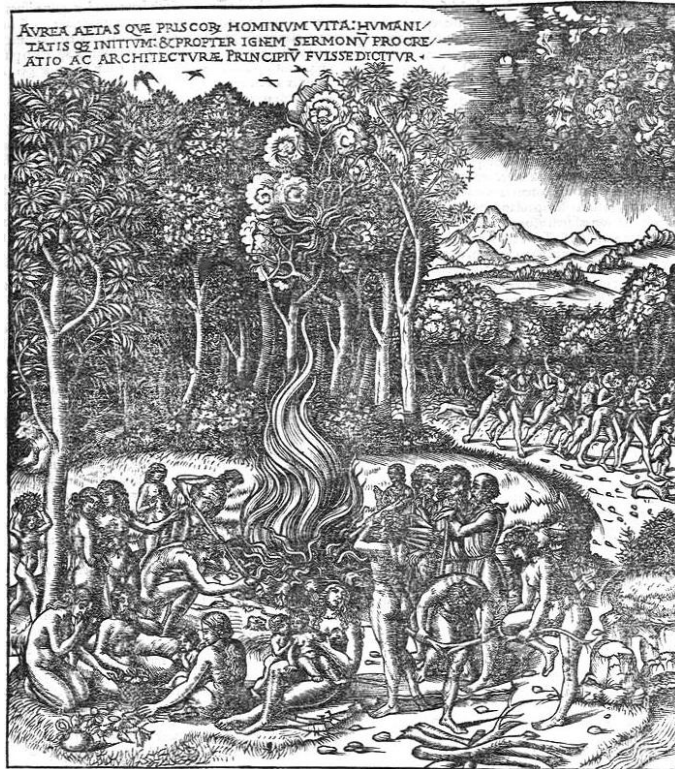
од ране ренесансе у многоме обликовала западну архитектуру.¹¹⁷ Што другим речима још и значи да западна архитектура, у ствари, управо јесте и у директној вези са Витрувијевим функционалистичким, материјалистичким, рационалистичким, атомистичким, логичким, профаним, или једном речју – епикурејским и лукрецијанским уверењима и опредељењима.

Дакле, није само Аристотел, или касније Тома Аквински (Tommaso d'Aquino) како се то често у литератури тумачи одиграо значајну улогу у формирању западне мисли, него како и Виктор Бичков¹¹⁸ имплицира, практично *сви они аутори* који су делили на неки начин ту функционално-материјалистичку и рационалистичку, атомистичку, тј. профану парадигматску страну посматрања света. Тиме и сама модерна кућа (на пример и Ложијеа и Ле Корбизјеа) своју почетну материјалност и рационалност дугује управо описаним токовима западне мисли.

---

¹¹⁷ Bleijenberg and Delbeke, "The Afterlife of Vitruvian Origin Myths in Eighteenth-Century Conjectural Histories of Architecture."

¹¹⁸ Бичков, *Естетика Отаца Цркве*.

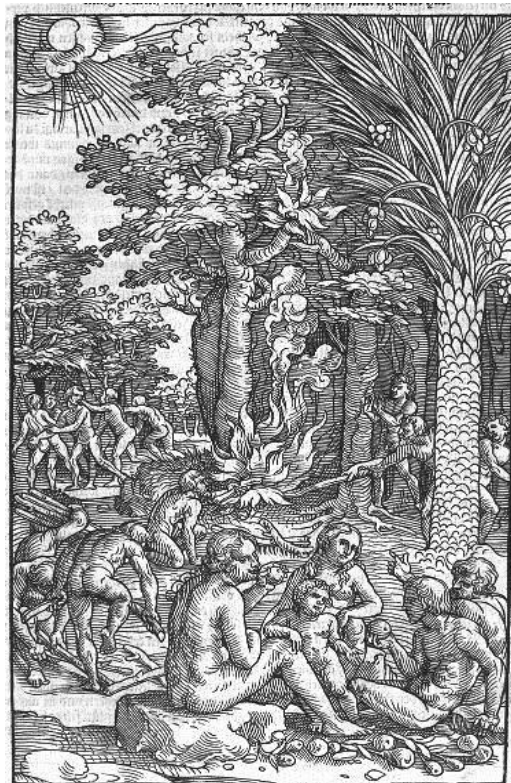
Илустрација 6: Откриће ватре према Витрувију – визуелна перцепција Цезара Цезаринија (Cesare Cesariano), око 1521. г.

Илустрација 7: Откриће ватре према Витрувију – визуелна перцепција Ђамбатисте Капоралија (Giambattista Caporali), око 1536. г.

Илустрација 8: Откриће ватре према Витрувију –
визуелна перцепција Мартина и Гујона (Martin и Goujon), око 1547. г.

Илустрација 9: Откриће ватре према Витрувију –
визуелна перцепција Ривиуса (Ravius), око 1548. г.

Илустрација 10: Архетипска колиба према Витрувију
– визуелна перцепција Цезара Цезарина, око 1521. г.

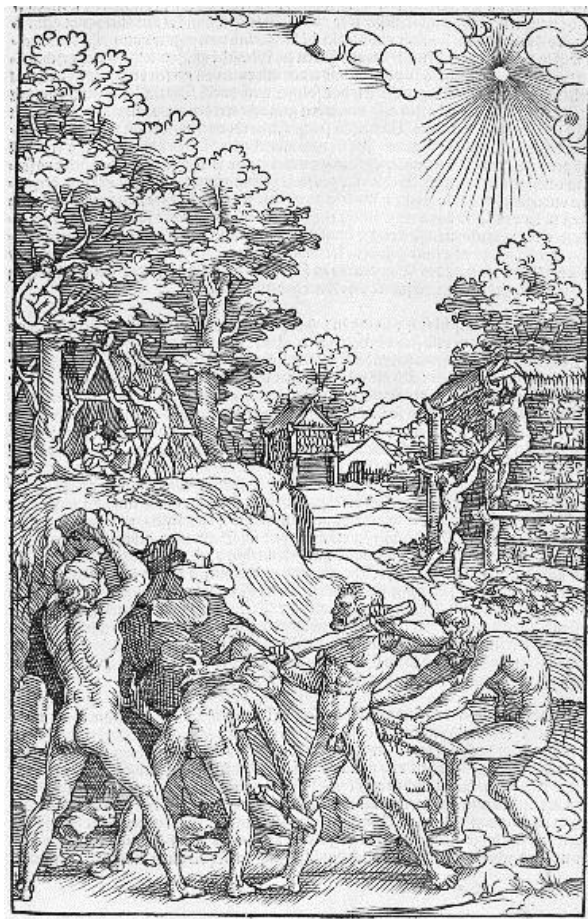

Илустрација 11: Архетипска колиба према Витрувију –
визуелна перцепција Ђанбатисте Капоралија, око 1536. г.

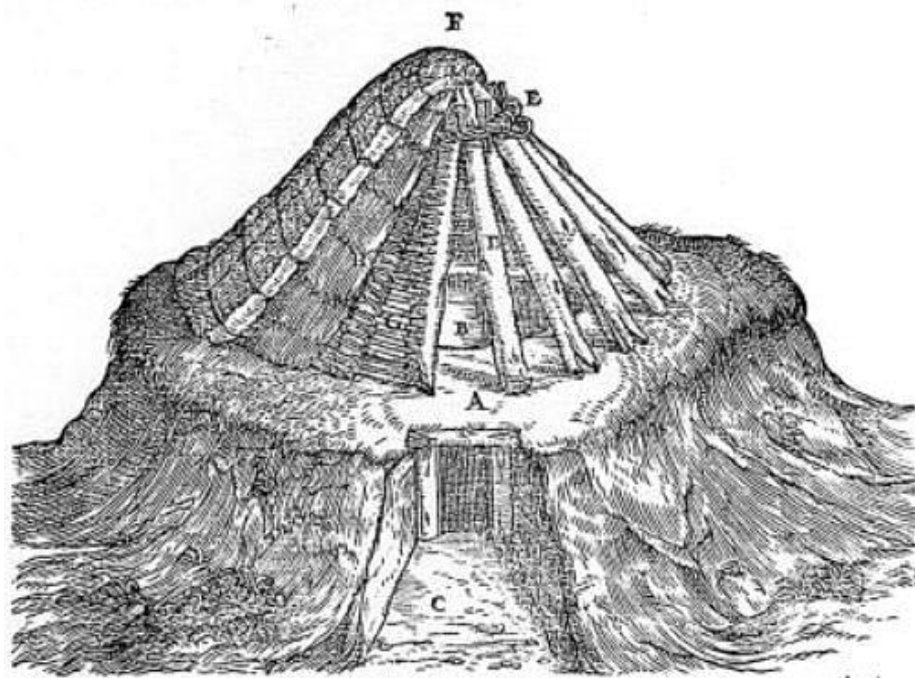

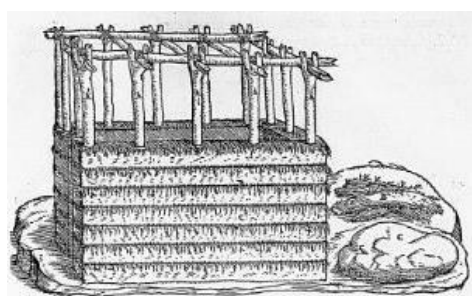
Илустрација 12: Архетипска колиба према Витрувију –
визуелна перцепција Мартина и Гујона, око 1547. г.

Илустрација 13: Архетипска колиба према Витрувију –
визуелна перцепција Ривиуса, око 1548. г.

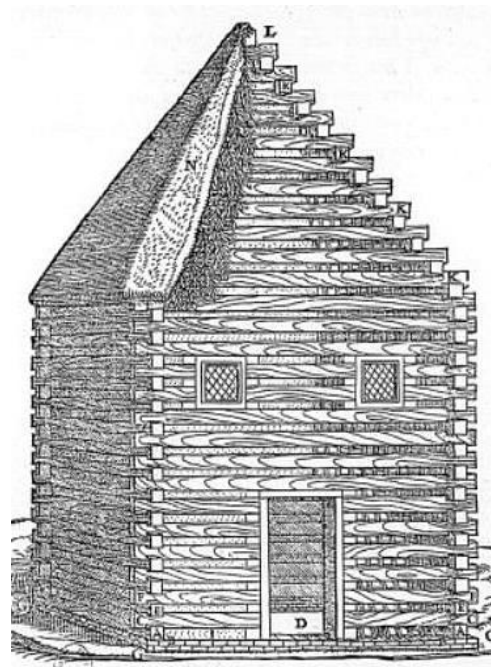
Илустрација 14: Развој архетипске колибе –
визуелна перцепција Ђовани Русконија (Giovanni Rusconi), око 1590. г.

*P*ER difendersi poi dalle pioggie, dalle grandini, & dal Sole le coprivano di canniccie, di frondi, e di lato, come ci mostra il disegno seguente.

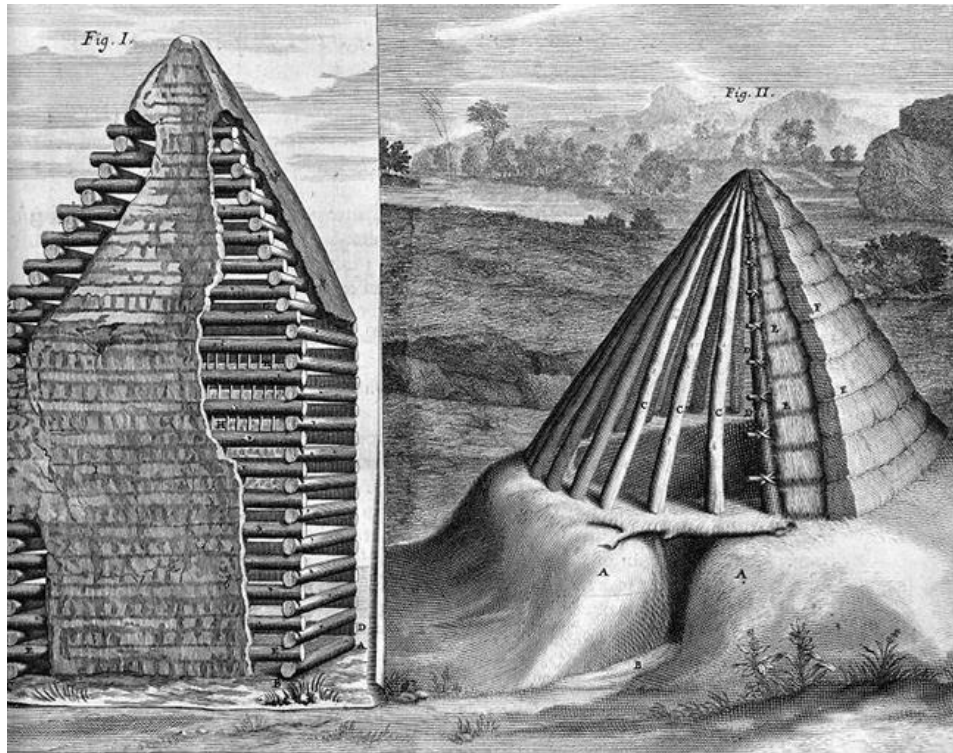

*E*T perche li coperti non reggemano à sostener le pioggie, et le altre condizioni insopportabili del Verno, cominciarono ad innalzare i colmi, et sopra apponendous

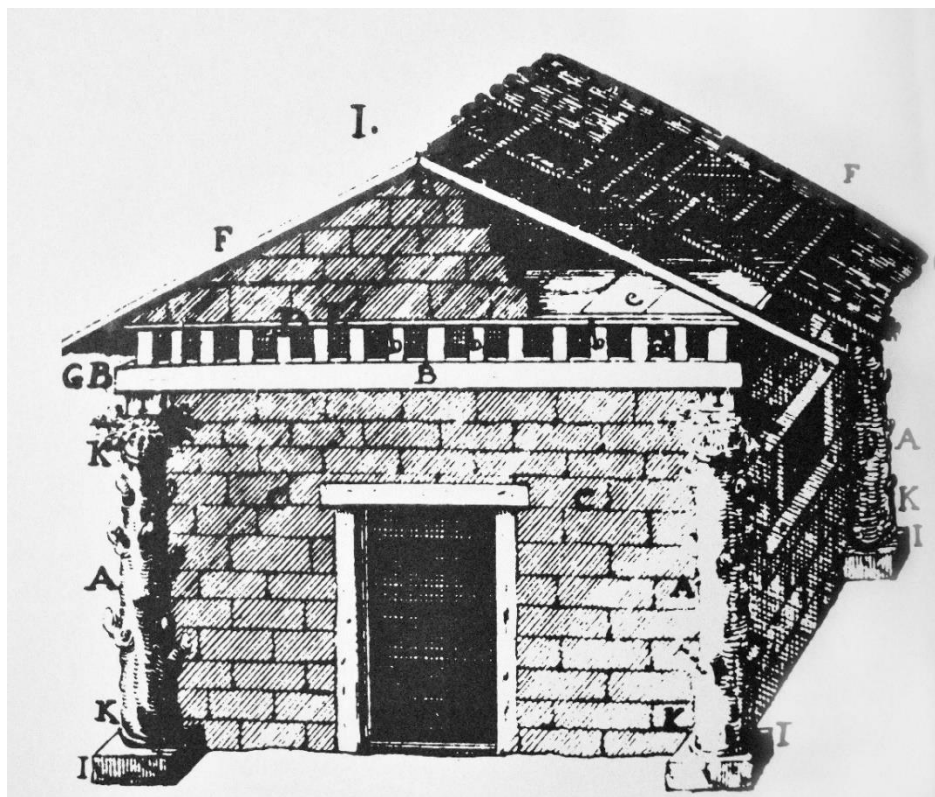

Илустрација 15: Развој архетипске колибе –
визуелна перцепција Ђовани Русконија, око 1590. г.

Илустрација 16: Развој архетипске колибе – визуелна перцепција Клод Пероа (Claude Perrault), око 1673. г.

Илустрација 17: Развој архетипске колибе – визуелна перцепција Жак-Франсис Блондела (Jacques-François Blondel) око 1675. г.

3.2. Средњи век

Јасна супротност која сликовито објашњава први избор погледа на свет, и шта једна кућа може бити, јесу Грци и њихова култура тиме архитектура.¹¹⁹ Њихова егзистенцијална парадигма више тежи сакралности, трансцендентној религиозности, поетском, уметничком, маштовитом и сл. томе. Ова њихова културолошка тежња је се одржала практично све до краја Византије, тј. пада Источне римске цивилизације.

У једној од многобројних историја архитектуре на леп и концизан начин је описана управо та специфична разлика између западне и источне архитектуре, односно између човека Римљанина и човека Грка. По свему судећи реч је о најпре културолошким, тј. парадигматским разликама па тек онда архитектонским:

„Римљани су били све што Грци нису. Они су били на супротним позицијама.(...) Грк је био дубоко религиозан уметник (архитекта). Његово највеће архитектонско достигнуће је храм – светиња која је изрезбарена у материји. Римљанин, са друге стране, је видео архитектуру примарно као структуру; он је био опијен затвореним простором, великим површинама пода, засвођеним уз помоћ сводова и купола – инжењерским подвизима у камену, опеци, или бетону.(...) Грчки храм је био светилиште, усамљен и изолован. Римски храм, налик некој Барокној цркви, је био одлика улице. (...) Први је био у славу божанства; други у славу императорског поноса, урбани споменик.“¹²⁰

Пуно је значајних констатација у овом малом цитираном изводу, али можда оно најзначајније што нам текст пренеси јесте та двојност различитих метафизика. Однос једне дубоко идентитетске, утемељене, *богоцентричне*, „свете“ – како би Елијаде рекао, парадигматске позиције Грка, и са друге стране једне хладне материје, моћи *ratio*, *човекоцентричне*, егоцентричне, „профане“ по Елијадеу, парадигматске позиције Римљанина.¹²¹

---

¹¹⁹ Шпенглер, *Пропаст Запада*; Бичков, *Естетика Отаца Цркве*; Бичков, *Кратка Историја Византијске Естетике*; Виктор Бичков, *2000 Лет Христианској Културе Sub Specie Aesthetica. В 2 Томах* (Университетская книга, 1999).

¹²⁰ R. Furneaux Jordan, *A Concise History of Western Architecture* (Harcourt Brace Jovanovich, 1980), 46–47.

¹²¹ Елијаде, *Свето и Профано*.

Но, оно што се из овог и из претходног Шпенглеровог цитата види, али и из опште-познате историје зна, јесте да су ово *одлике које трају*. Читава историја ове две културе је прожета датим супротностима. Ово је посебно битно за спознати када се прича о средњовековној, а тиме и модерној, западној архитектури јер она неминовно (као и западно друштво), по речима Бичкова и других, настаје управо на темељима западне римске цивилизације.¹²²

Управо тај IV век, када и настаје споменута Западна римска цивилизација, симболише значајну историјску прекретницу која ближе одређује правац развоја спомињаних општих одлика. Римска држава се од тог периода и формално-правно заиста дели на исток и запад. Но, већ у следећем веку Западна римска држава престаје да постоји. То је уједно за запад био и почетак Средњег века, док Источна римска држава у виду Византијског царства наставља са својим плодотворним животом све до њеног пада у XV веку.

Распаднути римски запад, иако млада хришћанска држава, наставља ипак раније утабаним човекоцентричним путем улазећи у еру хуманизма и ренесансе. Овај човекоцентризам у XI веку кулминира једностраним уздицањем римског папе на такозвано место *Vicarius Christi-ja* (заменика Христовог на земљи), што у ствари, између осталог, и доводи касније до Велике шизме и одвајања Западне хришћанске цркве.

Са друге стране, Источни део римског царства касније назван Византија, остаје веран новоусвојеној државној и друштвеној парадигми у виду Православног хришћанства. Византијско друштво успоставља потпуно другачији модус живота и погледа на свет где главна преокупација византијског човека постаје директна супротност човекоцентризму, а то је – богоцентризам.¹²³

---

¹²² Бичков, *Естетика Отаца Цркве*; Георгијевич Мајоров, *Формирање Средњовековне Философије*; Pantelis Nigdelis et al., *From Roman to Early Christian Thessalonike: Studies in Religion and Archaeology*, ed. Laura Nasrallah, Charalambos Bakirtzis, and Steven J. Friesen (Cambridge, Mass: Harvard Divinity School, 2011); Владимир Соловјов, *Исток и Запад* (Београд: ИК Зорана Стојановића, 2014); Jordan, *A Concise History of Western Architecture*.

¹²³ Бичков, *Естетика Отаца Цркве*; Бичков, *Кратка Историја Византијске Естетике*; Robert Ousterhout, "Secular Architecture," in *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261*, ed. Helen Evans and William Wixom (New York: The Metropolitan Museum of Art, 1997), Slobodan Curcic and Ricard Krauthajmer, *Early Christian and Byzantine Architecture: 4th (Fourth) Edition* (New Haven: Yale University Press, 1992); Tatakis, *Byzantine Philosophy* (Indianapolis, IN: Hackett Publishing Co, Inc, 2002); P. A. Michelis, "Byzantine Art as a Religious and Didactic Art," *The British Journal of Aesthetics* 7, no. 2 (April 1, 1967): 150–57,

Материјалност и рационалност човека за њих више не представљају примарне вредности. Јасно одређено божанство, духовност, религиозност, љубав, етичност, моралност и све што из тога произилази а утемељено на православној вери, постају нови стваралачки, па тиме и архитектонски идеали. Философски осврт више не иде у правцу човекове материјалности и безличне онтологичности, већ сада врло конкретне личносне онтологије у лику Исуса Христа. Одавде потичу све остале гносеолошке и аксиолошке расправе водећих Византијских филозофа попут: Јована Дамаскина, Дионисија Ареопагита, Јована Лествичника, Михаила Псела, Теодора Метохита, Георгија Никомидијског, Никифора Хумна, Никифора Влемида, итд.

У архитектонском смислу нова животна парадигма постаје примарни уметнички и грађевински узор. Тако на пример, Византинци вођени новом парадигмом (слично старим Грцима пре њих), естетичка начела успостављају спрам етичких схватања, односно све заједно као један аксиолошки проблем. Доказ за то је чак и семантичке природе. Стара грчка реч *калос* (*καλός*) подједнако означава и *лепо* и *добро*. Као истанчани посматрачи метафизичке и трансцендентне мисли, спајајући ту спознају са учењем православне парадигме, они су установили да добро јесте само оно што је добро, а добро само оно што је добро. Другим речима, естетичка вредност једнака је и зависна од етичке; па чак и обрнуто. Не постоји разлика између доброг и лепог, тиме морала и уметности, морала и архитектуре.¹²⁴ Управо овакав приступ естетичког расуђивања Византинци су применили у концепцији њихове куће.

Професор Оустерхаут (Ousterhout), познати Византолог који је посебно проучавао како сакралну тако и профану архитектуру Византије у том правцу пише:

„У друштву у коме се преплићу телесно и духовно, свакодневница никада није била главна брига. Спасење се задобијало добрим делима, а не великим палатама.“¹²⁵

<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/7.2.150>; Slobodan Curcic, “The Church as a Symbol of the Cosmos in Byzantine Architecture and Art,” in *Heaven and Earth. 1. Art of Byzantium from Greek Collections*, ed. Anastasia Drandaki, Demetra Papnikola-Bakirtzi, and Anastasia Tourta (Washington, DC: Hellenic Ministry of Culture and Sports and the Benaki Museum, Athens, 2013), 102–8.

¹²⁴ Ова мисао се може пратити све и до самог Платона који је такође вредност уметности ценио према њеном етичком утицају; наводећи као најважнији задатак уметности истицање вредности врлине и одбацивање порока; што се на пример може видети у његовој „Идеалној држави“.

¹²⁵ Ousterhout, “Secular Architecture,” 199.

Другим речима, он упућује на то да су добра дела важнија од грандиозних палата. Односно, гносеолошка сврха живота верујућег Византинца у виду достизања спасења (тј. обожења) јесте била та примарна брига византијске, православне „свакодневнице“, а не то како ће се градити или изгледати људске палате. Позивајући се и на мисли византијског државника и филозофа Теодора Метохита он у наставку појашњава:

„Није спољашњи изглед зграда тај који треба бити похваљен, већ показивање саосећања и филантропије (човекољубља, милосрђа).“¹²⁶

Односно, сама форма куће, њена естетичка концепција, нису толико битне колико најпре функција која је увек била подређена оној примарној функцији обожења. Тиме, функцији спасења а све кроз разне друге подфункције, тј. аксиолошке вредности, а најпре оне примарне – љубави. Одавде се према Бичкову може закључити и да је византијска кућа била на неки начин *помоћ* Византинцу у достизању тог његовог свециља светости, односно обожења.¹²⁷

Тиме, богоцентризам а не човеоцентризам; дух а не тело или разум, трансцендентно а не материјално, поетично а не рационално, прво сакрално па онда профано, прво есенција па онда егзистенција, функција обожења па тек затим телесне корисности, уопште функција па тек онда форма, етика па естетика, или прецизније естетика из етике, естетика из гносеологије и онтологије – чине само неке од главних одлика концепта Византијске архетипске куће. Тиме, основна концепција ове куће је у потпуности произилазила и била подређена њеној религиозној егзистенцијалној парадигми – православном хришћанству.

У том смислу, и још један од потенцијално релевантних примера у смеру Византијске, тј. изразито религиозне егзистенцијалне и тиме архитектонске парадигме, јесте и период немањићке Србије. Тадашњи владари су, како Дебљовић Ристић¹²⁸ и Продић¹²⁹ наводе, православну веру, мисао и парадигму, инкорпорирали у саме идеолошке основе своје владавине. Главна државотворна идеја, којом је грађено тадашње српско царство, и тиме архитектура, почивала

---

¹²⁶ Ousterhout, 199.

¹²⁷ Бичков, *Кратка Историја Византијске Естетике*.

¹²⁸ Невена Дебљовић Ристић, “Источнохришћанска Тријадологија у Архитектури Владарских Задужбина Средњовековне Србије” (Београд, Универзитет у Београду, архитектонски факултет, 2013).

¹²⁹ Слободан Продић, “Утицај Списа Дионисија Псеудо Ареопагита На Развој Владарске Идеологије Немањића,” in *Дела, Corpus Areopagiticum* (Шибеник: Истина - Епархија далматинска, 2012).

је на идеји спајања земаљског и небеског царства, а ради обожења и спасења, како владара, тако и целокупног народа.

Овај угледни византијски модел може се видети на разним примерима, од самог принца Растка Немањића (Светог Саве), који је ову идеју најдоследније спровео у дело, па све до архитектонских примера манастирских целина, сеоских насеља, једнопородичних кућа, итд.

Најлакше читљива архитектонска карактеристика јесте типолошко подређење ка тој главној функцији, тј. потреби човека – обожењу. То је највидљивије на примеру манастирских целина где су поред капела и црква обавезно грађене и разне врсте трпезарија, јавних кухиња, гостопримница, сиротопримница, болница, школа, радионица, сиротишта и слично. Како су дакле Оустерхаут¹³⁰, па и наш Ђурчић¹³¹ писали, овим су практично све наведене функције добијале и једну дубљу сакралну димензију; кроз аксиолошку службу људима (човекољубље), служило се Богу (богољубље) и тиме потпомагало достизање до тог свециља светости (обожења). Дакле, сам одабир функција, тиме типологија, утилитарност, сврсисходност, циљ и смисао грађевина, је био хуман, филантропски, тако да подстиче на духовно узрастање.

Сличне тежње су владале и у међусобним односима функције – форме – конструкције. Где је, како је већ речено, функција заузимала основну улогу.¹³² Акцент у том односу је, како тврде Лазих¹³³ и Ристић¹³⁴, стављен на нужност, оно што је заиста потребно; владала је једна естетика и свеукупна архитектонска скромност која је се читавала како у функцији, тако и највише у форми и конструкцији тадашњих објеката. Постојала је једна обликовна мера која није

---

¹³⁰ Ousterhout, "Secular Architecture"; Robert Ousterhout, "The Holy Space: Architecture and the Liturgy," in *Heaven on Earth - Art and the Church in Byzantium*, ed. Linda Safran (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1998).

¹³¹ Curcic, "The Church as a Symbol of the Cosmos in Byzantine Architecture and Art."

¹³² Дебљовић Ристић, "Источнохришћанска Тријадологија у Архитектури Владарских Задужбина Средњовековне Србије"; Alice-Mary Talbot et al., *Byzantium: Faith and Power*, ed. Helen C. Evans (New York: Metropolitan Museum of Art, 2013); Slobodan Curcic, *Architecture in the Balkans: From Diocletian to Suleyman the Magnificent, c. 300-1550* (New Haven: Yale University Press, 2010).

¹³³ Милорад Лазих, *Теологија Лепоте* (Београд: Отачник, 2007); Милорад Лазих, *Српска Естетика Аскетизма* (Задужбина Светог манастира Хиландара, 2008); Милорад Лазих, *Православна Естетика Стефана Првовенчаног* (Епархија Рашкопризренска, 1994); Милорад Лазих, *Естетичка Схватања Светог Саве* (Независно издање, 1998).

¹³⁴ Дебљовић Ристић, "Источнохришћанска Тријадологија у Архитектури Владарских Задужбина Средњовековне Србије."

прелазила границу луксуза, комфора, китњастости, превеликог акцента на чулности, баналне естетике спољашњег и слично.

Сходно томе, и један од занимљивих детаља јесте делатништво краља Уроша. Како се чита у његовом житију, он је манастир Сопоћане, иако саградивши га у функцији личног маузолеја, још за живота користио као место пријема страних изасланика.¹³⁵ И из овога се јасно може прочитати да је њему било битније улагати и истакнути (функционалну) лепоту православне вере као репрезента државе, него улагати и истицати (формативну) лепоту и луксуз својих владарских дворова. Дакле, човекова кућа у парадигми православне мисли је била потпуно подређена вишим аксиолошким и гносеолошко-онтолошким вредностима; а никако спољашњим материјалним и физичким задовољствима.

Занимљиво је и тумачење Невене Дебљовић Ристић која анализирајући период немањих Србије и њене архитектуре, усваја један тријадолошки модел који свој угледни извор има и у оној познатој Витрувијевој тријади.¹³⁶ У њеној интерпретацији српске средњовековне архитектонске мисли она Витрувијев модел везује за тријадологију Свете Тројице, Бога у три лица, Оца – Сина – Светог Духа. На основу тога, она дати модел пренеси и на ниво односа владара – храма – небеског града; неба – манастира – капеле, па и уређења небеске – црквене – земаљске власти.

Другим речима она заступа мишљење да је практично целокупну средњовековну немањихку архитектуру могуће сагледати кроз један тријадолошки модел, претходно одређен православним парадигматским опредељењем.

Развој Витрувијеве тријаде није био непознат архитектонској историји. Разни аутори су кроз време и спрам својих личних схватања ову тријаду прилагођавали и мењали. Но, за разлику од Ристић која је ту промену утемељила и на промени парадигме (са човека на Бога), западни аутори су задржали

---

¹³⁵ Јустин Поповић, *Житија Светих*, 12 vols. (Београд: Наследници оца Јустина и Манастир Телије, 1991).

¹³⁶ Дебљовић Ристић, “Источнохришћанска Тријадологија у Архитектури Владарских Задужбина Средњовековне Србије”; Невена Дебљовић Ристић, “Однос Теолошке Мисли и Архитектонске Праксе у Процесу Настајања Сакралног Градитељства Током Рановизантијског Периода,” in *Ниш и Византија Зборник Радова X*, vol. X (Дани св. цара Константина и царице Јелене Међународни научни скуп, Ниш: град ниш универзитет у нишу православна епархија нишка нишки културни центар, 2012).

основно парадигматско уређење које је још Витрувије поставио у виду материје, односно човека.

Тиме, Ристић архитектонску форму сагледава као симболичку представу Бога-Оца, функцију објекта кроз симболичку функцију Бога-Сина а конструкцију као репрезент Бога-Духа. Са друге стране, западни архитект по угледу на Витрувија, и функцију и конструкцију и форму увек прилагођава једном човекоцентричном парадигматском одређењу.

Разни аутори усвајају различите варијанте тријада попут односа: *firmitas – voluptas* (задовољство) – *commoditas* (прикладност), по Албертију; *beau* (лепота) – *utile* (корисност) – *vrai* (истина), по Блонделу (Blondel); *beauty – durability – utility*, по Летабеу; *decoration – distribution – construction*, по Дирану (Durand), *sentiment – harmonie – logique* и *solidité* (стабилност) – *commodité* (удобност) – *bienséance* (прикладност), по разним другим француским академичарима; и сл.

Потреба за тријадолошком структуром, према Ирени Кулетин Ђуфалић, очигледно од увек постоји у бићу архитектуре¹³⁷; Вентури је само био први који је то термилошки успоставио спрам контекста и схватања његовог времена. Ова структура, према Џенксу (Jencks) тиме јесте и једно „вечно место“ архитектуре.¹³⁸ Ранко Радовић сумира феномен ових различитих тријадологија наводећи, управо као и ми у овој дисертацији, да све наведене тријаде настале као варијације на ону Витрувијеву, имају свој основ у истој функционалистичкој мисли.¹³⁹ Односно, оној мисли која је у ствари до данас обележила западни свет и архитектонске концепције многих познатих аутора попут: Албертија, М.А. Ложијеа, К. Лодолија (Lodoli), Р. Мориса (Morris), К.Н. Ледуа, Е.Л. Булеа, Ж.Ф. Блондела, А. Пјучина (Pugin), Г. Семпера, Виоле-ле-Дика, Ле Корбизјеа, Р. Банхама (Banham), Л. Саливена, Б. Таута (Taut), итд.

Само као један детаљнији пример може се дати Алберти који је од оног почетног стања Витрувија које је подразумевало однос *utilitas – firmitas – venustas*, задржао оно *firmitas* а додао *voluptas* (задовољство) и *commoditas* (прикладност). На тај начин он ближе упућује на своје хуманистичко опредељење, и примарну интенцију ка задовољењу функције телесности

---

¹³⁷ Кулетин-Ђуфалић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*; Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*.

¹³⁸ У уводнику: Витрувије, *Десет Књига о Архитектури*, 10.

¹³⁹ Ранко Радовић, *Савремена Архитектура, Између Сталности и Промена Идеја и Облика* (Нови Сад: Stylos, 2001), 177–83.

(материјалности) човека. Према математичком уму Албертија, кућу градити треба:

„(...) смислено, тако да служи људима. Она мора бити заснована на угодности и задовољству (човека) исто онолико колико и на потребама човека“.¹⁴⁰

Када је пак реч о естетичком просуђивању, Алберти лепоту схвата као чисто:

„пропорцијални однос између делова куће где се ништа не треба ни додати ни одузети.“¹⁴¹

Дакле, и методолошко схватање градње, гносеолошка сврха у виду задовољења функционалних потреба, телесних задовољстава, а тиме и естетичко резонување лепоте, су апсолутно одвојени од било каквих дубљих аксиолошких вредности; попут на пример доброте, скромности, милосрђа, човекољубља, богољубља и слично, како је то тумачено у Грчкој и касније Византији или средњовековној немањихкој Србији. Албертијева тријада и фокус који поставља, јесу чисто функционални, телесни, материјални. Аксиологија у виду термина који су горе дати, за њихово просуђивање и одређивање није битна.

Тиме се треба закључити да је избор неког естетичког суда легитиман и оправдан само унутар граница парадигме у којој се доноси. Естетички систем Византинца, на пример, не би био одговарајући ренесансном генију Албертија, нити би исто тако естетички систем Ложијеа, одговарао естетичкој мисли Византинца. Како се види из горњег цитата Албертија, средњовековни запад и даље задржава своје раније усвојено опште човекоцентрично опредељење те наставља да акценат ставља на материјално и телесно задовољство човека. Духовна наслада, однос према трансцендентном и даље не заузима ни изблиза битан елемент како је то у источној друштвеној и архитектонској мисли случај.

Како историја показује, идеал човека у западној мисли свој, још пунији, процват доживљава у завршници хуманистичког периода. Новопробуђена Протагорина максима „човек је мера свих ствари“, најречитије сублимира тежње овог периода. Ускоро, оне ће у времену наступајућег француског просветитељства још више бити разрађене.

---

¹⁴⁰ Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*.

¹⁴¹ Alberti.

3.3. XVIII век

Од пада Западног царства па преко Велике шизме 1054. године и све већег папског апсолутизма (које у суштини само по себи јесте човекоцентрично), преко просветитељства и коначно појаве ниҳилизма, идеал Бога у западном свету скоро сасвим нестаје. Једино што је прихватљиво и потребно као пандан човеку јесте природа. Она чак наступа као замена за Божанство. Тиме, како Ирена Кулетин Тулафић у својој анализи француске естетике и конкретно Ложијеовог стваралаштва тумачи:

„Како људи нису могли живети без вере, измислили су нову веру – веру у божанство природе.“¹⁴²

И још:

„Свет престаје да буде космос у ком владају недокучиве божанске силе и човек све више почиње да се ослања на сопствена опажања и закључке (...) за мислиоце просветитељства свако сазнање које произлази из људског ума представља природно сазнање (...) зато је императив: следити природу, односно разум, био једини прави пут ка срећи и задовољству.“¹⁴³

Ложије, као један од најзначајнијих архитектонских мислилаца XVIII века, наравно није био изузет од овог контекста. Идеја природног сазнања, тј. његово акцентовање рационалности утврђене на природности ствари и појава, јасно су формирали његов толико познати концепт архетипске колибе.

Уједно, и остали његови савременици основ архитектуре XVIII века виде у рационалном схватању природе и њених законитости. Тако Жан-Луј де Кордемои (Jean-Louis de Cordemoi), Шарл-Етјен Бризе (Charles Étienne Briseux), Жерман Бофран, Жак-Франсоа Блондел, па и чувени Етјен-Луј Буле, и Клод-Никола Леду прихватају у општем смислу то рационалистичко-природно парадигматско опредељење, али га наравно прилагођавају у неким појединостима својим личним аспирацијама и перцепцијама.¹⁴⁴

Тако на пример Бофран наводи посебне методолошке упуте који ближе одређују да поред онтолошке привржености ка човековом рацију и природи, у методолошком смислу треба тежити природној пропорцији, складности,

¹⁴² Кулетин-Тулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*, 87.

¹⁴³ Кулетин-Тулафић, 85–87.

¹⁴⁴ Кулетин-Тулафић, 119.

удобности, стабилности, чистоћи и сл. Буле томе додаје и вредности симетрије (природе), правилности, једноставних геометријских тела, док Леду посебан акценат ставља и на принцип јасне формалне изражајности функције објекта, чиме у ствари (као и Блондел) даје и значајан допринос принципима такозване *architecture parlante* (архитектуре која говори).

Дакле, време просветитељства у коме су сви наведени аутори стварали, јесте доба чија је примарна тежња оличена у постављању идеала *природног разума*, као новог (старог) гносеолошког и онтолошког идеала савременог човека XVIII века. Различити мислиоци попут Монтеѕкјеа (Montesquieu), Томаса Хобса (Thomas Hobbes), Лока (Locke), Холбаха (Holbah) својим радовима посебно разрађују и утемељују то мишљење да пре свега ново друштво треба изградити на закону природе, односно „владавине ума“ као „природног стања“, како Лок интерпретира. Но, Лок и Хјум (Hume) би још можда посебно нагласили и чула као кључна у том процесу, док би се Декарт (Descartes) више фокусирао на разум. Холбах додатно појашњава нове аспирације па каже да услов за достизање тог „природног разума“ јесте уклањање ауторитета цркве и бога. Шопенхауер (Schopenhauer) или Штирнер (Stirner) ће век касније сасвим убеђено тврдити да је у ствари реч о човечијој вољи.

Но, Русо (Rousseau) пак, као један од најистакнутијих представника овог периода просветитељства такође се изразито предано залаже за идеју природне човекове парадигме као његовог „првобитног природног стања“.¹⁴⁵ Но, он са друге стране идеју разума ни у ком случају не жели да поистовети са природом. За њега је разум производ „изопачене цивилизације“, тј. „страсти“ које владају модерним прогресним човеком.¹⁴⁶ У том смислу, главне човекове водиље за које се Русо залаже јесу савест и срце, тј. осећања као начина њиховог испољавања. Како Ирена Кулетин Ћуфалић тумачи, ово Русоово мишљење је имало фундаменталног утицаја на формирање Ложијевих идеја.¹⁴⁷ Те у том смислу, захваљујући можда највише Русоу:

„Ложије не остаје крути рационалиста (...) већ попут Русоа открива сентименталистичку страну своје естетике архитектуре. Сматра да у стваралачком чину архитектуре рационална правила треба да претходе

---

¹⁴⁵ Жан-Жак Русо, *Друштвени Уговор; О Пореклу и Основима Неједнакости Међу Људима; Расправа о Наукама* (Београд: Филип Вишњић, 2016).

¹⁴⁶ Русо.

¹⁴⁷ Кулетин-Ћулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*, 88.

деловању на основу инстинкта, али у погледу виртуелне перцепције архитектуре срце и емоције доносе моменталан суд о допадању или не допадању посматраног архитектонског дела.¹⁴⁸

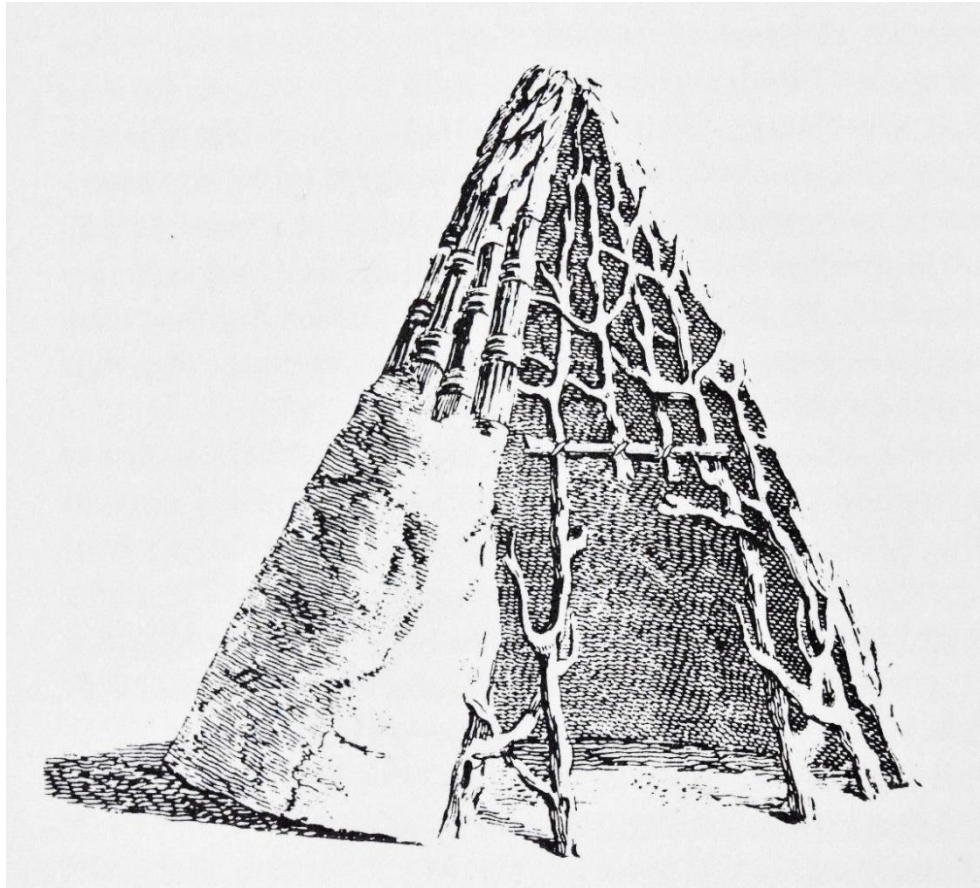
Но, и једна од главних *идеолошких* порука доба просветитељства и целокупног заноса разумом, човеком и природом, јесте изразито изражена тежња ка достизању човекове слободе. Ова тема је била посебно битна за период прогресивног развоја архитектуре у XIX и XX веку.

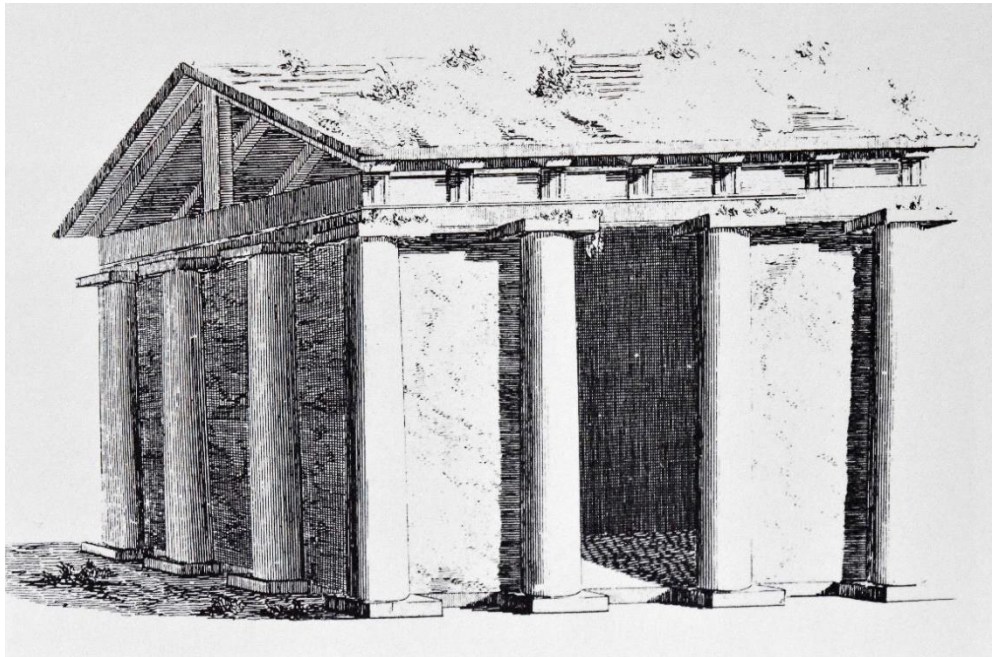
¹⁴⁸ Кулетин-Ђулафић, 88.

Илустрација 18: Архетипска колиба по Ложијеу – визуелна перцепција Шарл Есена за друго издање „Есеја о архитектури“ Ложијеа, 1755. г.

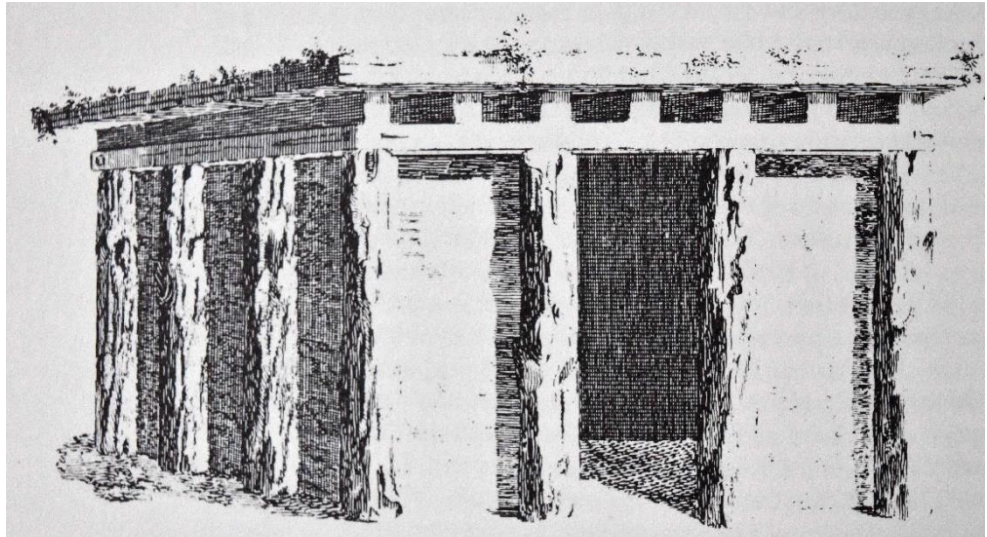

Илустрација 19: Архетипска колиба –
визуелна перцепција Вилијам Шамбера (William Chambers), око 1759. г.

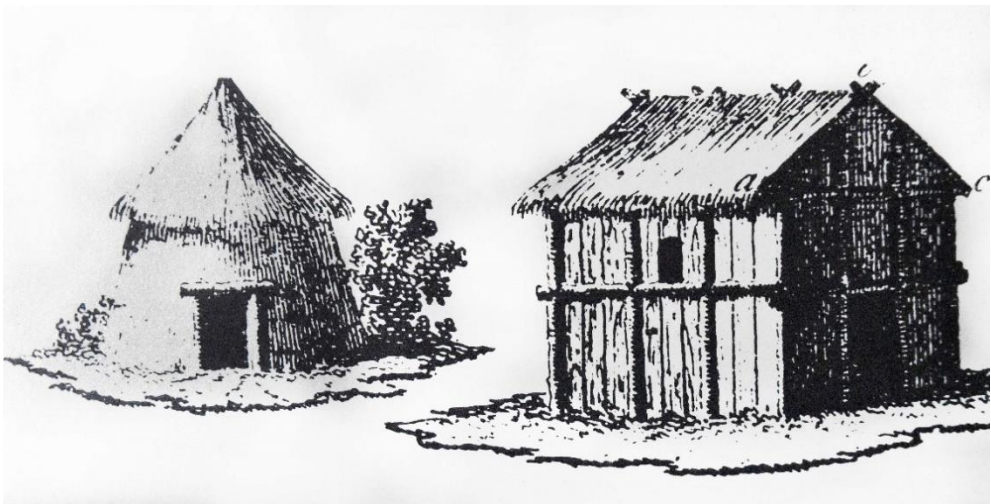

Илустрација 20: Архетипска колиба –
визуелна перцепција Вилијам Шамбера, око 1759. г.

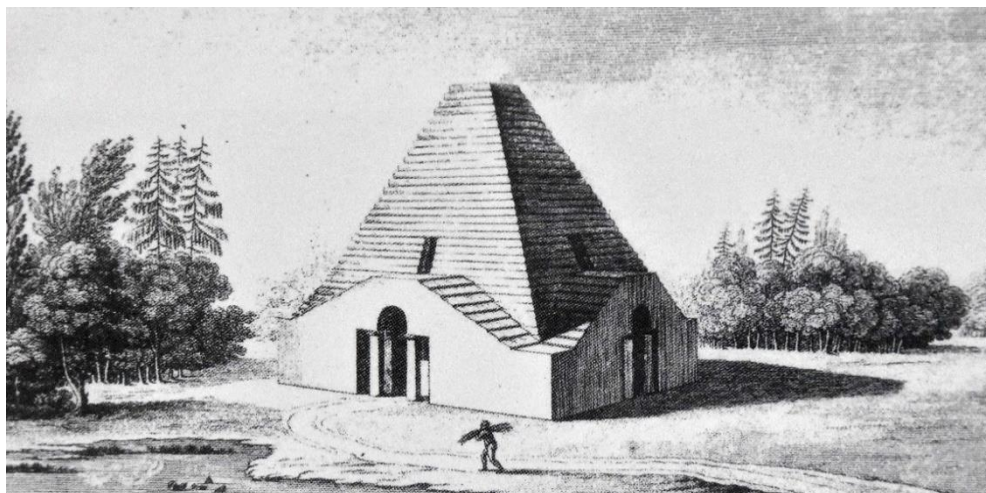

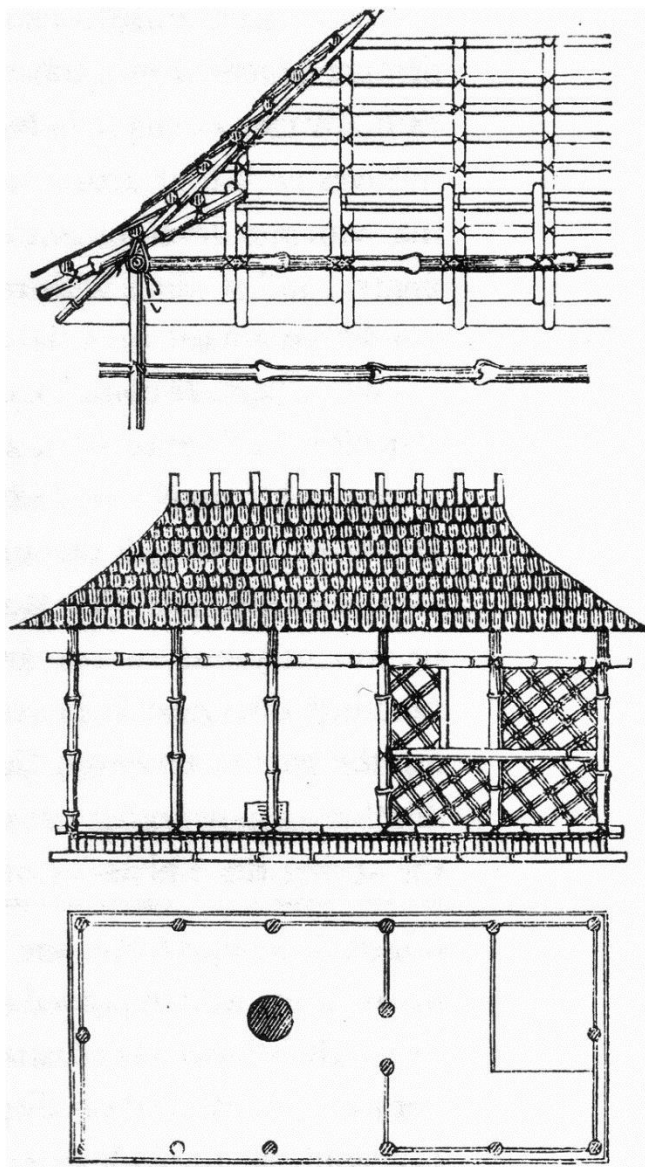
Илустрација 21: Архетипска колиба –
визуелна перцепција Вилијам Шамбера, око 1759. г.

Илустрација 22: Архетипска колиба –
визуелна перцепција Франческа Милиције (Francesco Milizia) око 1768. г.

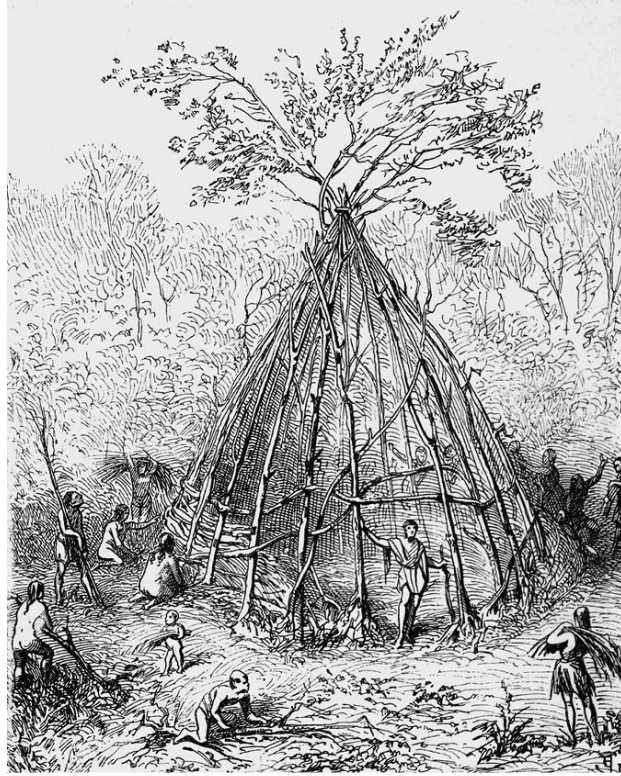

Илустрација 23: Архетипска колиба –
визуелна перцепција Клод-Николе Ледуа, око 1774. г.

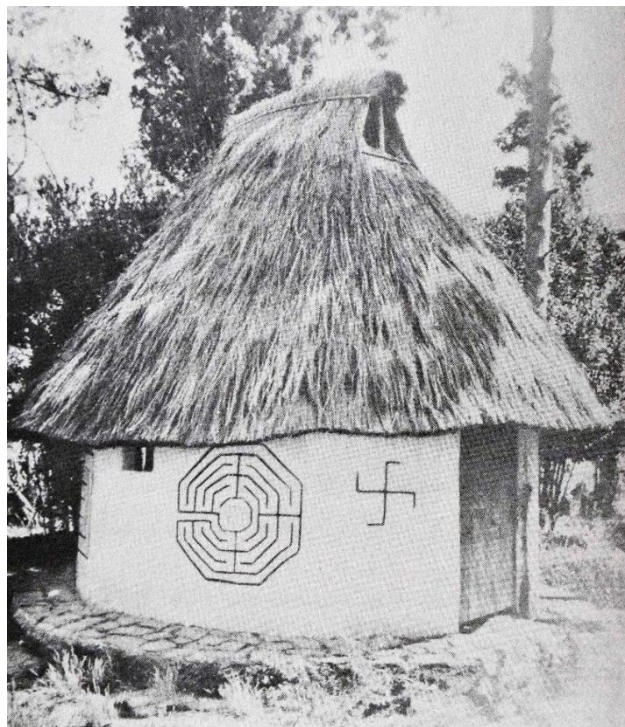

Илустрација 24: Архетипска/карипска колиба –
визуелна перцепција Готфрида Семпера (Gottfried Semper), око 1851. г.

Илустрација 25: Архетипска колиба –
визуелна перцепција Ежен Виоле ле Дика (Eugène Viollet-le-Duc), око 1875. г.

Илустрација 26: Архетипска колиба/Ромулова колиба –
материјална перцепција Ђиакомо Бонија (Giacomo Boni), око 1900. г.

3.4. XIX и XX век

Адолф Лос (Adolf Loos), Ле Корбизје, Луис Саливен. Френк Лојд Рајт, Мис Ван де Роје (Mies van der Rohe), итд. би могли бити изразити представници идеала слободе. Тако тежња ка слободи бива усмерена у различитим правцима. У општем смислу, свима прихватљива је била тежња ка слободи у изражавању, слобода од било каквих наметања, оквира, украса, старих стилова, слобода прогреса, индустријализације, слобода нових материјала, типологија спрам нових потреба модерне организације живота, итд.

За Лоса истински замишљена кућа ми морала поседовати посебно слободу од орнамената, Френк Лојд Рајт би истакао слободу конструкције, материјала, посебно стакла ради везе са природом, слободу у виду демократије и Америчког патриотизма, као кључних одлика за формирање те исконске куће америчког човека. Саливен би истицао слободу конструкције, функције. Мис акцентује слободу од орнаментике, обликовања, материјала, стакла, и практично слободу сваког сегмента архитектонског пројектовања једне исконске куће која се укратко може представити максимом: „мање је више“.

Посебно битна аксиолошко-методолошка одлика модерне куће је слобода од традиције, прошлости, идентитета. Наравно са постојаним изузецима као код нпр. Рајта, или код Бернарда Рудофског који акценат управо ставља на спознају исконске куће као једне идентитетске творевине која поштује како историју, тако и традицију, дух места и дух времена, све специфичне вернакуларне и духовне одлуке једног народа.

Ле Корбизје који је на неки начин подржавао историју, прошлост, традицију, услед своје опчињености прогресом сву ту тежњу ка прошлости једноставно није успевао да искаже на адекватан и материјалан начин. Прошлост код њега пребива више у теорији, метафизици коју је дефинисао у писаним радовима. За њега је слобода посебно била у слободном функционисању простора, слободним основама слободним фасадама, слободе од орнаментике, слободних и једноставних форми.

Појам слободе који су модернисти усвојили јесте био чедо просветитељске мисли, али тиме и тог просветитељског разума, прогреса како интелектуалног, тако и технолошког. Слобода мисли посебно је крунисана Фридрих Ничеом (Friedrich Nietzsche) који је здушно прихватио препоруке француских просветитеља да је основна препрека за достизање пуне човекове

слободе – Бог. Жан Мелије (Jean Meslier), свештеник-атеиста, Легер Дешан (Léger Deschamps), монах-атеиста, Анахарсис Клоц (Anacharsis Clotz), наравно Волтер (Voltaire), и практично сви француски просветитељи и енциклопедисти питање Бога су видели као први проблем новог друштва слобода. Фридрих Ниче обележава крај XIX века управо крунишући просветитељске тежње на тему човекове слободе и Бога изричући ону познату мисао: „Бог је мртав“.¹⁴⁹ Појашњавајући ближе он каже да оно што управља човеком јесте његова „воља за моћ“, а не некакве божанске силе; тиме човек неизоставно мора еволуирати у „натчовека“ и постати својеврсни нови (стари) бог.¹⁵⁰

Да ова идеја није нестала до самог савременог доба и XXI века, него да га је чак у својим основама потпуно испунила и обележила, потврђује и данас изразито популарни хебрејски историчар Јувал Ное Харари (Yuval Noah Harari) који износи теорију о човеку као Богу, истичући снагу човекове технологије, разума, вештачке интелигенције, као основа спрам којих човека данас заиста можемо посматрати као супериорно биће, новог бога, тј. човекобога – *homo deus-a*.¹⁵¹

Но, ова идеја о непотребности било какве трансценденције, супротно потреби за сваким видом човекове слободе, тиме потреба о доминацији моћи сопствене човекове личности, апсолутно је одражена и на нивоу архитектуре.

Чарлс Џенкс практично читаву једну студију посвећује Ле Корбизјеу и „трагичности његове личности, тј. њеном ничеизму“.¹⁵² Џенкс пише да је Ле Корбизје још у раном периоду развоја своје архитектонске мисли, потврде и кристализације тражио управо у писањима Ничеа. Тиме наводи и рани цитат Ле Корбизје за који каже да је потпуно у духу Ничеа:

„Желим да се борим са самом истином. Сигурно је да ће ме преплавити бујица. Али ја не тражим мир. Живећу искрено, часно, срећан да примим злостављање.“¹⁵³

---

¹⁴⁹ Фридрих Ниче, *Тако Је Говорио Заратустра* (Београд: Алгоритам, 2014).

¹⁵⁰ Фридрих Ниче, *Воља За Моћ* (Београд: Дерета, 2012).

¹⁵¹ Јувал Ноа Харари, *Хомо Деус: Кратка Историја Сутрашњице* (Београд: Лагуна, 2018).

¹⁵² Charles Jencks, *Le Corbusier and the Tragic View of Architecture*, First Edition (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1973).

¹⁵³ Jencks, 18.

„Понекад очајавам. Људи су толико глупи да ми је драго што ћу да умрем.“¹⁵⁴

Ле Корбизје је дакле према Џенксу био један трагичар који је вапио како за самоспознајом, слободом, идеалима, крајностима. Колибу коју је саградио само за једног човека била је његово лично уточиште за медитацију и самоспознају. Правдао је то потребом за простором у коме би могао неометано да ствара и уметнички изражава. Џенкс тврди да је на егзистенцијалном плану Ле Корбизје константно бивао усамљен, одсецао је од себе своје пријатеље и друштво, одбацујући их управо из тог разлога како би у самоћи покушао да схвати своју сопствену визију онтолошке истине. Изненадно отпуштање радника, свађе са властима, најближим колегама (Гропијус (Gropius)), напад и напуштање најближих сарадника и учитеља (Озенфана (Ozenfant)), правдао би трагичним Ничеовским мислима:

„сагори шта си волео, и воли шта си сагорео.“¹⁵⁵

Зашто оваква борба? Прво, каже Џенкс јер је за Ле Корбизјеа (као и Ничеа) то било узбудљиво, а затим, сходно Ничеовом натчовеку, главни креатор – тај човек као натчовек, мора да влада својим противницима, њиховим моћима, идејама, пре него што он сасвим уништи и затим поново створи у новој и сопственој синтетишућој визији.¹⁵⁶

Дакле, треба рећи да управо сва та потреба за самоћом, величањем сопственог ега, израстања уметности из самоће, логичком перцепцијом истине и сврхе живота, величање науке, прогреса, човека, његове воље и природних нагона, креирала ту Ле Корбизјеову исконску кућу, безличну и равну архитектуру празних и широких површина; и бруталну и строгу и минималистичку, сведену, јасну и контрадикторну све скупа. Модерна архитектура тиме, оличена у једном од њених отаца Ле Корбизјеу, према Џенксу неминовно има свој почетак у (трагичности) парадигме нихилизма.¹⁵⁷

Јухани Паласма (Juhani Pallasmaa) се слаже и тврди да нихилистичка парадигма и њена примена у архитектури ни најмање није завршена са Ле Корбизјеом.¹⁵⁸ Напротив, Паласма посебно сугерише на Хајдегерово запажање

---

¹⁵⁴ Jencks, 18.

¹⁵⁵ Jencks, 81.

¹⁵⁶ Jencks, *Le Corbusier and the Tragic View of Architecture*.

¹⁵⁷ Jencks.

¹⁵⁸ Pallasmaa, *The Eyes of the Skin*, 18.

„нихилистичког ока“, односно на чињеницу да нихилистички поглед и даље постоји. Посебно је то изражено, каже Паласма, у периоду савремене архитектуре са краја XX и XXI и појавом не само нихилизма како га Ле Корбизје пројављује већ и специфичног облика нихилистичког *нарцисизма*. Јасно је да он овде мисли на такозване стар архитекте (*star architects*) и њихово перципирање куће као средство самодоказа и самопромоције, одвојене од исконске бригае за људске потребе, поготову оне унутрашње а не само телесне. Паласма тиме каже:

„Хегемонистичко (надмоћно) око тражи доминацију над свим пољима културне продукције, и чини се да слаби нашу способност за емпатијом, саосећања и мучеништва у овом свету. Нарцисоидно око гледа на архитектуру искључиво као средство за само изражавање. Уједно и као интелектуално-уметничку игру одвојену од суштинских менталних и друштвених веза. Нихилистичко око овде има улогу да намерно унапређује чулну и менталну одвојеност и отуђење. Уместо да ојачава заједничко телесноцентрично и интегрисано искуство света, нихилистичка архитектура раздваја и изолује само тело, и уместо да покушава да реконструише културни поредак, она читање колективног значења чини немогућим. Свет постаје хедонистичко, али бесмислено визуелно путовање.“¹⁵⁹

Власт тела и схватање архитектонског простора само као продукта телесних потреба изражена је и код Кристијан Норберг Шульца, који основни простор човекове куће види управо као конкретизацију његовог чисто телесног егзистенцијалног простора. Његова теорија егзистенцијалног простора заузима једно од најважнијих места у теорији савремене архитектуре. Овакво мишљење Шулц базира најпре на теорији Мерло Понтија (Merleau-Ponty) који пре њега човеково тело, како каже Паласма, поставља у „центар искуственог света“¹⁶⁰. Према Ричарду Кернију (Richard Kearney) Мерло Понти у ствари тврди да:

„Кроз наша тела, као живе центре наших намера, ми бирамо наш свет и наш свет бира нас.“¹⁶¹

Слична мисао која можда и најбоље сумира целокупан овде приказан историјски развој јесте идеја Аурелија Августина (Aurelius Augustinus) који цео свет види кроз концепт два свеобухватајућа центра, тј. „два града“. С обзиром да је главна мисао у току приказа овог историјског развоја константно

---

¹⁵⁹ Pallasmaa, 21.

¹⁶⁰ Pallasmaa, 40.

¹⁶¹ Према: Pallasmaa, 40.

левитирала између две крајности – тела и духа; човека и божанства, утемељена још на тенденцијама старогрчких и староримских мислилаца и ствараоца, теорија Св. Августина је сада посебно значајна. И то, не само због њеног садржаја који је наравно афирмишући, него због времена настанка његове теорије. Односно, Св. Августин, један од најобразованијих философа и теолога Западног римског царства, прво паганин а касније преобраћени хришћанин и још епископ града Хипона, практично је био савременик (IV и V век) и тиме сведок кључних историјских догађаја (поделе и распада Римског царства) када је мисао антике преношена њеним наследницима на истоку и западу.

Свети Августин тиме пише о *вечном* постојању два града, или две државе, тј. две заједнице (како се све преводи) – једног божанственог као *civitas Dei* и другог земаљског као *civitas terrena*.

„Два града (...) постоје од настанка људског рода и постојаће до краја света. Сада грађани обеју живе заједно, али желе различито.“¹⁶²

Виктор Бичков то сумира па каже:

„У град Божији спадају сви они који стреме да живе „по духу“ (*secundum spiritum*), а у град земаљски – они који живе „по телу“ (*secundum carnem*); у први – они који живе по Божијим законима, а у други – по људским правилницима.“¹⁶³

Тиме, два града су последица и две врсте љубави:

„Земаљски је саздан љубављу према самима себи, која доводи до презирања Бога, а небески – љубављу према Богу, која доводи до презирања самога себе.“¹⁶⁴

Дакле ради се о свеопштем избору човекове егзистенције између два центра која су свеобухватајућа. Две антипода у које се као неке жиге концентрише целокупна историја људског рода, свеколико стваралаштво па тиме и оно архитектонско. Или, како ће много векова касније и Мирча Елијаде констатовати практично исту ствар:

---

¹⁶² Према: Бичков, *Естетика Отаца Цркве*, 368.

¹⁶³ Бичков, 368.

¹⁶⁴ Према: Бичков, 368.

„Свето и профано представљају два начина бивствовања у свету.“¹⁶⁵

Бирајући ову профану егзистенцију одвојену од Бога, *човек* практично *самог себе* поставља у сам центар своје личне оријентације; трансцендентно за таквог човека не постоји. Или, ако и постоји оно је секундарно и тиме не суштински битно. Тачније, такав човек ће према Елијадеу:

„достићи лични идентитет само уколико се темељно демистификује, биће збиља слободан тек у тренутку када убије и последњег бога“.¹⁶⁶

Исконска кућа таквог човека, и уопште архитектура као последица ових ставова, постаје нестабилна, нехомогена, аморфна, стално променљива, покретна, јасно неодређена. Историјски развој западне куће која константно прелази из стила у стил то потврђује. Савремена кућа модерног човека, и цео модерни покрет на челу са Ле Корбизјеом такође о томе јасно сведоче. Савремени човек, како Шулиц закључује, у таквим условима не може остварити егзистенцијалну сигурност какву је човек архаичних друштава имао. Он додаје да његовом кућом влада осећај „изгубљености и беспомоћности“.¹⁶⁷

На супротној страни, сакрални човек за центар своје оријентације поставља личносног Бога. Парадигматски темељ његове егзистенције, онтолошко-гносеолошко-аксиолошко-методолошка уверења, свој извор налазе у тој божанској трансцендентној сили. Кућа таквог човека, логично, свим својим бићем, и метафизичким и физичким, тежи задовољењу те потребе за божанским, за светим. Штавише, човекова тежња је директно управљена ка једном космогонијском начину градње сопствене куће. Он, према речима Елијадеа, жели да живи у Центру света, да и његова сопствена кућа постане *imago mundi*, храм божанства. Кућа као таква, како историја на примеру Византије показује, живела је скоро десет пуних векова. Сталност парадигме као такве, утемељене на конкретно личносном божанству, потврдила се као далеко стабилнија од парадигме утемељене на човеку.

Алберти је својевремено тврдио да:

---

¹⁶⁵ Елијаде, *Свето и Профано*, 15.

¹⁶⁶ Елијаде, 144.

¹⁶⁷ Шулиц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 42.

„La casa deve essere come una piccola citta, e la citta come una grande casa.“¹⁶⁸

Или у преводу:

„Кућа треба да буде као мали град, а град као велика кућа.“

Источни мислиоци попут Поповића, са друге стране тврде потпуно супротно:

„Кућа је мала црква.“¹⁶⁹

Тиме, једини легитиман закључка који може проистећи из датог приказа јесте да су и један и други став легитимни али и одговарајући само у оквирима оне парадигме која га подржава. Професор Ранко Радовић у том духу сведочи:

„Између човека, његовог начина живота, и куће не може бити разлике.“¹⁷⁰

Односно, кућа мора одговарати човековој парадигми. Што је, како историја сама сведочи, заиста и био случај. Можда онда суштински проблем и архитектуре и друштва, самог човека и његове исконске куће јесте та лична и одређујућа парадигма. Чини се да није проблем куће у којој човек живи тај централни проблем, већ супротно, проблем његовог самог живота који та кућа треба да прихвати. Односно, проблем неке конкретне парадигме која одређује и његов живот и тиме саму кућу његове егзистенције.

Архитектура сама за себе сведочи у корист изнесеног па речима Гогоља каже:

„Архитектура је људска историја исписана у камену.“¹⁷¹

Историјски развој како је приказано у овом поглављу је наравно сужен и лишен великог броја информација која би сигурно ближе појасниле и потенцијално редефинисале све овде изнете процесе и закључке. У том смислу оправдана критика упућена овом делу рада би свакако могла бити упућена. Но, оно што оповргава ту критику јесте (како је на самом почетку поглавља и наведено) – *циљ* тог историјског разматрања који у овом делу и није био

---

¹⁶⁸ Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*.

¹⁶⁹ Јустин Поповић, „Тумачење Посланице Светог Апостола Павла: Ефесцима, Филипљанима и Колошанима, Галатима и I и II Солуњанима,“ in *Сабрана Дела Светог Јустина Новог у 30 Књига, Књига 14-16* (Београд: Наследници оца Јустина и Манастир Ђелије, 1998), 158.

¹⁷⁰ Радовић, *Живи Простор*, 91.

¹⁷¹ према: Драгомир Ацовић, *Речник Појмова Ликовних Уметности и Архитектуре* (Београд: Завод за уџбенике, САНУ, 2014), 215.

детална историјска студија. Она као таква у ствари и не би могла бити уприличена из најмање два разлога. Први је просторне природе, односно просторно-техничких граница које једна докторска дисертација пружа. Други разлог је и само предметно опредељењем које није дефинисано ка детаљном изучавању *целокупне* архитектонске и друштвене историје.

Супротно томе, циљ овог поглавља је био само да се кроз увид у развој схватања шта то исконска и суштаствена кућа за човека јесте, укаже на једну често занемаривану законитост у историји и теорији архитектуре, а то је – та онтолошка зависност између егзистенцијалних парадигми човека (или целокупног друштва) и њихових архитектонско-просторних материјализација и конкретизација. Толико је, верујемо, и поред скраћености историјског прегледа, могуће потврдити и закључити као тачно.

Детаљнија анализа ове законитости биће уприличена у следећем поглављу, али кроз појединачне и релевантне студије случаја.

4. Криза модела и закључна разматрања

Уколико архитектонски простор модела архетипске колибе посматрамо као један модел исконске куће, оне суштаствене, метафизичке, парадигматске, архетипичне представе човековог егзистенцијалног простора, онда се мора констатовати да је кућа као таква, кроз историјски развој и смену епоха све више губила своје значење. Данас, у времену савремене *high-tech* архитектуре, виртуелне реалности, скоро па номадског начина живота, простор куће перципиран на горе дати начин апсолутно је запостављен, потенцијално и заборављен.

Површно посматрање модела архетипске колибе често је кроз историју архитектуре водило ка њеном познавању само у једном рационалистичко-природном, Ложијеовском смислу. Горе наведене вредности овог узвишеног концепта често су бивале занемарене. Архетипска колиба се свела на чисто структуралистичке основе, где је она схваћена по принципу најбаналнијих дечијих цртежа куће – у смислу оне најпростије конструкције од стуба, греде и крова.¹⁷² Чак и сам Ложије, када се мало детаљније истражи његова теорија, није толико банализовао ствари. И он сам је имао ипак изузетно јаке и утемељене (иако једностране), за њега значајне метафизичке разлоге своје материјално-структуралистичке концепције.

Овим банализовањем ствари сва дубина и лепота овог појма је апсолутно занемарена. Мислећи да неупитним прихватањем велича Ложијеову теорију, модерна и савремена архитектура у ствари учиниле су управо супротно – деградирале су и Ложијеов начин промишљања и његов модел исконске куће.

Проблем архетипске колибе се сасвим неоправдано свео на једно формалистичко, механицистичко, безлично сагледавање чија вредност не превазилази значај, на пример, једне столице. Узор столице наравно није узет случајно, јер га управо и Ле Корбизје користи у свом тумачењу модерне куће и каже да „столица нема душу“.¹⁷³ Тиме, како Ле Корбизје у ствари алудира – према њему ни кућа нема душу. Стога и сама архетипска колиба у контексту модерних и тренутних савремених истраживања, често је и била и остала једна чисто формалистичка творевина. Телесна, материјалистичка, рационалистичка,

---

¹⁷² Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 14.

¹⁷³ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*, 112.

без икакве метафизичности, а камоли трансцендентности или, како Ле Корбизје каже – душе.

Њен значај је, дакле, сведен на прост историјски податак. Чињеницу да је некада била нека теорија која је кућу посматрала као склоп стуба, греде и крова. Сва дубина исконског појма архетипске колибе апсолутно је занемарена.

Дакле, увек узвишен простор примарне и прве човекове егзистенције – кућа, је сведена по принципу Ле Корбизјеове столице на – *прост предмет*. Настављајући ону анализу развоја метафизичких утемељења човека и избора његових парадигми из претходног поглавља, може се рећи и да је савремени западни и глобалистички човек, према Поповићу, једна „обезличена ствар“.¹⁷⁴

Он дато темељи на анализи савременог устројства друштва које, како је такође у претходном поглављу приказано, има своје вековне узроке. Хуманистички и просветитељски човек, одбацивши идеју Бога, ставивши човека на прво место (*homo mensura*), морао је постати атеиста, и тиме уз помоћ релативизације свих трансцендентних моралних вредности, а зарад оне најузвишеније човекове – слободе, постаје, како Поповић каже и анархиста.¹⁷⁵ Гиденс¹⁷⁶ (Giddens), један од најзначајнијих социолошких критичара модерног доба, потврђује ове мисли Поповића назвавши овај период људских слобода, модерног развоја, и „веком анархизма“, и тиме „веком индустријализације рата“.

Међутим, Поповић продужава па каже да идеја слободе којој описани човек толико усрдно тежи постаје је и идеја ропства. Јер, уместо истинске слободе у владању својим нагонима, модерни човек постаје заточеник сопствених нагона и жеља. Та жеђ за апсолутном слободом је у ствари постала служба разним „боговима“. Уместо атеисте човек је постао политеиста; и то кроз поклоничку службу материји, разним идолима науке, технике, културе, моде, политике, па и архитектуре, и свим њиховим продуктима. По свему судећи, уместо да човек овлада материјом, она је овлада њиме. Човек престаје

---

¹⁷⁴ Јустин Поповић, *Православна Црква и Екуменизам*, 3rd ed. (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2009).

¹⁷⁵ Јустин Поповић, „Хуманистичка и Богочовечанска Култура,” in *Православна Црква и Екуменизам*, 3rd ed. (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2009); Јустин Поповић, „Хуманистичко и Богочовечанско Друштво,” in *Православна Црква и Екуменизам*, 3rd ed. (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2009).

¹⁷⁶ Ентони Гиденс, *Последице Модерности* (Београд: Филип Вишњић, 1998).

да буде засебна, слободна личност са својим јединственим идентитетом.¹⁷⁷ Што је опет и потврђено у теорији Гиденса који глобалистичку идеју и описује као засновану управо на том феномену уништавања појединачних (тима јединствених) идентитета.¹⁷⁸

Сходно наведеном, јасно је и да тема личности (тима идентитета) коју Поповић наглашава, постаје изузетно битна, како за човека тако и за архитектуру, која данас заиста, како је професор Љубинко Пушић говорио, “губи своје лице”.¹⁷⁹

Позитивно је пак што је дати проблем уочен од стране многих, па тако на пример и оно историјско архитектонско бијенале у Венецији из 2014., од стране Рем Колхаса јесте, између осталог, било посвећено управо овој теми – безличности архитектуре, куће, друштва и човека.¹⁸⁰ Јер, ако човек нема идентитет, нема га ни друштво, дакле нема га ни кућа, ни архитектура. Поповић заокружује и каже: „ко реши проблем човека, решио је проблем друштва“¹⁸¹; па тима и личности архитектуре.

Ранко Радовић је посебно обраћао пажњу и писао о овом проблему човека и његове личности, односно идентитета човека и његове куће. Тако, он у једном од својих текстова пише:

„Циновска криза грађене средине нашег времена део је укупне друштвене праксе. (...) Пошто је кућа постала потрошни предмет, *stvar* (као она столица – прим. аут.), морала је остати без своје “личности” (како и Поповић горе каже – прим. аут.) – нити се модерна насеља изједначавају са својим становницима, нити се грађани предају својој кући или улици, својој околини. Корисник куће у систему анонимне поделе рада није у могућности ни да замишља “своје просторе”, камоли да их гради или мења. Функционалистички догматизам стерилизује околину, и тако одмах отвара пут професионалним “козметичарима” у архитектури.“¹⁸²

---

¹⁷⁷ Поповић, “Хуманистичко и Богочовечанско Друштво”; Поповић, “Хуманистичка и Богочовечанска Култура.”

¹⁷⁸ Гиденс, *Последице Модерности*.

¹⁷⁹ Љубинко Пушић, *Град Без Лица* (Нови Сад: Медитеран, 2009).

¹⁸⁰ Kooolhaas, *Fundamentals*; Kooolhaas et al., *Elements*; Valentina Ciuffi, “Rem Kooolhaas Is Stating ‘the End’ of His Career, Says Peter Eisenman,” *Dezeen*, June 9, 2014, <https://www.dezeen.com/2014/06/09/rem-kooolhaas-at-the-end-of-career-says-peter-eisenman/>.

¹⁸¹ Поповић, *Православна Црква и Екуменизам*, 93.

¹⁸² Радовић, *Живи Простор*, 82.

Потврђујући Поповићеве мисли, Радовић у наставку наводи како искомска кућа у ствари јесте:

„истинска веза човека и простора, *идентитет* куће и личности, поверење у друга богатства наше егзистенције, уместо кута потрошачкога менталитета, маштовитост и градитељска слобода, нова улога корисника куће и простора у њиховом настанку.“¹⁸³

И још:

„*Стварни живот*, стварни људи, и стварне ситуације су примарни подстицај архитектуре, а не формуле.“¹⁸⁴

„Сва је лепота, сав је смисао архитектуре у томе што и кад је најдруштвенија – остане ипак *лична* и што, ма како била умотворина, дело технике или машина, на крају увек буде и јесте дело наших руку, и одјек нашег *срца*.“¹⁸⁵

Но, без обзира на сва погрешна и сведена тумачења овог узвишеног појма, она је ипак у освешћеном делу респектабилне литературе ипак заиста посматрана као посебно значајан феномен.

Само један од најсликовитијих примера јесте изузетно домишљата, али и детаљна и комплексна студија Јозефа Рикверта који прву кућу везује за симбол прве Адамове куће у Рају.¹⁸⁶ Расправљајући и истражујући почетке и разне идеје прве куће кроз историју Рикверт закључује расправу констатујући да је жеља за обновом прве куће стална и вечна. Наше константо враћање ка питањима „зашто градимо“ и „због чега градимо“, увек ће свој одговор имати у примитивној колиби. Она ће увек бити наше безбедно уточиште у којој се можемо поново спознати есенцијални значај градње свих кућа за све људе, а тиме у коначности, и целокупне архитектуре.¹⁸⁷ Стога како Рикверт сведочи, значај архетипске колибе, али у њеном искомском смислу, је за биће архитектуре, како прошло, тако и оно садашње, али и будуће, од есенцијалног, онтолошког значаја.

Уједно и сва горе покренута питања њених проблема – личности, идентитета, егзистенције, човека и сл. постају главна питања савремене теорије архитектуре. Шулиц лепо сумира проблем савремене људске средине па каже:

---

¹⁸³ Радовић, 84.

¹⁸⁴ Радовић, 96.

¹⁸⁵ Радовић, 81.

¹⁸⁶ Rykwert, *On Adam's House in Paradise*.

¹⁸⁷ Rykwert, 192.

„Ханс Седлмајер је ухватио проблем у самом корену говорећи о “изгубљеном центру”. Према томе, проблем са којим се данас суочавамо није ни техничке, ни економске, нит социјалне или политичке природе. То је *хумани проблем*, проблем очувања човечијег *идентитета*. Човек је, у својој “слободној” ароганцији отишао са свог места и “освојио” свет. Али *стварну слободу* није стекао, а све што му је остало, то је безнадежна празнина. (...) Слобода не иде без безбедности и сигурности, а ова се може остварити само кроз људски идентитет, при чему је један од егзистенцијалних простора један од његових аспеката.“¹⁸⁸

Овим цитатом Шулц лепо заокружује овде изнете ставове али и апсолутно даје легитимитет основним тежњама и хипотезама ове дисертације. И наша интенција јест управо указати на проблем човекове слободе, његовог идентитета као нужности за ту слободу, а до чега се неминовно долази кроз спознају сопствених егзистенцијалних уверења, односно најличније егзистенцијалне парадигме. Управо у томе у ствари и јесте главна разлика у односу на Шульца који заиста, како се види у горњем цитату јесте о свему томе писао, али није акцентовао, није условио своје схватање егзистенције спрам схватања *специфичних* егзистенција. Јер, како је из досадашњег излагања истакуто – *није свака егзистенција иста*. Дужност савремене (па и сваке) архитектуре је да поново спозна различите врсте специфичних егзистенција нужних за конституцију савремених простора архитектуре.

О томе говори и Хајдегер, кога иначе и сам Шулц цитира, али чини се недовољно темељно. Хајдегер је тврдио да:

„Права невоља становања почива на томе што смртници увек изнова траже суштину становања, што се тек морају научити да станују.“¹⁸⁹

А шта би друго то „учење становања“ могло да значи него да:

„становање доведемо у пуноћу своје суштине.“¹⁹⁰

Где је:

„становање, то јест бивствовање“¹⁹¹

---

¹⁸⁸ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 64–65.

¹⁸⁹ Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење,” 102.

¹⁹⁰ Хајдегер, 103.

¹⁹¹ Хајдегер, 86.

II ДЕО: СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА МОДЕЛА АРХЕТИПСКЕ КОЛИБЕ

- 1. Многострукост избора**
  - 1.1. Критеријуми селекције студија случаја
  - 1.2. Приступни оквири за анализу

- 2. Студије случаја егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама**
  - 2.1. Марк Антоан Ложије
  - 2.2. Ле Корбизје
  - 2.3. Френк Лојд Рајт
  - 2.4. Бернارد Рудофски
  - 2.5. Мартин Хајдегер
  - 2.6. Мирча Елијаде
  - 2.7. Кристијан Норберг Шулц
  - 2.8. Ранко Радовић

- 3. Закључак и додатне студије**

1. Многострукост избора

Општа хипотеза овог рада, подсетићемо, гласи да *архитектонски* простор треба схватити као конкретизацију *егзистенцијалног* простора човека *претходно* одређеног његовом *животном парадигмом*. Најједноставнија и најпримарнија физичка слика која одражава тај процес конкретизације егзистенцијалног простора у архитектонски јесте модел прве куће, тј. *модел архетипске колибе*.

Одавде следи и да спрам броја различитих животних парадигми које човек може усвојити, настаје исти толики број различитих схватања егзистенцијалног, односно архитектонског простора, па и модела архетипске колибе.

С обзиром да историја света, друштва и архитектуре, обилује различитим и често контрадикторним парадигмама, треба јасно констатовати постојање *многострукости* избора. Тај велики избор потенцијалних животних парадигми креира и многострукост избора *идеја* и *материјализација* модела архетипске колибе. Односно, многострукост различитих *метафизичких* полазишта, и тиме *физичких* конкретизација и *симболичких* материјализација модела архетипске колибе.

Стога, да би се предочени однос између човека – његове парадигме – егзистенцијалног простора – архитектонског простора у виду архетипске колибе, могао јасније разумети и проверити, потребно је извршити студије случаја постојећих модела који тај процес подржавају. Ти модели су наравно устројени и одређени избором различитих животних парадигми.

1.1. Критеријуми селекције студија случаја

Основни критеријум за избор релевантних студија случаја одређен је према *значају* који та студија има у општој историји и теорији архитектуре, њеним *утицајима* и *одликама* које су биле фундаменталне, дубоке, оригиналне, водеће, покретачке и сл. Средство које омогућава поштовање тог критеријума при избору релевантних студија јесте најпре историјска дистанца, као савршен показатељ реалних утицаја и значаја неке студије. Како је и Ранко Радовић интерпретирајући Гидиона (Giedion) тврдио, једна од водећих одлика нашег времена јесте управо та могућност посматрања и перципирања огромног историјског опуса, од преко 20 векова (ако посматрамо нову еру, а 35-40 в. са старом) са велике историјске дистанце.¹⁹²

Тако, најподесније право да се са њом почне имала би свакако теорија Ложијеа¹⁹³ из XVIII века. Њој се додељује ово „превасходно право“, најпре због њеног значаја и утицаја које је кроз векове остварила. Временом, она је добила и епитет *прве теорије* модела архетипске колибе, што је у ствари и нетачно, с обзиром да прве мисли на тему архетипске колибе износи још и сам Витрувије¹⁹⁴ у првом сачуваном тексту из домена архитектуре, из I в. п. н. е. Но, чак и раније, кроз градитељску праксу старих цивилизација ми би свакако могли да извршимо одређено „читање“ тог унутрашњег текста њихове архитектонске мисли и тако, сасвим сигурно, утврдимо постојање веома јаке градитељске свести о тој мистичној првој, или пак вечној, кући човека.

Шеснаест, векова од Витрувија је требало да прође да би тек Алберти¹⁹⁵ у XV веку написао други текст о теоријским проблемима архитектуре, а између осталог и о својим виђењима прве човекове куће. Но, иако су ово све релевантне теорије, с обзиром да се овде ради о докторској дисертацији и тиме једном ограниченом простору за израду студија случаја, наш избор ипак остаје на Ложијеу. Овај избор, како је горе утврђено, условљен је неприкосновеном важношћу његове теорије коју је она имала кроз векове који долазе.

---

¹⁹² Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*.

¹⁹³ Laugier, *An Essay on Architecture*.

¹⁹⁴ Витрувије, *Десет Књига о Архитектури*.

¹⁹⁵ Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*.

Након Ложијеа, неки од његових блиских савременика који би могли бити релевантни за предстојећу анализу јесу Леду¹⁹⁶ и Буле¹⁹⁷. Али опет, као и у случају Витрувија и Албертија, задржавамо се само на избору Ложијеа, с обзиром да је његова теорија ипак остварила далеко већи утицај, али у ствари и поставила својеврсне темеље каснијим теоријама Ледуа и Булеа. Убрзо након овог веома бурног и револуционарног XVIII века, на прелазу из XIX у XX век, а поготову у XX, долази до једне експанзије архитектонске теоријске мисли и тиме највећег броја релевантних студија случаја за ову дисертацију. Ова експанзија се највише правда све већим развојем архитектуре (али и грађевине) као научне дисциплине, већих могућности изношења и чувања информација, штампања и дистрибуирања истих, већег протока информација и слободе изражавања, али исто тако и развојем индустријске револуције, експанзијом градње, развојем градова и сл.

Тако, неки од аутора који су ту експанзију градње и индустријске револуције у највећој мери искористили и тиме остварили енорман утицај на развој архитектонске мисли, па чак и не само архитектонске, јесу Френк Лојд Рајт¹⁹⁸ на подручју Америку, и Ле Корбизје¹⁹⁹, на нивоу Европе. Намерно се наводе географске одреднице њиховог примарног деловања, с обзиром да је то имало великог утицаја у формирању личних животних парадигми, и тиме схватања архитектонских простора споменутих аутора.

Стога, сходно енормном утицају који су ова двојица остварила на пољу архитектуре, и конкретно у оквиру проблема егзистенцијалних и архитектонских простора, схватања суштине куће, места човека у њој, њихов избор за ближу анализу јесте више него логичан. Иако постоји велика временска разлика између Ложијеа и Рајта, односно Ле Корбизјеа, видећемо у каснијим анализама да *теоријска* разлика између њихових општих полазних основа и није толико велика. Поготову између Ложијеа и Ле Корбизјеа. *Модерност* саме мисли подстакнута индустријском а тиме и социјалном револуцијом, била је та кључна и заједничка црта спомињаних аутора. Шта више, Ложије се у теорији

---

¹⁹⁶ Леду, *Архитектура Из Угла Уметности, Обичаја и Законодавства*.

¹⁹⁷ Буле, *Архитектура: Есеј о Уметности*.

¹⁹⁸ Frank Lloyd Wright, *The Living City* (New American Library, 1963); Wright, *The Natural House*.

¹⁹⁹ Ле Корбизје, *Разговори Са Студентима Архитеконских Школа* (Лозница: Карпос, 2013); Ле Корбизје, *Савремена Кућа Достојна Људи* (Београд: Грађевинска књига, 1956); Ле Корбизје, *Начин Размишљања о Урбанизму* (Београд: Грађевинска књига, 1974); Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*; Ле Корбизје, *Путовање На Исток* (Лозница: Карпос, 2008).

архитектуре²⁰⁰ са правом сматра једним од родоначелника, не само теорије архетипске колибе, већ захваљујући њој, управо и саме модерне архитектуре.

Доба XX века у коме су Рајт и Ле Корбизје стварали било је препуно најразличитијих друштвених догађаја који су оставили великог трага на развој не само друштва већ тако и архитектуре. Најзначајнији су наравно светски ратови, али и већ споменута експанзија у индустрији, развој технологије градње и материјала, велике миграције и урбанистички развоји градова, тиме велике демографске промене, али и социолошко-културолошке промене унутар схватања породице, рада, одмора, путовања, уопште живота. Како Ален Турен²⁰¹ наводи, политичка парадигма замењена индустријском сада је коначно замењена и новом – економском и социјалном. Џенкс²⁰² наводи како је свака архитектура у историји одговарала процесима унутар самог друштва, и још конкретније философији, или пак идеологије, којом се то друштво руководило. Тако и тај новорастући капитализам у Америци, или пак чиста, неискварена демократија, у најмању руку капиталистичка демократија, како је Рајт волео да се заноси, социјализам у Европи, фундаментално су утицали на развој архитектонске теорије и праксе. Рајт и Ле Корбизје су одлични показатељи изнетог. Но, развој интелектуалне мисли, научних истраживања, слобода изражавања и свега споменутог, условили су и појаву све већег броја мислилаца који остварују одређену ширину мисли повезујући различита научна поља. Њихово виђење и утицај на све ове комплексности и контрадикторности друштвено-културолошког развоја човечанства био је веома значајан.

Тако, иако не сами архитекти, једна скупина аутора, мислилаца, философа, попут Хајдегера²⁰³, Мерло Понтија²⁰⁴, Башлара²⁰⁵, као најважнијих, али касније и Делеза, Бодријара, Дериде и сл. остварују изузетне резултате и на пољу промишљања о проблемима архитектонских простора. У овој конкретној дисертацији избор је задржан на Хајдегеру, као једном од најрелевантнијих и најутицајнијих аутора из ове скупине. Његове мисли, како ће касније бити анализиране, биле су изузетно дубоко везане за проблеме човекове егзистенције и градње архитектонских простора те егзистенције. И што је још занимљивије,

---

²⁰⁰ Кулетин-Ђулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*; Rukwert, *On Adam's House in Paradise*.

²⁰¹ Турен, *Нова Парадигма За Боље Разумевање Савременог Друштва*.

²⁰² Џенкс Чарлс, *Нова Парадигма у Архитектури* (Београд: Орион арт, 2007), 81.

²⁰³ Мартин Хајдегер, *Битак и Време* (Београд: Службени гласник, 2007); Хајдегер, *Мишљење и Певање*.

²⁰⁴ Мерло-Понти, *Феноменологија Перцепције*.

²⁰⁵ Башлар, *Поетика Простора*.

конкретизације егзистенције на нивоу једне идеализоване представе куће. У општем смислу, Хајдегер је метафизички проблематизовао можда најбитније архитектонско питања – човека и његовог егзистенцијалног и архитектонског простора.

Средином XX века, како је проблем егзистенције простора постаје све израженији, не само у архитектури већ и на нивоу општих социолошко-културолошких, па и политичких стремљења, значај Хајдегерових истраживања је све више бивао очигледан. Сходно томе, појављује се низ студија на тему проблема архитектонског простора уопште, али и егзистенцијалног простора човека и тиме архитектуре. Највећи утицај, сасвим сигурно, остварила је теорија егзистенцијалних и архитектонских простора Кристијан Норберг Шулца²⁰⁶. Наравно, и Шулц се у великој мери позива на мисао Хајдегера, иако како ће анализе показати, и не баш превише доследно и метафизички дубоко.

Но, како је већ споменуто, поред значајних философских стремљења и покушаја да се да адекватан допринос проблему егзистенције архитектонских простора, и аутори из других сродних дисциплина су тежили истом. Тако на пример, Мирча Елијаде²⁰⁷, као историчар религија, пише изузетно значајне студије на тему егзистенцијалних простора човека и њихове архитектонске конкретизације. Оне су у домену уже научне дисциплине историје религије оствариле изузетне резултате. У оквирима архитектонских истраживања Елијаде још увек остаје помало незапажена личност. Но, управо из та два разлога он ипак бива уврштен у анализу и то не само као релевантан пример, већ и као један од *најпримарнијих* примера за ову конкретну дисертацију.

Његова мисао је изузетно значајна и из разлога што се може сматрати као директан одговор, тј. допуна, на Шулцову теорију егзистенцијалних простора. Посебно је занимљиво и то што Елијаде, иако историчар религија проблемски поставља питање куће, и то оне прве куће архаичног човека. Његова запажања везана за модел архетипске колибе могла би чак да доведу у питање и ону прву теорију која је овде означена као најважнија за теорију архитектуре – Ложијеову рационалистичку теорију архетипске колибе.

---

²⁰⁶ Шулц, *Становање: Станиште, Урбани Простор, Кућа*; Шулц, *Интенције у Архитектури*; Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*; Schulz, *Genius Loci*.

²⁰⁷ Елијаде, *Свето и Профано*; Мирча Елијаде, *Слике и Символи* (Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, 2010).

Отприлике у овом периоду друге половине и краја XX века у архитектури долази и до једне унутрашње парадигматске смене, како то Џенкс²⁰⁸ објашњава. Постмодерна полако замењује класична модернистичка схватања архитектуре. Опште незадовољство модерном мишљу у друштву, „опадање вере у прогресивну технологију и машинску естетику“²⁰⁹ одразило се и на архитектуру. Неке од тенденција постмодерне а које су можда најинтересантније за ову дисертацију јесу такозване новопобуђене, неовернакуларне, регионалне и сл. тежње. Једна од најинтригантнијих изложби, касније и студија које су, између осталих, утицале на покретање те вернакуларне идеје у другој половини XX века уприличене су од стране Бернарда Рудофског²¹⁰. Нова-стара идеја на коју је Рудофски просто само подсетио, заједно са сличним тенденцијама других аутора, пробудила је све већи романтичарски дух ка национализму, регионализму, традицији, фолклору, вернакулару уопште. Његов допринос том духу је значајан најпре из разлога што је његова тежња била усмерена ка откривању оног оригиналног вернакуларног учења, без икаквог додавања и транспоновања на некакав постмодерни концепцијски ниво. Дакле, он је пре откривао, упућивао, анализирао, и тиме утицао ја побуђење споменутих стремљења. Потпуно је друга ствар што је временом тај постмодерни дух, заједно са вернакуларним, отишао у један „радикални еклектицизам“, како то Ранко Радовић²¹¹ сликовито тумачи.

Но управо и поменути Радовић²¹², био је један од најзначајнијих аутора из тог периода. Њему је тема вернакуларног, регионалног, али и оног поетичног и духовног, била изузетно блиска. Његов утицај наравно није био толико глобални, али чак и такав више локални утицај који је био у складу са његовом „романтичарским оживљавањем“, свакако је веома значајан. То потврђује и сам Џенкс²¹³ који је Радовића уврстио у свој значајни преглед еволуције архитектонских теорија.

---

²⁰⁸ Џенкс Чарлс, *Нова Парадигма у Архитектури*.

²⁰⁹ Џенкс Чарлс, 81.

²¹⁰ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*; Rudofsky, *The Prodigious Builders*.

²¹¹ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 54.

²¹² Радовић, *Живи Простор*; Радовић, *Нова Антологија Кућа*; Радовић, *Савремена Архитектура, Између Сталности и Промена Идеја и Облика*; Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*.

²¹³ Џенкс Чарлс, *Нова Парадигма у Архитектури*, 50–51.

1.2. Приступни оквири за анализу

Да би предстојеће студије случаја биле адекватно спроведене, потребно је јасно дефинисати кључне *проблемске тачке* које ће представљати тежиште и фокус анализе; али обавезно и очекиване *циљеве*, односно *зadatке* које предочене студије треба да досегну.

Кључни проблеми сваке студије случаја, тј. конкретније, сваког теоријског *модела* који се овде анализира и на које треба обратити посебну пажњу, јесу проблеми:

- Животне парадигме човека као почетка сваког модела
- Егзистенцијалног простора човека
- Архитектонског простора човека
- Модела архетипске колибе

Општи циљ који практично одликује целу дисертацију јесте установити како се разноврсни модели архетипске колибе дефинишу унутар многоструких парадигматских позиција, различитих аутора. Када се тај општи циљ операционализује усвајају се следећи појединачни задаци који треба да доведу до остварења задатог циља:

- Утврдити тачан и јасан назив, тј. домен (област и границе), те специфичне животне парадигме човека коју аутор истраживаног модела заступа.
- Утврдити јасне метафизичке одлике те парадигматске позиције, а које формирају *егзистенцијални* простор човека, и последично *архитектонски* простор човека.
- Утврдити како се те метафизичке одлике неке парадигматске позиције физички *конкретизују* на нивоу архитектонског простора, односно конкретно унутар просторног модела архетипске колибе.
- На основу типолошких класификација научних резултата односа између човека – његове парадигме – егзистенцијалног простора – архитектонског простора архетипске колибе, утврдити постојање и тиме тачан и јасан назив, тј. домен различитих *типолошких модела* архетипских колиба.

2. Студије случаја

егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама

2.1. Марк Антоан Ложије

„Уметник (архитекта – прим. аут.) би требало да буде способан да објасни себи све шта ради. За ово њему требају *чврсти принципи* како би одредио своје одлуке и оправдао свој избор, да би онда могао да каже да ли је нека ствар добра или лоша; и то, не просто према инстинкту, већ најпре *разумским расуђивањем*.“²¹⁴

Марк-Антоан Ложије

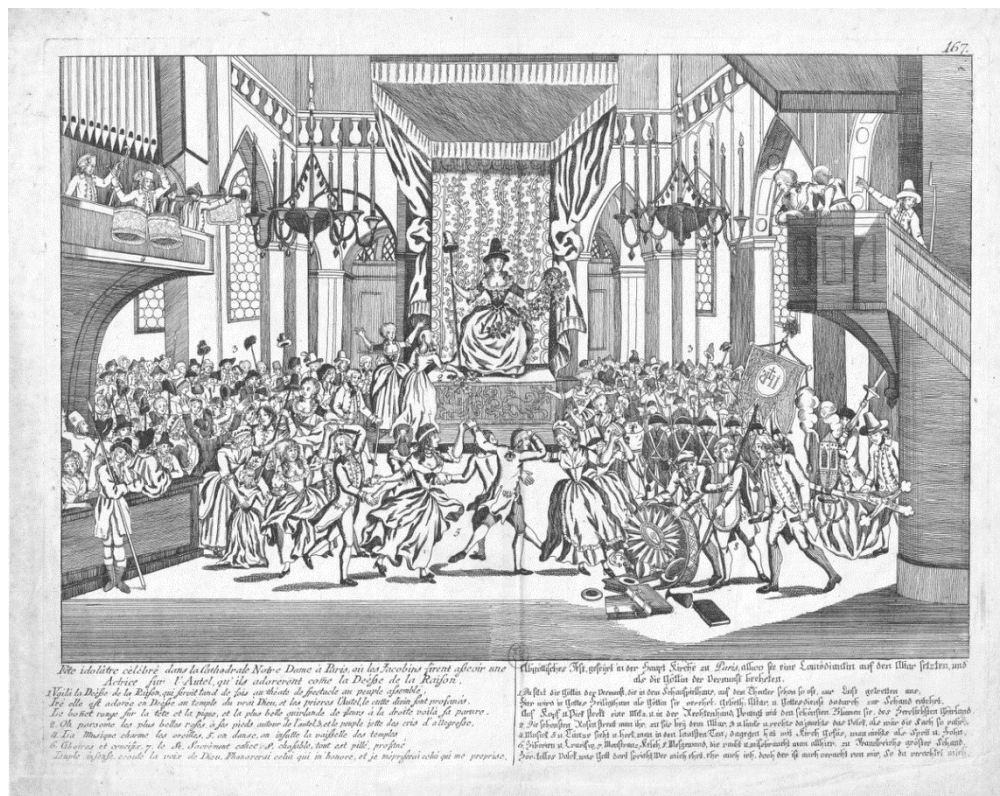
Током XVII и XVIII века долази до великих друштвених промена, начина схватања света и живота у њему, темељних парадигматских смена. Конкретно, античка и затим хришћанска парадигма, које су вековима подупирале друштвено-културолошки развој, схватање архитектуре као узвишене делатности којом влада космичка уређеност, трансцендентно поштовање и метафизичка промишљеност, полако се замењују новим изразито физичким моделима и схватањима која се могу окарактерисати као мџдерна. Једно од првих таквих мџдерних размишљања на нивоу архитектонске делатности долази од стране језуитског свештеника Марка-Антоана Ложијеа.

Горе цитирана мисао би се могла схватити као јасан манифест Ложијеовог виђења новог модерног усмерења архитектонског стваралаштва. Ово је у ствари и полазна тачка на основу које Ложије гради остатак свог револуционарног промишљања.

---

²¹⁴ Laugier, *An Essay on Architecture*, 1.

Темељ свега јесте – разум. Форсирајући моћ рационалистичке, логичке спознаје као главног средства нове архитектуре, Ложије у ствари само прати и потврђује вредности и дух нове парадигме просветитељства. Осамнаести век, знан и као век разума, просвећености, јесте и век неколико револуција; индустријске (у производњи), буржоаске (у друштвено-политичким односима), интелектуално-духовне (у религијско-филозофско-научним односима), па и архитектонске (у мисаоном и физичком облику). Како Ирена Кулетин Ђуфалић потврђује: „постојећа идеологија и целокупан поглед на свет су промењени“; оповргнут је „ауторитет теолошког учења“, дубљих метафизичких промишљања, и коначно, успостављен је „ауторитет човека и његовог разума.“²¹⁵

Илустрација 27: слављење богиње „разума“ у Нотр Даму 1793. године.

Архитектура је ту морала представљати један од највреднијих механизма спровођења нове парадигме. „Чист разум“ јој је осветљавао пут.²¹⁶ Са друге стране, ослањање на ум и логику било је из тадашњег угла, и спасоносан концепцијски темељ који је поседовао потенцијал ослобођења друштва од

²¹⁵ Кулетин-Ђулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*, 28.

²¹⁶ Према: Кулетин-Ђулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*.

владавине теолошких и дубоко метафизичких учења, али и новонасталог произвољног варваризма и хаосизма у виду готике и рококоа. Француска академија је са гнушањем посматрала китњасте декорације новонасталих буржоаских салона, “изопачени укус“ уз „пренаглашену помпезност“ и „бизарне фантазије“, са „масом шкољки, трскица, палми, цвећа, кинеских змајева, крила слепих мишева и других гротескних мотива“.²¹⁷ Све то је, по њима, представљало неприхватљиво одступање од класичне традиције архитектонске уређености. Управо из тих разлога, рационалистичка мисао Ложијеа о једноставној архитектури без сувишних симболичних облика, декорација и орнамената, сведеној на минималне и нужне елементе, наишла је на одобравање чак и код строгих представника Француске академије. Класични принципи античке Грчке и Римске архитектуре, које је академизам неодступно заступао, били су подлога и Ложијеових естетичких ставова.²¹⁸

Илустрација 28: Француски рококо – хотел Суибиз (Soubise), Париз

Упоредо са њима, и сама готика²¹⁹, аутори Клод Перо, Мишел де Фремин (Michel de Frémin), Де Кордемој, Бризе, па и Исак Њутн (Isaac Newton), извршили су кључни утицај на Ложијеову мисао. Ретки готички квалитети у

---

²¹⁷ Кулетин-Тулафић, 45.

²¹⁸ Кулетин-Тулафић, 51.

²¹⁹ Готика је само у погледу орнаментике сматрана варварским стилем. Њена промишљеност на нивоу прецизне конструкције, изражајне структуралности и сл. била је похваљена и погодна за транспоновање у нови наступајући правац.

виду покренутости, елеганције и структуралности били су за њега значајни исто као и Пероово одбацивање трансценденталне улоге редова, божанског и мистичког, и коначног усвајања рационалистичке мисли. Де Фремин и Бризе прате Пероа у његовом рационализму и додатно продубљују док код Де Кордемоја Ложије налази инспирацију у његовом залагању за равне површине, просте геометријске облике, сведене и једноставне декорације, и изузетно битно – архитравну конструкцију, која ће касније постати темељ Ложијеових излагања о моделу архетипске колибе. Њутнов метод закључивања у виду посматрања природних појава и тиме изналажења њихових законитости, подстакао је Ложијеа на угледање и посматрање природних процеса. Бризе недуго пре Ложије објављује сличну теоријску студију у којој настоји да изнесе систем правила архитектонског стваралаштва; исто како ће и Ложије убрзо након њега урадити.

Дакле основна истина, онтолошко утемељење нове парадигме просветитељства, засновано је на човековом разуму и рационалном промишљању. Свој методолошки облик изражавања и спровођења налази у законима природе. Ова својеврсна симбиоза разума и природе, као основног концепта новог света и тиме архитектуре, код Ложијеа свој начин симболичке конкретизације налази у виду модела архетипске колибе. Она за њега постаје „фундаментални принцип архитектуре“.²²⁰ Да би образложио своје виђење Ложије приступа надахнутом опису природног станишта и животних инстинкта архаичног човека на основу којих настаје његова прва кућа. Она која ће касније кроз векове постати и угледни образац сваке куће човека:

„Било му је потребно место за одмор. На обали речице која мирно тече приметио је површину обраслу травом, њена свежина годила је његовим очима и њена нежност га је призивала. Довучен тамо, претегао се и уживао је на овом светлуцавом тепиху, није мислио ни нашта друго осим да ужива у овом поклону природе, ништа му није недостајало, ништа друго није пожелео. Међутим, ускоро, неподношљива врелина сунчевих зрака нагонила га је да потражи склониште. Околна шума понудила му је своју освежавајућу сенку, потрчао је да нађе уточиште њеној дубини, и тамо је био задовољан. Али, изненада, магла је почела да се диже, ковитла и згушњава, густе облаци су прекрили небо и јака киша

---

²²⁰ Laugier, *An Essay on Architecture*.

почела је да пада на предивну шуму. Дивљак, у свом олисталом склоништу, није знао како да се заштити од неугодне влаге која га је окружила, упузао је у околну пећину, увидећи да је сува и био је поносан због свог открића. Али убрзо тама и прљав ваздух га окружише и учинише његов боравак поново неподношљивим. Он одлази и одлучује да направи заклон служећи се својом довитљивошћу. Настоји да направи станиште које ће га заштитити, али које га неће покопати. Неке попадале гране у шуми су прави материјал за ту сврху, изабрао је четири најчвршће, поставио их је усправно а обликују квадрат, преко њихових врхова положио је друге четири гране, од ових је подигао још четири накошене гране које се нагнуте једна ка другој сусрећу у једној највишој тачки. Затим је овако формиран кров покрио густим лишћем, како ни сунце ни киша не би могли да се пробију. Ето тако је човек скућен. Додуше, хладноћа и топлота у овој кући која је отворена поново ће утицати да се он осећа неудобно, али ускоро он ће попунити празан простор између стубова и осећаће се сигурним. Ово је прост природни ток; имитирајући природне процесе, уметност је рођена. Све раскоши архитектуре икада створене јесу моделоване према малој рустичној колиби како сам управо описао.²²¹

---

²²¹ Laugier, 11–12.

Илустрација 29: Гравура Шарл Есена за друго издање „Есеја о архитектури“
Ложијеа 1755. године – приказ настанка прве куће

Овај лако заводљиви и интересантни опис настанка прве куће, у вековима који долазе, постао је темељ за разумевање тог мистичног модела архетипске колибе. Поред свих вредности и значаја које је он имао за тадашњу, па и каснију, теорију архитектуре, потребно је јасно истаћи и да овај текст ипак јесте збирка произвољних и субјективних спекулација. Он никако није научна студија заснована на материјалним доказима. Хипотезе изнете у овом тексту никада нису могле бити доказане. Не постоје материјални археолошки, антрополошки, историјски, или било који други докази, да је прва кућа настала баш на начин на који је Ложије овде описао. Супротно, постоји само богатство различитих виђења овог процеса које се на пример у збирци Јозефа Рикверта одлично могу видети.²²² Тиме, у одређеном смислу, овај текст представља одступање од усвојених принципа просветитељског духа. Методолошка стратегија нове парадигме просветитељства претпоставља да се до спознаје непознатог долази захваљујући емпиријским доказима и рационалистичким промишљањем. Супротно томе, скоро свака реченица у датом тексту јесте производ чисте логичке *спекулације* без материјалних доказа; што идентично и сам Рикверт у својој темељној студији тврди.²²³ Једини начин на који је овај скуп хипотеза Ложијеа повезан са парадигмом просветитељства јесте што се наизглед логичким аргументима и посматрањем природних процеса, исте свде на конкретне облике и једноставне природне законитости.

Субјективно логички посматрајући природне процесе и човекове инстинкте, Ложије тврди да је прва потреба човека била „одмор“, па тек онда „склониште“ од физичких утицаја.²²⁴ Одмор за Ложијеа изгледа јесте примарна гносеолошка одредница. Сврха живота првог човека. Склониште је у том поретку тек нужна потреба. Исти поредак, према Ложијеу, влада и у времену модерног човека XVIII века. Но, исти поредак је тиме пренет и на модерног човека XX века. Једна од главних интенција модерне архитектуре у XX веку била је управо како задовољити нове потребе доколице (одмора) индустријског човека.²²⁵ Међутим, гледано из угла материјалних доказа, а не спекулација, нека од најновијих археолошких налазишта у Турској показују да прве потребе човека нису биле само доколица, или само склониште. У релативно скоро објављеним студијама које су се бавиле најстаријим пронађеним насеобинама

---

²²² Rykwert, *On Adam's House in Paradise*.

²²³ Rykwert, 48.

²²⁴ Laugier, *An Essay on Architecture*.

²²⁵ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*; Елијаде, *Свето и Профано*; Гиденс, *Последице Модерности*.

човека, аутори тврде да њихов разлог настанка јесте суштински везан за човекове *сакралне* потребе.²²⁶ Слично се може наћи и у писањима неких Ложијеових савременика, на пример Русоа, који каже да је први човек желео да „живи заједно са Боговима у истој колиби“. Тек касније, тврди Русо, човек протерује Бога и бира да живи сам у својој колиби.²²⁷ Слично се налази и код ранијих аутора попут Витрувија, Албертија, Паладија (Palladio), Вињоле (Vignola), итд. Дакле, и према старим и према новим истраживањима, научним чињеницама, први човек је имао далеко дубље гносеолошке потребе од оних дефинисаних као пуки *телесни одмор*.

Ова потреба за дубљим гносеолошким одређењем свог постојања директно утиче на обликовање прве куће. Мирча Елијаде је у томе категоричан и целу студију посвећује управо проблему формирања архитектонског простора архаичног човека спрам његових првих *сакралних* потреба; а никако *доколичарских*.²²⁸ Уз то, имајући овакав дубљи однос према свету и себи овај први човек сигурно не може бити „дивљак“ како га хладнокрвно Ложије назива.²²⁹ По свему судећи, тај „дивљак“ је „парадоксално“ имао високу способност математичко-физичког промишљања о статичком решењу преноса сила. Почевши од постављања лаганог кровног покривача, лако профилисаних рогова, хоризонталних греда ради учвршћења структуре, па све до дебљих носећих стубова које силу преносе ка чврстој земљаној подлози, први човек доказује да има високу способан успешног решавања основних статичких принципа своје куће.

Уз све наведено, проблематичан је и опис *места* настанка прве куће. Шума је Ложијеу пружила основу за формирање основних елемената архетипске колибе (стуба-дебла, греда-грана, крова-крошње). Но, са друге стране Бернард Рудофски у својим истраживањима даје реалне и постојеће примере народа чији је целокупан егзистенцијални простор везан за потпуно другачије материјалне облике. Један од најподеснијих примера јесу народи који живе само на води. Стога, и њихове прве куће (па и оне данас) јесу својеврсне комбинације куће-чамца; никако куће-колибе. Њихов настанак тиме, очигледно

---

²²⁶ Dominic D. P. Johnson, “Anthropology: Hand of the Gods in Human Civilization,” *Nature* 530, no. 7590 (February 2016): 285–87, <https://doi.org/10.1038/nature16879>; Benjamin Grant Purzycki et al., “Moralistic Gods, Supernatural Punishment and the Expansion of Human Sociality,” *Nature* 530, no. 7590 (February 2016): 327–30, <https://doi.org/10.1038/nature16980>.

²²⁷ Према: Rykwert, *On Adam's House in Paradise*, 46.

²²⁸ Елијаде, *Свето и Профано*.

²²⁹ Laugier, *An Essay on Architecture*, 11–12.

не може бити исти, генерализован, као код куће у шуми, како је Ложије то описивао.

Но без обзира на све ове субјективне спекулације, одступање од тек успостављеног идеала емпирије, Ложијеова теорија настанка прве куће одиграла је заиста кључну улогу у теорији савремене архитектуре. Његово писање добило је карактер манифеста, дефиниције шта једна кућа јесте. Манифеста модерне мисли који је био опште прихваћен у вековима који долазе.

„Мала рустична колиба коју сам управо описао јесте модел на коме су замишљене све узвишености архитектуре. Усвајајући њену једноставност извођења, човек избегава суштинске грешке и постиже истинско савршенство. Усправни комади дрвећа дали су нам идеју о стубовима. Хоризонтални комади изнад њих су нам дали идеју о ентаблатурама. Коначно, нагнути делови који формирају кров, дали су нам идеју о забату. То је оно што су сви мајстори уметности препознали. (...) Ови делови који су есенцијални јесу узрок лепоте. (...) Ништа друго не треба додати да би дело било савршено (...) Немојмо никада изгубити из вида нашу малу колибу.“²³⁰

Дакле, према Ложијеу прва кућа јесте архетип сваке куће. Она је прочишћена творевина сведена на три основна елемента: стуб, ентаблатуру (греду) и забат (кров). Кључно у овим закључцима јесте што су они резултат и логичког резоновања, посматрања, односа у природи и затим деловања човекових инстинкта контролисаних разумом.

Ложијеова тежња је била да укаже на сву *природност* архетипске колибе и тиме *скромност*, *једноставност* и *исправност* живота у њој. Ови *аксиолошки* критеријуми су некако били заједнички за све значајније умове парадигме просветитељства. Они су били део оног колективног несвесног наслеђа које је увек постојало у свим народима а о којем Јунг много касније тако исцрпно пише. Управо на основу тог принципа заједничког и несвесног наслеђа, Ложије успоставља идеју архетипске колибе као праслике коју свако од нас, и свака архитектура, у себи носи.

Одавде произилази и увек позната расправа на тему субјективистичког и објективистичког разлучивања естетичких принципа, тј. схватања *лепог*. У

---

²³⁰ Laugier, 12–13.

XVIII веку овај је проблем, без обзира на сву рационалистичку одређеност представљао битно поље расправе. Хјум, Дидро (Diderot), Бофран, Блондел, Бризе, Суфло (Soufflot), Дибоо, итд. су сви имали своја сопствена виђења ове проблематике. Ложије прави своју прелазну комбинацију и прихвата како индивидуалне тако и универзалне принципе. Но, с обзиром да су индивидуални принципи чисти покрети срца, он је приморан да их подреди одлукама разума, које су својствене за оне универзалне принципе. Али у том „подређивању“ срца разуму, он га не искључује у потпуности; што значи да његов општи принцип јесте рационалистички на првом месту, али и сензибилистички, у том мањем и подређенијем смислу. Вероватно из тог разлога и постоји оно његово одступање од круте емпирије просветитељства, и тиме доласка до теорије архетипске колибе као рационалистичко-сензибилистичке човекове творевине. Поред ових унутрашњих односа човекових органа сазнања и перцепције, разума и чула, природа је та која заједно са човековим разумом игра водећу улогу. Тиме, архетипска колиба, према Ложијеу, јесте једна рационалистичко-природна творевина.

На основу ових универзалних, рационалистичких и секундарно сензибилистичких, начела Ложије усваја три основне одлике које дефинишу концепцију архетипске колибе и тиме нове архитектуре: *verité* – истинитост, *simplicité* – једноставност, *naturalism* – природност. Према Ирени Кулетин Ђулафић, ове тенденције ка „истинитости, једноставности и вредности чине једну целовиту синтагму која представља највреднији допринос Ложијеове естетике архитектуре.“²³¹

Другим речима, реч је о *аксиолошким* принципима који потврђују да је архетипска колиба *истинит*, тј. *прави*, *искрени*, израз архитектуре (нема дволчних функција елемената), *једноставна* (*прочишћена*) у својим градивним елементима (стуба, греде, крова), произашла из чисто *природних* процеса и закона. Њихов гносеолошки узрок, извор који их руководи, јесте телесни, логички *разум*, и секундарно телесна *чулност*. Задовољити *природност* тела, његов разум и чула, јесте основна гносеологија Ложијеове парадигме. Или у коначном онтолошком облику, основна истина јесу *човек* и *природа*; односно, закона разума и закон природе. Овако постављено, све скупа чини једну засебну парадигму. Она је наравно потпуно другачија од оне коју руководе индивидуални аксиолошки принципи, односно гносеолошки орган сазнања у

---

²³¹ Кулетин-Ђулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*, 105.

виду *срца*. Таква парадигма је управо она коју је парадигма рационализма и наследила, заменила. Срце, осећања, однос према дубоко унутрашњој емоцији, трансцендентном, метафизици замењени су законом разума и законом природе.

Један од примера који објашњава ту смену проматрања онтолошке истине и гносеолошке сврхе јесу архитектонски редови. Они су у доба класичне архитектонске парадигме имали метафизичку улогу, уз један космогонијски приступ они су сматрани божанском творевином. Ложије пак све ово одбацује и јасно износи став да архитектонски редови, пре свега, имају конструктивну, функционалну улогу. Њихова декоративност, ако уопште и треба да постоји, прелази у други план. Тиме, водећи се својим разумом, а не срцем, Ложије закључује да *истинитост* и *исправност* прве куће мора почивати на елементима који врше њихову првостворену функцију. У случају стубова, реч је о њиховој конструктивној улози. Исто је и у вези архитравне греде и забата. Дакле, структурална логика, пренос сила у конструктивном систему, основна је одлука *истините* куће, тј. архитектуре.

Слична је логика и са захтевом о *једноставности* прве куће. С обзиром да је *једноставност* део *природног*, њу мора одликовати редукција и чак потпуно одсуство декорације. *Једноставна* грађевина је, према Ложијеу, истовремено *елегантна* и *рафинирана*. Она подразумева једноставне геометријске облике и композиције, *лаке* и *префињене* обликованости. Зато он зид и није сврстао у основне елементе. Јер, његова одлика је *тежина*, *масивност*, *непокретљивост*, *грубост*. Они су пре *неужност* која се допушта ради функционалности објекта, успостављање његове пуне заштитничке улоге. Овим правилима Ложије себе несметано сврстава у пионире модерне мисли. На темељима ових мисли многи ствараоци попут Адолфа Лоса, Ле Корбизјеа, Френк Лојд Рајта, Мис Ван де Роа итд., ће касније стварати сличне прочишћене и модерне куће.

И практично све наведено се своди на онај први и последњи, кључни принцип – *природност*. Овај принцип је фундаменталан јер он није само аксиолошки већ истовремено и онтолошко-гносеолошки извор целокупне Ложијеове логике. Природа је, како је раније речено, заједно са човеком извор онтолошке истине и гносеолошке сврхе постојања; а *природност* последично чини њихову аксиолошку, естетико-етичку, манифестацију. Имитирање природе, њене *хармоничности*, *реда*, *симетрије*, величање *природности села*, заједно са *архитравним конструктивним* системом, *простим геометријским облицима* и *композицијама*, *одбацавањем орнаментике*, чине основне

методолошке смернице како прекинути однос са традицијом и постојећим историјским моделима. Угледање на законе разума и природе постаје у сваком сегменту главни образац промишљања и делања.

Но, од свих наведених парадигматских одлика гносеолошко одређење је увек најважније. Код Ложијеа гносеолошки извор сазнања потиче од природног човековог разума, и секундарно његових чула. Тиме, сама гносеолошка сврха, разлог постојања, чини задовољење природности тог човековог телесног разума и чула. Слично и Кулетин Ћулафић тврди када објашњава однос између различитих принципа стварања Витрувија и Ложијеа. За Витрувија основа архитектског промишљања, и тиме архетипске колибе, јесте *чврстоћа, корисност и лепота*. За Ложијеа пак, ради се о *стабилности, удобности и прикладности*. Акцент и код једне и код друге тријаде је на овом другом принципу, тј. односу између *корисности* и *удобности*. На примеру ове две тријаде се јасно види да је дошло до *гносеолошке смене*. Јер, за Витрувија основна сврха постојања неке куће јесте задовољење *корисности, практичних функционалних потреба* човека. Са друге стране, за Ложијеа, основна сврха постојања куће јесте *удобност* човека. Дакле, не само корисност у смислу функционалности, већ суптилније од тога – удобност као задовољење телесних чула. Или, како ће то касније у теорији бити разрађено – задовољење човекове *доколице*.

Русо баш у том правцу сведочи, али и опомиње на опасности несмотрених парадигматских промена:

„чим је човек из једноставног живота примитивца закорачио ка већим потребама, које стварају услове за *доколицу* и *удобност*, он је себи несвесно ставио јарам око врата и тако отворио изворе зла за будућа покољења.“²³²

Савремена архитектура донекле сведочи и оправдава Русоове мисли. Но, то би већ била анализа, па и цела докторска дисертација, за себе.

Међутим, када је реч о Ложијеу, он у својим теоријама није отишао толико далеко. Доколица је оно што тек долази разрадом принципа удобности. За Ложијеа удобност представља остваривање удобних услова за живот, исказаних кроз: потребу обезбеђења добре локације, унутрашњег распореда просторија и њихове добре комуникације. Тек касније, дакле, у следећа два века, доћи ће до

---

²³² Према: Кулетин-Ћулафић, 89.

детаљне разраде концепта удобности и његовог транспоновања до споменутог проблема доколице.

Дакле, у закључку се може рећи да је Ложијеово виђење модерне архитектуре XVIII века у ствари само прост одговор на нове тенденције у друштву тог XVIII века. Реч је о једној широкој парадигми просветитељства, најкраће сумираној као рационалистичко-природној, која је имала кључну улогу у формирању теорије и праксе нововековне архитектуре. Он је усвојио дух нове мисли и тако архитектуру подредио рационалистичко-сензибилистичком приступу. Односно, Ложије тежи рационализацији архитектонске мисли свдећи је на универзална правила којима доминира разум и емпирија. Он не одбацује ни индивидуални укус вођен срцем и човековим чулима, осећањима; али их обавезно подводи под строгу контролу и проверу човековог разума.

Поштујући законитост човековог тела (разума и чула), као и законитост природних процеса, он усваја основну истину архитектуре. Ложије налази своје онтолошко утемељење које почива на човековом разуму, секундарно чулима, и једнако природи. Последишно томе, кристалише се и његов гносеолошки разлог постојања у виду задовољења природности човековог тела, тј. разума и чулности. У практичном смислу, најпре кроз обезбеђивање простора за одмор и склониште човека.

Начин остваривања овакве архитектуре обезбеђују усвојене аксиолошке вредности у виду: истинитости, једноставности и природности. У процесу конкретизације исказаног, као јасна методолошка правила, Ложије истиче услов поштовања одлика функционалности, сврсисходности, бездекоративности, простих геометријских облика и композиција, имитирања природних процеса, хармоније, реда, симетрије и можда најважније – архитравног конструктивног система (стуба, греда, крова).

Све скупа, дефинисани онтолошко-гносеолошко-аксиолошко-методолошки склоп чинио је јасну рационалистичко-природну парадигму модерне архитектуре XVIII века и новоуспостављеног друштва просветитељства. Но, оно што је за теорију архитектуре можда и најбитније јесте начин материјалне конкретизације ових парадигматских одлика. За Ложијеа сва дефинисана парадигматска одређења најлакше су и најприродније исказива кроз модел архетипске колибе.

За њега она представља *фундаментални принцип* архитектуре; што је у великој мери другачије од свих претходних схватања архетипске куће. Она је,

дакле, представљала истовремено и историјски узор – идеални архетипски облик, „претечу свих могућих облика у архитектури“; али и савршен идејно-материјални узор „нове и праве архитектуре (...) закон и мерни елемент за целокупну архитектуру“ нове модерне мисли. И то, битно је истаћи, не само модерне архитектуре XVIII века већ како Ложије каже – сваке архитектуре. Прочишћена, и сведена на три основне компоненте стуба, греде и крова, подређена човековом телу, разуму и чулима, њиховом одмору и склоништу, природним законима и одликама, она постаје главна норма, угледни образац којом би архитектура морала да се води.

И заиста, у вековима који долазе, овако дефинисана архетипска колиба постаје дефиниција сваке куће модерне архитектонске мисли. Она је, слободно се може рећи, темељ на коме је изграђена модерна архитектура целокупног новог века. Прост разлог, везивни материјал који чини архетипску колибу кључем модерне куће скоро три века јесте скоро непроменљиво парадигматско опредељење. Докле год човек и његов разум, чула и тиме природа чине главни парадигматски оријентир модерног човека, дотле ће и овако дефинисана архетипска колиба Ложије представљати темељ сваке куће модерног човека.

Ствар куће, сходно Ложијевим мислима, јесте ствар животне парадигме.

Сублимирана мисао Ложијеа:

**архетипска колиба као
рационалистичко-природни
егзистенцијални и архитектонски простор**

2.2. Ле Корбизје

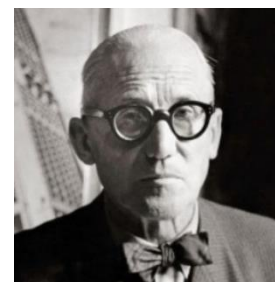
„Сви људи имају исте организме, исте функције.

Сви људи имају исте потребе.“²³³

Ле Корбизје

„Кућа је машина за становање.“²³⁴

Ле Корбизје

У ове две дате мисли можда би се могла сажети сва философија Ле Корбизјеа. Прва је почетак и темељ егзистенцијалног простора модерног човека а друга је начин његове конкретизације у архитектонски простор. Сублимирано, према Ле Корбизјеу: сваки човек има исте потребе; тиме и сваки човек има потребу ка механизаној кући. Животна парадигма сваког човека тиме јесте материјални механизам. Дакле, архитектонски простор модерне архитектуре јесте механистичка творевина за механистичког човека.

Чак и без уласка у дубље анализе предоченог, могла би се изнети констатација поткрепљена научним сазнањима, да теорија Ле Корбизјеа о истим потребама и мотивацијама човека, једноставно није истинита. Бројна научна истраживања, али и проста логика, јасно указују на то да су потребе човека све само не идентичне.²³⁵ Чак ни на нивоу његовог организма, функција, рада, способности – сваки човек јесте засебна и јединствена јединка. Стога, ово је прва и круцијална замерка његове теорије модерног човека и архитектуре. То је и кључ за разумевање проблема модерне архитектуре. Конкретније, ово је потенцијални разлог проблема безличности, идентитетске разноликости, хомогености, монотоности, хладноће, типизираности и свих оних негативних атрибута због којих је модерна архитектура тако често била критикована.

Но, да би се веза људских потреба и њихове архитектонске конкретизације боље разумела, потребно је детаљније анализирати узрочности

---

²³³ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*, 108.

²³⁴ Ле Корбизје, 73.

²³⁵ Abraham H. Maslow, *Hierarchy of Needs: A Theory of Human Motivation* (www.all-about-psychology.com, 2011); Dr Harrison Sachs, *ERG Theory, Maslow's Need Hierarchy, And How Alderfer's ERG Explanation Of Motivations Differs From Maslow's Hierarchy Of Needs* (Independently published, 2020); David C. McClelland, *Human Motivation* (Cambridge University Press, 1988); Frederick Herzberg, *Motivation to Work*, Reprint edition (New Brunswick, N.J., U.S.A: Routledge, 1993).

те везе. Конкретно проблем човека мора бити дубље и студиозније сагледан. Ле Корбизје је званично проблем човека заиста изучавао. Али, спрам његове личне животне парадигме која је била наклоњена једном строго механистичком углу посматрања ствари. Тако прва цитирана констатација потврђује да он јесте разматрао шира социолошка, односно антрополошка питања. Уједно, јасна је и Ле Корбизјеова тежња да укаже на чињеницу како социолошке, антрополошке, индустријске, културолошке, итд. мисли претходе архитектонским. Шта више, оне су за њега директан узрочник архитектонских кретања. Ова законитост је вечна, сматра Ле Корбизје, и доказује то кроз константно реферисање, тражење потпоре, унутар историјских архитектонских примера. Конкретно, за њега концептуална логика једне модерне куће иста је као и код прве куће архаичног човека. У принципима архетипске колибе он види концептуалне темеље модерне куће. Разлика је, сматра Ле Корбизје, само у конкретизацији те суштине. То је формална разлика диригована *духом времена*. Односно, духом модерних прогресивних промена, духом индустријске револуције, духом механизације. Пред овим и сама кућа добија своју специфичну машинску изражајност, што је и показао у оној другој цитираној мисли са почетка студије. Стога, Ле Корбизје све своје снаге ставља на истраживање и указивање чињенице да је на делу једна најпре социолошка, а затим нужно и – архитектонска парадигматска револуција.

„Отпочела је једна велика епоха. Провејава нови дух.“²³⁶

„Индустрија је створила своја оруђа; предузеће је изменило свој начин рада; грађевинарство је нашло себи могућности; архитектура се налази пред измењеним кодексом.“²³⁷

„Садашње ствари у архитектури не одговарају више нашим потребама (...) проблем куће није постављен.“²³⁸

„Проблем куће је проблем епохе (...) први је задатак архитектуре у времену обнове да изврши ревизију вредности, ревизију саставних елемената куће (...) треба створити дух серије (...) расположење за грађење (...) за становање у серијским кућама (...) куће оруђа“²³⁹

---

²³⁶ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*, 67.

²³⁷ Ле Корбизје, 237.

²³⁸ Ле Корбизје, 83.

²³⁹ Ле Корбизје, 187.

Овај социолошки, и још конкретније индустријско-социолошки моменат, нове ера машина, представља фундамент, примарни узрок његове теорије модерне архитектуре.

Терминолошки конкретније дефинисано, промена ових *вредности* и *схватања*, „расположења“, у ствари јесте једна социолошко-философска промена аксиолошко-методолошких и онтолошко-гносеолошких постулата једног времена. Сублимирано, наступила је – *нова животна парадигма*. Она је према Ле Корбизјеу очигледно свеобухватна и превиђа ново схватање природе човека, његовог живота, индустрије али обавезно и архитектуре. Наравно, реч је о Модерној егзистенцијалној парадигми, рационалистичкој, механизаној.

Тиме, требало би констатовати да Ле Корбизјеова теорија није само једна архитектонска студија, већ и одличан показатељ општих социолошких, али и метафизичких односа и законитости. Иако то он није формулисао на тај начин, користећи се јасном философском терминологијом и законитостима, он је ипак *de facto* понудио савршен доказни материјал (и теоријски и практични) како архитектура у ствари јесте консеквенца човекове метафизичке парадигме. Ако се његово стваралаштво може обухватити некаквом општом интенцијом, онда је то управо реч о његовом неуморном доказивању новонасталих парадигматских заокрета и тиме *необходности* њихове архитектонске рефлексије. У томе је срж његовог рада; главна интенција и сав напор. Он је „револуционарни“ архитекта управо и зато; јер је подржао, објаснио, спровео револуционарну промену парадигме унутар поља архитектуре.

Интенција је тиме јасна. Редослед и узрочник промена такође. Шта више, спознаја тог правилног редоследа и узрочника појава је кључна за боље разумевање дефинисане проблематике. Јер, проблеми модерне архитектуре како их многи аутори виде, њена „безличност“, „бездуховност“, „недостатак идентитета“, „хладноћа“, „хомогеност“, „серијска производња“, „типизираност“ и сл., суштински посматрано нису продукти модерне архитектуре *per se* већ њеног мисаоног, концепцијског *узрока*. С обзиром да је она продукт човека, времена, актуелне животне парадигме, њена *директна онтолошка* одговорност у начинима материјалне репрезентације тих животних парадигми је, чини се, посве непостојећа. Односно, чак и онтолошки немогућа. Јер, она је *само* продукт, „оруђе“, пратилац, директна и верна *конкретизација* далеко дубљих процеса на нивоу човекове парадигматске мисли, његових схватања живота, егзистенције, и себе у њој. Чак и на основу Ле Корбизјеових размишљања види

се да онтолошки зачетак архитектонске идеје даје човек, његова мисао руковођења његовом парадигмом. Закључује се да је улога архитектуре само да материјално конкретизује те човекове мисли; његов егзистенцијални простор руковођен том парадигмом. Дакле, не само његове потребе, утилитарне функције, већ свеукупан доживљај, перцепцију, схватање његовог личног егзистенцијалног простора. Ако је модерна архитектура у својој конкретизацији нпр. „строга“, „једнолична“ „једноставна, „минимална“, „материјална“, то је само зато што је примарно њен узрочник – *парадигма модерног човека* таква.

Ле Корбизје стога верно истражује и описује одлике те модерне животне парадигме, модерног човека и његове породице. Она би се према његовим наводима можда могла најбоље сублимирати кроз синтагму „*механизиране*“ егзистенције.²⁴⁰ Ако је неки термин у његовој студији потенциран онда је то управо – „машина“, и уопште сам процес *механизације* човековог рада и живота. Додатно, у синониму и продукт, предмет, справа. У операционализованом облику, Ле Корбизје иде још дубље и објашњава да реч о машини и овим њеним синонимима, у ствари јесте и реч о свеукупној *материји* око човека. Дакле, модерна механистичка егзистенцијална парадигма јесте истовремено исто тако и материјалистичка, позитивистичка, рационалистичка, хуманистичка и сл.; како је уосталом већ и усвојено у општој научној историјској литератури.

Тако, преносећи овај животни механизам и материјализам на ниво архитектонских промишљања Ле Корбизје убеђено наводи:

„Кућа је *машина* за становање (...) фотеља је *машина* за седење (...) крчаци су *машине* које служе умивању (...) наш савремени живот (...) створио је своје *предмете (машине)*.“²⁴¹
„столица нема душу; она је *справа* за седење.“²⁴²

Дакле према усвојеној парадигми, сама кућа и сваки предмет у њој или ван ње, постаје једна „машина“, материја без душе потребна да задовољи човекове типизираних потребе.

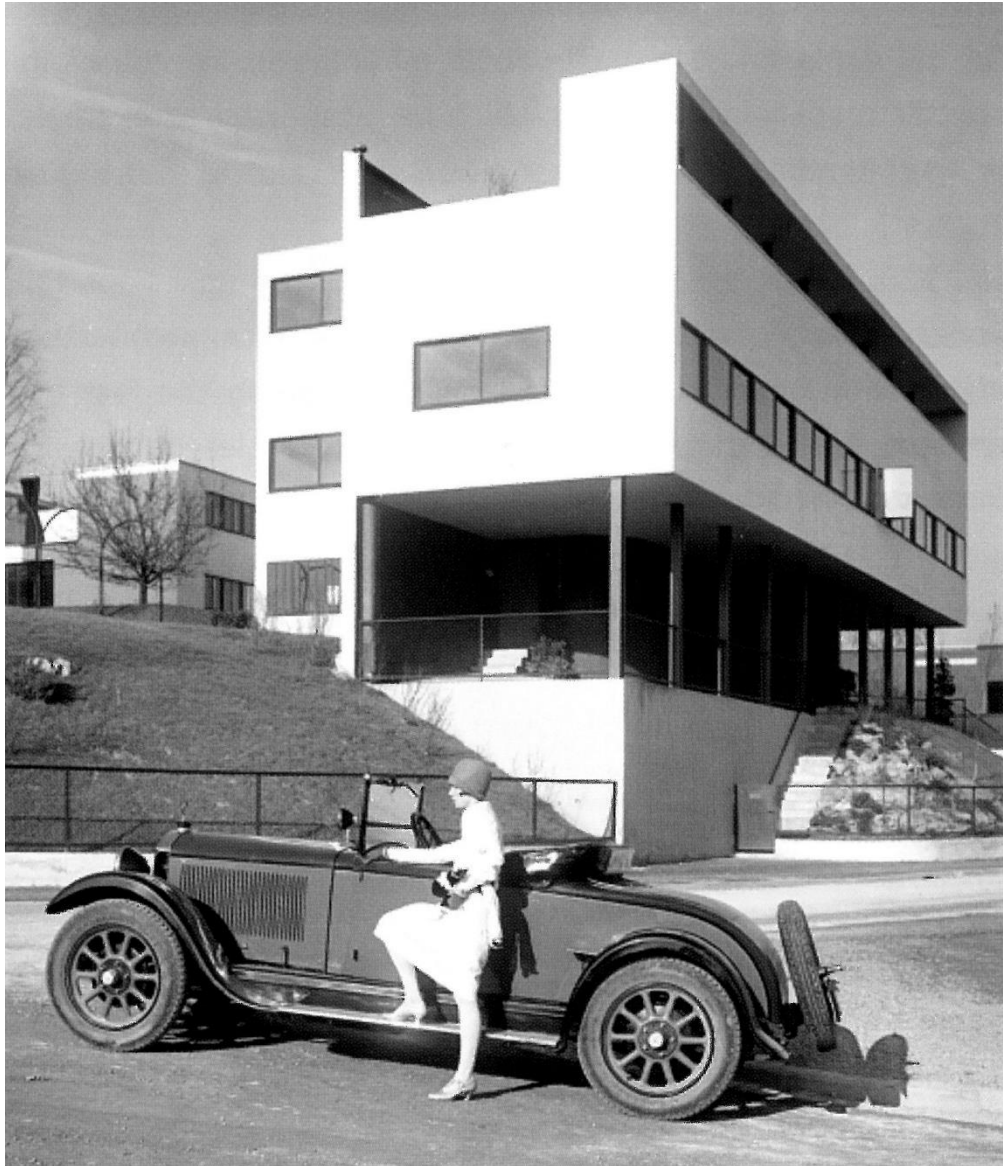
---

²⁴⁰ Ле Корбизје, 231.

²⁴¹ Ле Корбизје, 73.

²⁴² Ле Корбизје, 112.

Илустрација 30: величање новог доба – модерна машина-ауто за модерну машину-кућу²⁴³

Револуционарно међутим у овоме ставу јесте и то што Ле Корбизје „машином за становање“ зове не само савремену модерну кућу. Додатно, он сматра и да *свака кућа* човека, неовисно о времену свог настанка, јесте једна „машина за становање“; па тако и она прва „архетипска колиба“. Управо то и јесте један од разлога зашто је теорија модерне куће Ле Корбизјеа релевантна за ову дисертацију. У том духу, и у поглављу намењеном првој кући, он јасно каже:

---

²⁴³ Целокупна сценографија на слици је подобна за анализу, па тако и приказ и став жене на овој слици. Она би се такође могла тумачити кроз призму нових модерних слобода и схватања положаја жене у друштву; но таква тумачења већ излазе из домена ове дисертације.

„Не постоји примитиван човек; постоје примитивна средстава.

*Идеја је стална, потенцијална од почетка.*²⁴⁴

Каква идеја? Она коју како Ле Корбизје каже прву кућу конципира као дело „примарне математике“, јасног „људског мерила“, „модула“ градње, идеја „реда“, „примарних геометрија, „правих углова“, идеја „јасних ритмова“, „пропорцијских дијаграма“.²⁴⁵ Укратко, *идеја машине*. Дакле, оно што је важно, с обзиром да свака кућа јесте човекова „машина за становање“, наведене вредности за Ле Корбизјеа јесу *заједничке* како за *прву кућу* архаичног човека тако и за *нову кућу* модерног човека.

Или, како он још ближе објашњава:

„Није ли већина архитеката данас заборавила да је велика архитектура обележила саме почетке човечанства и да је непосредно покрећу људски *нагони (потребе)*.“²⁴⁶

И још:

*„сви људи имају исте потребе.“*²⁴⁷

Тиме, уколико су *потребе* човека *увек исте* и уколико оне покрећу архитектуру, онда се по логици ствари мора закључити да ове концептуалне вредности јесу заједничке за сваку кућу, неовисно од времена у ком настају. Дакле, и модел архетипске колибе тако одговара моделу модерне куће; јер понављајући речи Ле Корбизјеа: „*идеја је стална, потенцијална од почетка.*“²⁴⁸ Кључна разлика је наравно само у њиховим *материјалним и симболичким конкретизацијама* које су руковођене неким „духом времена“.

Као пример се може узети вила Савоја, кућа на којој је, како Радовић каже, Ле Корбизје највише успео да „доследно и јасно примени своје теоријске принципе“.²⁴⁹ Она наравно у својој материјалној конкретизацији тешко да може бити пренета у период архаичног човека и на тај начин бити названа представом архетипске колибе. Супротно од тога, њена *унутрашња метафизичка идеја* која стоји иза те специфичне материјалне конкретизације, јесте оно што свакако може бити пренето у период архаичног човека и тиме назвати моделом

---

²⁴⁴ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*, 53.

²⁴⁵ Ле Корбизје, 53–55.

²⁴⁶ Ле Корбизје, 55.

²⁴⁷ Ле Корбизје, 108.

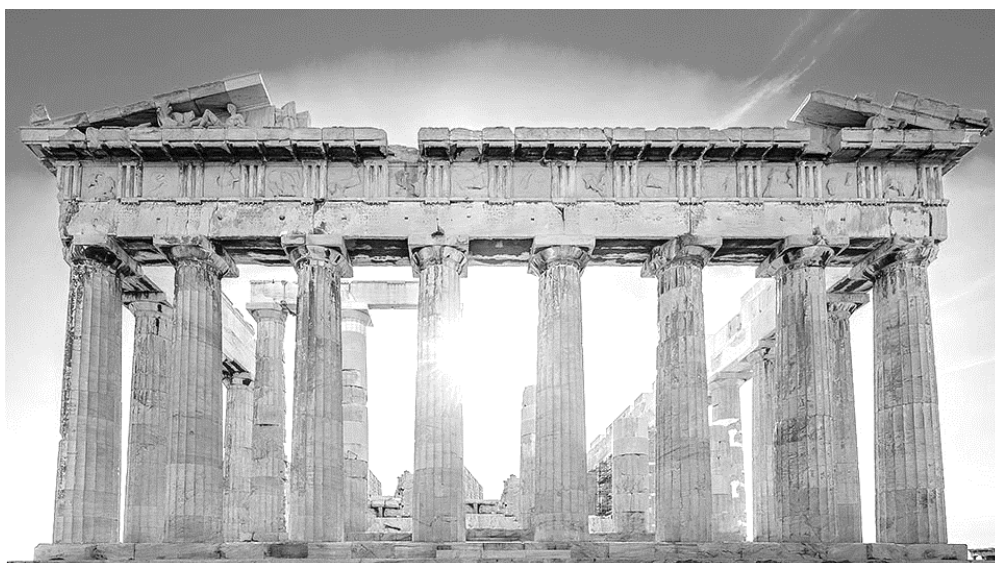
²⁴⁸ Ле Корбизје, 53.

²⁴⁹ Радовић, *Живи Простор*, 109.

архетипске колибе. Ле Корбизје, како је показано, је у ствари управо то и радио. Проналазио је оне ванвремене вредности и принципе који су за њега представљали фундамент архитектуре и преносио их у контекст модерне човекове егзистенције. Његове „поуке Рима, (...) Грчке, (...) Византије, Партенона“ јасно сведоче о томе.²⁵⁰

Илустрација 31: механицистичка идеја виле Савоје
као Ле Корбизјеов модел архетипске колибе

Илустрација 32: механицистичка идеја Партенона,
као извор сазнања који је обликовао вилу Савоју

„Партенон – ево *машине* која узбуђује. Долазимо до неумољивости
механике.“²⁵¹

²⁵⁰ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*.

²⁵¹ Ле Корбизје, 173.

Овакво тумачење Партенона, спојено са идејом о „истим потребама човека“²⁵², створило је модерну, механизирану архитектуру Ле Корбизјеа. Тврдња о истим потребама човека јесте фундаментални део његове теорије. Модерна архитектура и цела концепција о типизираности, серијској производњи, стандардима, модулима и сл., практично настаје управо на мисли да „сви људи имају исте потребе.“²⁵³

Илустрација 33: Ле Корбизјеов предлог „Озареног града“ – материјализација и конкретизација „истих потреба човека“

Илустрација 34: *Unité d'habitation* у Марсеју – материјализација и конкретизација „истих потреба човека“

---

²⁵² Ле Корбизје, 108.

²⁵³ Ле Корбизје, 108.

Но, иако директан и врло јасан у својим ставовима, Ле Корбизје је пречесто бивао и више него контрадикторан. Радовић, Џенкс, Рајт, и многи други, управо ту особину контрадикторности, непостојаности, често издвајају као његову битну карактерну особину. Тако, и ову фундаменталну мисао о „истим потребама“ Ле Корбизје донекле сам побија изрекавши да је модерни човек-архитекта изгледа „изгубио ону чедну и битну енергију детета, које неуморно пита: “Зашто?”.²⁵⁴ Односно, која је *сврха* куће, који је њен *raison d'être*? Одавде се суптилно може закључити да модерни човек очигледно више нема тај исти нагон, *потребу* (какву је некад имао као архаични човек) да поставља питања *суштине* нечега. Мирча Елијаде²⁵⁵ и Кристијан Норберг Шулиц²⁵⁶ у својим истраживањима потврђују изнето и говоре управо о тој кључној *незаинтересованости модерног човека* за унутрашње онтолошко значење, суштину ствари. Дакле, *потребе* су се дефинитивно промениле.

Но, управо у овим питањима и проблемима „потреба“, „сврхе“, „зашто“, „*raison d'être*“ неке архитектуре и куће, најбоље се виде и оне скривене метафизичке референце које су на почетку ове студије случаја спомињане. Односно, управо у овим питањима постаје јасно колико је архитектура заиста и метафизичка дисциплина. Јер, шта би питање „потребе“, „сврхе“, „*raison d'être*“ друго било до питање *гносеологије* архитектуре? А тиме последично и њене *онтологије*.

Спознати сврху постојања, скривено „зашто“ куће и архитектуре, њен *raison d'être*, када се преведе на ниво философске терминологије, значи спознати *гносеолошки* проблем куће, односно архитектуре. Наравно, није ни случајно што Ле Корбизје на више места баш ова питања формулише као *почетна* јер познање гносеологије заиста јесте први проблем неке метафизике. Или како каже Лав Шестов (Лев Шестов):

„Реци ми каква ти је гносеологија и ја ћу ти рећи каква ти је
философија.“²⁵⁷

Користећи се овим обрасцем могуће је јасно поставити све метафизичке (онтолошко-гносеолошко-аксиолошко-методолошке) одлике модерне куће. На првом месту, како се то код Ле Корбизјеа јасно види и чита, њена гносеолошка

---

²⁵⁴ Ле Корбизје, 57.

²⁵⁵ Елијаде, *Свето и Профано*.

²⁵⁶ Шулиц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

²⁵⁷ Шестов Лав, *Potestas Clavium* (Београд: Логос, 2002).

позадина и сврха постојања, јесте задовољење човекових телесних потреба.²⁵⁸ Конкретније, потреба за „телесном егзистенцијом“, „одмором“, „радом“, „уживањем“, „доколицом“, „узбуђењем“. Када се дато конкретизује у материјалном смислу, гносеологија, тј. сврха, циљ модерне архитектуре јесте да створи нове типове кућа за „одмор“, „рад“, „уживање“, „разоноду“, „узбуђење“ модерног човека.²⁵⁹

Одавде је такође јасно видљив и *онтолошки* почетак модерне парадигме. Односно, Ле Корбизје констатује да све ове потребе и сврхе постоје зарад човека. Он је очигледно главни субјект свих архитектонских процеса. Још ближе – према наводима Ле Корбизјеа, онтолошки почетак куће чини човеково *тело* и његово *телесно и интелектуално задовољење*. Када се ово пак конкретизује, судећи према теоријама Ле Корбизјеа, основна истина архитектуре постаје *механизирана материја као продукт човековог интелекта*.²⁶⁰ Дакле – „машина“ у сваком могућем облику. Није превише битно да ли се ту ради о машини-кући, машини-фотељи, машини-бокалу, машини-било ком предмету, суштина остаје да свака кућа, сваки предмет јесте једна материјална машина која одговара специфичним телесним и интелектуалним потребама човека. И битан нагласак заиста јесте на овом – „материјална“, јер како Ле Корбизје у више наврата и облика рече: „столица нема душу“.²⁶¹ Тако, по истој логици, и сама кућа нема душу, па чак ни човек. Односно, хоће рећи да овде нема никаквих узвишених унутрашњих вредности, метафизичких, трансцендентних, песничких, онто-тео-логичких и сл.; супротно само тело, чиста материја јесте основна истина како модерног човека, тако и његовог модерног егзистенцијалног простора, тј. модерне архитектуре. Дакле, машина-кућа за машину-човека.

Сходно томе, професор Ранко Радовић даје мишљење:

„Кућа и машина могу, морају заједно, али само ако свако остане на своје месту – кућа са људима, машина међу средства.“²⁶²

---

²⁵⁸ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*; Ле Корбизје, *Путовање На Исток*; Ле Корбизје, *Савремена Кућа Достојна Људи*; Ле Корбизје, *Разговори Са Студентима Архитеконских Школа*; Ле Корбизје, *Начин Размиљања о Урбанизму*.

²⁵⁹ Ле Корбизје, *Савремена Кућа Достојна Људи*; Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*; Ле Корбизје, *Путовање На Исток*; Ле Корбизје, *Разговори Са Студентима Архитеконских Школа*; Ле Корбизје, *Начин Размиљања о Урбанизму*.

²⁶⁰ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*.

²⁶¹ Ле Корбизје, 112.

²⁶² Радовић, *Живи Простор*, 88.

Но, управо из свих ових закључака се поново потврђује раније изнета тврдња да сви људи немају исте потребе. Потпуно је научно неосновано тврдити да, на пример, потребе *архаичног човека* јесу чисто телесне, материјалне, профане, као код модерног човека. Само Елијаде, на пример, се са тим ставом сигурно не би сложио. За архаичног човека, чија је животна парадигма била сакрална, кућа је сигурно далеко од некакве материјалне куће-машине.

Тиме, из датих гносеолошких и онтолошких одређења и сва аксиологија и методологија модерне куће постаје јаснија. Аксиологија у смислу етичких и естетичких правила, образаца градње, односа према егзистенцијалном простору. Методологија, у смислу начина и стратегија градње егзистенцијалних простора човека.

Уколико се мало вратимо назад, може се приметити да управо ранији наводи оних вредности архетипске колибе, прве куће (тј. архитектуре) архаичног човека²⁶³: поштовање „примарне математике“, јасног „људског мерила“, „модула“ градње, идеја „реда“, „примарних геометрија, „правих углова“, идеја „јасних ритмова“, „пропорцијских дијаграма“, итд., у ствари чине и више него конкретну методолошку стратегију градње модерних простора. Ове, за Ле Корбизјеа, ванвремене вредности јесу *конкретизација* раније усвојених методолошких одређења модерне парадигме у виду поштовања човековог тела, реферисања према новим технологијама, техникама, науци, природним процесима и сл.

Када је реч о аксиолошким обрасцима и законима модерне парадигме они се могу обухватити такође ванвременим терминима једноставности, минимализма, јасноће, физичности, чулности, материјалности, механичности, типизираности, заједничког идентитета, заједничких вредности, слободе и сл.

Када се то симболички конкретизује и материјализује на примерима модерне куће онда се они могу представити кроз појмове: обавезне серијске и типизирани производње, стандардизованих мера, модула, њихове једноставности, примарних геометријских форми, односа са природом, духом стварања и сл.

Иначе, ово Ле Корбизјеово²⁶⁴ врло често реферисање према појмовима „духа“, „поетике“, тврдњи да је „архитектура, чиста творевина духа“²⁶⁵,

---

²⁶³ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*, 53–55.

²⁶⁴ Ле Корбизје, 175.

²⁶⁵ Ле Корбизје, 165.

„поетско узбуђење“, и сл., могу да доведу у забуну и створе осећај контрадикторности ставова. Он заиста често говори о архитектури као „творевини духа“, „треперењу жица у нама“ „хармонији“, „погађању у срце“, „емоцији“, архитектури као „поетском узбуђењу“, „архитектонском компоновању“, „радости духа“, и сличним романтичарско-поетским фразама²⁶⁶; што је све наизглед супротно механистичко-материјалистичком гледишту које чини окосницу његове теорије. Могло би се чак претпоставити да овим његова концепција, механистичка парадигма коју је усвојио, није постојана, да је контрадикторна. Иако су многи о томе и на тај начин писали²⁶⁷, ипак се чини да разлог за његову контрадикторност јесте далеко једноставнији. Прецизније, у овом конкретном случају његовог коришћења појма „духа“ и сл., то у ствари и није контрадикторност. Решење настале забуне јесте управо у предложеној теорији парадигми, односно различитим схватањима природе и избора парадигми.

Другим речима, чини се да за њега горе побројани термини имају посебно дефинисана значења релевантна и прихватљива само из угла његове парадигме. Он у истом поглављу ближе објашњава његова лична и специфична схватања спомињаних одлика експлицитно наводећи њихову ближу (парадигматску) одредницу као „*математичке* творевине (...) духа“.²⁶⁸ Дакле, реч је о потпуно другачијем *парадигматском* углу сагледавања ових одлика.

Појам „духа“, или „хармоније“ из његовог парадигматског угла једноставно има посебно значење. Тако и хармонија је код њега „логичка конструкција“ „условљена неизбежношћу физике“.²⁶⁹ Хармонија „није уметност“, већ „свакодневна дела читавог једног света који ради савесно, интелигентно, тачно, маштовито, смело и строго.“ За дух Римљанина он каже да га чини: „стратегија, снабдевање, законодавство: дух реда“.²⁷⁰ Одавде се види да за њега појам „духа“ представља некакву врсту дефиниције, скупа телесних правила. Појам „духа“ за њега, дакле, нема никакве метафизичко-трансцендентне вредности. То је чисто терминолошка конкретизације некаквих процеса, правила, дефиниција. Или, када говори о Византији он каже да је то

---

²⁶⁶ Ле Корбизје, 165–83.

²⁶⁷ Jencks, *Le Corbusier and the Tragic View of Architecture*; Радовић, *Нову Врт и Стару Кавез*; Jackie Craven, “In the Words of Frank Lloyd Wright,” ThoughtCo, accessed May 6, 2021, <https://www.thoughtco.com/frank-lloyd-wright-wit-and-wisdom-175867>; Роберт Мекартер, *Френк Лојд Рајт* (Београд: Клио, 2013).

²⁶⁸ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектуре*, 165–83.

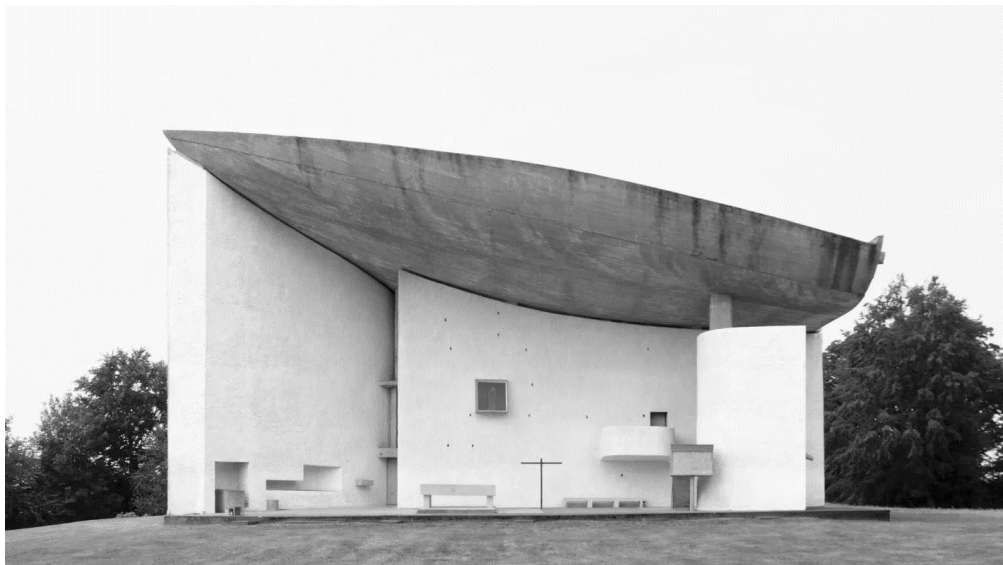
²⁶⁹ Ле Корбизје, 165–83.

²⁷⁰ Ле Корбизје, 124.

„чиста творевина духа“, али коју чине „распоред“, „мера“, „ритам“, „равнотежа“ елемената, тј. „призме на светлости“.²⁷¹ Дакле у својој суштини тај дух Византинаца за њега чине само *материјални* геометријски елементи. Дух за њега није део нечега метафизичког, већ управо супротно – чисто физичког.

Стога, када Ле Корбизје каже: „архитектура је зналачка, коректна и величанствена игра облика (маса) на светлости“, он из угла његове механистичке парадигме обавезно мисли на њихову „математичку“, „механичку“, „физичку“, „пластичну“, елаборацију.²⁷² Како и сам отворено наводи, ова „радост духа“ „поетско узбуђење“, и остала слична осећања, „нису никако у питању верске догме, симболични описи, природно обликовање: то су чисте, јасне форме искључиво у прецизним међусобним односима.“ Дакле, како каже форме „са мртвим материјалом“²⁷³, „без душе“²⁷⁴, архитектонски облици успостављени као складна „математичка творевина“²⁷⁵. За Ле Корбизјеа уобичајени „закони физике би били допуна“ свему томе.

Илустрација 35: капела Роншан – математички дух као примарна методологија

Сублимирано, реферисање на појмове који обично имају некакво дубље метафизичко значење, код Ле Корбизјеа имају чисто математичко, механичко значење. На основу теорије градњи парадигматских поставки може се јасно закључити да овакав Ле Корбизјеов избор схватања датих проблема јесте

---

²⁷¹ Ле Корбизје, 130.

²⁷² Ле Корбизје, 178.

²⁷³ Ле Корбизје, 165.

²⁷⁴ Ле Корбизје, 112.

²⁷⁵ Ле Корбизје, 165.

искључиво диктиран његовим парадигматским изборима.²⁷⁶ Односно, његова конкретна модернистичка парадигматска позиција, механистичка, материјалистичка по онтолошко-гносеолошкој природи, јесте управо главни разлог и објашњење његових специфичних схватања појма „духа“, „душе“, „поетског“ и сл.

Овај проблем његових не само архитектонских већ и личних парадигматских одређења је озбиљно питање које би требало подробније проучавати. Чарлс Џенкс у својој студији о Ле Корбизјеу назире ово питање као потенцијални проблем називајући тиме Ле Корбизјеа „трагичарем“. Односно, његов поглед на живот, свет, човека, архитектуру, како Џенкс каже, јесте „трагични поглед“. Он даје и пример Ле Корбизјеових интимних мисли записаних на почетку каријере:

„Желим да се борим са самом истином. Сигурно је да ће ме преплавити бујица. Али ја не тражим мир. Живећу искрено, часно, срећан да примим злостављање.“²⁷⁷

„Понекад очајавам. Људи су толико глупи да ми је драго што ћу да умрем.“²⁷⁸

Ово је све битно јер, између осталог, у тој трагичности Ле Корбизјеове личности, Џенкс управо види проблем његове парадигматске непостојаности. Најпре личне а затим свакако и његовог стваралачког генија. Џенкс иде дотле да Ле Корбизјеа назива нихилистом. И у ствари, управо на том темељу нихилистичке парадигме он види сав почетак и крај трагике Ле Корбизјеа, али и још важније, његове теорије модерне архитектуре. Дакле, узрок свих проблема, за Џенкса јесте практично нихилистичка парадигма. И ово је наравно врло занимљива мисао и тврдња, али и скоро потпуно одвојен проблем за који би се могла приредити посебна дисертација.

Но, слично и Ранко Радовић каже за Ле Корбизјеа сублимирајући и анализирајући критику Џенкса:

„распета личност једне епохе у контрадикторностима, тако и једне природе у сукобима. Једновремени лиризам и тврда рационалност“.²⁷⁹

---

²⁷⁶ Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology.”

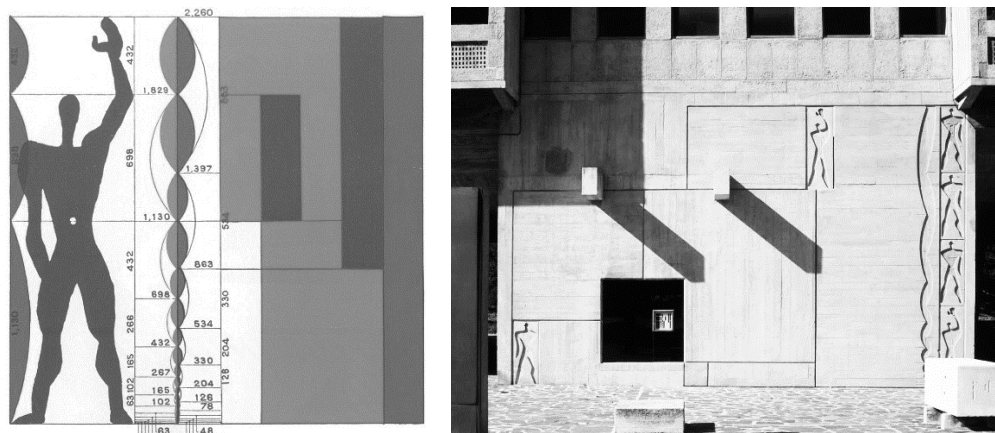
²⁷⁷ Jencks, *Le Corbusier and the Tragic View of Architecture*, 24.

²⁷⁸ Jencks, 18.

²⁷⁹ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 152.

Дакле, у коначности се може закључити да тема Ле Корбизјеа и његових идеја јесте један посебан и врло комплексан, али и занимљив архитектонско-философски проблем. Онај детаљ који је за нас сада посебно значајан јесте чињеница да је Ле Корбизје један од ретких архитеката који је заиста поставио онтолошко питање куће и тиме архитектуре. Изрекавши историјску мисао која је обележила век за нама: „Проблем куће није постављен“, Ле Корбизје је заиста био на трагу решења метафизичких почетака прве човекове куће.²⁸⁰ Уједно, он је проблем архитектонског простора куће директно повезао са теоријом егзистенцијалних простора, поставивши питање човека у средиште проблема.

Међутим, из свега горе наведеног чини се да он проблем *човека* никада није истински, на једном дубљем, онтолошко-гносеолошком нивоу, довео у питање. Он је човека посматрао само из угла парадигме механизма, материјализма; дакле као човека прогреса, кроз његово тело, материју, физику, механику. Његово оправдање за ту парадигматску једноличност лежи у тврдњи, теорији, да су потребе свих људи исте. Према таквом мишљењу, очигледно да постојање других парадигми није могуће. Егзистенција сваког човека, према Ле Корбизјеу, се своди на чисто механистички, материјални облик постојања.

Илустрација 36: човек сагледан кроз тело; лево – Ле Корбизјеов „Модулор“ десно – величање човекових телесних пропорција спрам „Модулора“

Овакво схватање човека и његове куће је наравно легитимно и исправно *али*, треба се јасно констатовати – само из угла његове модерне, материјалистичке парадигме. Пластичан доказ да овакво виђење није прихватљиво за *све* јесте и устаљено мишљење у теорији архитектуре која модерну кућу посматра управо као једну „безличну“, „хомогену“, „једноличну“ творевину.

²⁸⁰ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*, 83.

Тиме, можда и један од занимљивих цитата који би у општем смислу могао представљати однос тих Ле Корбизјеових тежњи и резултата модерне мисли у архитектури јесте и мисао Хуизинге (Huizingalezing) који каже:

„Очекивање да свако ново откриће или усавршавање постојећих средстава мора садржати обећање виших вредности или веће среће до крајности је наивно... Није ни најмање парадоксално рећи да култура може да се спотакне о стварни и опипљиви прогрес.“²⁸¹

Тако, и у случају Ле Корбизјеове модерне архитектуре, и његовог надања у прогрес, механистичко ново доба, у телесно задовољство човека, стиче се управо утисак „спотицања“, како Хуизинга каже, модерне архитектуре о саму себе. Архитектура је сведена на једно, на човека као тело, на чисту механистичку материју. Више од тога, усвојено физичко а одбачено метафизико, тиме и оно дубоко, духовно, о чему сам млади Ле Корбизје тако надахнуто пише у поглављу „Атос“, његове књиге “Путовање на исток“.

Као подстицајна мисао, али и *легитимност* изреченом, наводимо извод управо из тог изузетно значајног Ле Корбизјеовог текста. Ови наводи би требало да потврде како „трагичност“ његове личности, тако и сву парадигматску и егзистенцијалну нестабилност. Приликом посете Светој гори Атос, на самом зачетку модерне мисли и своје каријере, Ле Корбизје пише о једном немеханистичком виђењу архитектонских сакрално егзистенцијалних простора конструисаних унутар православне егзистенцијалне парадигме. Њихова унутрашња енергија, дух, метафизичко парадигматско утемељење које носе са собом, збунили су и скоро уплашили тада младог Шарл-Едуар Жанре Гри-а (Charles-Édouard Jeanneret-Gris), још увек не баш утврђеног у својој профаности и модерности. Каква би била модерна архитектура да је он *ипак* остао на гори Атос, или да је прихватио ову сакралну егзистенцијалну парадигму, како је то у једном судбоносном моменту и помислио, остаће сасвим сигурно једно од најинтригантнијих и никад докучивих питања.

„Православна вера, расадник мистицизма, преноси верне у блаженство (...) ова архитектура (...) *заслужује моје дивљење и ја проводим сате у дешифровању њеног чврстог и догматског језика (...)*

Сасвим снажно сам осетио да је једини и *узвишен задатак архитекте да отвори душу поетичним царствима користећи материјале са интегритетом*

---

²⁸¹ Према: Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

да би их учинио *корисним*. Обезбедити Мајци Божијој кућу од камена која је заштићена од старих злочина и уредити обим тог светилишта *тако да дух исијава из њега*, изазивајући мистериозне односе облика и боје, *поштовање према свакоме*, тишину на уснама, и не будити ништа више но уздизање молитве и певање свечаних песама у ритму контролисаног светла. *Божански позив за старе градитеље! Чистота њиховог циља, њихових напора је изгубљена. Дисциплина је нама непозната*, данашњим фушерима. Господе!

Како је болна била екстаза која нас је захватила у тим источњачким храмовима. *Како сам се осећао повучен, осрамоћен*. Сати проведени у овим тихим светилиштима су, пак, пробудили у мени младалачку храброст и искрену жељу да постанем уважени градитељ. Уколико нисте градитељ, ви, посетиоци који пролазите испод сводова храмова, не можете да замислите одвратност која се осећа када се стоји испред ових величанствених сведочанства од камена. Ми живимо у доба ком толико недостају скрупуле у градњи, и небо нас милостиво чува од сусрета са нашим претходницима. Они би нас посматрали са очајничком збуњеношћу; затим би искалили свој бес на нама и разјурили нас. Свеприсутно сећање на њихов труд испуњава ме мучним страхом и тера ме да се плашим сваког прописа према ком су данас, по нашим нацртима, изграђени радови архитеката (...) *Моћно јединство овог језика је тако озбиљно да са овим утиском може да се упореди чврстоћа дијаманта*.

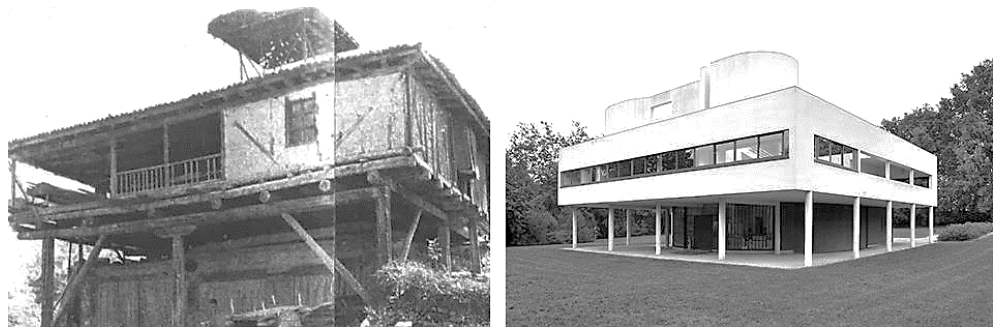
Знам да се никада нећу вратити (на Атос). Морате да седите сами у својој соби једне очајне, кишовите недеље у тужном провинцијском граду па да осетите *ужас* што сте пустили да *толико среће прође поред вас!* (...) Изненада осећам да ми се чело стеже а колена тресу, при погледу на вечите облике Богородичиног светилишта на Светој Гори. (...) најстрасније присуство обожаваног божанства отвара твоје груди, мучи твоју душу, сузе ти отварају срце (...) *уживао сам у духовном расположењу* (...) осетио сам у својим удовима поштовање према светом ритуалу! (...) мој дух је лутао и у бљеску ослобађао заборављене тренутке моје патетичне егзистенције (...) *окружује нас велики мир* (...) је ли требало да останем? Не! Морам да *побегнем* са Свете планине и њене *узнемирујуће слаткоће* (...) ах, мучење, тужни боравак на Атосу. Па *ипак се у мени буни осећај препознавања, захвалности, нежности* (...) Ох, борити се, кретати се, плакати, стварати! (...) Света пирамида (...)

Атос је нестао, али *колико тамо има звезда!*“

Шарл-Едуар Жанре-Гри – Ле Корбизје²⁸², 1911. год.

---

²⁸² Ле Корбизје, *Путовање На Исток*.

Илустрација 37: лево – архетипска колиба као монашка келија са Свете Горе;
десно – Ле Корбизјеова архетипска колиба као вила Савоја

Сублимирана мисао Ле Корбизјеа:
архетипска колиба као
рационалистичко-механизирани
егзистенцијални и архитектонски простор

2.3. Френк Лојд Рајт

„Нећу да само водопаде гледате, хоћу да са њима живите, желим да Вам они постану *саставни део живота*.“²⁸³

Френк Лојд Рајт

Ова мисао упућена Едгару Кауфману (Edgar Kaufmann) приликом пројектовања његове куће на водопадима у најкраћем одсликава схватање архитектонског стваралаштва од стране Френк Лојд Рајта.

За њега је архитектура живот. Не само позадина, позорница, оквир живота, како је у теорији архитектуре често спомињано, већ и заједно са човеком – *актер живота*. Не само пасивна сценографија настала спрам одлика тог живота, већ „живи простор“²⁸⁴, па чак и „живи организам“²⁸⁵, како је то Радовић некада појашњавао. Она је *органска* најпре јер је *људска, животна*, а тек онда јер је и природна.

За Рајта овај „живи“ простор се константно развија, живи упоредо са напретком и животом самог његовог поседника – човека. Одатле и његова одлука да Кауфманова кућа не буде изграђена низводно оријентишући је тако да *посматра* водопад. Потпуно супротно томе, он кућу поставља *на* и скоро *унутар* самог водопада; тако да овај постаје суштински неодвојиви део куће. Њена архитектура је тиме на самом *онтолошком* нивоу везана за водопад. Најједноставније речено, он постаје „саставни део живота“ не само куће већ и још више важније – њених укућана. На тај начин је остварено заиста *органско* јединство човека и његове љубави у виду природе; али и „једно биће од људи и од архитектуре“.²⁸⁶ Или, како сам Рајт каже описујући Кауфманов нови живот:

„Он сада живи у блиском односу са нечим што воли.“²⁸⁷

²⁸³ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 182.

²⁸⁴ Радовић, *Живи Простор*.

²⁸⁵ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 160.

²⁸⁶ Радовић, 161.

²⁸⁷ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 182.

Илустрација 38: Кућа Кауфман; симбиоза природне и грађене средине

И то је у ствари био циљ свеукупне Рајтове философије, и личне и архитектонске – *живети са оним што волимо*. Дакле, питања човековог живота, његових љубави (или често страсти), одатле и схватања овог света, етичност и природност, интегралност, јесу основне (метафизичке) одлике Рајтовог стваралаштва. Из њих произилазе две кључне теме које у ствари представљају, како општи и примарни проблемски фокус Рајта, тако и појашњење зашто је његово стваралаштво толико значајно за ову дисертацију. Реч је о питањима *егзистенцијалности* и *парадигматичности* човековог простора.

„Идеја органске архитектуре сматра да реалност/истинитост куће лежи у животном (егзистенцијалном – прим. аут.) простору.“²⁸⁸

За разлику од Шулца који ће скоро четрдесет година касније тај проблем егзистенције у архитектури сагледавати као најпре (парадигматски) проблем *телесности* и *профаности*, Рајт вођен философијом трансценденталиста егзистенцијалност више схвата као *духовно-телесно* (парадигматско) одређење. Томе је допринела његова лична и дубока Унитарјанска религијска опредељеност, али и специфичан и блиски однос са исто тако трансценденталном и мистификованом културом, тиме архитектуром,

---

²⁸⁸ Wright, *The Natural House*, 220.

Оријента; највише Јапана, Кине, Индије, али и уопште философије будизма, таоизма, односно Лао Цеа (Lao Tzu).

Ово поимање врло специфичног (метафизичког и парадигматског) схватања – шта је то егзистенцијални простор човека, у ствари чини основ расправе на тему о архитектонском стваралаштву Френк Лојд Рајта. Он пише како „сам живот захтева од модерне архитектуре да човек поседује кућу *спрам својих потреба и схватања* шта дом јесте“.²⁸⁹ Другим речима, спрам личне животне парадигме. Јер, како Рајт још потврђује, све архитекте и сва архитектура, јесу само „израз њихових услова и њиховог доба“.²⁹⁰

Као подесан облик и пример конкретизације ове метафизичке и парадигматске мисли у физичко тело, Рајт је искористио модел такозване „јусонијске куће“. Она је за њега чинила материјалну представу примарног простора човекове егзистенције, уређен спрам „јусонијске парадигме“ америчке демократије. Исказано терминима којим се ова дисертација бави, јусонијска кућа је у ствари Рајтово лично виђење модела архетипске колибе; уређеног спрам споменуте парадигме младе америчке демократије.

Овакав начин поимања основних проблема куће кроз свесно питање човекове, тј. друштвене парадигме чини радикално нов приступ у ондашњем теоријском и практичном архитектонском дискурсу. За разлику од овог уверења, тадашња актуелна архитектура академизма, али и новозаступљена европска Модерна, тежње интернационализма, за Рајта су увек представљале творевине без недовољне парадигматске или егзистенцијалне потпоре. Оне су „бесмислене“, „профане“, „извештачене“.²⁹¹ За њега типична америчка кућа „лаже у вези свега“. У њој нема љубави, „брига за људско биће не постоји“.²⁹² Исто тако и „модернистичке“ куће су више кутије него куће“. Она просто „нема смисла о заједништву“, „смисла о пропорцији“, „сви материјали изгледају исто“, а „посебно ружне су рупе (прозори и врата)“. Чини се као да је њихова архитектура састављања од „подрезаних рупа, односно од „онога шта је урађено са тим рупама“. Укратко, то су „намучене кутије са нејасним и нервозним поклопцима“.²⁹³

---

²⁸⁹ Wright, 62.

²⁹⁰ Према: Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 158.

²⁹¹ Wright, *The Natural House*, 15.

²⁹² Wright, 14.

²⁹³ Wright, 14.

Рајт закључује да је у свему томе човек као кључни проблем архитектуре запостављен. Као што је Ле Корбизје у слично време рекао „проблем куће је заборављен“, чини се да Рајт овде иде у правцу „проблем човека је заборављен“.²⁹⁴ И начин на који он овај проблем враћа под окриље архитектонских промишљања јесте управо кроз то питање специфичне човекове (модерне) егзистенције и његове конкретне (модерне) животне парадигме. За Рајта, та посебна (модерна) парадигма која дефинише његов лични (и свачији други) егзистенцијални простор јесте спомињана „јусонијска“ парадигма америчке демократије. Ако је се Ле Корбизје фокусирао на човека кроз идеал машине, Рајт потпуно супротно, одбацује свако величање механизираниости и тежи ка идеалу потпуне слободe за човека. Америчка парадигма интегралне слободe постаје Рајтова основна тежња; слобода од свега, па тако и од саме машине, односно модерне цивилизације.

„Машина још није ни близу да Америци подари цвет домаће културе. Машина нам је досад произвела само коров цивилизације.“²⁹⁵

Позивајући се на дела Семјуела Батлера, Рајт тврди да овај специфичан назив америчке парадигме као „Јусоније“ има значењску основу у *јединству*, и тиме у самом имену његове вољене домовине. Указујући на сличност између речи *Usonian* и *union*, тј. *Јусоније* и *Сједињених Америчких Држава*, Рајт усваја тај принцип целовитости, тј. *интегралности*, који поставља као једну од главних одлика његове јусонијске архитектуре. Као велики заљубљеник у своју домовину он свој животни и архитектонски циљ види у развоју баш такве архитектуре која би била прикладна за „младу америчку нацију“.²⁹⁶ Могло би се рећи и да управо из те љубави према домовини и архитектури произлази модел јусонијске куће. Оне куће/колибе која ће постати срж његове целокупне архитектонске делатности али шире гледано и развоја модерне теорије архитектуре.

„Рајт је сматрао да је јусонијска кућа главно средство за успостављање Јусоније“.²⁹⁷

Она је „кућа за људе демократског духа“.²⁹⁸

---

²⁹⁴ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*.

²⁹⁵ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 228.

²⁹⁶ Према: Мекартер, 10.

²⁹⁷ Мекартер, 229.

²⁹⁸ Wright, *The Natural House*, 116.

Но, да би се подробно разумела та Рајтова концепција и виђење модела јусонијске куће потребно је прво спознати каква је то јусонијска *парадигма америчке демократије* (из његовог угла) унутар које ова кућа настаје. Треба истаћи да постоје значајне разлике између тог Рајтовог схватања парадигме америчке демократије са краја XIX, почетка XX века, и ове парадигме какву америчко друштво данас познаје. Можда је то и разлог зашто Америка његову идеју архитектуре и човека за ту архитектуру, једноставно никада није прихватила. Превише је била некапиталистичка, па чак и социјалистичка. Питање на које некада треба одговорити јесте, да ли је Рајтова визија демократије у архитектури била погрешна, или је пак америчка дипломатија та која је искривила виђење основне идеје демократије. Неке од тих различитих интерпретација демократије видљиве су и у Рајтовим антиратним есејима где је се он, како каже Макартер (McCarter), „залагао за то да америчка демократија буде узор, а не полицајац“.²⁹⁹

„Иако верујем у демократију, не видим шта нам даје за право да као нација некој другој нацији кажемо:”Ви немате појма. Уведите демократију или ћемо вас бомбама опаметити”.³⁰⁰

„Мир, не само у Кореји, већ у целом свету, како ми се чини, најлакше би било достићи када би Сједињене Америчке Државе покушале да поврате изгубљену способност гледања свог посла.“³⁰¹

Дакле, Рајтово схватање (и не само његово) америчке демократије је било далеко од оне „освајачке“ коју су касније многи попут Гиденса критиковали, а која је већ тада покушавала да се наметне америчком друштву.³⁰² Рајт је демократију замишљао кроз „интегритет човека“, његову природну „слободу“, „достојанство појединца“, „повезивање са земљиштем на којем живи“, „децентрализацију“, „природну капиталистичку економију“, „органиску културу“, итд.³⁰³ Свака супротност томе, насилно наметање демократије је за Рајта била „диктатура“, која је „неизбежна у руљократији“.³⁰⁴ Рајт је веровао у етичке идеале, моралне законике и зато пише да у правој демократији:

---

²⁹⁹ Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 209.

³⁰⁰ Према: Мекартер, 210.

³⁰¹ Према: Мекартер, 232.

³⁰² Гиденс, *Последице Модерности*.

³⁰³ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 209.

³⁰⁴ Према: Мекартер, 210.

„Ни земља, ни новац, ни креативне идеје не могу бити добра којима неко шпекулантски тргује или их нагомилава на уштрб општег благостања.“³⁰⁵

Ове високе моралне вредности Рајт је стекао најпре захваљујући својој породици која је дубоко била утемељена и везана за Унитарјанску религију. Одатле потиче и његово интересовање за философију трансцендентализма, а посебно дела Емерсона. За трансценденталисте свака физичка творевина потиче из духовног света. Свака отелотворена ствар је за њих материјална конкретизација човечије личности. Човек и његово искуство свакодневног живота, нагон ка сједињавању са природним окружењем постају једна од централних вредности. Човек и његова мисао, вера у себе, лично искуство од изузетне су важности. Природа је ту као узор. Она даје пример савршенства који треба следити. Пример тачних мера и визије како свет треба да изгледа.

Сходно томе стоји и Рајтова констатација да:

„Између естетике и етике нема разлике, јер су обе “апстракције” доброг и лепог.“³⁰⁶

Дакле, естетика је једнака етици. Само оно што је добро, може бити лепо. Овакво мишљење посебно је карактеристично за философију Истока и древне Грчке. Он је волео општу философију и метафизичке идеје, посебно истока. Када је пак реч о западним философима, Емерсону (Emerson) је можда припадало најзначајније место, али исто тако и Џон Дјуи (John Dewey), Торстен Веблен (Thorstein Veblen), Роберт Езра Парк (Robert Ezra Park), па чак и Виктор Иго (Victor Hugo), оставили су посебног трага на Рајтовом стваралаштву. Дјуи на пример је утицао на Рајтову тежњу ка развоју архитектуре за „америчког грађанина“, „органске демократије“, „јединственог америчког облика демократије“, јединству ума и тела, тј. идеје и праксе, „веровању да свако уметничко дело има етичку одговорност“ итд.³⁰⁷ Веблен је, као и Рајт, критиковао „доколичарску класу“, „предаторску економију“, „конзументизам“; док је Парк фокус ставио на развој града и куће као „производа природе“, „друштвеног организма“ и сл.

Овај богати скуп извора информација, метафизичких идеала и вредности условио је формирање Рајтовог скупа парадигматских вредности и погледа на свет и живот човека у њему. Истовремено, све те усвојене парадигматске

---

³⁰⁵ Према: Мекартер, 215.

³⁰⁶ Према: Мекартер, 127.

³⁰⁷ Мекартер, 99–100.

вредности и убеђења чиниле су његов скуп правила архитектонског деловања. Сви ти идеали природности, интегритета, идентитета, човекомерности, итд. нису биле само део егзистенцијално-парадигматске визије како свет требало да изгледа, већ и јасне смернице за Рајтове архитектонске нацрте.

Тема *интегритета* је за њега представљала можда централно и сабирно место свих осталих одлика, упута архитектонског стваралаштва. Према различитим речницима интегритет означава: принципијелност, моралност, честитост, часност, потпуност, целовитост, слободу, дакле управо оне одлике које Рајт усвојио из разних философских парадигми.³⁰⁸ Но, када се ове одреднице пребаце на ниво философске терминологије, проблем *интегритета човека* треба схватити као опште *онтолошко* утемељење архитектуре. Питање моралности, часности, поштења, целовитости, принципијелности и сл. као питање *аксиологије и методологије* архитектуре. И коначно проблем природне слободе, о којој толико надахнуто прича, као проблем *гносеологије* архитектуре. Дакле, *човек* је онтолошки центар Рајтовог интересовања, његова *слобода и природност* основна гносеолошка сврха архитектонског деловања и извор надахнућа, а све оне одлике часности, моралности, принципијелности, целовитости итд., скуп аксиолошко-методолошких одредница архитектуре које треба да задовоље ту толико цењену природну слободу човека. Све скупа чини парадигму *интегралности* човека и архитектуре. Или још ближе одређено, парадигму *интегритета* као практичне манифестације оне опште парадигме америчке демократије.

За Рајта је спознаја ових идеала била кључна, јер како наводи, неодговорни, претенциозни, неискрени појединац (дакле онај који заступа супротне идентитетске идеале) никада неће бити срећан у кући која је уређена према горе датим принципима интегралности. Супротно, онај који ће заиста живети у тој кући, и бити срећан, јесте онај чији су животни принципи једнаки принципима интегралне куће за америчку демократију.³⁰⁹

Да би још ближе појаснио своју теорију и однос животне парадигме човека – егзистенцијалног простора – његове куће, он уводи и посебан термин *граматике*. Он служи као својеврсни синоним за неку парадигму. Као и у једној

---

³⁰⁸ “Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus,” accessed January 9, 2021, <https://dictionary.cambridge.org/>; “Dictionary by Merriam-Webster: America’s Most-Trusted Online Dictionary,” accessed January 9, 2021, <https://www.merriam-webster.com/>; Иван Клајн and Милан Шипка, *Велики Речник Страних Речи и Израза* (Нови Сад: Прометеј, 2012).

³⁰⁹ Wright, *The Natural House*, 130.

реченици, граматику архитектуре Рајт посматра као одређени скуп правила, својеврсни манифест, упутство како комбиновати различите елементе једне куће. Сви елементи једне Јусонијске куће, према Рајту, изгледају складно управо због те граматике, тј. једног заједничког и јасног језика којим та кућа прича. Мартин Хајдегер би овде вероватно стао у одбрану Рајта и потврдио да језик заиста јесте оно што одређује човека па тако и свеукупно грађење; поготову оно поетски усмерено.³¹⁰ Тиме, све оне горе дате парадигматске одреднице, онтологије, гносеологије, аксиологије и методологије, у ствари Рајтовим речником, чине једну *граматику* архитектуре. Овако дефинисана граMATика је код Рајта креирала јасан језик интегралне, органске, природне, или коначно – Јусонијске куће.

Целокупан опус Френк Лојд Рајта, од његових архитектонских почетака па све до краја живота, практично је представљао усрдно истраживање и дефинисање јасне граматике архитектонског језика. Његови први ангажмани, најважнији онај код Саливена поставили су темеље његовог гносеолошког схватања архитектуре као природне и регионалне творевине; „са варијацијама у зависности од климе, терена и локалних грађевинских метода“.³¹¹ Ова тежња ка природности и регионалности убрзо је код Рајта породила препознатљиве „преријске“ породичне куће; претече јусонијских. Овај специфичан модел би се могао посебно анализирати. Но, за разлику од ове преријске, јусонијска кућа за саму дисертацију носи вреднију поруку јер свесно покушава да задовољи парадигматске потребе што већег броја припадника новог Америчког друштва. Односно, Рајт је, дакле, покушавао да задовољи демократско право *сваког* појединачног човека на живот у модерној кући. Он је желео да успостави изгубљени интегритет дома и његових укућана, обезбеди слободу и задовољи свачије потребе и могућности. *Корисност* и *удобност* су тиме постале две опште интенције којима се он у том поступку води.

„Рајт је своје јусонијске или природне куће, грађевине малих димензија намењене америчкој средњој класи, назвао највећим архитектонским достигнућем уверен да је дом основа америчке демократије.“³¹²

Рајт је потенцирао разраду модела јусонијске куће. У практичном смислу ове куће су биле пристојно јефтине, испод просечне тржишне цене, скромне величине од 90-140 м², једноставно уређеног животног простора, са мањим

³¹⁰ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење.“

³¹¹ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 45.

³¹² Мекартер, 193.

бројем просторија уз груписање дневне зоне, изразито енергетски ефикасне, у обликовном мислу тако конципиране да омогућавају максимално искоришћавање сунчеве енергије и дневне светлости, отворених простора и видика. На тај начин, сједињујући природност околног простора и човекову потребу за њом Рајт ове куће назива „природним“ и „органичним“. Јер, њихов циљ постојања био је, између осталог, задовољавање човекове и породичне слободе кроз пружање потпоре животу у хармонији и интегралности са окружујућом природом.

Илустрација 39: Јусонијска кућа Зимерман;
интеграција са природом као доминантна тема

Изузетна вредност Рајтових практичних интенција је била и форсирање породичне заједнице и груписање породичних активности. У ту сврху посебан предмет концепцијске анализе и разраде била је дневна зона и централни елемент у виду огњишта, или „срца куће“, како га Рајт назива вероватно алудирајући на Семперове анализе карипских колиба. Општи циљ је био уредити простор тако да се „омогући једноставан боравак, и у складу са идеалима породичног живота“.³¹³ Сходно томе, разрада зоне за обедовање и трпезаријског намештаја започета још у периоду развоја преријских кућа, је

---

³¹³ Према: Мекартер, 85.

скоро у свакој следећој кући заузимала посебно место. Колико је овај елемент био значајан за Рајта довољно се види у дизајну столова и столица. Они су често били обликовани тако да у својим угловима поседују електричне светиљке, формирајући тако у зони стола једну затворену целину попут дневног боравка за окуп и интимне породичне разговоре. Исто тако, обједињујући у једном отвореном простору функције дневног боравка, трпезарије и кухиње, Рајт тежи да мајци додели улогу „домаћице која ради у елегантной, блаженој вези са њеном рођеном кућом, уместо да буде кухињски механичар иза затворених врата“.³¹⁴

Илустрација 40: кућа Џејкоб, камин као централни елемент

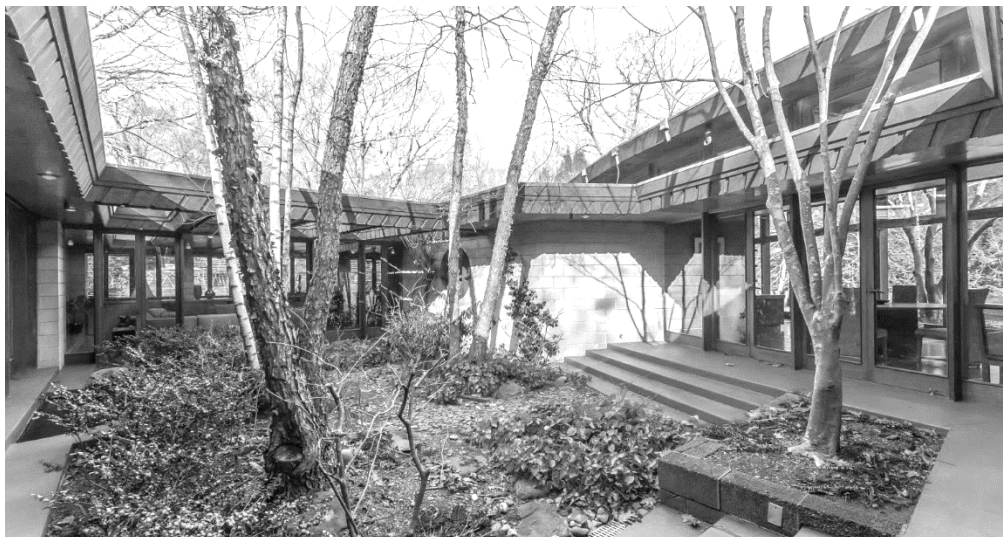
Илустрација 41: кућа Роби: трпезаријски сто као засебна целина – дневна зона

³¹⁴ Wright, *The Natural House*, 116.

Посебно обраћање пажње на домаћицу куће је у ствари само део шире слике у којој Рајт посебну пажњу посећује сваком будућем укућане те куће. Тако он закључује да: „разноликост кућа треба да буде сразмерна разноликости људи, јер особеност дома зависи од индивидуалности људи који у њему живе“.³¹⁵ Отуда потиче и та истинска природност Рајтових јусонијских кућа. Она је са околном природом у којој су настајале заиста у потпуности заокружила и обухватила термин *органске* куће.

Сходно томе, природна је била и Рајтова тежња да и екстеријер објекта, околна башта и природа, постану интегрални део ентеријера и породице која у тој кући живи. Он је посебно инсистирао на очувању и поштовању природности сваке самоникле биљке или дрвета; истичући да је „пејзаж подједнако важан за стварање заједнице колико и архитектура, и да природно окружење има већи утицај на развој нашег карактера него “социјална посвећеност”“.³¹⁶ Захваљујући великим прозорима и специфичном диспозицијом основе и самих просторија, избором природних материјала, остварена је не само визуелна већ и директна конекција са спољним светом. У том смислу јусонијска кућа личи преријској јер је као и она настајала у ванградским областима, тамо где је природа а не изграђени простор доминирајући фактор. Другим речима, она није само органска како Рајт каже, она је и вернакуларна на начин како то и Бернард Рудофски описује. Она тежи природи не само својим природним материјалима, већ и задовољавању природних потреба целокупне породице која у њој живи.

Илустрација 42: кућа Тирана; преплитање ентеријера и екстеријера

³¹⁵ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 79.

³¹⁶ Мекартер, 86.

Како тумачи Макартер, ова кућа је била „умивена сунчевом светлошћу током целе године, врт је постао центар јусонијске куће и живота који се у њој одвија, „венчавајући” кућу са тлом на којем је подигнута“.³¹⁷

Дакле, њихова конекција је била органска, интегрална, складна и хармонична; често подсећајући на концепције интеграције јапанских вртова и кућа. Цео концепт модела јусонијске куће је, у ствари био такав – органски, што значи природни, што значи интегрални.³¹⁸ Но, оно што је још интересантно, концепција ове куће је заиста наликовала јапанским кућама и посебно храмовима. Ова веза је вероватно остварена захваљујући Светској изложби у Чикагу 1893. и јапанском павиљону Хо-о-ден који је у ствари био пројекција јапанског будистичког храма Хо-о-до из близине Кјотоа. Овај павиљон је на Рајта оставио неизбрисив утицај. Основа у облику крста, клизни зидови, променљиве просторије, природни материјали, хоризонталне симетрије, велике стрехе са свих страна објекта, носећа конструкција у центру објекта, као и централни елемент просторије (код Јапанаца простор за смештај уметнина, а код Рајта камин) постали су одлике скоро целокупног Рајтовог архитектонског стваралаштва. Посебно је занимљива и констатација Макартера и Кевина Нуте (Kevin Nute) који се слажу да је:

„интересантно размишљати о томе како је ова грађевина (павиљон Хо-о-ден) као спој храма и домаћинства утицала на Рајтову склоност да ”дом посматра као врсту храма традиционалног породичног живота – уређеног око олтара, односно носећег стуба као центра заједништва”.³¹⁹

Овај оријентални утицај, јапански, па и кинески и индијски касније, био је јасно видљив скоро у свим сегментима Рајтове мисли; што он никада није ни крио, већ напротив са поносом истицао као темељну одлику његове архитектонске философије. Када је једном приликом добио на поклон познато јапанско дело под називом „Књига о чају“, наишао је на реченицу која га је испрва поразила а затим још дубље укоренила у његовој архитектонско-метафизичкој опредељености:

„Реалност (истинитост) собе треба тражити у простору затвореном кровом и зидовима, а не у самом крову и зидовима.”³²⁰

---

³¹⁷ Мекартер, 196.

³¹⁸ Wright, *The Natural House*, 61.

³¹⁹ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 66.

³²⁰ Wright, *The Natural House*, 220.

Ова мисао је за Рајта била шокантна јер је до тада сматрао да је *он тај* који је први схватио да суштина простора није у елементима већ у оној граматици, тј. самом живом простору који они формирају. Не у екстеријеру, не у форми, већ у процесу, у животу, који се дешава у самом ентеријеру куће. На тај начин је сам открио и признао сву дубину своје егоистичности; која је иначе многим често сметала.³²¹ Но, та покореност ега и самоспознаја није дуго трајала јер је убрзо схватио да ипак ни Лао Це, нити било који други источњак, ово схватање није преточио у реалну материјалност. Сматрао је са поносом да је он, Френк Лојд Рајт лично, ипак био тај који је ову узвишену мудрост поставио у реалне материјалне и архитектонске оквире.³²²

Не улазећи дубље у психолошке анализе Рајтове личности, оно што је битно у овом догађају јесте то да његова архитектонска утемељења добијају, како сам каже – „древну“ потпору.³²³ Рајтова архитектонска схватања проналазе свој метафизички темељ у далекој философији Оријента. Тиме његова мисао остварује и директну, реалну, а не само апстрактну, везу са оним првим друштвима, архаичним човеком, и његовом првом кућом, тј. архетипском колибом. Дакле, концепција архетипске колибе, према идејама Френк Лојд Рајта, налази се у спознаји суштине унутрашњег живог простора једне куће. Односно, оног простора који се схвата као егзистенцијални простор човековог живота. Све друго и сви остали елементи који обухватају тај простор јесу само секундарни елементи тог примарног архитектонског језика и његове метафизичке граматике.

Може се рећи да јусонијска кућа, тј. њени метафизички принципи и идеје, чине Рајтову представу модела архетипске колибе. Њена угледност спрема концепције оријенталног (јапанског) храма, како Макартер и Нута истичу, то додатно потврђује.³²⁴ Јер, према Елијадеу, и многим другим³²⁵, прва кућа заиста јесте имала ту сакралну функцију и била је симбол храма, директна веза са трансцендентним, божанским светом.

---

³²¹ Wright, 220–21.

³²² Wright, 221.

³²³ Wright, 220.

³²⁴ Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 66.

³²⁵ Ле Корбизје, *Ка Правом Архитектуре*; Alexander, *The Timeless Way of Building*; Alexander, *The Phenomenon of Life*; Wright, *The Natural House*; Rykwert, *On Adam's House in Paradise*; Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење”; Purzycki et al., “Moralistic Gods, Supernatural Punishment and the Expansion of Human Sociality”; Johnson, “Anthropology.”

Материјална конкретизација јусонијске куће, или јусонијске архетипске колибе, је за значај саме идеје секундарна. Она је само одлика времена и техничко-технолошких могућности којима су Рајтово време и његова уметничка креативност располагали. Суштина његовог виђења модела прве куће јесте у тим мисаоним поставкама, метафизици која је применљива у сваком времену под условом да то време подржава парадигму спрам које су ти принципи и дефинисани.

Макартер се слаже па и сам каже како је Рајт био убеђен да је својим стваралаштвом „устопоставио непосредну везу са античком (древном-прим. аут.) архитектуром“, а све у циљу „повратка основним начелима“.³²⁶ Сам Рајт то ближе појашњава истичући како његово дело тежи успостављању „основних закона уређења“; оно „изјављује љубав према духу тог закона и побожно уважавање особина које су његов антички запис својевремено учиниле суштински битним и прелепим“.³²⁷ Наравно, Рајт је био свестан да достизање тог идеала органске архитектуре веома напорна активност³²⁸; шта више:

„недостижно је потпуно остварење органске архитектуре. Нити за тиме има потребе. Какав би то идеал био када би био достизан?“³²⁹

Вођен оваквим узвишеним мислима, метафизичким стремљењима, овај „противник архитектуре без душе“³³⁰ оштро је критиковао европску модерну архитектуру са Ле Корбизјеом на челу. У супротностима њихових принципа он је само налазио још дубља оправдања за своје принципе и схватања архитектуре. Ле Корбизјеова архитектура, према Рајту, „појединца своди на улогу шрафа унутар машинерије која “елиминише свакога и не признаје никога”“.³³¹ Механизација за Рајта се мора ускладити са органским принципима, природом и потребама човека. Како поетично закључује:

„Оно што модерној архитектури недостаје јесте више љубави.“³³²

„Модерна архитектура је органска архитектура без душе.“³³³

---

³²⁶ Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 108.

³²⁷ Према: Мекартер, 109.

³²⁸ Мекартер, 115.

³²⁹ Према: Мекартер, 115.

³³⁰ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 162.

³³¹ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 162–63.

³³² Према: Мекартер, 207.

³³³ Према: Мекартер, 239.

У општем смислу, Рајтово парадигматско становиште не види ништа добро ни у целом механицистичком, научно-позитивистичком парадигматском полету:

„Архитектура – са великим А – сада је наравно на коленима... Наука уништава Архитектуру и Уметност, као што је већ уништила Религију и намагарчила Философију. Наука нас је већ уништила духовно и води нас у стање сталног рата.“³³⁴

Човеков дух, закључује Рајт, јесте онај који формира тај дубоки и унутрашњи смисао зграде, али и целокупног машинског доба.³³⁵ Што је савршено јасна и тачна парадигматска констатација. Јер машинско доба заиста и јесте продукт истог таквог човековог духа. Односно духа просветитељства, рационализма, позитивистичке мисли XVIII века. Овај дух који је прерастао у парадигму јесте претеча машинског добра XIX и XX века. Оваквом машинском духу очигледно јесте потпуно страна било какво трансцендентно промишљање које је за Рајта било кључно. Не само ум, разум, већ најпре интегритет *духа*. Но то је, како Рајт коначно закључује – ствар храбрости и одлучности:

„данас је храброст бити једноставан (...) разумети шта једноставност значи, јесте духовни подухват.“³³⁶

Његова „поезија архитектуре“ је стога спој идеје и материје, метафизичког и физичког, поетског и практичног.³³⁷ Ова метафизичка, поетска страна тежи ка промишљањима на тему човека, његовог духа, животног циља и потреба (као склониште ради корисности и удобности), унутрашњих етичких вредности и моралних закона, природних процеса и закона, интеграцији духа човека – природе – места, човекове природне слободе и интегритета. У физичком смислу, он тежи иновативним конструкцијама, једнакости функције и форме, мануелности, природним материјалима и сл. Јусонијска кућа, дакле, за њега постоји као „природни продукт, интегрална/у складу са својом локацијом; интегрална/у складу са својим природним окружењем; интегрална/у складу са животом својих укућана“.³³⁸ Архитектура, у општем смислу, за њега је органски део људске егзистенције. И још више, њена рефлексивна.

---

³³⁴ Према: Мекартер, 224.

³³⁵ Wright, *The Natural House*, 33.

³³⁶ Wright, 187.

³³⁷ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 157.

³³⁸ Wright, *The Natural House*, 134.

На крају, можда би најлепши и највреднији закључак свега био онај од стране стварних житеља Рајтових специфичних Јусонијских кућа. Оних који су заиста живели у њима, који су на најспореднији начин могли да осете шта је то и каква је то јусонијска кућа.

„Равни собе су изломљене, зидови различитих висина (...) има музички карактер (...) Целог мог живота у овој кући, увек ми је била занимљива ова соба. Делује као да се креће, скоро *као да је жива*.“³³⁹
Семјуел Фримен (Samuel Freeman)

„Огромно је задовољство осећати уметничко дело, заправо живи у њему. Кућа делује *као да је жива*. Одушевљен сам њоме.“³⁴⁰
Роберт Бергер (Robert Berger)

У сличном стилу и сам Рајт закључује расправу и поручује:

„Ја знам да је архитектура живот; или бар, то је сам живот који поприма форму и с тога она је најистинитији запис живота, како је живљено на свету јуче, како се живи данас, или како ће увек бити. С тога, архитектура какву ја познајем јесте Велики Дух.“³⁴¹

„Архитекте морају да трагају за природом свих ствари, и раде у складу са њом.“³⁴²

Сублимирана мисао Френк Лојд Рајта:

**архетипска колиба као
јусонијски
егзистенцијални и архитектонски простор**

---

³³⁹ Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 197.

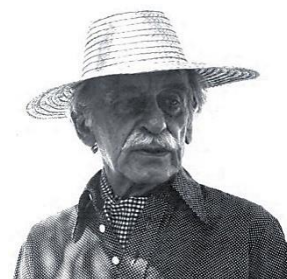
³⁴⁰ Према: Мекартер, 197.

³⁴¹ Craven, “In the Words of Frank Lloyd Wright.”

³⁴² Према: Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 25.

2.4.   Бернард Рудофски

„Нас у овој земљи нико не учи *уметности живљења*, нити нас било ко подстиче на то. Ми на ту уметност гледамо као на врсту *разузданости*, а тешко да смо свесни да су њена начела *умереност, чистоћа, и свеопште поштовање стварања* – да и не спомињемо *стварање света*.“³⁴³ Бернард Рудофски

Зашто Бернард Рудофски поставља питање уметности *живљења*? На први поглед чини се да је посредни појмовна забуна и да он као архитекта који истражује подручје вернакуларне архитектуре, треба да поставља питање уметности *архитектуре*. Но, управо овим специфичним појмовним избором Рудофски у ствари дефинише своју личну и тиме научну парадигматску позицију; посебан угао посматрања архитектонских простора. Превасходни услов за спознају уметности архитектуре, он проналази у идеалу и уметности *живљења*.

Може се рећи да овај цитат Рудофског, као и остатак текста, у великој мери одражава ону каснију Хајдегерову мисао да „становање јесте основно начело постојања (живљења – прим. аут.)“.³⁴⁴ Односно мишљење да човек *јесте* уколико *станује*, тиме уколико *гради*; али и обрнутим распоредом: човек гради уколико *станује*.³⁴⁵ Стога уметност живљења, и за Хајдегера и за Рудофског, очигледно представља неопходни гносеолошки *услов* спознаје уметности архитектуре.

Ова метафизичко-физичка повезаност човековог начина егзистенције, погледа на свет и живот – дакле неке животне парадигме, и са друге стране архитектонске концепције, јесте према Бернарду Рудофском основна одлика и хипотеза вернакуларне архитектуре. Основни фундамент и градивна, есенцијална сила која, према њему, утиче на целокупно архитектонско и вернакуларно стваралаштво, јесте тај обичан *живот човека*. Сходно томе, и

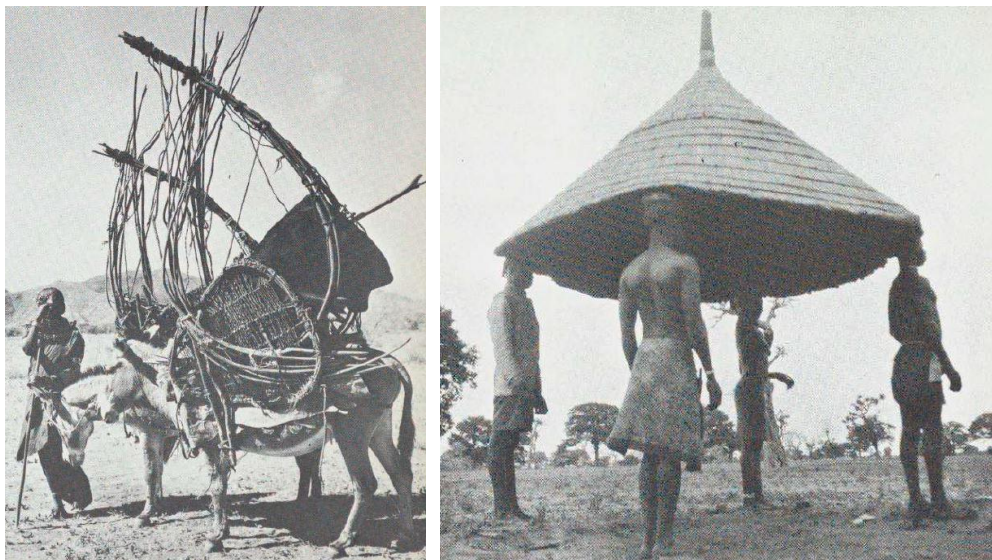
³⁴³ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

Напомена: пагинација у књизи не постоји – није штампана.

³⁴⁴ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,” 86–87.

³⁴⁵ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење.”

један од колоквијалних синонима ове архитектуре јесте управо „народно“ градитељство. Овај термин можда на најбољи начин подражава ону одлику „уметности живљења“ коју вернакуларна архитектура у себи носи. Односно, уметност егзистенције која потиче из тог простог народа, његовог свакодневног народног живота, потреба, жеља, снова, и схватања сопственог разлога постојања.

Илустрација 43: номадска егзистенција и номадска кућа; лево у Вијетнаму, десно на Гвинеји

Илустрација 44: подземне куће и насеља у Кини спрам животних услова и одабране парадигме живота

Уколико ове мисли операционализујемо и покушамо да анализирамо на један студиознији начин, видећемо да овај однос човека – његове животне парадигме – начина становања и градње архитектуре, у ствари одражава дубоке метафизичке односе. Пренето на ниво филозофске терминологије, вредности

које Рудофски овде наводи: „умереност, чистоћа, поштовање“, јесу ништа друго до део некаквог *аксиолошког* система.³⁴⁶ Прецизније, оне аксиологије која би се могла окарактерисати као позитивно етички уређена, са јасним моралним закоником. Са друге стране и негативне вредности које сублимирано наводи под термином „разузданости“, за њега јесу постојећи део неке друге антиподске етике, тј. моралног законика којим влада јасна неуређеност.³⁴⁷ На овај начин он у ствари поставља и виђење проблема архитектонских простора кроз проблем антагонизма различитих аксиологија. Но, консеквентно томе, с обзиром да је свака аксиологија одређена својим гносеолошким и онтолошким извориштима³⁴⁸, он проблем архитектонских простора у ствари посматра управо и кроз та гносеолошка, односно онтолошка уређења. Дакле, кроз све основне творачке елементе једне парадигме.³⁴⁹

Захваљујући оваквој студиозној стратегији изучавања непознатог, он не истражује било какве одлике вернакуларне архитектуре, већ њене саме суштаствене, парадигматске параметре постојања. Овај приступ се кроз целу студију јасно потврђује. За Рудофског тиме архитектонски простори настају не само као дело људских руку, *opera di mano*, већ подједнако битно – и као дело „исконских сила“ природе, *opera di natura*, али и различитих трансценденција *opera di Dio*.³⁵⁰ Сви ови извори нису само извори онтолошке истине, суштине вернакуларног простора, већ и извори гносеолошког сазнања, сврхе постојања тих простора, и коначно извори јасних, али и различитих аксиолошких и методолошких смерница стварања.

Наравно, Рудофски није пристражан и не даје превише конкретизован аксиолошки систем који би величао један или други творачки извор. То и није био циљ његове студије. Супротно томе, он читаоцу најпре нуди визуелне примере вернакуларне архитектуре који за њега представљају оличавање,

---

³⁴⁶ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

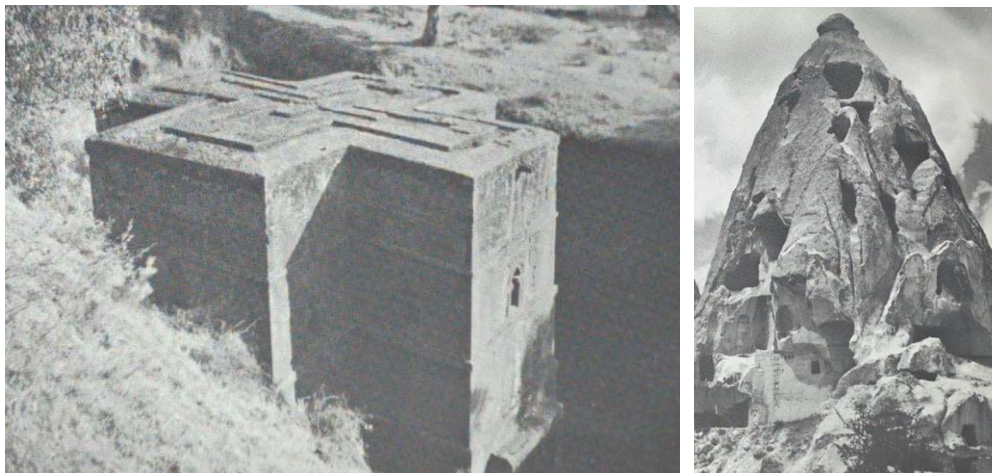
³⁴⁷ Јасно је да за неког другог, спрам његових онтолошких и гносеолошких изворишта, „разузданост“ би чак могла да представља и позитивну моралну вредност. Епитет позитивних и негативних вредности се одређује сходно углу посматрања, тачније какве су наше полазне онтолошке и гносеолошке поставке. Управо оне одређују да ли ће нешто бити окарактерисано како позитив или негатив. Ово је општа законитост градње философских становишта и тиме научних парадигми; види нпр. код: Lincoln and Guba, *Naturalistic Inquiry*; Ritchie, *Qualitative Research Practice*; Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*.

³⁴⁸ Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology”; Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*.

³⁴⁹ Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology”; Guba and Lincoln, “Chapter 6.”

³⁵⁰ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

конкретизацију, тог етичког скупа вредности којим се поштује *свеопште* стварање; и *opera di mano* и *opera di natura*, и *opera di Dio*.

Илустрација 45: дело људских руку, природе и/или исонских сила – лево приказ цркве Св. Ђорђа исклесане у стеновитом тлу у Етиопији; десно приказ монашке келије у Кападокији, у издубљеној стени настале вајањем „исонских сила стварања“³⁵¹

Тек спорадично, он у неким деловима своје студије наводи појединачне етичке вредности попут: моралне одговорности и поштовања према човеку, Богу, духовном, хуманом, животу, природи, окружењу, традицији, историји, достојанству, хармоничности, композицији, чистоти, умерености, материјалима, намени, потребама, функционалности, итд.³⁵² Ове наводе он „чита“ из примера вернакуларне архитектуре и одређује оне етичке одлуке којим су се управљали, како каже, „духовно зрели људи“, градитељи архитектуре која има моћ да „задире у наш живот“.³⁵³

Последично изнетом, одавде треба закључити да је тај аксиолошки систем, однос према свету и стварању, према Богу и човеку, изнедрио и јасан методолошки апарат. Сет правила која се не могу посматрати одвојено од његовог аксиолошког изворника. Градња природним материјалима, традиционалним технологијама, у складу са природом, окружењем, топографијом, духом места и духом времена, није ништа друго до специфична

---

³⁵¹ Рудофски.

³⁵² Рудофски.

³⁵³ Рудофски.

методологија градње и стварања, материјална конкретизација оне архитектуре чији *raison d'être*, између осталог, јесте и да слави „природност живота“.³⁵⁴

Сажимајући све изнето, закључује се да, познање метафизичности архитектуре не може бити сведено на парцијално сагледавање тог проблема. Супротно, да би се њено метафизичко тело у потпуности апстраховало, нужно је перципирати учење у целини. Односно, онтолошко-гносеолошке поставке као почетне, и затим аксиолошко-методолошке као последичне, нужне за саму материјалну конкретизацију започете метафизичке мисли. Или, како Рудофски у оном почетном цитату имплицитно наводи, начела „уметности живљења“, тј. начела живота, јесу одређена спознајом онтолошко-гносеолошких и аксиолошко-методолошких погледа на свет. Нужност спознаје метафизичке позадине вернакуларне архитектуре, односа између човека и његовог егзистенцијалног простора је, чини се, неизбежно.

Изнето се може сублимирати и можда јасније представити и на следећи начин: први проблем Рудофског везан за „уметност живљења“ упућује на питање „*како живети*“, тј. на једно *методолошко* одређење живота.³⁵⁵ *Начин* како се то конкретизује, или „*од чега је*“ састављена та *аксиологија* која управља методологијом живота и стварања, јесу наведене позитивне и негативне етичке вредности, „умереност, чистоћа, поштовање, разуданост...“.³⁵⁶ Они су чиниоци, елементи стварања, и зато се одређују кроз питање „*од чега је*“ састављена та аксиологија. Извориште аксиолошких стваралачких елемената „*где*“, или „*од кога*“ се, логично, налази у самом *ствараоцу* који ствара. Дакле, човеку, природи или у најширем смислу неком трансцендентном божанству, а тиме коначно – *гносеолошком* одређењу. И на крају, сама истина која све заокружује, даје смисао и почетак свему предоченом, јесте питање „*шта јесте*“ живот, стварање, архитектура. Ово питање „*шта јесте*“ чини почетно *онтолошко* питање. Одговор на њега је, по свему судећи у холизму божанства, природе и човека; или у крајњој линији, избору између творца – Божанства, природе или човека.

Ово последње питање у правцу мисленог промишљања одређује гносеолошку одредницу, али у правцу практичне конкретизације оно је само одређено гносеолошким значењем. Јер, гносеолошко питање није решено, без обзира што је дат предлог одређења: човек, природа, или Бог. Тиме је оно само

---

³⁵⁴ Рудофски.

³⁵⁵ Рудофски.

³⁵⁶ Рудофски.

продубљено, избор тек престоји. Стога, управо овако заједнички постављено, онтолошко-гносеолошко питање, као најважније, чини се да јесте и главна недоумица Рудофског. Истражујући различите облике постања народне архитектуре он суптилно поставља питања њиховог „*зашто*“, односно њихове *сврхе постојања*. Зашто они постоје, због чега, која је њихова сврха, како су настали, чему таква архитектура? Ово су питања која вернакуларна архитекта просто *намеће* сваком њеном истраживачу. Разлог зашто се ова питања толико *осете* унутар овакве архитектуре лежи управо у тој њеној вези са човековим животом.

Може се закључити да његова свесна намера наравно није била да, у философско-термиолошком смислу, дефинише ове онтолошко-гносеолошке и аксиолошко-методолошке чиниоце вернакуларне архитектуре. Но непосредно, ван философске терминологије, његово истраживање свакако јесте метафизичка потрага за горе датим. Најпре за онтолошко-гносеолошким питањем сврхе, *raison d'être-a* архитектуре, а тиме и различитих аксиолошко-методолошких чиниоца који ту сврху ближе одређују. Тако, у различитим деловима текста налазе се разматрања и дефинисање различитих *потреба* човека које нису ништа друго до управо тај *raison d'être*, односно *сврха* зарад које је та специфична вернакуларна архитектура уопште и настала.

Рудофски тако наводи како једна од најважнијих потреба, или сврха ове (и сваке) архитектуре јесте решавање гносеолошког питања сврхе живота, тј. оног методолошког – „*како живети*“, или „*како пустити друге да живе*“.³⁵⁷ Дакле сам „живот“ човека за њега јесте тај *raison d'être* вернакуларне и сваке друге архитектуре. Али и не било какав живот. Не онај, како Рудофски каже, „у архитектонском сивилу индустријских земаља“, или у градовима којима владају аксиолошки негативи: „атмосфера бесциљности“, „неконтролисани раст“, „разузданост“, „непоштовање“, итд.³⁵⁸ Не живот у „физичком и духовном пропадању“, без „људске тоpline“ и „природности живота“, у „хаосу и ружноћи као својој неминовној судбини“, животу кога је захватио „архитектонски екцем“.³⁵⁹ Јасно је, у овим аксиолошким негативима нема места за тај узвишени *raison d'être* ту, како Рудофски лепо каже „уметност живљења“.³⁶⁰ За њега узвишеност живота и архитектонског промишљања се налази у „исконском

---

³⁵⁷ Рудофски.

³⁵⁸ Рудофски.

³⁵⁹ Рудофски.

³⁶⁰ Рудофски.

стваралаштву“.³⁶¹ Оном можда најпре одређеном кроз гносеолошки изворник у виду природе и, или Бога.

Начин на који он као архитекта покушава да спозна ту узвишену уметност живљења и стварања, унутрашњу метафизику архитектуре, јесте кроз анализу њених материјалних конкретизација у виду различитих вернакуларних објеката. На примерима различитих вернакуларних творевина Рудофски покушава да укаже на дубоке вредности (аксиологију) коју они преносе, њихов разлог постојања (гносеологију), начин настанка (методологију) и суштину њиховог постојања (онтологију).

С обзиром да су сви ти објекти настали као директан продукт животних парадигми (метафизичких уверења) различитих народа, они су истовремено исто тако и угледни примери различитих модела архетипских колиба.

Вернакуларна архитектура уопште, али и збирка примера такве архитектуре Рудофског, је најпрактичнији материјални доказ који на више него сликовит начин приказује ту узрочно-последичну везу између човекових животних парадигми и њихових архитектонских конкретизација. Ова архитектура је најверодостојнији пример симболичке конкретизације човекових унутрашњих егзистенцијалних потреба, схватања живота, простора своје сопствене егзистенције.

Рудофски тако показује како су поједини народи Азије, одредивши се за егзистенцију у покрету, морали и архитектуру својих домова прилагодити томе. Њихов номадски живот задовољиле су привремене структуре, „шатори разних облика (...) величанствене конструкције (...) творевине огромних размера, веома скупоцене, па, иако не трајне, често изузетне лепоте (...) строге једноставности и раскоши.“³⁶² За номада, шатор очигледно представља идеалну архетипску колибу. Он је одраз номадских онтолошко-гносеолошких и аксиолошко-методолошких схватања живота.

---

³⁶¹ Рудофски.

³⁶² Рудофски.

Илустрација 46: архетипска колиба као номадски шатор за номадску егзистенцију

Испосници у долини Гореме у Анадолији, којих је некада било и до 30000, да би задовољили своје потребе за самоћом и једноставним животом, просторе своје аскетске егзистенције задовољавали су дубећи мале кућице унутар вулканских стена. Приступу до њихових осамљених кућа, капелица, су често били сакривени и тешко доступни, преко лествица, ужади и сл. Ове скривене куће у стенама Рудофски назива „исконским облицима“.³⁶³ За монахе испоснике оне су њихове идеалне архетипске колибе, савршена материјална конкретизација испосничких онтолошко-гносеолошких и аксиолошко-методолошких схватања живота.

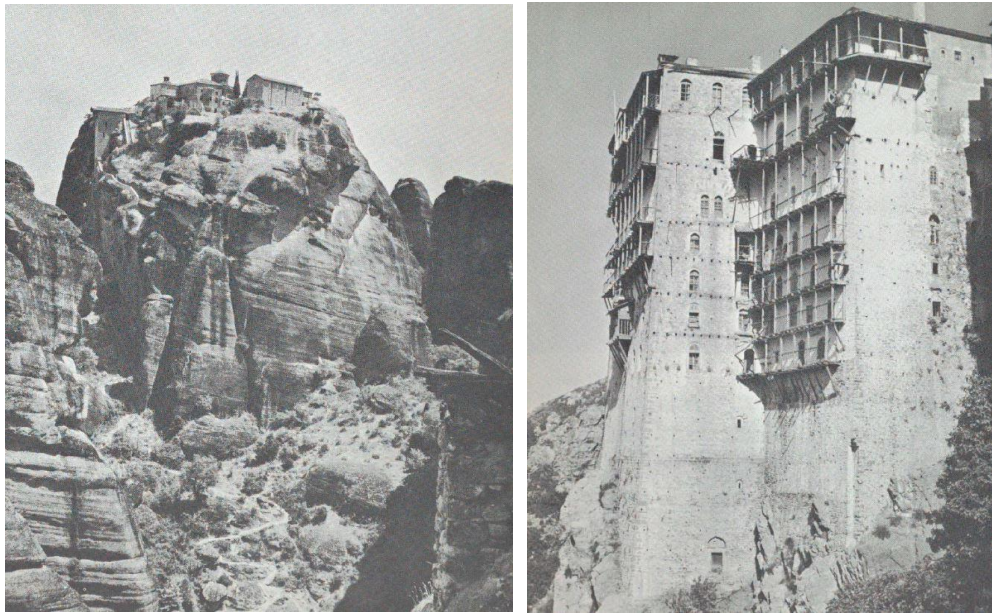
Илустрација 47: природне архетипске колибе за монашки избор егзистенције

---

³⁶³ Рудофски.

Слично је и са монашким насеобинама на Метеорима у Грчкој. Рудофски ове куће назива архитектонским гнездима. Он их сматра идеалним примерима где би сваки архитекта требао да осети „радост која се доживљава када човек ствара, макар и само на папиру, као саучесник природе, и то тамо где је она најраскошнија“.³⁶⁴

Из њему знаног разлога примери монашке егзистенције и архитектонских решења њихових келија су га посебно заинтересовали; тако наводи и примере вернакуларности манастира Симон-Петра на Атосу.

Илустрација 48: лево приказ Метеора, десно приказ ман. Св. Симон-Петар

И водене површине су исто тако посебна врста егзистенцијалног амбијента. Оне су често биле избор разних народа. Њихове предности су, како Рудофски наводи, очигледне. Не постоје скупе поправке путева, канализација не може запушити, купатило је увек спремно, микро-клима је повољна, сви путеви кретања отворени.³⁶⁵ Сходно томе, и архитектура народа који су одабрали такав вид егзистенције је морала бити томе подређена. Леп пример су народи Кине на Шангајском рукавцу Сучоу који су своје куће саградили као мало веће чамце. Сав приватни и друштвени, културни, трговински живот се одржава на за то намењеним чамцима. За човека чија је егзистенција везана за воду, његова архетипска колиба јесте управо та кућа-чамац. Она је за њих

---

³⁶⁴ Рудофски.

³⁶⁵ Рудофски.

савршена и природно наметнута материјална конкретизација њихових онтолошко-гносеолошких и аксиолошко-методолошких схватања живота.

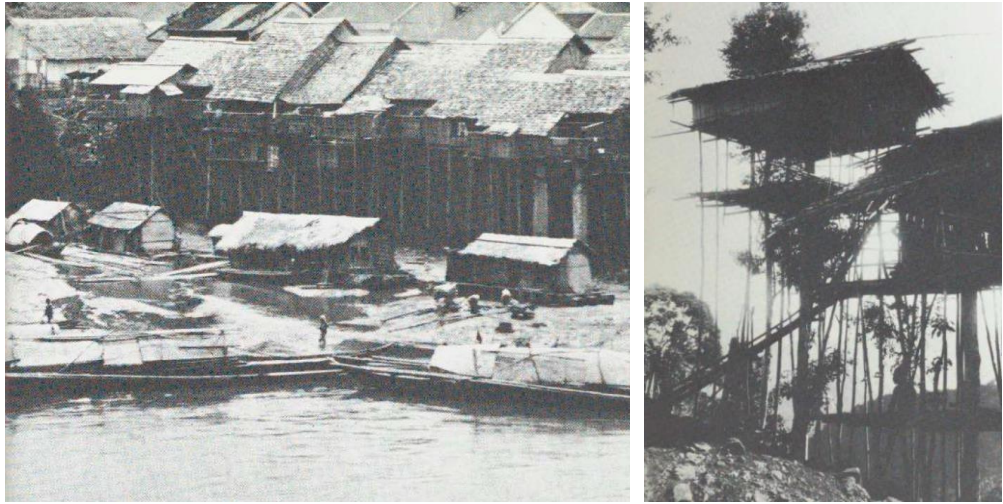
Илустрација 49: кућа-чамац као архетипска колиба за народе чија се животна егзистенција константно одвија на води

Слични су примери и архетипске колибе као куће на пилонима; какве су у кинеској провинцији Јунан где су читава насеља изграђена на сохама изнад нивоа највишег водостаја. Опет слично је и са примерима кућа на дрвету народа на Новој Гвинеји, које за своје становнике свакако представљају једине релевантне архетипске колибе, и савршене материјалне конкретизације њихових онтолошко-гносеолошких и аксиолошко-методолошких схватања егзистенције.³⁶⁶

---

³⁶⁶ Рудофски.

Илустрација 50: лево – архетипске колибе као куће на шиповима у Кини;
 десно – куће на дрвету на новој Гвинеји;
 за народе чија је егзистенција везана за висину

Пример да се однос према животу, метафизичким идеалима, сврси живота оличава у архитектури јесу и шпански *horreos*-и (Рудофски наводи пример из провинције Галиције³⁶⁷). Реч је о каменим спремиштима за кукуруз који својим избором материјала, формом, крстовима на слеменима, јасно стављају до знања да народ којима ове посебне куће припадају очигледно има изузетно религиозно осећање и поштовање према хлебу и материјалу од кога се он прави. Захвалност народа божанству који тај хлеб дарује је у архитектури ових амбара више него очигледна. Њихова величина, симболико истицање религијских елемената, строга и снажна архитектура, достојанствен изглед, камена обрада и јасноћа линија остављају утисак вечне куће, капеле, у којој је похрањена „света“ храна за живот многих породица. Јасно је да ови *horreos*-и за њихове кориснике представљају један од најличнијих и најважнијих простора егзистенције. Они су добар пример повезивања потреба за телесном и духовном егзистенцијом.

---

³⁶⁷ Рудофски.

Илустрација 51: сакрални однос према спремиштима за храну у Шпанији

Слична је ситуација и са португалским *horreos*-има, односно *espigueiros*-има, само у донекле мањим размерама. Исто тако сличан сакрални однос према храни гаје и далеко мање цивилизовани народи. Рудофски даје пример разних афричких народа и племена чији амбари, иако мањи и архитектонски једноставнији, једнако одсликавају одређену религиозну симболику; духовни а не само телесни однос према храни и њеним архитектонским спремиштима.³⁶⁸

Илустрација 52: сакрални однос према спремиштима за храну у Португалу

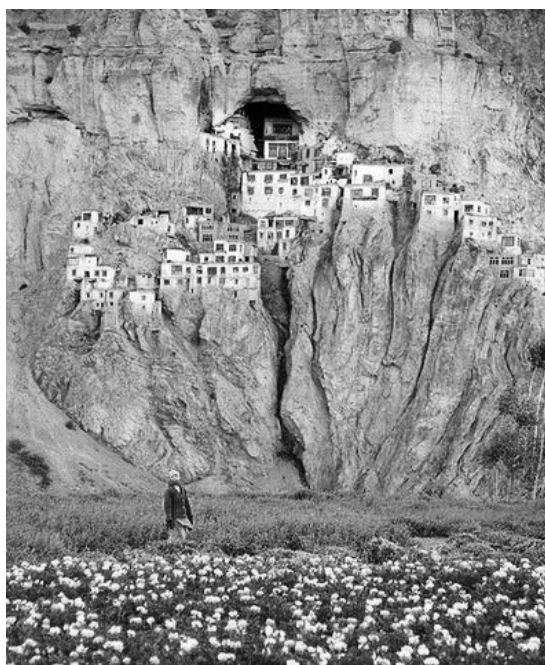
---

³⁶⁸ Рудофски.

Очигледно је да вернакуларна архитектура у себи носи више значења и поука него што то на први поглед изгледа. Рудофски је покушао да један део те (метафизичке) дубине осветли и појасни. Сва његова интенција у ствари била је открити потенцијалне начине како досегнути ту скривену архитектонску

„мудрост која (...) иде даље од смисла за практично и лепо, (...) сеже до много тежег и све актуелнијег проблема: *како живети и пустити друге да живе.*“³⁶⁹

Ако се крене од мисли да „градећи први зид (...) човек обликује простор *према својој мери*“³⁷⁰ потенцијални одговор можда и није далеко. Чини се да је кључ за концепцију сваког животног простора човека заиста у *њему самом. У човеку. У његовом животу.*

Илустрација 53: поштовање стварања и уметности живљења –
манастир Фугтал (*Phugtal*), Индија

Сублимирана мисао Бернарда Рудофског:

**архетипска колиба као
вернакуларно-холистички
егзистенцијални и архитектонски простор**

³⁶⁹ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

³⁷⁰ Рудофски.

2.5. Мартин Хајдегер

„Човек бити – то значи: као смртник бити на
земљи, значи: становати.“³⁷¹

Мартин Хајдегер

„Само ако смо способни за становање, можемо
градити (...) песнички станује човек...“³⁷²

Мартин Хајдегер

Мартин Хајдегер, један од најзначајнијих философа двадесетог века, не само да је задужио савремену философску мисао, већ и далеко даље. Његова општа метафизичка разматрања, не само што су применљива на архитектуру већ сама по себи, него и додатно, Хајдегер пише текстове који се и примарно баве управо проблематиком метафизике архитектуре. За детаљну елаборацију његовог утицаја на архитектуру би вероватно требала посебна докторска дисертација. Уместо тога, циљ је дати сажети преглед његових најзначајнијих ставова који ближе показују његово виђење егзистенцијалних простора архитектуре, и конкретно оног првог егзистенцијалног простора човека – његове куће. Текстови на које се односимо при овој краткој представи јесу „Грађење, становање, мишљење“, и „...песнички станује човек...“; оба из збирке текстова код нас (не најсјајније) преведене под називом „Мишљење и певање“.³⁷³

Једна од првих ствари коју Хајдегер истиче и која објашњава начин његовог посматрања архитектонских проблема јесте важност *језика*; односно, обраћање пажње на суштину коју нам сâм језик преноси. Овде одмах паралелу треба повући са Френк Лојд Рајтом који је управо потенцирао ту унутрашњу снагу (животног и архитектонског) језика и његове граматике.³⁷⁴ Дакле, и према Хајдегеру, језик је почетак сваког дубљег промишљања о ма којој ствари, па тако и архитектури. Он сматра да није човек господар над језиком и његов творац, већ обрнуто, језик над човеком.³⁷⁵ И као малу дигресију, Хајдегер наводи да можда управо то, та насилна промена односа где човек самог себе

³⁷¹ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 86.

³⁷² Хајдегер, 167.

³⁷³ Хајдегер, *Мишљење и Певање*.

³⁷⁴ Wright, *The Natural House*, 181.

³⁷⁵ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 84.

уздиже на место творца³⁷⁶ јесте разлог зашто човек више није свестан своје суштине.³⁷⁷

У наставку Хајдегер подсећа да старовисоконемачка реч за *градити* – *bian*, (у савременом немачком – *bauen*), у ствари значи и *становати*, *остати*, *пребивати*. Истовремено, речи *bian*, *bauen* јесу и реч *bin* у обртима – *ich bin* (*ја сам*), *du bist* (*ти си*)... Тиме, реч *bian/bauen*, којој припада ово *ich bin*, *du bist*, значи такође и: *ја станујем*, *ти станујеш* итд.³⁷⁸ Дакле, јасна је његова поента – да човек више обраћа пажњу на саму суштину ствари, у овом случају језика и његовог значења, видео би да већ и сама реч за *грађење*, истовремено значи и *становање* и *битисање* (*егзистирање*). Дакле, и сам глагол *бити*, потврда да *ја јесам*, у ствари јесте и потврда да *ја станујем*.

И управо овде се рађа зачетак те његове кључне метафизичке мисли везано за градњу, тј. архитектуру. Одавде креће то дубље промишљање и разрада значења, суштине, есенције ствари. Тако, Хајдегер ближе појашњава, разоткрива своју интенцију и зашто је све ово битно, истичући да „начин на који ми – људи – јесмо на земљи, јесте *bian*, тј. становање. Човек бити – то значи: као смртник бити на земљи, значи: становати.“³⁷⁹ Дакле, уопште чињеница да јесмо на овој земљи, да постојимо, да бивствујемо (да егзистирамо), значи да станујемо; односно, и с обзиром да је *bian* и градити, значи и да градимо. Човек *јесте* уколико *станује*, тиме уколико *гради*.

Треба одмах констатовати и да ове мисли за сада представљене, за ову конкретну дисертацију, јесу од кључне важности. Сходно њима, практично се потврђује дата хипотеза да је градња архитектонских простора у директној онтолошкој вези са човековим бивством, постојањем, тј. његовим животним егзистенцијалним простором, коначно животном парадигмом.

Но, проблем који сам Хајдегер назире и наводи јесте што човек себе поставља за господара свега и тиме заборавља суштину ствари.³⁸⁰ Из те суштине управо је и произашло ово горе наведено, односно и закључак да:

---

³⁷⁶ То је оно што личи на скуп парадигми профане егзистенцијалности, или појединачне парадигме попут нихилизма, хуманизма, модернизма, либерализма, глобализма и сл..

³⁷⁷ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,” 84–85.

³⁷⁸ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 86.

³⁷⁹ Хајдегер, 86.

³⁸⁰ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,” 84–85.

„док год не будемо мислили о томе да је свако грађење само по себи – становање, тј. бивствовање, егзистирање, ми нећемо бити кадри да на задовољавајући начин *питамо*, а камоли да прикладно одлучујемо о томе шта је у својој суштини грађење здања. Ми не станујемо зато што смо градили, већ градимо и градили смо, уколико станујемо, то јест уколико *јесмо као становници (...)* а становање је *начин* на који смртници постоје на земљи.“³⁸¹

Или другим речима, у духу терминологије ове дисертације: становање је *парадигматско* одређење (начин) на који смртници постоје на земљи.

Дакле, поједностављено речено – грађење је *онтолошки* везано за становање, односно за „смртнике“, људе који станују, који уопште *јесу, који постоје*. За њихову суштину, есенцију, метафизичку, тј. парадигматску поставку живота – њихов *raison d'être*. Сублимирано, без суштинског, метафизичког, познања човека који јесте, који станује, његовог *raison d'être*, нема познања ни суштине грађења, суштине архитектонског простора – ово је срж Хајдегерове мисли везане за архитектуру.

Доказ да се овде у ствари ради о човеку, његовом *raison d'être*, егзистенцијалним животним парадигмама, видимо и у тумачењу Хајдегера у коме каже да спомињана реч *bauen*, у готском и старосаксонском изворнику може значити и још „спокојство, мир, слободу, брижљивост“. Стога, он закључује:

„становати, знати бити доведен до спокоја и остати у спокоју унутар слободног простора који брине о суштини сваке ствари.“³⁸²

Дакле, ако би се свесно трудили да задовољимо човекове потребе, стварајући просторе унутар којих би владало поштовање према суштини сваког његовог чиниоца, материјалног и нематеријалног, обезбедили би оно становање које би човека довело до спокоја његове егзистенције на земљи.

Треба приметити и да Хајдегер често наглашава термине попут „земља“, „смртници“, „небо“ и сл.³⁸³ Он овим жели посебно да истакне да је човек биће које обитава „на земљи што значи под небом“. Односно, он указује да човек станује тако што улази у „*четворство*“, у простор између „земље и неба, божанства и смртника“.³⁸⁴ Другим речима, становање се према Хајдегеру

³⁸¹ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 87.

³⁸² Хајдегер, 88.

³⁸³ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,“ 88–91.

³⁸⁴ Хајдегер, 88–91.

неизбежно дешава између два кључна, суштинска ентитета – неба и божанства, земље и смртника. Човек станује, каже Хајдегер, ако поштује себе као смртника, земљу на којој обитава, *али* и небо и божанство под којима обитава.³⁸⁵

Добар пример којим се његове поетичке мисли сликовито конкретизују јесте мост као елемент и својеврсни простор станишта. Хајдегер каже да мост јесте ствар која повезује обале, али исто и раздваја једну страну од друге. Он повезује реку и обалу и предео у једно. Но, он такође на месту где се налази креира капију, и усмерава ток реке према вертикали, према небу. Истовремено, он је и функционалан, простор који „смртници“, људи користе. Али, и ствар која се може тумачити као симболички приказ прелаза из смрти у живот, од земље ка небу, од смртника ка божанском. Мост, закључује Хајдегер, „на свој начин, к себи прикупља земљу и небо, божанства и смртнике.“ Дакле, он овим примером хоће да закључи и да укаже како мост није само функционални елемент, прелаз, како се то обично схвата; он такође ни није само било каква ствар, или симбол; већ далеко више, мост је ствар која „окупља четворство“ и пружа му станиште. Мост је, дакле, ствар која у себи нуди функцију за човека, али и повезује обале, пределе, земљу, упућује на небо и симболички на божанство. На овај начин грађење моста није само грађење неког простора, већ далеко више – *места*. Такво место, које у себи чува суштину, дубину мисли, оличену у како Хајдегер каже „скупљању четворства“, дакле задовољавању и човека и земље и неба и божанства, јесте управо „становане суштински замишљено“.³⁸⁶ Становање као такво, или место као такво, је повезано са нашом суштином, и човек у њему стално пребива; његова повезаност је на нивоу њихових суштина, дакле, есенцијално, а не само егзистенцијално. Такво место, које успева да окупи и испоштује „четворство“, за Хајдегера има највећу вредност. Такво место оличава суштину живота, егзистенцијалног простора, суштину грађења.

---

³⁸⁵ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 90.

³⁸⁶ Хајдегер, 98.

Илустрација 54: илустрација Хајдегеровог моста као места кроз поштовање „четворства“ – човека и земље, божанства и неба

Последично примеру моста, на моделу човекове куће, Хајдегер можда још ближе објашњава исказану потребу за спознајом суштине сваке ствари, суштине човека, живота, „окупљања четворства“, и каже:

„Само ако смо способни за становање, можемо градити (...) Замислимо мајур у Шварцвалду, који је још пре два столећа саградило сељачко становање. *Ту је дом подигла моћ отварања ствари за једноставност земље и неба, божанства и смртника.* Она је мајур поставила на падини заштићеној од ветра и окренутој према југу, на сред ливаде и крај извора. Дала му је широк, повисок и шиндром прекривен кров са погодном косином да би могао одолевати терету снега и да би – допирући готово до тла – одаје чувао од непогода у дугим зимским ноћима. Није заборавила ни кутак са светим сликама (иконама – пр. аут.) иза заједничког стола; у собама је направила освећена места за дечији кревет и “дрво умрлих“ – тако у тим крајевима називају мртвачки ковчег – и на тај начин различитим покољењима под једним кровом одредила природу њихова хода кроз време. Занат, који је и сам потекао

из становања и који свој алат и прибор још употребљава као ствари, саградио је тај мајур. *Само ако смо способни за становање, можемо градити.*³⁸⁷

Илустрација 55: илустрација колибе у Шварцвалду – архитектонски простор колибе настао према човековој способности егзистенције

Илустрација 56: Хајдегерава колиба на обронцима Црне шуме у Тоднаубергу – вернакуларна градња, уклапање у контекст

---

³⁸⁷ Хајдегер, 101.

Илустрација 57: Хајдегерово колиба крај извора у Тоднаубергу – вернакуларна градња, дрвена конструкција, шиндра као облога на крову и зидовима

Овај Хајдегеров текст за потребе теорије архитектуре се може сматрати антологијским; једнако тексту „Соба кума Савелића“ професора Ранка Радовића.³⁸⁸ Овај романизирани и поетско, онто-тео-логички представљен мајур Хајдегера, у коме је иначе и сам живео и провео значајне године свог живота, није ништа друго до његово сопствено виђење идеалне представе архетипске колибе. Најпластичнији пример и опис идеализоване представе архетипске куће човека, из угла Хајдегера, налази се у датом тексту. У њему је препознатљива сва метафизика ове куће. Њена онтологија, гносеологија, аксиологија и методологија; сублимирано – њена поетско-онто-тео-логичка парадигматска поставка.

Но, прва и последња реченица датог текста су кључне. Спрам оних различитих значења речи „становање“ које Хајдегер народи, ова реченица се може интерпретирати и овако:

Само ако смо способни за бивствовање (дакле живот, егзистенцију), можемо градити.

---

³⁸⁸ Радовић, *Живи Простор*.

Односно, само спознајом сопствене суштине бивства, живота, нашег *raison d'être* (сврхе живота), тј. *гносеологије* животне парадигме наше егзистенције, можемо бити способни и да градимо наше станиште. За Хајдегера, то је јасно, ова гносеологија представља досезање *четворства* – сједињавања „*једноставности земље и неба, божанства и смртника*“.³⁸⁹

Када се овако постави и ближе размисли о Хајдегеровим речима, мора се просто констатовати да то, у ствари, јесте и једно врло логично промишљање. Како би уопште другачије и било могуће (суштински) градити ако не разумемо ту суштину за коју градимо? У овој мисли вероватно лежи и највећа разлика са савременом перцепцијом градње. У томе јесте и вредност потраге за метафизичношћу архитектуре. Данас, како је то и раније констатовано, сваки вид градње, односно архитектуре, јесте релативизован. Брига за суштином није препозната у савременој архитектури. Интересовање за метафизиком не постоји. Савремена градња јесте зарад физике, никако метафизике; егзистенцијалности а не есенцијалности човека. Стога Хајдегер је у праву када каже да је (суштинска, исконска) градња могућа једино ако смо способни да станујемо, тј. да спознамо *суштину* (метафизику) становања, и суштину нас самих које то становање треба задовољити.³⁹⁰

Невоља је у томе, закључује дискусију Хајдегер (слично Шулцу), што „смртници увек изнова траже суштину становања, што се тек морају научити становати“.³⁹¹ Другим речима, што човек није постојан у својој животној парадигми. Човек се тек мора научити да битише, да живи, тек мора да спозна своју суштину. Једино тако он може „становање довести у пуноћу своје суштине“³⁹², и тиме себи обезбедити долазак до „*спокоја* унутар *слободног* простора који *брине* о *суштини* сваке ствари“.³⁹³

Овакав вид становања и гледања на градњу Хајдегер обједињује под називом „*лесничко становање*“³⁹⁴, што би по његовом тумачењу још значило и:

„*пребивати у присутности богова и бити ганут близином суштине ствари*“.³⁹⁵

---

³⁸⁹ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,” 101.

³⁹⁰ Хајдегер, 87.

³⁹¹ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 102.

³⁹² Хајдегер, 103.

³⁹³ Хајдегер, 88.

³⁹⁴ Ова терминологија вероватно потиче од грчког *poiesis* што значи стварање.

³⁹⁵ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 140.

Јер, треба знати да:

„божанство јесте мера којом човек мери своје становање, пребивање на земљи наткривеној небом. Само уколико своје становање мери на такав начин, човек може – сходно својој суштини – *бивствовати* (...) поетско становање гради суштину становања.“³⁹⁶

Зашто уопште Хајдегер поетску мисао, суштинско бивствовање, пореди и условљава са божанством? Користећи се Хегеловим речима, он објашњава да је то из разлога што „најнепосредније право има *Бог* да се са њиме почне“.³⁹⁷ Бог је за Хегела, па тиме и Хајдегера, тај условни „почетак науке“, тиме почетак бивства, становања, и коначно архитектуре.³⁹⁸ Мисао која се бави почетком Бога садржана је у теологији као науци која се бави систематским развијањем знања. Односно науци која није ништа друго до управо то „митско-поетско казивање о боговима, без обзира на верско учење и црквену доктрину“.³⁹⁹ Са друге стране и сама метафизика, устаљено западно учење о онтологији ствари, такође означава исту потрагу за бићем бивствујућег, тј. суштином бића. Сагледано као једну целину са истим почетком и циљем, теологија и онтологија за Хајдегера означавају метафизику као *онто-тео-логију*.⁴⁰⁰ Стога, поетско казивање о бити неке ствари Хајдегер не може одвојити од исто таквог онто-тео-логичког промишљања. Метафизичка лепота грађења, и тиме било које друге ствари, за њега је неодвојива од божанске поетике. У томе, између осталог, лежи разлог зашто је реферисање према божанству за њега неодвојив део метафизике. У Хајдегеровом случају питање онтологије архетипске колибе у ствари мора бити транспоновано на питање њене онто-тео-логије. Одговор је, логично, у јединству бога и човека. Они су извор оног раније датог гносеолошког уређења у виду задовољења смртника на земљи и божанства на небу.

Дакле, онто-тео-логички и поетски надарено Хајдегер увек и поново закључује да је становање у ствари спознаја саме суштине ствари. Односно, уколико се будемо одредили према суштини човека и свега што га окружује, и земље и неба, и тиме оног божанског (метафизичког, трансцендентног) које

---

³⁹⁶ Хајдегер, 159.,167.

³⁹⁷ Према: Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,” 66.

³⁹⁸ Када се каже Бог, бар за Хајдегера ту се више мисли на божанство као општу исконску силу стварања невезано за било какву одређену верску или црквену доктрину.

³⁹⁹ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење,” 66.

⁴⁰⁰ Хајдегер, 67.

свакој суштини даје значење, и само становање као „поетско“ ће бити могуће. Становање суштински, примордијално замишљено.

Данас, наравно, човек станује потпуно „непоетски“. Једини начин да дође до трагајућег антипода, поетике у становању, јесте да заиста осети унутрашњу потребу, да досегне у скривену и мистичну суштину најпре себе самог, свог живота, битисања, становања, божанства. Ово је наравно методолошки процес подвига, истрајности у досезању те аксиолошке „једноставности земље и неба, божанства и смртника“. ⁴⁰¹ Дакле, и сам модел архетипске колибе у ствари треба одражавати управо ту методологију подвига, жеље и истрајности ка досезању аксиолошке једноставности суштине ствари. На нивоу симболичке и материјалне конкретизације, према Хајдегеру, та аксиологија једноставности се оличава у вредностима вернакуларне градње, скромне и сведене стваралачке концепције, традиционалних вредности, и јаким идентитетских одлика, духа места и духа времена, занатске мануелности, уникатности и сл.

Хајдегеров модел архетипске колибе у потпуности је завистан од ове метафизичке спознаје своје сопствености. И уопште посматрано, на нивоу целокупне архитектонске мисли, Хајдегерава интенција је била управо то да укаже на метафизичку нужност спознаје архитектонске физике. Једноставно посматрано, не може бити квалитетног и суштинског становања, досезања до икакве узвишене вредности физичке архитектуре уколико прво не откријемо скривену вредност и поруку њене метафизике. Једино тако, са свесним настројењем ка томе, могуће је достићи до тога да:

„... песнички станује човек...“ ⁴⁰²

Или како пак Хелдерлин закључује:

„... Док му на срцу још има усрдности, чистоте,
човек себе срећно мери с божанством...“ ⁴⁰³

Сублимирана мисао Мартин Хајдегера:

**архетипска колиба као
поетски онто-тео-логички
егзистенцијални и архитектонски простор**

---

⁴⁰¹ Хајдегер, 101.

⁴⁰² Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 167.

⁴⁰³ према: Хајдегер, 168.

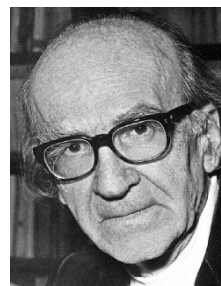
2.6. Мирча Елијаде

„Свето и профано представљају два начина бивствовања
у свету.“⁴⁰⁴

Мирча Елијаде

„Религиозни човек може да живи само
у сакралном свету.“⁴⁰⁵

Мирча Елијаде

Један од најпознатијих светских феноменолога и историчара религије, Мирча Елијаде, 1957. године објављује сублимирани приказ својих истраживања проблема човека као *homo religiosus*-а и специфичности његове религиозне егзистенције са нагласком на њену просторну конкретизацију. Ова „племенита књига“, како је Ранко Радовић (у уводнику Шулцове „Егзистенција, простор, архитектура“) назива, до данас остаје као једна од најрелевантнијих научних студија о проблемима на релацији човек – егзистенција – простор – архитектура.⁴⁰⁶ И још прецизније: човек – *сакрална* егзистенција – простор – архитектура. С обзиром да је значајан део његове студије посвећен управо проблему простора, места становања, градње и још конкретније – *егзистенцијалног простора прве куће* за човека архаичних друштава, ово дело постаје једно од најпримарнијих извора сазнања за ову конкретну дисертацију.

Главна поука његове студије кратко је представљена у горе датим цитатима. На првом месту Елијаде тврди да егзистенција, или начин бивства, парадигматски (метафизички) поглед човека на живот, јесте двостран – свет и/или профан. То су практично *две егзистенцијалне ситуације*, тј. *две парадигматске позиције*, засноване на супротним онтолошким начелима.⁴⁰⁷ Одавде, он закључује и да живот човека који себе сматра религиозним бићем (у најширем смислу те речи) онтолошки јесте везан за простор те сакралне егзистенције. Исто тако, и живот профаног човека мора бити везан за простор те његове профане егзистенције. Овим произилази и да профана егзистенција није у стању да човеку сакралне парадигматске свести пружи одговарајући

⁴⁰⁴ Елијаде, *Свето и Профано*, 15.

⁴⁰⁵ Елијаде, 49.

⁴⁰⁶ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 9.

⁴⁰⁷ Елијаде, *Свето и Профано*, 15.

животни простор. Исто тако ни сакрални простор није одговарајући за човека профаног парадигматског одређења.

Скоро идентично је писао и Френк Лојд Рајт говорећи о својој јусонијској кући пројектованој стриктно за човека чија је животна парадигма препознатљива у виду америчке демократије.⁴⁰⁸ Човек који не дели таква парадигматска убеђења, како каже Рајт, не може уживати у јусонијској кући. Разлог за то је дубоко метафизички и за разлику од Елијадеа Рајт не улази у детаљније разраде назначеног.

Интересантно је да Елијаде своје истраживање пише само две године након овог Рајтовог (1956); но, да ли је било директног Рајтовог утицаја на Елијадеа није познато. У сваком случају, Елијадина истраживања су далеко детаљнија и ближе појашњавају дефинисане проблеме. Тако, он разјашњава да су ове подударности/неслагања између различитих схватања човекових животних парадигми – тиме одговарајућих егзистенцијалних и архитектонских простора, успостављене на оном најдубљем *онтолошком* нивоу. Стога, ово разумевање и омогућавање тачних релација на једнаким нивоима, између дефинисаних проблемских параметара, јесте *круцијално* за добробит човековог живота и квалитет његове (просторне) егзистенције.

Ова проблемска ситуација из угла архитектонског промишљања, никада није ближе научно испитана и/или објашњена. Што је велики парадокс, с обзиром да одавде настају два потпуно јединствена концептуална модела архитектонских простора; тиме и два различита модела куће, односно архетипских колиба.

Стога, акценат у овој студији случаја биће стављен на анализу сакралне егзистенције и њених архитектонских симболизација; као и код Елијадеа. Но, да би се она лакше разумела даје се и један најопштији осврт на одлике профане егзистенцијалне позиције. Тако Елијаде пише:

„Егзистенција коју модерни нерелигиозни човек преузима јесте трагична (...) признао је себе за јединог субјекта и творца Историје а одбацио свако позивање на трансценденцију (...). Свето је препрека ка његовој слободи.“⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁸ Wright, *The Natural House*, 130.

⁴⁰⁹ Елијаде 2003, 144.

Архитектонски простор човека чија је парадигматска позиција профана изразито се разликује од оног чија је парадигма сакрална. У онтолошком смислу, једина истина за профаног човека јесте он сам.⁴¹⁰ Његова вера је у човека и, последично, у човекове материјалне продукте. Никаква дубља трансцендентна сила не постоји. Сходно томе и његово гносеолошко одређење сврхе живота јесте на нивоу пуке физичности, телесних задовољстава и уживања.

Модерна мисао у архитектури то прихвата и одговара тзв. „модерном кућом за модерног човека“.⁴¹¹ Идеал нове куће јесте задовољење новоуспостављених потреба модерног човека. Таква, нова кућа је најпре градска кућа. Модерни човек напушта руралне пределе и, захваљујући развоју нових начина за рад (у фабрикама), одлази у град. Напушта сеоско домаћинство и породичну задругу. Нове породице су мале и углавном, услед различитих послова, раздвојене. Време када се породица окупи, проводи у новедефинисаним идеалима – уживања и одмора (често поново раздвојено по засебним стамбеним зонама).⁴¹² Или, како сликовито Елијаде каже, циљ профаних људи јесте „да одморе да би рад наставили“.⁴¹³ Тако, нова кућа, у ствари, постаје у правом смислу те речи „машина за становање“, како ју је победоносно дефинисао отац модерне архитектуре Ле Корбизје.⁴¹⁴ Све више центар архитектонске мисли постају техника, технологија, форма, задовољење телесности,⁴¹⁵ човек, ради кога све то и настаје, његове мисли и осећања, поготову оне религиозне, губе свој центар оријентације.⁴¹⁶

Нову кућу красе „серијска производња“ и „домаћинска економија“, засноване на профиту и на сведеним идеалима (рада, одмора и уживања).⁴¹⁷ Таква кућа је, у свом естетском погледу, временом постала безлична. Серијска производња је произвела управо оно што јој је и било потребно – типизирану јединицу.⁴¹⁸ Обезличену, хладну, банализовану „кутију“ за становање⁴¹⁹; „брига за људско биће не постоји“.⁴²⁰

---

⁴¹⁰ Поповић 2009.

⁴¹¹ Ле Корбизје 1999.

⁴¹² Гиденс, *Последице Модерности*; Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*.

⁴¹³ Елијаде 2003, 40.

⁴¹⁴ Ле Корбизје, 1999.

⁴¹⁵ Ле Корбизје, 1999.; Гиденс 1998.

⁴¹⁶ Елијаде 2003.

⁴¹⁷ Ле Корбизје 1999.

⁴¹⁸ Kooolhaas 2014.

⁴¹⁹ Радовић 2005.

⁴²⁰ Wright, *The Natural House*, 14.

Без узвишене метафизичке и конкретно онтолошке вредности, таква профана кућа се у сваком тренутку може променити, као и свака друга „машина“.⁴²¹ То је ваљда и био циљ модерне мисли. Њена онтологија је у потпуно другачијим, световним, профаним, стварима; човеку и његовим продуктима. Она једноставно нема онтолошку дубину и значење које је првобитна сакрализована кућа религиозног човека имала.⁴²²

Кућа религиозног човека се, супротно, не може тек тако напустити или заменити са неком другом. Јер, таква кућа „није некакав предмет, ’машина за становање’, она је Универзум који човек себи ствара подражавајући узорно Стварање богова, космогонију“⁴²³; она дакле одсликава нови почетак, нови живот за човека религиозне егзистенције, тј. парадигматске свети.

Илустрација 58: напуштена и руинирана вила Савоја између 1941-1997;
кућа за механицистичког и профаног човека

Супротно профаној, синтагма „религиозне (сакралне) егзистенције“⁴²⁴ представља суптилни однос есенције и егзистенције. Односно, став човека према некој узвишенијој појави, нечем трансцендентном; његова најдубља *потреба* не само за телесном егзистенцијом већ и за најпре религиозном, божанственом потпором. То је однос духовног (метафизичког, трансцендентног) и телесног (физичког, материјалног) битисања човека.

---

⁴²¹ Ле Корбизје 1999.

⁴²² Елијаде, *Свето и Профано*.

⁴²³ Елијаде 2003.

⁴²⁴ Елијаде, 6.

Да би се овај однос боље разумео може се поставити питање – одакле потиче оваква врста егзистенције? Рудолф Ото⁴²⁵ (Rudolf Otto) почетак томе препознаје у „осећању ужаса“ пред светим, пред тим *mysterium tremendum*. Тај *религиозни страх*, који јесте истовремено и дивљење и љубав, јавља се пред непознатим трансцендентним силама терајући човека да се осећа као понизно ништавило⁴²⁶, као „прах и пепео“⁴²⁷, жељни слуга тог узвишеног божанства. Овакво религиозно, свето искуство очигледно јесте директна супротност оном несветом, односно профаном; ситуацији у којој човек самога себе сматра за својеврсно супериорно божанство којему сви и сва треба да служе. Попут Ничеовог схватања човека као *übertensch-a* (натчовека),⁴²⁸ или, најновијих теорија трансхуманизма и тиме човека као *homo deus-a* (човекобога), на пример као код Јувала Ноа Харарија.⁴²⁹

Разлика између човека који себе види као понизног слугу, и оног као божанског владоца је јасно видљива. Или, како то два водећа идеолога западне и источне егзистенцијалне мисли XX века можда лепше интерпретирају:

„*Sei stolz und glücklich!*“/„Буди поносан и срећан“⁴³⁰, Ниче

„*Смирись гордый человек!*“/„Смири се горди човече“⁴³¹, Достојевски

Ову разлику између гордог и смиреног човека, или према Шпенглеру грубо одређено на западног и источног човека, Елијаде дефинише управо кроз ту термилошку поделу на свето и профано.⁴³² Врло опрезно карактеришући ову профану егзистенцију као „трагичну“, он се осврће ка детаљнијој, научној спознаји овог мистификованог – сакралног начина живота.⁴³³

За тог понизног, религиозног човека, који се овде ближе анализира, његова егзистенција у овоме свету онтолошки јесте везана за службу неком божанству. Оно је његов ослонац и главни центар оријентације. Његова једина истинска и једино потребна стварност, сврха постојања, тај узвишени *raison d'être*. Без тог неког божанства такав човек једноставно не може ни идентификовати, ни дефинисати, свој просторни (и архитектонски) аспект

---

⁴²⁵ Према: Елијаде, 11.

⁴²⁶ Елијаде, 12.

⁴²⁷ (Јов. 30,19), према: Ђура Даничић, Вук Караџић, Николај Велимировић, прев., *Свето Писмо Старог и Новог Завета* (Београд: Глас цркве, 2008).

⁴²⁸ Ниче, *Воља За Моћ*.

⁴²⁹ Харари, *Хомо Деус: Кратка Историја Сутрашњице*.

⁴³⁰ Ниче, *Тако Је Говорио Заратустра*.

⁴³¹ Достојевски, *Браћа Карамазов*.

⁴³² Шпенглер, *Пропаст Запада*.

⁴³³ Елијаде, *Свето и Профано*, 144.

егзистенције. Профани простор лишен метафизичке дубине у виду неког божанства њему не представља никакав легитиман вид егзистенцијалне идентификације.⁴³⁴

Стога, једини истински и стварни простор у коме он налази своје унутрашње „ја“, најличнију идентификациону, егзистенцијалну (животну) раван, јесте тај такозвани *свети* простор; освећен и одређен управо захваљујући неком јасном и непроменљивом божанству као свом метафизичком темељу. Последично, спрам тих и таквих одлика божанства, и сам простор добија карактеристике трајног, чврстог, хомогеног простора, постојаног, непроменљивог, тј. сотериолошког (спасоносног); за разлику од оног „несветога“, код кога спрам онтолошке (божанствене) непостојаности, аморфности и сталне променљивости, и сам простор поприма такве неодређене и променљиве карактеристике.⁴³⁵ Та просторна променљивост, која је у великој мери видна баш у савременој архитектури, логично, не може у потпуности изразити потребе оног религиозног човека.

Архитектонски простор који такав човек захтева мора имати чврст и непроменљив карактер, јасно материјализован спрам његових животних парадигми, односно јасних и чврстих метафизичких (онтолошко-гносеолошких, и затим аксиолошко-методолошких уверења.⁴³⁶ Такви простори су, према Елијадеу, увек одређени према различитим симболичким представама, сликама, тог некаквог божанства.⁴³⁷ Тако, без обзира о ком просторном нивоу је реч, да ли се ради о нивоу целе једне земље (Палестине нпр.), или неког села, града (Јерусалима), светилишта (храма у Јерусалиму), увек је ту реч о потреби да се дефинише, створи и тиме пребива у месту које се симболички одређује као „*Центар света*“. Посебно изражена и вечита тежња, животна потреба религиозног човека, јесте да се и његова „сопствена Кућа нађе у Центру света и буде *imago mundi*“.⁴³⁸ Тако и та прва кућа, архетипска колиба, за човека чија је егзистенција сакрална, морала је бити својеврсни симболички приказ „рајске куће“ како је Рикверт поетично назива и представља.⁴³⁹

---

⁴³⁴ Елијаде, *Свето и Профано*.

⁴³⁵ Елијаде.

⁴³⁶ Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology.”

⁴³⁷ Елијаде, *Свето и Профано*.

⁴³⁸ Елијаде, 34.

⁴³⁹ Rykwert, *On Adam's House in Paradise*.

Према Елијадеу свака кућа, сваки свети простор, не само што је био и егзистенцијални у смислу физичког склоништа, већ је он *најпре* представљао и симболичку *конкретизацију* оног небеског света. Уједно у директну *везу* са тим оностраним, трансцендентним светом. Тако, уз помоћ различитих хијерофанија (манифестација Светог), сакрални егзистенцијални простор је требао да обезбеди „прекид у хомогености простора“, те да захваљујући том „прекиду“ симболички оствари прелаз из једног космичког предела у други (са земље на небо и обрнуто). Односно, тамо где се остваре манифестације светог, ту заправо започиње стварни простор; ту почиње Свет за религиозног човека.⁴⁴⁰

Илустрација 59: Угао куће одабран за хијерофаније – конекцију профаног и светог

Такви елементи симболизације, комуникације човека и трансцендентних сила, се остварују кроз успостављање различитих хијерофанија, попут „Центра света“, или „Светог стуба“, „*axis mundi-ja*“ и сл. Око тих космичких оси које су се увек налази у „Центру света“, или „пупку земље“, настајао је и ширио се просторни свет религиозног човека.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Елијаде, *Свето и Профано*;

Мирча Елијаде, *Слике и Символи* (Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, 2010).

⁴⁴¹ Елијаде, *Свето и Профано*, 35.

Познати су примери „космичких планина“ (домена према Шулцу⁴⁴²) схватаних, виђених као ти „Центри света“ – Мере у Индији, Хараверезаитија у Ирану, митске планине зване Врх Земље у Месопотамији, Геризиме у Палестини.⁴⁴³ Али и примери различитих људских творевина, Вавилонске куле знане и под називом “кућа основе неба и земље“, Месопотамијских зигурата, храмова попут Св. Грба у Јерусалиму, Свете Софије у Цариграду, светилишта Меке и Медине, Св. Петра у Риму, итд.

Илустрација 60: Црква Свете Софије – симболизација „Центра света“

Спомињани „свети стуб“, или *axis mundi* налазио је се у свим „светим“ просторима човека, али и додатно као конкретни, засебни елемент. Везу неба и земље како Елијаде тумачи, често су поред разних „стубова“ симболисали и кровови; односно отвори на крову преко којих је настајао тај просторни прекид и прелаз из земаљског у небеско, веза са трансцендентним. Сличну функцију обављали су и углови (као на слици горе), степеништа, путеви уздицања ка Богу, ка Небу; врата и прагови уласка у кућу, као својеврсни симболи прелаза из једног нивоа у други, из профаног у сакрално. Огњиште у првој кући је представљало централни елемент окупљања, место комуникације са оностраним, различитим облицима давања заклетви, благосиљања, молитве, па и жртвоприношења. „Центар света“, или „пупак земље“, уређивао је и урбанистичке развој насеља попут оних у Кини, Риму, Индији, Турској и сл.

Дакле, могло би се рећи да је стварање, или грађење, за религиозног човека, и тиме такво друштво, представљало једну *животну одлуку* од

⁴⁴² Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

⁴⁴³ Елијаде, *Свето и Профано*.

есенцијалног, онтолошког значаја. Спремност на градњу, упуте и значења су налажена у моделу космогоније, подражавању дела богова. Односно, свако стваралаштво је схватано као својеврсно поновљено *стварање света*.⁴⁴⁴ Тако, и свако бораиште човека, свака кућа, али и храм, село, град, држава, схватани су као својеврсни Центри света унутар којих се преко различитих светих елемената, простора и сл., остваривала директна веза са божанством. Свака кућа, а најпре она *прва* човекова архетипска колиба, је тиме морала бити *imago mundi*, али и кућа божанства. Такав сакрални простор за њега је био једини стварни и једини потребити. Жеља за тим светом је за њега представљала „онтолошку жеђ“.⁴⁴⁵

Илустрација 61: Храм Христовог гроба, Јерусалим – „Центар света“

Спрам природе различитих божанства и њихових схватања човека, света, спасења, јасно је и да симболизација онтолошких потреба сакралног човека мора исто тако имати мноштво различитих перцепција и облика. У тим различитостима су и настале разноврсне културолошке поделе и вредности које су вековима одликовале различите народе света. Десакрализацијом, а тиме у

---

⁴⁴⁴ Елијаде.

⁴⁴⁵ Елијаде, 49.

другом облику и глобализацијом друштва и света данас, ове поделе полако престају да постоје.

Слична транзиција у богатству вредности се десила и са проблемом просторних типологија. Десекуларизацијом у савременом свету и његовој просторној организацији, своје религиозне потребе савремени човек скоро искључиво задовољава унутар типологије сакралних објеката, црква, манастира и сл. Раније, у изразито секуларизованим друштвима, потребе овог религиозног човека нису биле искључиво типолошки ограничене. Светилишта као таква свакако јесу била најочигледнији и најприкладнији облик за учествовање у светом искуству; али, према Елијадеу и свака кућа, тај први простор идентификације човека, играо је кључну улогу у задовољавању његових религиозних потреба.⁴⁴⁶ Архетипска колиба је тиме један од првих простора унутар којег човек стиче, или не, религиозно искуство. Као дете, човек је имао могућност да већ унутар просторних граница сопственог дома искуси осећаје које ће касније као одрасла јединка задовољавати унутар просторних граница храма. Тако, и сам дом, постаје у одређеном смислу мали храм, прво светилиште унутар кога човек стиче одређена религиозна искуства. Човек касније и посебно, свесно, тежи да оснује своју личну кућу, најинтимнији простор егзистенције, као „кућу богова“⁴⁴⁷.

Дакле, прва архетипска колиба за религиозног човека о ком Елијаде пише, би се укратко могла представити кроз фразу „кућа као храм“. О таквој првој кући која поприма одлике неког светилишта пишу чак и аутори попут Ле Корбизјеа⁴⁴⁸, Френк Лојд Рајта⁴⁴⁹, Ранка Радовића⁴⁵⁰, Кристофер Александера⁴⁵¹, Роберт Оустерхаута⁴⁵², Јустина Поповића⁴⁵³, Максима Исповедника⁴⁵⁴, и других. Што је све иначе поприлично другачије од вековног и профаног схватања „куће као града“, како пише Алберти⁴⁵⁵. Према изнетом и сам Елијаде истиче:

---

⁴⁴⁶ Елијаде, 45.

⁴⁴⁷ Елијаде, 50.

⁴⁴⁸ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*.

⁴⁴⁹ Wright, *The Natural House*; Мекартер, *Френк Лојд Рајт*.

⁴⁵⁰ Радовић, *Живи Простор*.

⁴⁵¹ Alexander, *The Timeless Way of Building*; Alexander, *The Phenomenon of Life*.

⁴⁵² Ousterhout, “Secular Architecture.”

⁴⁵³ Невенка Пјевач, ed., *Азбучник Богочовечанских Мисли Аве Јустина* (Београд: самостално издање, 2001).

⁴⁵⁴ Свети Максим Исповедник, *Свети Максим Исповедник - Изабрана Дела: Подвижничко Слово, Главе о Љубави, Мистагогија*, trans. Артемије Радосављевић (Београд: А. Радосављевић, 2019).

⁴⁵⁵ Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*.

„Сакрална архитектура је, дакле, само преузела и даље развила космолошки симболизам који је био присутан већ у структури примитивних станишта. Са друге стране, људском боравишту је хронолошки претходило привремено свето место.“⁴⁵⁶

Може се рећи да сваки простор, било то храма, куће или града, за свој почетак има одређени свети простор. Односно, својеврсну потребу ка светом коју је затим конкретизовао кроз одређене просторне облике. Овај сакрални значај, али и у практичном смислу време које човек у оваквој кући проводи, прву кућу човека чини простором од круцијалне важности за развој човекове егзистенцијалне, тј. религиозне свести.

Најновија археолошка ископавања у Турској дају легитимитет овим теоријама јер материјално потврђују да су први егзистенцијални простори човека, прва насеља и куће, настајали управо као конкретизовани и симболички одговор на различите сакралне потребе човека.⁴⁵⁷ Односно, прво су постојале сакралне потребе, па тек онда је изграђена кућа за божанство и кућа за човека који живи заједно са тим божанством. Дакле, проста историјска и научна чињеница јесте, да је човек божанство посматрао као центар свог дома, насеља, целокупне друштвене и тиме парадигматске организације. Може се закључити да практично свако грађење, свака врста производње и културне делатности *homo religiosus-a*, без обзира на просторни ниво, тежи да има за модел космогонију (стварање света према угледу на неко божанство). Што је, према Елијадеу, у ствари својеврсни „архетип свих творачких чинова људских“.⁴⁵⁸

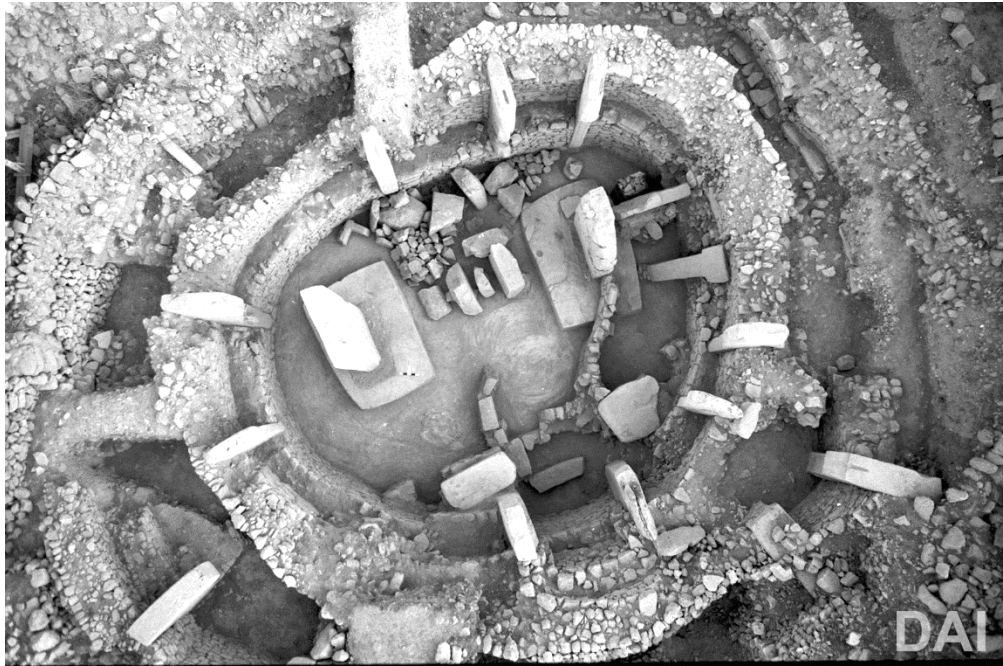
---

⁴⁵⁶ Елијаде, *Свето и Профано*, 45.

⁴⁵⁷ Johnson, “Anthropology”; Purzycki et al., “Moralistic Gods, Supernatural Punishment and the Expansion of Human Sociality.”

⁴⁵⁸ Елијаде, *Свето и Профано*, 36.

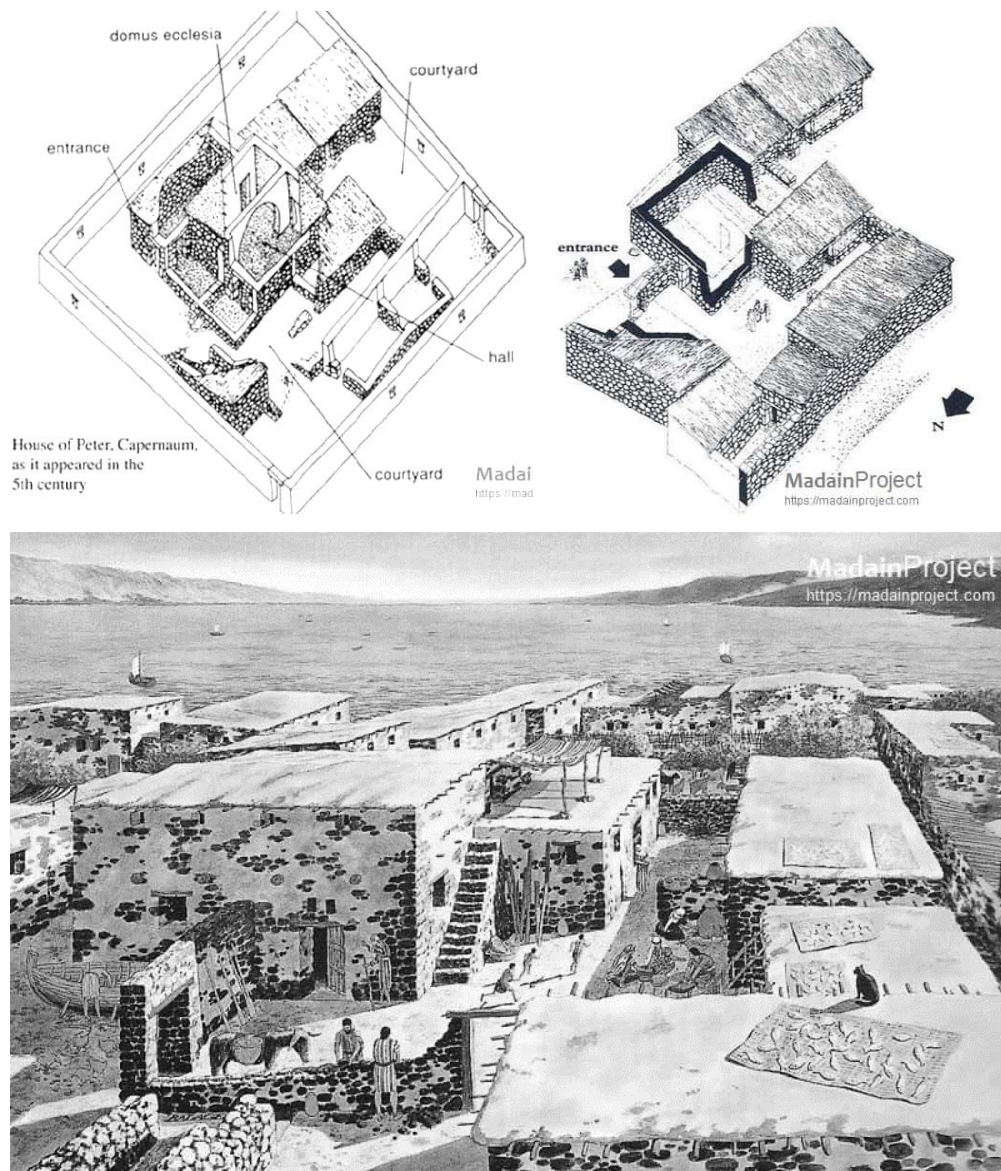

Илустрација 62: налазиште Гобекли Тепе (Göbekli tepe) у Турској – материјални докази да је развој цивилизације и прве куће потекао од сакралних потреба и прве грађевине у виду храма

Чињеницу да је задовољење божанства била примарна брига религиозног човека наводи и познати византолог Роберт Оустерхаут. Изучавајући архитектуру Византије и конкретно секуларних објеката, куће за обичног човека, он њихов настанак и живот директно повезује са главном сврхом религиозног човека – спасења.⁴⁵⁹ Сходно томе чести су били примери и кућа које су у свом склопу имали посебне просторије у виду капеле. Дакле, управо онако како је горе и писано, тј. како је Елијаде наводио – да кућа религиозног човека тежи ка директној вези са божанским. Дакле, модел архетипске колибе *homo religiosus*-а најједноставније треба представити као кућу-храм (лат. – *Domus Ecclesia*). Што је наравно потпуно супротно данашњој савременој или модерној кући.

⁴⁵⁹ Ousterhout, "Secular Architecture," 199.

Илустрација 63: илустрација домаће куће-цркве (*Domus Ecclesia*)

Св. Апостола Петра, Кападокија

Но, када је ипак реч и о важности спознаје значаја религиозних потреба за савременог човека, може се изнети мисао Елијадеа који тврди да „религиозност сачињава крајњу структуру свести (...) ишчезавање ”религија” никако не подразумева ишчезавање ”религиозности”“.⁴⁶⁰ Слично истиче и Поповић када каже да је човек биће које по својој природи увек тежи бесконачности (у смислу трансцендентности).⁴⁶¹ Или, опет по Елијадеу:

⁴⁶⁰ Елијаде, *Свето и Профано*, 145–50.

⁴⁶¹ Јустин Поповић, “Основна Истина Православља - Богочовек,” in *О Духу Времена* (Политика, Народна књига, 2005).

„хтео или не, профани човек (нпр. савремени – прим. аут.) (...) чак и најискреније нерелигиозни човек, још увек дели, у свом најдубљем бићу, (...) *трагове* понашања религиозног човека, али лишене религиозног значења.“⁴⁶²

Стога, без обзира да ли су ови *трагови* на нивоу људске потребе ка некој конкретној религији, или пак данас чешће у митологији, филмовима, позориштима, књигама, увек присутним темама епских борби хероја и чудовишта, добра и зла, па чак и најразличитијих идеологија, нпр. митолошког комунизма, или покрета у виду нудизма (рајских слобода), разних иницијација, скривених и бројних ритуала, сујеверја, и сл., тај осећај, *најшира потреба ка ирационалном, увек постоји*.⁴⁶³ Елијаде чак изричито тврди да човек који је „строго рационалан јесте апстракција и не среће се никада у стварности“.⁴⁶⁴

Дакле, религиозност унутар савременог света, можда јесте запостављена, али никако и онтолошки уништена. Ово би даље значило да чак и у модерном, савременом друштву, сигурно постоји одређени однос човека према религији. Или у крајњој линији, уколико религије човеку више не представљају значајан парадигматски елемент идентификације и егзистенције, то никако не мора значити и да само *осећање религиозности* престаје да постоји. Супротно томе, религиозност као таква, као „крајња структура свести“, увек ће постојати.⁴⁶⁵

Из управо представљеног је јасно да Елијадино истраживање за научну дисциплину архитектуре мора бити од фундаменталног значаја. Нема сумње да *homo religiosus* захтева *некакав* просторни (дакле архитектонски) објекат егзистенције, своју најличнију кућу; без обзира да ли је он усмерен ка некој конкретној религији или само ка трансценденцији у најопштијем смислу. Његово, а и сваког другог човека, је легитимно право и слобода да своје потребе дефинише у оном правцу и схватању како их онтолошки осећа и треба. Стога, човек као такав, јасно је да не интересује само философску антропологију, феноменологију, психологију, већ *de facto* и архитектуру. И то, битно је посебно напоменути, не само у смислу историографских, или теоријских архитектонских налаза, већ подједнако битно, и саму савремену архитектонску продукцију. Без обзира да ли савременом човеку религија као таква треба или не, тај сам осећај најразличитије *религиозности* и даље остаје. Последично, потреба за кућом која би све те осећаје задовољила мора постојати.

---

⁴⁶² Елијаде, *Свето и Профано*, 149–50.

⁴⁶³ Елијаде, *Свето и Профано*.

⁴⁶⁴ Елијаде, 149.

⁴⁶⁵ Елијаде, *Свето и Профано*.

Посебан значај Елијадине теорије је и у томе што она јасно показује и да је за успешну конкретизацију човекових осећаја, егзистенцијалних потреба, тј. целокупног егзистенцијалног простора, нужна претходна спознаја његових личних и *парадигматских погледа* на живот и свет око себе. Без спознаје те личне животне парадигме, дубоких онтолошко-гносеолошко-аксиолошко-методолошких одлика, симболичка конкретизација личног егзистенцијалног простора на ниво архитектонског, у својој холистичкој свеукупности не би била могућа. Елијадина теорија је и један од најбољих доказа који дају легитимитет хипотезама и уопште постојању ове дисертације.

Сублимирана мисао Мирча Елијадеа:

**архетипска колиба као
сакрални
егзистенцијални и архитектонски простор**

2.7. Кристијан Норберг Шулц

„У основи, *човек* се оријентише према „објекту“, што ће рећи, прилагођава се физиолошки и технолошки *физичким* стварима.“⁴⁶⁶ Кристијан Норберг Шулц „Архитектонски простор можемо дефинисати као конкретизацију човековог егзистенцијалног простора.“⁴⁶⁷ Кристијан Норберг Шулц

Целокупно истраживање Кристијан Норберг Шулца може се сублимирати и представити кроз горе цитиране мисли. Ове најпре *логичне* констатације прихваћене су у општој архитектонској теорији као значајан допринос развоју проблема егзистенцијалних и архитектонских простора. Но, иако истините и логичне, оне би, спрам различитих истраживања на тему човекових животних простора других аутора, попут на пример Елијадеа, Радовића, Хајдегера, Башлара, Рудофског, Рикверта, Александера итд. могле бити доведене у питање.

У датим мислима Шулц наглашава *егзистенцијалност* као онтолошку суштину архитектонског простора. Физичност види као одлику која ближе дефинише ту егзистенцијалност. И ако је ова прво мисао несумњиво тачна, ова друга везана за физичност као опште одлике егзистенцијалног простора свакако јесте потенцијални проблем. Просто, спрам уопште постојања различитих виђења шта егзистенцијални простор јесте, Шулцов појам „егзистенције“ делује превише широко постављено. Ово упућивање на „физичко“ одређење човековог простора је ипак више имплицитно него експлицитно дефинисано.

Дакле, према постојећим теоријама егзистенцијалног простора егзистенција никада није једнострана и једно-значењска. Напротив, она је у смислу њених значења равна многостраним калеидоскопским преламањима. Тиме, и њена просторна, архитектонска конкретизација мора бити исто тако многострана и много-значењска. Рикверт на пример, у својој студији лепо показује ту могућност егзистенцијалног и просторног *мноштва значења* и то баш на примеру различитих концепција архетипских колиба.⁴⁶⁸ Управо

⁴⁶⁶ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 14.

⁴⁶⁷ Шулц, 18.

⁴⁶⁸ Neveu, “On Adam’s House in Paradise.”

угледајући се на Рикверта и ова дисертација покушава да укаже, истражи, систематизује, класификује то богатство различитих егзистенција.

Ове *различитости* у *значењима* егзистенције, унутар теорије Шульца, нису ближе одређене. Стога, то је управо главни потенцијални проблем његове теорије. Прецизније – Шулц у једном тренутку питање *значења* егзистенције заиста наводи као значајан проблем: „анализа егзистенцијалног простора мора отпочети истраживањем релативних *значења*“.⁴⁶⁹ Међутим, иако је то јасно навео у наставку његовог рада нигде није приказао детаљнију холистичку анализу различитих *значења* просторних егзистенција. Једини осврт ка овоме јесте у виду кратких анализа различитих историјских примера егзистенцијалних простора и њихових *значења*. Детаљније холистичке, тиме метафизичке, анализе су апсолутно изостале. Из даљег излагања постаће јасно зашто такав једностран, чисто историографски приступ, није довољан за проблем какав је овај.

Да би се то боље појаснило треба погледати најпре семантичку позадину речи „егзистенција“. Познато је (према речницима: Кембриџ⁴⁷⁰, Мариам-Вебстер⁴⁷¹, Клајн и Шипка⁴⁷²), да појам „егзистенције“ представља „начин и, или модел живота“. Разложеније, тај „начин живота“, „модел“ којим човек живи, у ствари није ништа друго до специфични *човеков поглед на живот, схватање света око њега*. Односно, усвајање јасних *метафизичких* позиција са којих се свет посматра и на основу којих се заиста и живи.⁴⁷³ Те „позиције“, или тај „поглед“, „модел“, или „схватање“ живота, поново према тим речницима и неким истраживањима, могу се терминолошки јасније дефинисати кроз термин (животне) *парадигме*.⁴⁷⁴ Тиме је јасно да спрам различитости људи који дефинишу те различите „начине и моделе живота“, „схватање света“, „парадигме“, постоји исто толико различитих *значења* и *схватања* шта све егзистенцијални простори јесу. Они су бројни, зависни, и претходно одређени управо овим различитим метафизичким схватањима начина живота, тј. *парадигмама*.

---

⁴⁶⁹ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 43.

⁴⁷⁰ “Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus.”

⁴⁷¹ “Dictionary by Merriam-Webster.”

⁴⁷² Клајн and Шипка, *Велики Речник Странах Речи и Израза*.

⁴⁷³ Guba and Lincoln, “Chapter 6”;

Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology.”

⁴⁷⁴ Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Lincoln and Guba, *Naturalistic Inquiry*; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology.”

Стога, оно што Шулцовом приступу истраживања архитектонских и егзистенцијалних простора недостаје, јесте претходна елаборација *метафизичких и парадигматских основа* те његове егзистенције. Спрам датих објашњења и спомињаних научних истраживања његова дефиниција би се могла допунити и гласити:

Архитектонски простор можемо дефинисати *најпре* као *конкретизацију човекове животне парадигме*; а тек онда, последично, као конкретизацију његовог *егзистенцијалног простора*.

Дати предлог је кључан за даљу анализу Шульца. Овако представљено постаје разумљивије да његовој теорији мора претходити пред-теорија која у ствари даје потребну основу за њено извршење. Он је *свесно* избегао експлицитно објашњење тих основа неке егзистенције јер би тиме мора да врши једно метафизичко истраживање различитих парадигми човека, и тиме оних различитих значења егзистенцијалног простора. Супротно томе, истраживачки приступ аутора, како сам сведочи јесте заснован на „чисто аналитичким“ *промишљањима*.⁴⁷⁵ Иако сам појам *егзистенције de facto* и превасходно јесте метафизички проблем, он обзнањује да га не интересују та питања „природе архитектуре“ из угла њихове метафизичке манифестације (тиме и холистичког сагледавања).⁴⁷⁶ Он се одлучује да проблем егзистенције сагледа најпре као физички конкретизована појава у виду њених архитектонских форми и облика.

Међутим, ова истраживачка одлука управо открива обресе његове личне парадигматске позиције као аутора, а тиме неизбежно и његове теорије егзистенцијалних простора. Бирајући да истражује само физичке одлике егзистенције, логично, и коначна теорија биће управо таква – условљена том физичношћу. Тиме, његова истраживачка парадигма, и сама крајња теорија, потенцијално би се могле дефинисати као физичко-егзистенцијалне. Или, спрам оних навода Елијадеа – профано-егзистенцијалне.⁴⁷⁷

Научно је наравно легитимно да истраживач на почетку истраживања усвоји истраживачку парадигму којом приступа раду и унутар које ће и само истраживање и резултате представити.⁴⁷⁸ Али у овом конкретном случају, с

---

⁴⁷⁵ Шулц, *Интенције у Архитектури*, 23.

⁴⁷⁶ Шулц, 23.

⁴⁷⁷ Елијаде, *Свето и Профано*.

⁴⁷⁸ Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology.”

обзиром на специфичност саме теме, њену унутрашњу природу која ипак (без обзира на све) јесте *најпре метафизички* проблем, таква одлука Шулца да ствари посматра само кроз физичку димензију, целокупно истраживање лишава једног нужног холистичког приступа и тиме таквог сагледавања. На овај начин он свакако представља изузетак међу свим овде приказаним студијама случаја.

У том духу Шулц чак и изричито наводи:

„Космолошки ниво ћемо *изоставити из поља вида*, јер се он ни не може конкретизовати као такав, већ се индиректно одражава кроз структуре што се јављају на неком од нижих нивоа.“⁴⁷⁹

Иако он овом изјавом прихвата постојање космолошког нивоа он то чини на чисто теоријском нивоу у смислу научне коректности. Он питањима космологије (из ширег контекста се схвата да ипак ближе мисли на космогонију), тј. питањима религиозних и сл. трансцендентних потреба човека не додељује адекватан простор за анализу правдајући то немогућностима њихове материјалне конкретизације на том апстрактном нивоу. Но иако то свакако јесте тачно, овај (религиозни) ниво за човека чија је егзистенција сакрална (како је приказано код Елијадеа) јесте од кључне важности.⁴⁸⁰ Тиме, уколико је циљ расправљати о егзистенцијалним просторима човека *уопште*, онда и расправа о космогонијском, религиозном, ипак мора имати своје адекватно место у тим анализама. То би ипак био најправилнији и најконкретнији научни став. У крајњој линији, овај проблемски аспект би могао бити истражен бар као „рефлексија“ на другим просторним нивоима где је архитектонска конкретизација могућа. На пример на нивоу архетипске колибе како је то Елијаде радио⁴⁸¹. Но, Шулц чак ни у том облику томе не придаје значај.

Овакво занемаривање специфичних потреба човека додатно потврђује да његова парадигматска оријентација једнострано тежи само ка материјалној, физичкој-егзистенцијалности. Уједно, потврђује се и једна научна некоректност спрам реално постојећих потреба човека.

Сходно томе, занимљив јесте и његов однос према теоријама Жан Пијажеа (Jean Piaget); спрам чијих истраживања деце и њихових просторних перцепција, Шулц гради своје основне теоријске поставке. Он као кључан податак из

---

⁴⁷⁹ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 110.

⁴⁸⁰ Елијаде, *Свето и Профано*.

⁴⁸¹ Елијаде.

Пијажеове теорије узима тврдњу да деца простор доживљавају кроз релације као што су „блискост, раздвојеност, узастопност, затвореност (унутра, напољу) и континуитет“.⁴⁸² Сходно овим поставкама Шулц закључује да услов човекове егзистенцијалне оријентације, или услов формирања једног простора попут његове куће, јесте комбинација односа између „*центара* (блискости), *праваца или путева* (континуитет), и *површина или области* (затвореност)“.⁴⁸³ Тако, свака кућа поседује свој *центар* који креира место, *путању* кретања и *површину* која их дефинише. Ово су према Шулцу уједно и основни, фундаментални градивни елементи једног егзистенцијалног простора. Архитектонски простори се заснивају на симболичкој конкретизацији управо ових елемената.

Међутим, вративши се на Пијажеа, уколико се његова теорија психологије опажања код деце мало детаљније прегледа, може се уочити и тврдња која доводи у питање овакве Шулцове (чисто физичке) закључке. Наиме, у поглављу „Репрезентовање универзума: *узрочност* и случај“ Пијаже *такође* тврди и да када дете ступи у озбиљнији сензо-моторни и афективни развој, негде око треће године, оно „себи и околини поставља низ питања, од којих су најуочљивија она са „*зашто?*“.⁴⁸⁴

Како је у зачетку дисертације већ анализирано, у операционализованом облику питање „зашто?“ означава потрагу за схватањем *основа и разлога постојања* нечега, дакле *значења*. У развијенијем облику пригоднијем одраслом човеку, питање „шта нешто значи“, или „шта нешто представља“, јесте у ствари и питање „*сврхе* тог нечега“. Или коначно, исказано кроз философску терминологију, ради се о питању *raison d'être*, тј. „гносеологије нечега“.⁴⁸⁵

Наравно, дете у раном узрасту своје питање не може да артикулише у овом крајњем облику. Али, оно свакако *осети* то непознавање суштине неке ствари, на пример простора у коме живи, његове куће, њеног значења, тј. суштине својих *центара*, *путева* кретања, *површина* у којима обитава. Оно по осећају поставља питање *зашто* су она таква каква јесу и *зашто* постоје? Тек касније, као одрасла јединка, човек схвата да се ту практично ради о општем и

---

⁴⁸² Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 31.

⁴⁸³ Шулц, 31.

⁴⁸⁴ Пијаже, *Психологија Детета*, 117.

⁴⁸⁵ Најдановић, *Философија Историје И.Х. Фихтеа и Други Списи*; Шестов Лав, *Potestas Clavium*.

суштинском питању сврхе живота; односно о потрази за основним животним и метафизичким упориштима, тј. егзистенцијалним парадигмама човека.⁴⁸⁶

Сходно овим занемареним наводима Пијажеа, мора се претпоставити да пре него што би уопште било могуће усвојити конкретне *физичке* елементе егзистенцијалног простора које Шулц усваја у виду центра, пута и површине, претходно би прво требало поставити питање њиховог „зашто?“ Односно, најпре би требало дефинисати параметре који уопште и доводе до формирања тих елемената; њихове *метафизичке узрочнике*. Ти параметри и узрочници су одраз различитих животних (егзистенцијалних) парадигми човека и они се ближе одређују кроз појединачне метафизичке појмове, научно дефинисане кроз философске термине: онтологије, гносеологије, аксиологије и методологије.⁴⁸⁷

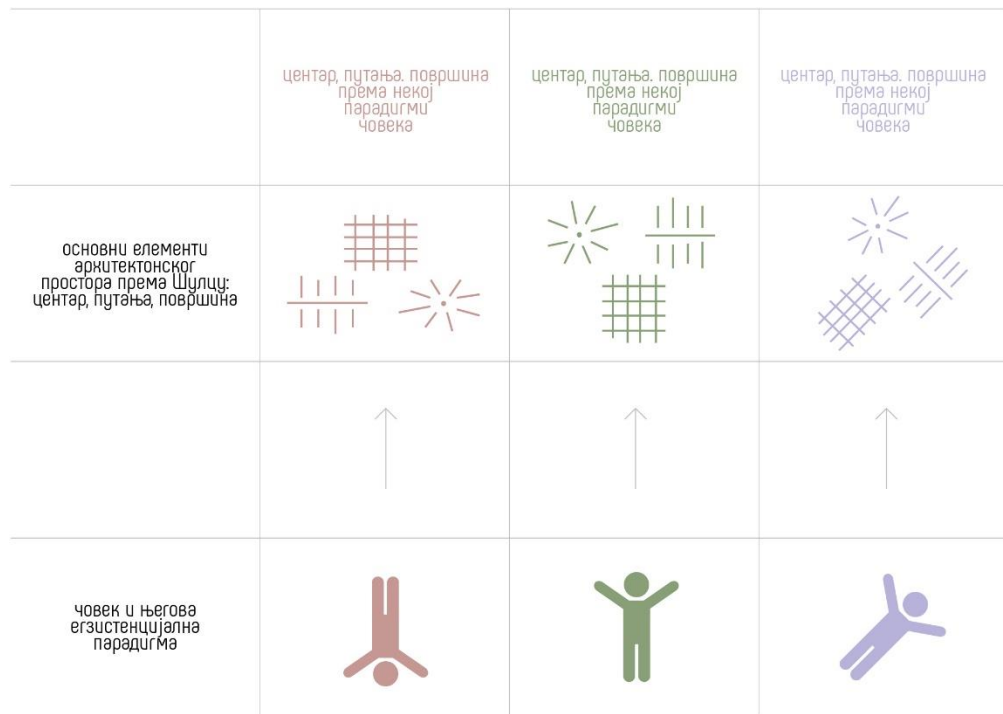
Тиме, треба закључити и да Шулцово угледање на Пијажеа није било потпуно. Егзистенција неког човека, а тим пре оног првог, није одређена само његовим центром, путем и површином, како Шулц интерпретира, већ далеко пре тога, и његовим парадигматским (метафизичким) уверењима. Егзистенцијални простор, на пример, архаичног човека тешко да би могао бити замишљен само на основу његових физичких преференција; без задовољавања његових трансцендентних, тј. религиозних потреба.⁴⁸⁸ Тиме и архитектонски простор архетипске колибе тог архаичног човека не би могао бити замишљен само на основу усвајања физичких елемената егзистенцијалног простора. Супротно томе, водећи се и мислима Пијажеа, тек након усвајања метафизичких уверења, и формирања сопствене животне парадигме, конкретизује се јасно и метафизички *центар* човекове животне оријентације, тзв. *axis mundi*, *пут* и *циљ* живота, *површина* и механизми животних деловања. И још, *тек онда* долази до материјалне, физичке конкретизације (о којој Шулц пише) тих специфичних елемената у виду центра, пута и површине.

---

⁴⁸⁶ Guba and Lincoln, “Chapter 6.”

⁴⁸⁷ Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*; Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology”; Lincoln and Guba, *Naturalistic Inquiry*.

⁴⁸⁸ Елијаде, *Свето и Профано*.

Дијаграмски приказ 2: Развојна шема:

човек и његова егзистенцијална парадигма – основни елементи
архитектонског простора (центар, путања, површина)

Добар пример битности ових дубљих, метафизичких одређења човекових циљева, путева и места, наводи касније донекле и сам Шулц анализирајући природу *домена*. Он анализира и даје пример архаичног човека који је целом свету давао космогонијско значење (дакле јако и специфично метафизичко, тј. парадигматско одређење). На тај начин, сматра Шулц, он је чак и у непознатим просторним доменама видео најдубљи *смисао* доживљавајући их као „сређени космос у сред несређеног хаоса“.⁴⁸⁹ Према Шулцу данас савремени човек нема такву представку света⁴⁹⁰. Данашња кућа или шира домена немају тако дубоке метафизичке основе. Како Шулц каже:

„Ми данас више не можемо да надокнадимо то непостојање дубљих
значења неком *космолошком* сликом, која би свакој домени придала њен
сопствени значај. И тако је – парадоксално – све страшно постало још
„страније“, упркос свих модерних средстава комуникације.“⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 42.

⁴⁹⁰ Шулц, 42.

⁴⁹¹ Шулц, 42.

Илустрација 64: илустрација различитог доживљаја домене – сакрални човек доживљава сакрално кроз метафизичко тумачење пејзажа; профани човек доживљава профано кроз физичко тумачење пејзажа

Из ових помало сетних али искрених мисли Шулца произилази врло прост закључак. Немајући дубља метафизичка одређења света, савремени човек не може остварити ту егзистенцијалну сигурност коју је човек архаичних друштава имао. Тиме, његовим личним стањем, и обавезно његовом кућом, влада осећај „изгубљености и беспомоћности“.⁴⁹² Осећај препознавања и сигурности не може бити постигнут. Простор куће прати и одражава такав осећај. Ово је наравно општа теоријска констатација; те се изнето односи на кућу сваког времена и простора, како модерну тако и ону прву, архетипску колибу.

Стога, као коначни закључак намеће се да сваки егзистенцијални простор, (тима и архетипске колибе) или егзистенцијална сигурност човека, за свој превасходни услов има спознају *значања, сврхе тог простора* и његовог сопственог *живота*. Односно, спознају метафизичких полазишта на основу којих сваки човек формира своју најличнију животну парадигму и тек онда као последицу и тај толико потребни просторни идентитет и сигурност. Најпре кроз егзистенцијални простор дома, куће, а онда и на свим осталим просторним нивоима.

Иако то није представљао у узрочно-последичном поретку како је управо исказано, Шулц се (инспириран Хајдегером) слагао да кућа заиста јесте основни елемент егзистенције човека; јер она подржавајући становање, у ствари

---

⁴⁹² Шулц, 42.

подржава постојање.⁴⁹³ Или прецизно према Хајдегеру, становање јесте основно начело постојања.⁴⁹⁴

Кућа, као најпримарнији егзистенцијални простор, је та која, дакле, најпре задовољава нашу потребу да „знамо куда спадамо – да имамо своје боравиште“.⁴⁹⁵ Но, она није само физичка заштита, него и важно психичко, духовно уточиште.⁴⁹⁶ Или, како у анализи Башлара, Стевановић и Раичевић истичу, реч је о „интимном“ човековом простору.⁴⁹⁷ Не само о геометријском, материјализованом, већ и оном „мишљеном“, најличнијем, где човек има могућност да „поетски освешћује машту“.

Човек дакле у простору свог дома стиче свој *идентитет* и основне претпоставке о свету.⁴⁹⁸ Тиме, једна од главних карактеристика сваке егзистенцијално стабилне куће мора бити управо њена *непроменљивост*. Што је, како је већ спомињано у поглављу о Елијадеу, иначе и главна карактеристика архетипске колибе, тј. оне куће која припада парадигми јаким метафизичких полазишта, попут сакралне. Супротно, основна карактеристика профане егзистенцијалне парадигме јесте њена *променљивост*. И управо то јесте и једна од главних карактеристика простора савремене куће коју сам Шулц јасно истиче као потенцијално највећи проблем будућности човековог најинтимнијег простора егзистенције.⁴⁹⁹ Но, иако правилно препознаје проблем променљивости као кључан, тиме називајући метафизичке дубине проблема, он га и даље посматра само на нивоу његове физичности, без дубљих анализа његових метафизичких узрока.

Он у наставку заиста наводи и да проблем није само техничке, економске, социјалне природе, већ најпре хумане, „проблема очувања човечијег идентитета“ али поводом тога конкретније анализе су изостале.⁵⁰⁰ Он чак и додаје:

„човек је у својој “слободној“ ароганцији отишао са свог места и “освојио“ свет. Али стварну слободу није стекао, а све што му је остало, то је

---

⁴⁹³ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

⁴⁹⁴ Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење,” 86–87.

⁴⁹⁵ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 55.

⁴⁹⁶ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

⁴⁹⁷ Андреа Раичевић and Владимир Стевановић, “Поетика простора Гастона Башлара: инверзни сановник за тумачење мишљења грађењем,” *Архитектура и урбанизам*, no. 51 (December 24, 2020): 23, <https://doi.org/10.5937/a-u0-28495>.

⁴⁹⁸ Башлар, *Поетика Простора*.

⁴⁹⁹ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 63.

⁵⁰⁰ Шулц, 64.

безнадежна празнина. Он је *заборавио* шта значи “становати“ (...) ми морамо бити свесни да тек треба да поново научимо становати.⁵⁰¹

Дакле, треба јасно закључити да његово схватање архитектонског, а тиме и егзистенцијалног простора куће (било које, па тиме и архетипске) константно гравитира на граници између метафизичког и физичког. Он, чини се, зна да је проблем дубљи, али без обзира на то, он дато константно истражује само на нивоу његове физичности. Практично, парадигма која се наслућује у позадини његових ставова јесте јасно профане оријентације. Метафизичност за њега, иако у знацима значајна, једноставно не представља адекватан истраживачки приступ дефинисаним проблемима. Другим речима, сходно раније усвојеној личној истраживачкој парадигми у виду физичности, и само схватање истраживаног проблема егзистенцијалног и архитектонског простора за Шульца постаје исто тако – физичко.

Присећајући се ставова Хајдегера и Башлара, наилазимо на легитимитет према свему исказаном, али и на закључак да оно Шулцово „научити становати“ ипак треба најпре значити *научити живети*.⁵⁰² Тиме, човек пре свега мора постати свестан себе, своје *сврхе* постојања и животних *потреба*, животних погледа на свет. Но, шта би и те животне „намере и ставови“ друго били, до потребе да човек постане свестан своје *животне парадигме*?⁵⁰³

Шварц подржава и каже:

„Човек не може да планира свој свет а да не пројектује самога себе.“⁵⁰⁴

Хајдегер се придружује и философски поетично закључује:

„Становање је начин на који смртници постоје на земљи.“⁵⁰⁵

Сублимирана мисао Кристијан Норберг Шульца:

**архетипска колиба као
профани
егзистенцијални и архитектонски простор**

---

⁵⁰¹ Шулец, 64–65.

⁵⁰² Башлар, *Поетика Простора*; Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење.”

⁵⁰³ Шулец, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 65.

⁵⁰⁴ Према: Шулец, 24.

⁵⁰⁵ Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење,” 87.

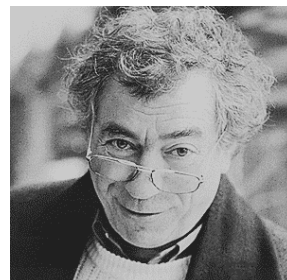
2.8. Ранко Радовић

„Између човека, његовог начина живота, и
куће не може бити разлике.“⁵⁰⁶

Ранко Радовић

„Куће су заиста као људи, или још боље – оне
су људи“⁵⁰⁷

Ранко Радовић

Мисао професора Ранка Радовића и њен значај за архитектонско стваралаштво уопште, а тако и ову проблемску тему, је толико велика да би се практично цела дисертација могла засновати на њој и бавити њоме. Тако и само ова горе цитирана мисао може бити довољна да објасни стваралачку, животну и архитектонску парадигму Ранка Радовића. Ако је циљ ове дисертације расправљати о питањима егзистенцијалних простора архитектуре, и конкретно у материјализованом облику архетипске колибе, онда је дата мисао Радовића добар почетак.

Изрећи мисао да „куће јесу људи“, и при том веровати у то, делати на теоријском и практичном плану подражавајући ту мисао даје довољно оправдања да се лик и дело Ранка Радовића уврсти у ред оних великих „градитеља кућа и текстова“, како је некад и сам о другима, сличним себи, писао.⁵⁰⁸ Управо ти велики умови „градитељи кућа и текстова“, у предоченој мисли виде не само теорију већ далеко више – аксиом. Многи су управо на том пиједесталу онтолошко-гносеолошке везе творца и творевине (човека и куће) градили своје архитектонске светове, како идејне, метафизичке, тако и оне материјалне, физичке. Мисао да „куће јесу људи“ увек је била, јесте и увек ће бити, *центар* сваког метафизичког и физичког деловања великих градитељских умова. Или, како би рекао Богдан Богдановић – демијурга.⁵⁰⁹

Уколико би се ова мисао развила она би могла гласити и овако: куће јесу *људски живот*. Јер архитектура, како такође рече Радовић, јесте управо „светла

⁵⁰⁶ Радовић, *Живи Простор*, 91.

⁵⁰⁷ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 11.

⁵⁰⁸ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 137.

⁵⁰⁹ Према: Љиљана Милетић Абрамковић, *Паралеле и Контрасти: Српска Архитектура 1980-2005* (Београд: Музеј примењене уметности, 2007).

и радосна сенка људског живота.⁵¹⁰ С обзиром да се овде испитује проблем егзистенцијалних простора човека, и да појам *живота* у ствари јесте и питање *егзистенције*, онда се ова мисао Радовића може представити и кроз констатацију да: куће јесу људска *егзистенција*.

Терминолошки се угледајући на Шулцову теорију егзистенцијалних простора која каже да „архитектонски простор можемо дефинисати као *конкретизацију* човековог егзистенцијалног простора“⁵¹¹; треба рећи да: куће јесу *конкретизација* човекове егзистенције. Или у духу Радовића: куће (и архитектура уопште) јесу светла и радосна конкретизација људске егзистенције (живота).

Но, као и у студији случаја Кристијан Норберг Шулца, и овде се назире одређена недореченост. Јер, појам „егзистенције“ јесте превише широк термин да би стајао сам, без додатног и ближег одређења. Могло би се поставити питање – коју људску егзистенцију архитектура треба да конкретизује? Присећајући се теорија парадигматских одређења различитих егзистенција постаје јасно да егзистенција никада није једнолична и тиме универзална за сваку људску јединку.⁵¹²

Мирча Елијаде својом теоријом лако допуњава управо предочено па каже да „*свето и профано* представљају два начина бивствовања у свету, две егзистенцијалне ситуације“.⁵¹³ Сублимирајући изнето, јасно је да архитектонски простор мора конкретизовати *не било какав* егзистенцијални простор човека; већ простор *јасно одређен* најдубљим метафизичким човековим схватањима света и живота у свету.

---

⁵¹⁰ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 12.

⁵¹¹ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 18.

⁵¹² Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Godswill Makombe, “An Expose of the Relationship between Paradigm, Method and Design in Research,” *The Qualitative Report* 22, no. 12 (December 25, 2017): 3363–82; Donna M. Mertens, “What Comes First? The Paradigm or the Approach?,” *Journal of Mixed Methods Research* 6, no. 4 (October 1, 2012): 255–57, <https://doi.org/10.1177/1558689812461574>; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology”; Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*; John W. Creswell and J. David Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 5th edition (SAGE Publications, Inc, 2017); Robert Bogdan and Sari Knopp Biklen, *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theories and Methods, Fifth Edition*, 5th edition (Boston, Mass: Pearson, 2006).

⁵¹³ Елијаде, *Свето и Профано*, 15.

Дакле, она прва мисао Радовића се мора операционализовати и сада треба гласити: кућа (архитектура уопште) је светла и радосна конкретизација неке *конкретне* човекове егзистенције.

Да би се ови термини још ближе спознали, треба знати да према различитим речницима (Кембриџ⁵¹⁴, Мариам-Вебстер⁵¹⁵, Клајн и Шипка⁵¹⁶) појам „егзистенције“ представља „начин и, или модел живота“. Уједно, и „модел нечега“ (нпр. живота) се, према истим тим речницима, представља и у виду термина „парадигме“. Губа и Линколн то сублимирају и појашњавају ову битну повезаност истичући како „парадигме представљају поглед на свет (модел живота, начин егзистенције – прим. аут.)“.⁵¹⁷

Стога, поново допуњена мисао Радовића у коначном облику може гласити: кућа (архитектура) је светла и радосна конкретизација неке *конкретне* човекове егзистенције, односно његове личне животне парадигме.

Да је ова операционализација смислена потврђује сам Радовић на другом месту истичући:

„Само је један простор за архитектуру важан и одлучујући – сам *живот* и *конкретни људи* око нас.“⁵¹⁸

Или још:

„Архитектура настаје на многоструким и променљивим људским потребама као *конкретни* и физички оквир *појединачне* и *заједничке*, друштвене *егзистенције*.“⁵¹⁹

Дакле, Радовић потврђује да реч о архитектури у ствари јесте реч о некој *конкретној* животној егзистенцији човека. Само простор те човекове *личне егзистенције* може суштински дефинисати и одредити његов архитектонски простор.⁵²⁰

---

⁵¹⁴ “Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus.”

⁵¹⁵ “Dictionary by Merriam-Webster.”

⁵¹⁶ Клајн and Шипка, *Велики Речник Страних Речи и Израза*.

⁵¹⁷ Guba and Lincoln, “Chapter 6.”

⁵¹⁸ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 112.

⁵¹⁹ Радовић, 205.

⁵²⁰ Види још и код: Шулиц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

Терминолошки прецизније, простор егзистенције како је познато из већ помињаних теорија Елијадеа⁵²¹, Губе и Линколна⁵²² и осталих, јесте неминовно увек одређен различитим човековим схватањима те егзистенције; односно – његовим личним *животним парадигмама*. Радовић ову законитост и у овом терминолошком облику наравно потврђује и истиче да архитектура јесте:

„дубоко ослоњена на *начин живота* и рада (...) на дух места, (...) *парадигме*, (...) дух времена.“⁵²³

Стога, могло би се закључити да је професор Радовић имао врло јасну слику и однос према питањима метафизике архитектуре. За разлику од неких других аутора који су се бавили сличним проблемима егзистенцијалних простора (попут Шулца) Радовић је своју теоријску позицију, како у практичном, тако и у писаном раду, засновао на јасним метафизичким и парадигматским промишљањима.

„Најбољи градитељи нашег времена (...) стављали су *разлог* једне форме изнад њених облика, *етику* изнад естетике (...) те форме носе целовит став, низ опредељења и логика ослоњених на *бит*, на сложеност и њихове везе (...) Тако је етика у архитектури – *став према људима и према свету*. Форма тада, после много напора, долази (или не...)“⁵²⁴

У датој мисли се види дубоко познавање метафизичких односа Ранка Радовића, иако они нису исказани кроз конкретну филозофску терминологију. Ако би се његове релације пренеле на филозофски ниво, „етика“ би постала *аксиологија*, питање „разлога“ – *гносеологија*, „бит“ – *онтологија*, а „опредељења и логике“ – *методологија* стваралаштва. Исто тако, и „став према људима и према свету“ јесте тај практични и конкретни однос према егзистенцијалним парадигмама човека и света.

Сублимирајући ове врло јасне истине може се рећи да је Радовићева интенција била да укаже како *облик и естетика* произилазе из етичких ставова, аксиолошких мерила, одређених питањем *разлога*, дакле гносеологије, ослоњених на сам бит, тј. онтологију ствари. Тако и да сва стваралачка „опредељења и логике“ јесу део методолошких стратегија које потичу из

---

⁵²¹ Елијаде, *Свето и Профано*.

⁵²² Guba and Lincoln, “Chapter 6.”

⁵²³ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 205.

⁵²⁴ Ранко Радовић, “Етика Архитектонских Форми,” *Политика*, January 15, 1977.

усвојене суштине и разлога (узрока) деловања, тј. онтологије и гносеологије. Тиме свеукупно гледано, може се закључити и да ствар архитектуре и њених простора јесте и ствар аксиологије, односно методологије, тиме још више њихових метафизичких узрочника – онтологије и гносеологије.⁵²⁵ Датим мислима професор Радовић у ствари више него јасно указује на чињеницу да проблем физике архитектуре има и своју обавезну метафизичку односно парадигматску позадину.

Он наравно, како је речено, ове мисли никада није конкретизовао кроз јасну философску терминологију, и то јесте један од недостатака његових текстова. Али без обзира на то, његов значај за проблемско питање егзистенцијалних простора архитектуре, метафизике и можда највише онтологије и аксиологије архитектуре, односа са човеком, јесте апсолутно неоспоран. Могло би се рећи да све те његове мисли, тј. коришћена терминологија, у ствари јесу само својеврсна *архитектонска термиолошка конкретизација* тих општих метафизичких законитости и термина.

За професора Радовића она би се у најкраћем могла одредити као својеврсна сублимација човекових и *телесних* и *духовних* потреба. Или, како на пар места врло надахнуто и термиолошки концизније дефинише, реч је о својеврсној *поетичко-духовној архитектуралности*.⁵²⁶ Хајдегерови утицаји, па и Башларови, Мерло-Понтијеви, су овде наравно јасно видљиви. Башлар, а можда више и Хајдегер, као и Радовић, јасно истичу ту потребу за поетичким – стварањем, становањем, битисањем. Ово „поетичко“ јесте својеврсна одредница за духовно, где оно у ствари и није у потпуности јасно гносеолошки дефинисано и одређено ка било ком извору те духовности. Она се овде више схвата као духовна (есенцијално-егзистенцијална) потреба човековог бића, управљена ка некаквим трансцендентним задовољствима у најширем могућем смислу. Дакле, не као стриктно религиозни осећај (што наравно није искључиво) већ више као тежња ка некаквом општем, метафизичком, онто-тео-логичком – духовном испуњењу.⁵²⁷ Задовољење телесних потреба се подразумева као неминовност те се оно овде посебно и не потенцира. Супротно, оно што је у савременој мисли углавном запостављено – та поетска духовна потреба човека, јесте оно што чини

---

⁵²⁵ Види више о узрочно последичним везама онтологије-гносеологије-аксиологије-методологије, код: Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Lincoln and Guba, *Naturalistic Inquiry*; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology”; Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*; Creswell and Creswell, *Research Design*.

⁵²⁶ Много различитих текстова приказаних у компилацијама „Живи простор“ и „Нови врт и стари кавез“

⁵²⁷ Према: Хајдегер, “Грађење, Становање, Мишљење.”

окосницу како Хајдегерових, Башларових, па тако и Радовићевих мисли. Најпре на метафизичком, а затим последично и на физичком нивоу.

Стога, ове мисли у ствари чине метафизичке темеље из којих произилази и Радовићево теоријско, а касније и практично, делатно „романтично оживљавање народне традиције“; како је то својевремено представио и Чарлс Џенкс.⁵²⁸

И заиста, управо спрам тог парадигматског становишта, тежње ка задовољавању телесних али и поетичко-духовних потреба човека, настају Радовићеве теоријске студије од великог значаја за савремену теорију архитектуре. Понекад толико поетски надахнутих да би им и епитет митологема сасвим одговарао. Овај епитет наравно не руши научност његових исказа већ покушава да (поетично) искаже њихову вредност, величину у открићу запостављених истина; поготову у односу на савремену архитектонску теорију.

Но, иако понекад представљена са одређеном романтично-поетичком дозом (можда највише по угледу на Башлара), његова истраживања духовно-телесних потреба на примерима народног градитељства јесу и врло јасно и научно конкретизована, и најпре симболички материјализована кроз модел архетипске колибе.

Ова прва „исконска кућа“ за Радовића представља „свети грал“ архитектуре.⁵²⁹ *La cabane rustique* за њега јесте „трајни и симболични, архетипски и садржајни облик саме архитектуре“.⁵³⁰ Ложије би се наравно сложио са овим и сам истичућу да ова „мала рустична колиба (...) јесте модел на коме су грађене (замишљене) све узвишености архитектуре...“⁵³¹

Радовић прву кућу човека, његов први егзистенцијални простор, наравно дефинише као телесно-духовни ентитет.⁵³² Телесни, јер она јесте „први “кров над главом”“, „употребна, функционална заштита од климе и од животиња“, „средство, инструмент опстанка“. Но, исто тако и *духовни конструкт* јер она јесте: „средство симболизације и самодоказа“, „увек сложеног, симболичног схватања света и себе (човека) у њему“. Одатле ће се „поетика грађевине лако

---

⁵²⁸ Charles Jencks, *Architecture Today*, Revised edition (New York: Harry N Abrams Inc, 1988).

⁵²⁹ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 13.

⁵³⁰ Радовић, 13.

⁵³¹ Laugier, *An Essay on Architecture*, 12–13.

⁵³² Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 13; Радовић, *Живи Простор*, 84.

проширивати ка духовноме свету, свету идеја и начина живота.⁵³³ Дакле, она је „у исти мах била и место, свет, симбол којим је човек уређивао свој духовни положај.“⁵³⁴

Радовић сублимира дато и поставља јасне оквире свог схватања егзистенцијалног и архитектонског простора модела архетипске колибе:

„Та поетика двојности, двосмисла сваког грађења до данас је обележје архитектуре, а првобитна колиба некако је прерасла у истакнути знак и метафору тог двојства. Свака је архитектура у исти мах и корисна и духовна; и идеја и форма; и прошлост и будуће, и лично и заједничко; и уметност и техничко “чудо”; и споља и изнутра; и сама и повезана са другим просторима или са другим кућама.“⁵³⁵

„За сва времена и за све културе проста се колиба потврдила и као заклон и као веровање.“⁵³⁶

Илустрација 65: спомен кућа на Тјентишту – „и корисна и духовна; и идеја и форма; и прошлост и будуће, и лично и заједничко; (...) и споља и изнутра (...) и као заклон и као веровање“⁵³⁷

Овај исказ није само Радовићева дефиниција модела архетипске колибе, већ и далеко више, он га прихвата као аксиом личног али и целокупног архитектонског деловања. Спомен кућа на Тјентишту јесте најсликовитији

⁵³³ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 19.

⁵³⁴ Радовић, 13.

⁵³⁵ Радовић, 13.

⁵³⁶ Радовић, 19.

⁵³⁷ Радовић, 13.

приказ тога; директна симболичка и материјална конкретизација његових управо изложених мисли.

Објашњење за његову сродност са дефиницијом модела прве куће се можда налази и у уверењу да је овај:

„парадигматична слика архитектуре“⁵³⁸, „...*пример и узор* из којег ће... настати све лепоте и чудеса архитектуре.“⁵³⁹

Да би ближе појаснио на шта конкретно мисли, он у наставку додаје:

„Тај *модел* куће треба да нам помогне да се приближимо *суштини грађења, једноставности, природи и симболичној* вечитој страни архитектуре, *архетипу*.“⁵⁴⁰

Илустрација 66: спомен кућа на Тјентишту – архетип

Дакле, као некоме ко је истински осећао архитектуру и од увек примарно тежио тој спознаји „суштине“ демијургије, овај специфични модел је послужио не само као „узор“, као угледни историјски образац, већ и далеко дубље и битније, као „пример“ у виду „*скупа правила*“ архитектонског промишљања и делања. Њима је Радовић и себи и другима објашњавао шта је то „суштина“ и

---

⁵³⁸ Радовић, 13.

⁵³⁹ Радовић, 15.

⁵⁴⁰ Радовић, 15.

како се конституише простор прве и сваке друге куће егзистенцијалног простора човека.

Додатно појашњење зашто он архетипску колибу назива „парадигматичном сликом“ види се и у тој општој законитости да овај архетипски модел у ствари није ништа друго до симболичка, материјална *конкретизација* неке конкретне животне парадигме човека. Ову законитост Радовић је очигледно врло добро познавао иако је, како је раније речено, није дефинисао јасним философским термилошким појмовима.

Транспонујући овај његов „скуп правила“ на ниво философске терминологије, јасно се увиђа та веза између парадигматичности човекове егзистенције и парадигматичности модела архетипске колибе. Односно, јасно се поима како то архетипска колиба постаје преносник парадигматских одлика.

Ова парадигматичност архетипске колибе се дакле огледа у:

1. њеном идејно-материјалном конструкту

(„скупу правила“ којим се неки модел архетипске колибе конституише)

Као предлог *правила* Радовић⁵⁴¹ наводи обавезно оријентисање ка:

- достизању „*суштине грађења*“ односно *онтолошке* спознаје грађења; што је пандан спознаји онтолошке суштине човековог егзистенцијалног простора.

- достизању „*природе*“ грађења, односно *гносеолошке* спознаје; што је пандан спознаји гносеолошке сврхе човековог егзистенцијалног простора.

- достизању „*једноставности*“ грађења, односно *аксиолошке* спознаје; што је пандан спознаји аксиолошких (вредносних) поставки човековог егзистенцијалног простора.

- достизању „*архетипа*“ грађења, односно *методолошке* спознаје; што је пандан спознаји методолошких начина, облика функционисања човековог егзистенцијалног простора.

2. њеном историјском узору

(угледном обрасцу сваког архитектонског стваралаштва)

---

⁵⁴¹ Радовић, 15.

Поред свега наведеног, Радовић је посебан акценат стављао на одлику *вернакуларности* архетипске колибе. То чини како у смислу њене припадности, угледности на саму природу у којој и спрам које настаје; али и у смислу њеног настанка као „дела обичних људи, њихових руку и искуства.“⁵⁴² Њега фасцинирају „запањујући домети архитектуре настале непосредно из “живљења простора”, из „верности начинима живота“⁵⁴³, без посредника, човекове исконске жеље да “гради”, и тиме допринесе до истинских схватања „места куће у постојању и развоју не само заједнице, него и свакога од нас“.⁵⁴⁴

„Њихови простори нису пројектовани него живљени (...) тражи се стална бодрост градитељског бића, духа, руку (...) истинска веза човека и простора, идентитет куће и личности, поверење у друга богатства наше егзистенције, уместо култа потрошачкога менталитета...“⁵⁴⁵

На основу свега може се закључити да је за професора Ранка Радовића модел архетипске колибе најпре оличење једног холистичког приступа кући. Њен телесно-духовни конструкт је њен идејни костур којим она стоји. Но, ако је ова телесна компонента нешто што се по природи ствари обавезно подразумева онда овај духовни конструкт јесте нешто на шта се мора обратити посебна пажња. Зато Радовић ову поетичко-духовну компоненту исконске, и сваке друге куће, посебно потенцира и поставља на прво место. На њој се у ствари и темељи и извиру сва даља његова разрада и вредносне одлике.

Одавде се закључује да архетипска колиба за Радовића јесте и симболичка конкретизација животне парадигме човека; односно, егзистенцијалног простор човека. Тиме се закључује да и она сама постаје једна парадигматска слика, попримајући одлике човекове животне парадигме. Тако, архетипска колиба у ствари јесте и преносник парадигматских одлика, суштине (онтологије), сврхе (гносеологије), вредности (аксиологије) и метода (методологије); које у ствари јесу и својеврсни скуп правила којим се нека кућа неког конкретног човековог егзистенцијалног простора и формира. Уједно она је и парадигматска слика јер постаје угледни образац спрам кога настаје целокупно архитектонско стваралаштво.

И коначно, Радовић сам конкретизује све побројано сврставајући модел архетипске колибе у домен најпре вернакуларног стваралаштва. И то, куће као

---

⁵⁴² Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 15.

⁵⁴³ Радовић, *Живи Простор*, 84.

⁵⁴⁴ Радовић, 82.

⁵⁴⁵ Радовић, 84.

дѣла природе у сваком могућем смислу те речи, али и куће као дѣла обичних људи. Овим, она постаје и облик врло значајног подвига самостваралаштва, самоспознаје и самодоказа, тиме животне идентификације.

Илустрација 67: спомен кућа на Тјентишту – вернакуларна и симболичка конкретизација, материјализација једне егзистенције, једне специфичне животне парадигме

У закључку ове студије, као подстицајна мисао и *легитимност* свему предоченом, прилажемо у целости један антологијски текст професора Ранка Радовића. Његове дубоко поетичке и промишљене мисли, верујемо, на добар начин сликовито представљају важност целокупне овде понуђене дисертације.

Професор Радовић својим писањем даје легитимитет, али и разоткрива *значај* дубоког поимања мистичног односа: архитектонског простора – куће – човека који у њима *живи*, односно човековог начина живота (његове животне парадигме) спрам кога је та кућа и настала.

Размишљајући о тим „неимарским суштинама“, простим животним потребама, човековим парадигматским поставкама и „снази народног градитељства, његовом духовном пољу, *и данас и увек*“⁵⁴⁶, професор Радовић пише:

„Видео сам много соба светом и по књигама, али ме је *највише* обрадовала и научила велика соба нашега кума Савељића, једноставног сељанина у црногорском селу Мартинићи, до којег се стиже тек што се напусти Спуж и окрену леђа плодној и озеленелој долини реке Зете, пењући се у Брда.

Његова је соба *пространа, без много намештаја, без украса и без сувишности*. Кревети од *једног дрвета* постављени су дуж *чистих, белих* зидова. *Средишњи простор* остао је тако *слободан, подложен променама* и стално *другачијој употреби тихих ужућана*. Плафон у *дугим талпама*, таман и матиран, спуштен до подигнуте руке. Под се жути, али не од боје, него од *јасноће дрвета*.

Четири су *једноставне* столице у соби. Усправне, са *строгим* наслонима, пуне *достојанства*. Оне бележе велико огледало између два мала *prozora отворена према долини* и са *дрвеним капцима*, који су непријатељи и летње на је на зид. Она је велики *знак породичног блага, скровиште ткања и дугих бдења, окриље и везења и снова!*

У једном великом раму *безброј породичних фотографија* сакупљају време још од првих фотографа старе Подгорице. То је *фреска породичног континуитета* у којој величине слика и фигура непогрешиво изражавају *значај и љубав* коју је свако од нас

---

⁵⁴⁶ Ранко Радовић, „Замагљивање Народне Градитељске Традиције,” in *Традиционална Архитектура Црне Горе; Искусства, Поуке, Видици*, ed. Душан Вуксановић (Подгорица: Грађевински факултет, 2005).

стекао овде у домаћиновој соби и сећању. *Боје су собе сведене и само јарке покривке надгледају кревете као цвеће поља.*

И то је све... Све осим *јагњећих кожа* пред сваким креветом за први, *топлији сусрет* са новим и *мукотрпним радним јутром...* сутра, увек и поново... Сем *достојанства* и *сврсисходности* у овој соби живела је и *недвосмислена лепота*, печат *једноставног, дух истине*, сјај *скромности* због које је и била толико раскошна...

Знам да нису – а изгледало је да су до нашега кума Савељића, као и до хиљада таквих градитеља у нас, стигле умне препоруке и архитектонске теорије Ложијеа из XVIII века који је уверено писао да се богатство просторних утисака постиже *сведеним, строгим средствима, без наметања и помпе*. Рационалисти XVIII века су се залагали за „једноставност примарних форми“, па је затим Мис ван дер Роје 200 година касније градио куће тврдећи да је у архитектури – „мање у ствари више“! Ле Корбизје је учио модерну архитектуру путујући по нашим крајевима оне 1911. и цртајући наше куће... Од ове *спонтане, анонимне, народне, живе* архитектуре учимо се строгости и функционалности, разумевамо *везу између куће и живота, куће и природе, куће и материјала.*

Правило „белине кречног млека“ на коме Корбизје подиже и величанствени Роншан остаје да нас увек поново врати не питањима архитектонских облика него њиховом „*зашто*“!

И док по даљинама ћуте ове *једноставне* собе, још *топле* од нашег детињства или успомена, у својој логици и лепоти *модерне за сва времена*, у нашим се трговинама намештаја не смирује играрија „стилских“ столица за тако нестилске облике потрошачког живота и савијених станова. У лудом се темпу набављају „троседи“, „секретари“, и непотребне ствари по суманутим ценама, наше се собе полако претварају у складишта намештаја и *складишта таштине*. Оне више *не живе због и ради нас* – ми сада *почињемо постојати због соба!*

Нису због тога ови редови о соби нашега кума Савељића романтичарска носталгија за „прошлим“, Они су пре *жудња за истинском архитектуром*, која не разуме границе времена и не признаје привилеговане средине.

Будућност је архитектуре, будућност је наших соба, свуда где је
бит живота изнад скупог декора.⁵⁴⁷

Ранко Радовић, Политика, Београд, 12. јануар 1974.

Илустрација 68: стара Црногорска кућа – „жудња за истинском архитектуром“⁵⁴⁸

Сублимирана мисао Ранка Радовића:

**архетипска колиба као
духовно-телесни
егзистенцијални и архитектонски простор**

---

⁵⁴⁷ Радовић, *Живи Простор*, 104–5.

⁵⁴⁸ Радовић, 105.

3. Закључак и додатне студије

Приказане студије случаја оличење су једног дубоког односа између човека – његовог егзистенцијалног – и грађеног, архитектонског простора. Ова дубока и фундаментално битна веза, како за човека, тако и за архитектуру, у историји *теорије* архитектуре никада није детаљније изучавана; поготову кроз призму њихових метафизичко-физичких односа. Шта више, могло би се рећи да су прве кораке ка расветљењу ове везе направиле друге и сродне дисциплине попут социологије, историје, философије и философске антропологије, метафизике простора, феноменологије, културологије, психологије, и сл.

Најидеалнији приступ изучавању овако комплексне проблематике би стога био кроз анализирање и систематизацију свеукупног историјског и теоријског знања. Не само архитектонског, већ и интердисциплинарног сазнања из других, комплементарних области. Међутим, с обзиром да се овде ради о истраживању у оквиру једне докторске дисертације, такав интегрални, па и енциклопедијски приступ, просто није било могуће, а ни оправдано у пуној мери спроводити. У овој дисертацији, и у овом конкретном поглављу, анализиран је један мали фрагмент доступне историјско-теоријске грађе. Ова анализа, иако фрагментарна спрам целокупне историје и теорије архитектуре, ипак представља значајно откриће и допринос бољем разумевању једног дубоког и релативно запостављеног архитектонског проблема.

Анализирани теоријски фрагмент се највише фокусира на теоријско и материјално архитектонско стваралаштво из периода XX века. Изузетак је био само Ложије и његова теорија архетипске колибе из XVIII века; с обзиром на значај његове теорије и самог Ложијеа као својеврсног „теоријског оца“ модела архетипске колибе. Тиме је јасно да циљ ове студије није био управљање ка једном посебном временском периоду. Супротно, избор релевантних теорија за студије случаја се ослањао најпре на њихову историјску и теоријску важност.

Дакле, оно што је најбитнија линија која повезује све студије јесте њихова приврженост ка изучавању те дубоке и мистификоване везе на релацији: човек – његов егзистенцијални простор спрам животне парадигме – материјализација егзистенцијалног у архитектонски простор кроз модел архетипске колибе.

Када се све сублимира закључује се да није превише битно да ли се ту радило о рационалистичко-природним спекулацијама Ложијеа, вернакуларним

одушевљењима исконског стваралаштва Рудофског, јусонијским, демократским заносима Рајта, рационалистичко-механизираним (често контрадикторним) концепцијама Ле Корбизјеа, поетичко-духовним романтизацијама нашег Ранка Радовића, поетској онто-тео-логији Хајдегера, или пак Шулцовим и Елијадиним расправама на тему човекове профане и сакралне егзистенцијалности, колико је била кључна информација да свако ово теоријско виђење заиста на свој начин обухвата онај горе споменути проблемски однос човека – његове парадигме – и коначно простора архетипске колибе.

Односно, оно што је фундаментално битно јесте да се у свакој анализираној теорији акценат ставља на *човека* као главног субјекта архитектонских простора. Консеквентно томе, акценат је на његовој специфичној *егзистенцији*, тј. *парадигматском* животном одређењу које формулише оквире тог његовог егзистенцијалног, и последично архитектонског, простора. Коначно, оно што је кључно за ову дисертацију а што још повезује све дате студије, јесте и посебан осврт на конкретизацију датих односа кроз модел прве архитектонске куће, тј. архетипске колибе.

При том, требало би појаснити и да у већини предочених студија случаја аутори нису свесно тежили ка успостављању јасне философске терминологије и овде описаних релација. Супротно, терминологија је углавном остајала архитектонска. На пример, Ранко Радовић у свом теоријском опусу нигде стриктно не наводи да се бави истраживањем онтологије, гносеологије, аксиологије, или методологије архитектуре. Али, његови текстови попут „Етика архитектонских форми“⁵⁴⁹, „Соба кума Савелића“⁵⁵⁰, па и скоро цела компилација текстова у збирци „Живи простор“⁵⁵¹, добрим делом и у „Нови врт и стари кавез“⁵⁵², јесу више него јасни осврти на спомињана философска питања архитектуре. Његова истраживања *суштине и бита* јесу ништа друго до истраживања *онтологије* архитектуре. Када прича о *сврси и егзистенцији* човека и архитектуре, он у ствари пише о *гносеологији*. И исто тако, када толико надахнуто пише о *етици* архитектуре, он пише о њеној *аксиологији*.

Слично је и код Рајта. Ако се за некога може рећи да је био велики и уметнички и технички ум онда је то Рајт. Беспрекоран у схватању инжењерске

---

⁵⁴⁹ Радовић, „Етика Архитектонских Форми.“

⁵⁵⁰ Радовић, "Соба кума Савелића", у: Живи Простор.

⁵⁵¹ Радовић.

⁵⁵² Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*.

природе архитектуре исто је тако беспрекорно промишљао и о њеној метафизици. Ономе што је ту техничку страну његове архитектуре у ствари и одредило. На пример, велике конзоле и специфична решења темеља и потпорних зидова на кући Кауфман су у ствари била последица његове чисто онтолошко-гносеолошке тежње за једним органским решењем објекта. Органским у смислу – повезивања са околном природом и контекстом, али обавезно и са природом у смислу начина животне егзистенције, животне парадигме самог човека који ће живети у тој кући.

Такође, многи од аутора питање архетипске колибе не стављају превише јасно у фокус својих истраживања, или га чак уопште отворено ни не спомињу. Међутим, с обзиром да се сви они сасвим јасно баве питањем *онтологије* и *гносеологије* егзистенцијалног и архитектонског простора човекове куће у *општем теоријском* смислу, онда *de facto*, ту је реч и о проблему *онтологије* и *гносеологије* прве куће – архетипске колибе. Јер, дефиниција архетипске колибе, како се види и из приказаних студија, обухвата не само *прву* икада направљену цивилизацијску кућу (како се погрешно тумачећи Ложијеа то често интерпретира). Уместо тога, према правилнијем тумачењу Радовића, архетипску колибу најпре треба схватити као један *угледни образац, општу теоријску представку* човекове идеалне куће.⁵⁵³

У ствари, чак и сам Ложије о њој прича на тај начин. Погрешно је код њега једино то што је његову теорију архетипске колибе као рационалистичко-природне творевине и њеног архитравног система конструкције, (несвесно?) прогласио за општи и једино исправни теоријски модел. Одатле кроз историју и долази веровање да модел архетипске колибе у ствари искључиво јесте само онај модел како га Ложије замишља. Овде приказане студије случаја ово вековно уверење побијају и доказују управо супротно. Постојање различитих схватања, тј. модела архетипских колиба је апсолутно могуће и шта више, директно је зависно од броја различитих егзистенција, тј. парадигматских одређења њених аутора.

У наставку истраживања број релевантних студија и тих различитих егзистенција, тј. парадигматских одређења егзистенцијалних и архитектонских простора би требало повећати. Још идеалније, направити једно свеобухватно

---

⁵⁵³ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 11–20.

интердисциплинарно истраживање које би у ствари представљало пуну систематизацију широког историјског и теоријског знања.

Аутори и теорије које би најпре могле да се додатно испитају јесу теорије оних аутори који поседују директне или индиректне везе са овде већ представљеним ауторима.

Ту је на пример реч о Башлару и његовим песничким световима.⁵⁵⁴ Утицај поетичности, или пак духовности, Башларових мисли јасно је видљива код нашег Ранка Радовића. Исто тако и Шулц, иако незванично потпуно профано оријентисан, често поред Хајдегера спомиње управо и Башлара, па и Мерло Понтија, чије теорије такође могу бити значајне за нека каснија истраживања на овде дефинисане теме.⁵⁵⁵ Феноменолошки светови Јухани Паласме би могли бити значајни и за наставак истраживања специфичних феноменолошких егзистенција човека и архитектуре, али и као упоредна анализа са споменутим Башларом, кога Паласма посебно поштује и истражује.⁵⁵⁶ Наравно када је реч о феноменологији егзистенције, како човечанске тако увек последично и архитектонске, споменути Мерло-Понти не би смео бити заобиђен.

Од новијих аутора, поред управо споменутог Паласме, посебна пажња би могла бити усмерена ка студији случаја егзистенцијалних просторних патерна Кристофера Александера.⁵⁵⁷ Његове са једне стране аналитичке, математичке конструкције, правила и патерни, формирања егзистенцијалног и архитектонског простора, у потпуности се прожимају са дијаметрално супротним метафизичко-духовним, тј. трансцендентним тежњама. Рајт, Хајдегер, Радовић, Рудофски потврђују својим донекле сличним опусима да замишљено и није толико немогуће.

Поред наведених савремених аутора било би корисно истражити и теорије аутора који су временски ближи Ложијеовом стваралаштву. Тако, Ледуове⁵⁵⁸ и Булеове⁵⁵⁹ материјализације и геометризације човека и његових специфичних потреба и егзистенција могу бити прва одредница. Уједно и нешто каснија Лосова одушевљења са сеоским *genius loci*, начином живота и парадигматским

---

⁵⁵⁴ Башлар, *Поетика Простора*.

⁵⁵⁵ Мерло-Понти, *Феноменологија Перцепције*.

⁵⁵⁶ Pallasmaa, *The Eyes of the Skin*.

⁵⁵⁷ Alexander, *Notes on the Synthesis of Form*; Alexander, *The Timeless Way of Building*; Alexander, *The Phenomenon of Life*; Alexander, *The Process of Creating Life*; Alexander, *A Vision of a Living World*; Alexander, *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*.

⁵⁵⁸ Леду, *Архитектура Из Угла Уметности, Обичаја и Законодавства*.

⁵⁵⁹ Буле, *Архитектура: Есеј о Уметности*.

одређењем могу бити адекватна и релевантна полазишта.⁵⁶⁰ Уз Ложијеа који се сматра „оцем модела архетипске колибе“, обавезно би требало размотрити и теоријске ставове Албертија.⁵⁶¹ Аутора који први после Витрувија оставља изузетно значајне писане трагове из домена архитектонске теорије. Његове анализе људског тела, и пропорцијски дијаграми истог могу бити значајан допринос у разумевању специфичних егзистенцијалних простора човека и њихових архитектонских материјализација.

Уз Ложијеа и Албертија треба нагласити и да Семперове студије такође представљају значајан извор сазнања већине истраживача модела архетипске колибе.⁵⁶² Семперове квази-натуралистичке творевине су посебно биле занимљиве спомињаним Рајту и Саливену. Семпер је првобитну кућу посматрао спрам егзистенцијалног и архитектонског модела карипске колибе. Тиме је утврдио да прва кућа настаје кроз четири фазе: обележавањем земљишта и формирањем темеља, успостављањем огњишта, градње конструкције и облагањем свега изатканим материјалом. Дакле, са једне стране у питању је процес који је у значајној мери неподударан са теоријом Ложијеа. Али, са друге стране, Саливен и Рајт су дато искористили скоро у свакој фази свог рада. Нарочито им се, према Макартеру, допала идеја “ткања“ зидова, коју су даље искористили у форми обзидавања опеком и каменом претходно успостављене скелетне конструкције.⁵⁶³

Коначно, студија која би могла да заокружи целокупан проблем јесте врло интересантно Риквертово тумачење архетипске колибе и првих егзистенцијалних простора човека као *рајске куће*.⁵⁶⁴ Његова студија може представљати и значајно упутство ка истраживању те специфичне одлике сакралности архетипских колиба.

У том смислу, у неким предстојећим истраживањима фокус би могао бити усмерен и на студије различитих цивилизација и временских епоха. Тако, сасвим релевантне могу бити мисли о првој кући из периода старог света, нпр. Месопотамије, Египта, Индије, али и нама ближних Византије, Грчке, Рима и сл. На пример, у опису секуларне архитектуре Византије, чувени византолог професор Оустерхаут јасно ставља до знања каква је у ствари била веза између

---

⁵⁶⁰ Лос, *Орнамент и Злочин*.

⁵⁶¹ Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*.

⁵⁶² Semper, *The Four Elements of Architecture and Other Writings*.

⁵⁶³ Мекартер, *Френк Лојд Рајт*, 49.

⁵⁶⁴ Rykwert, *On Adam's House in Paradise*.

човекове куће и његове парадигматске оријентације у виду хришћанске религиозности:

„у друштву у ком се преплићу телесно и духовно свакодневница никада није била главна брига. Спасење се задобијало добрим делима, а не великим палатама.“⁵⁶⁵

Другим речима, он упућује на чињеницу да спасење (обожење), кроз поштовање аксиолошких вредности, јесте била та примарна брига византијске, хришћанске „свакодневнице“, а не то како ће се градити или изгледати људске палате. Односно, није форма објекта толико била битна, већ *функција* која је увек била подређена тој примарној функцији обожења; а кроз разне друге подфункције, или тачније, аксиолошке вредности.

Дакле, у овој конкретној дисертацији, анализирани студије представљају само један фрагмент, скуп најзначајнијих теорија из домена дефинисане проблематике. Но и поред тога, с обзиром да сличне студије не постоје овај фрагмент је значајан за успостављање полазних основа за даља истраживања. У будућности, анализа неког већег броја релевантних студија би логично допринела ка квалитетнијој систематизацији постојећег теоријског знања. Тренутна систематизација прикупљеног знања из горе датих студија случаја представљаће значајно полазно место које би требало консултовати и свакако проверити током будућих анализа.

Но, да би систематизација овог тренутно анализираног знања била што квалитетније изведена и представљена, у следећем поглављу биће приступљено изради типолошких класификација. На основу добијених научних резултата, тј. сазнања из горе изведених студија случаја покушаће се утврдити тачан назив, домен и одлике различитих *типолошких модела* архетипских колиба.

---

⁵⁶⁵ Ousterhout, “Secular Architecture.”

III ДЕО: ТИПОЛОШКЕ КЛАСИФИКАЦИЈЕ МОДЕЛА АРХЕТИПСКЕ КОЛИБЕ

- 1. Идентификација типолошких критеријума**
егзистенцијалних и архитектонских простора модела
архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама
- 2. Класификација типолошких критеријума**
егзистенцијалних и архитектонских простора модела
архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама
  - 2.1. Типолошки критеријуми **Марк Антоан Ложијеа**
  - 2.2. Типолошки критеријуми **Ле Корбизјеа**
  - 2.3. Типолошки критеријуми **Френк Лојд Рајта**
  - 2.4. Типолошки критеријуми **Бернарда Рудофског**
  - 2.5. Типолошки критеријуми **Мартин Хајдегера**
  - 2.6. Типолошки критеријуми **Мирча Елијадеа**
  - 2.7. Типолошки критеријуми **Кристијан Норберг Шульца**
  - 2.8. Типолошки критеријуми **Ранка Радовића**
- 3. Типолошки модели**
егзистенцијалних и архитектонских простора архетипске колибе према
различитим парадигматским позицијама

1. Идентификација типолошких критеријума егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама

Анализом релевантних студија случаја утврђена је несумњива веза између архитектонског и егзистенцијалног простора архетипске колибе. Њихова веза је метафизичко-физички уређена. Архитектонски простор треба посматрати као физичку конкретизацију егзистенцијалног. Или са друге стране, егзистенцијални простор јесте метафизички узрочник физичког архитектонског простора.

Све студије су потврдиле да главни елемент који проузрокује настанак, развој и живот ова два простора јесте – човек. Да би се ма који архитектонски простор у свој својој физичкој реалности могао у потпуности разумети, потребно је, дакле, најпре апстраховати његов метафизички узрочник у виду егзистенцијалног простора самог човека.

Потенцијални начин који омогућава то апстраховање човека, његовог егзистенцијалног и коначно архитектонског простора, јесте путем увида у његову животну парадигматску позицију. Захваљујући различитим студијама случаја, утврђено је да управо спрам јасног одређења личне животне парадигме, човек одређује и свој лични и специфични егзистенцијални, а тиме архитектонски, простор. Уједно, различите студије су показале да исто тако постоји и низ различитих парадигми спрам којих човек формира своје егзистенцијалне, односно архитектонске просторе.

Но, и поред свих различитости у избору парадигми, студије су међусобно потврдиле и показале да постоји и врло јасан патерн, законитост спрам којих се врши избор и дефинисање различитих парадигматских одређења. Ова законитост подразумева одређење сваког човека спрам четири главне одлике којим се дефинише једна животна, и тиме последично архитектонска парадигма. Реч је о јасним онтолошким, гносеолошким, аксиолошким и методолошким животним (архитектонским) парадигматским (идентитетским) ставовима.

Наравно, аутори и њихове теорије које су овде анализирани често нису о предоченим законитостима имали јасан научни однос у смислу њихове прецизне термилошке конкретизације. Горе предложени термини су стога важан научни продукт и допринос спроведених анализа. Они су предлог како јасно термилошки одредити и дефинисати оне заједничке процесе и законитости које су у различитим студијама случаја примећени и доказани.

Дакле, када аутори у различитим студијама случаја расправљају о *основној истини, суштини* архетипске колибе, тј. куће у општем смислу, термилошки одређеније, ту је реч о питању *онтолошке* истине те куће. Исто тако, када аутори постављају питање *сврхе* те куће, сврхе ма ког архитектонског простора, у термилошки прецизнијој формулацији они расправљају о *гносеологији* те куће.

Последично, свака анализа коју ма који аутор спроводи о *етичким* и *естетичким* вредностима куће, у ствари није ништа друго до њено *аксиолошко* одређење. Коначно, утврђење јасних стратегија, метода, материјалних и симболичких конкретизација свега наведеног, термилошки прецизније у ствари јесте *методолошко* *опредељење*.

Све скупа посматрано, питања онтологије (истине, суштине), гносеологије (сврхе), аксиологије (етике), методологије (метода), у научној литератури су препозната као основне градивне одреднице неке *парадигматске* позиције. Захваљујући тим теоријама, сви предочени проблеми обухваћени су у једну јасну и кохерентну целину. Тек овако посматрано, из једног интегралног, холистичког угла, ствара се могућност целовитог и научно систематичног, сагледавања комплексног скупа проблемских питања. Ова научна теорија природе парадигме је у овим студијама случаја потврђена и што је најбитније *препозната*, тј. *транспонована* на архитектонски проблемско-научни ниво.⁵⁶⁶ Што до сада у теорији архитектуре, и конкретније теорији проблема архитектонских простора, није уприличено.

Уједно, дефинисане одреднице постају и главни типолошки класификатори, који у спроведеним студијама случаја дефинишу јасне парадигматске позиције и њене градивне одлике.

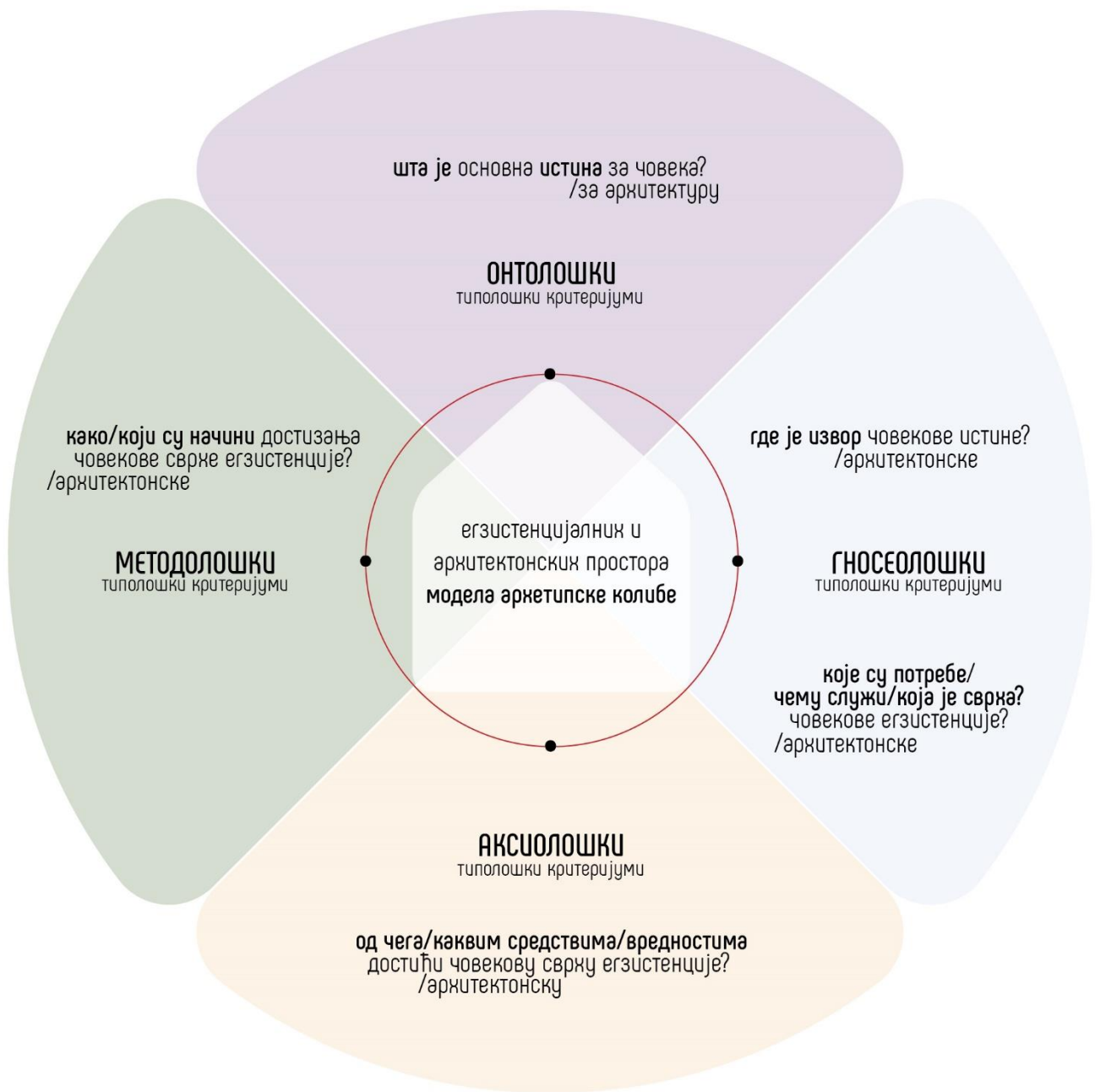
---

⁵⁶⁶ Guba and Lincoln, "Chapter 6."

Ове позиције и њене одлике се наравно односе на егзистенцијалне и архитектонске просторе архетипске колибе. Исказано је сублимирано и представљено кроз дијаграмски приказ.

Дијаграмски приказ 3: Идентификација типолошких критеријума егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама:

Идентификација типолошких критеријума
егзистенцијалних и архитектонских простора
модела архетипске колибе
према различитим парадигматским позицијама

2. Класификација типолошких критеријума егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама

Спроведене студије случаја омогућиле су јасну идентификацију основних и заједничких градивних одлика, тј. *типолошких критеријума класификације* у виду појмова: онтологије, гносеологије, аксиологије и методологије.

Успостављајући јасне типолошке критеријуме приступа се ближеј типолошкој класификацији различитих одлика истраживаног проблема. Односно, одлика проблема егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе, а спрам различитих парадигматских позиција одабраних аутора.

Ради квалитетније и јасније анализе, ближа типолошка класификација је уприличена кроз адекватне дијаграмске приказе.

Процес класификације предвиђа на првом месту анализу и типолошку класификацију *егзистенцијалног простора* архетипске колибе, тј. простора човека који се користи том специфичном колибом. Тек последично томе, када се утврде јасне типолошке одлике на нивоу егзистенцијалног простора, приступа се њиховом транспоновању и типолошкој класификацији на нивоу архитектонског простора архетипске колибе. Овакав приступ се заснива на раније утврђеној законитости, тј. развојној линији која предвиђа настанак архитектонског простора једне архетипске колибе као последицу, симболичну и материјалну конкретизацију егзистенцијалног простора.

Стога, и сам дијаграмски приказ, тј. презентација анализе и резултата замишљена је да одговора предоченој законитости. Како би цео развојни процес био што јаснији, одлучено је да сам физички папир на коме се презентују научни подаци буде у симболичком облику једне куће. Тако, када је папир савијен он представља један специфичан модел архетипске куће спрам парадигматске позиције неког од аутора. Када се папир развије, на левој стани, приказан је зачетак те куће у виду успостављања јасних одлика његовог егзистенцијалног простора. На десној стани, у рефлексiji, као у огледалу, приказане су

транспоноване, конкретизоване одлике, на нивоу архитектонског простора архетипске колибе.

Тек *заједно сагледано*, или *заједно преклопљено*, један простор преко другог, архетипска колиба, тј. кућа, постаје *једно*.

2.1. Типолошки критеријуми Марк Антоан Ложијеа

Дијаграмски приказ 4: класификације типолошких критеријума
егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе
према **рационалистичко-природној** парадигми Марк Антоан Ложијеа:

архетипска колиба

егзистенцијални простор
архетипске колибе

архитектонски простор
архетипске колибе

Класификација типолошких критеријума егзистенцијалног простора човека према рационалистичко-природној парадигми Марк Антоан Ложијеа

Класификација типолошких критеријума архитектонског простора архетипске колибе према рационалистичко-природној парадигми Марк Антоан Ложијеа

онтологија - шта је основна истина за човека?

онтологија - шта је основна истина архитектуре?

разум

човек

чула

природа

1 телесни разум

телесна чула

природа

склониште

доколица

чулног, разумског, природног човека

одмор

рационалности

закон

чулности

природности

рационалност

физичност

материјалност

скромност

природност

префињеност

једноставност

исправност

чулност

истинитост

правилност

јармоничност

гностологија - 1: где је извор човекове истине / 2: које су потребе / чему служи / чега је извор арх-ске егзистенције? / чега је извор арх-ске истине / 2: које су потребе арх-ске егзистенције?

задовољење онтолошких вредности човека

задовољење гностолошких вредности човека

задовољење методолошких вредности човека

задовољење аксиолошких вредности човека

симболичка конкретизација и материјализација

ред

симетрија

јармонија

бездекоративност

једноставност

архитравни констр. систем

сврхисходност

стуб, греда, кров

прости геометријски облици

локација

комуникација

распоред функција

методологија - како/који су начини достизања човекове сврхе егзистенције?

методологија - како/који су начини достизања архитектонске сврхе егзистенције?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи човекову сврху?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи архитектонску сврху?

Текстуално образложење:

Основна истина егзистенцијалног простора човека, како га Марк Антоан Ложије сагледава, темељи се на самом *човеку*, тј. његовом разуму пре свега, и затим чулима. Природа је секундарна у том поретку али исто тако онтолошки битна.

Сходно томе, и сам гносеолошки извор јесте најпре човек и његов разум, чула, а секундарно и сама природа. Сврху постојања таквог човека Ложије види у једном простом разумском и чулном задовољењу човекове природе. Он то остварује најпре кроз обезбеђење потреба у виду човековог одмора, доколице и коначно склоништа за његово физичко, материјално тело.

У том смислу, и све аксиолошке одлике, његове етичке вредности које ближе одређују таквог човека и помажу му на путу достизања те његове сврхе, јесу исто тако материјалне, физичке, рационалне, чулне, природне. Све оно што произилази из тога, као што је жудња за једноставношћу, јасношћу, хармоничности природних процеса, исправности, простоти, правилности, истинитости разумских одлука, за Ложијеа јесу главне аксиолошке вредности које чине човека као таквог.

Стога и сам методолошки начин достизања до дефинисане сврхе јесте исто тако спрам законитости рационалности, чулности, или пак универзалних закона природности и природног уређења света.

Наравно, овакво најпре рационалистичко виђење човека и његове метафизике света, јесте потпуно адекватно општој друштвеној парадигми у којој Ложије ствара. Рационализам и природни поредак ствари нови је идеал друштвене стваралачке реалности XVIII века. Сходно томе, одлике ове парадигме, схватања човека и његовог егзистенцијалног простора, и за Ложијеа и за већину његових савременика, ближе одређују и особине самог архитектонског простора.

Односно, све дефинисане одлике рационалистичко-природне човекове егзистенције Ложије је практично само транспоновао на ниво архитектонског простора архетипске колибе. Стога, када је реч о питању онтологије, гносеологије, аксиологије, методологије архитектонског простора може се рећи да је ту увек реч о *задовољењу* тих одлика на нивоу самог човека. Односно, задовољити и одговорити на питање шта је основна онтолошка истина архитектуре, у ствари представља задовољење онтолошке истине човека. Исто

важи и за питања гносеологије, аксиологије и методологије архитектуре. Но, када је реч о питању *како* на архитектонском нивоу испунити предочено, Ложије, *као и сви други аутори из испитаних студија*, сведоче да је то могуће једино кроз јасне симболичке конкретизације и материјалне репрезентације.

Тако све оне раније дефинисане одлике егзистенцијалног простора, сублимиране као рационалистичко-природне, Ложије материјализује и симболички конкретизује кроз различите физичке а методолошке одлуке. На пример, ту је реч о: поштовању архитравног конструктивног система, коришћењу простих геометријских облика, најпре стуба – греде – забата (који формира кров), успостављања реда – симетрије – хармоније куће, бездекоративности, функционалности, сврсисходности итд.

Поштујући методолошке законе рационалности и природности, на пример споменути „архитравни систем“ и „прости геометријски облици“, јесу директна симболизација оних аксиолошких одлика човека у виду потребе за једноставности, истинитости, природности, сврсисходности. Исто тако и гносеолошке сврхе и потребе за задовољењем логичког разума, природних процеса, обезбеђења природног склоништа. Уједно, овим се у коначности испуњава и основна истина човека – он сам, тј. његов разум и природа.

Све побројано дакле не само што је симболичка и материјална конкретизација њихових егзистенцијалних пандана, већ у ствари и јасан методолошки упут како архитектонски остварити, изградити, испоштовати, задовољити раније дефинисан егзистенцијални простор човека.

Овај кратак текстуални преглед базира се на претходно приложеном дијаграмском приказу класификације типолошких критеријума егзистенцијалног простора човека (и архетипске колибе) према рационалистичко-природној парадигми Марк Антоан Ложијеа.

Сумирано, најужи парадигматски фокус којим Ложије одређује своје схватање егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе јесте човек; односно, специфично рационалистичко-природно гледиште.

2.2. Типолошки критеријуми Ле Корбизјеа

Дијаграмски приказ 5: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према **рационалистичко-механизираној** парадигми Ле Корбизјеа:

архетипска колиба

егзистенцијални простор
архетипске колибе

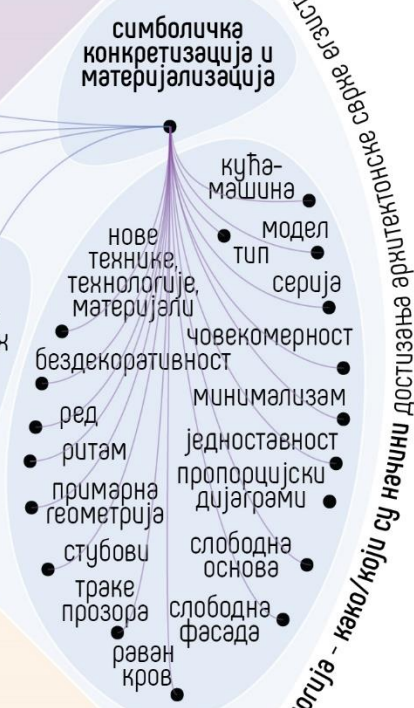
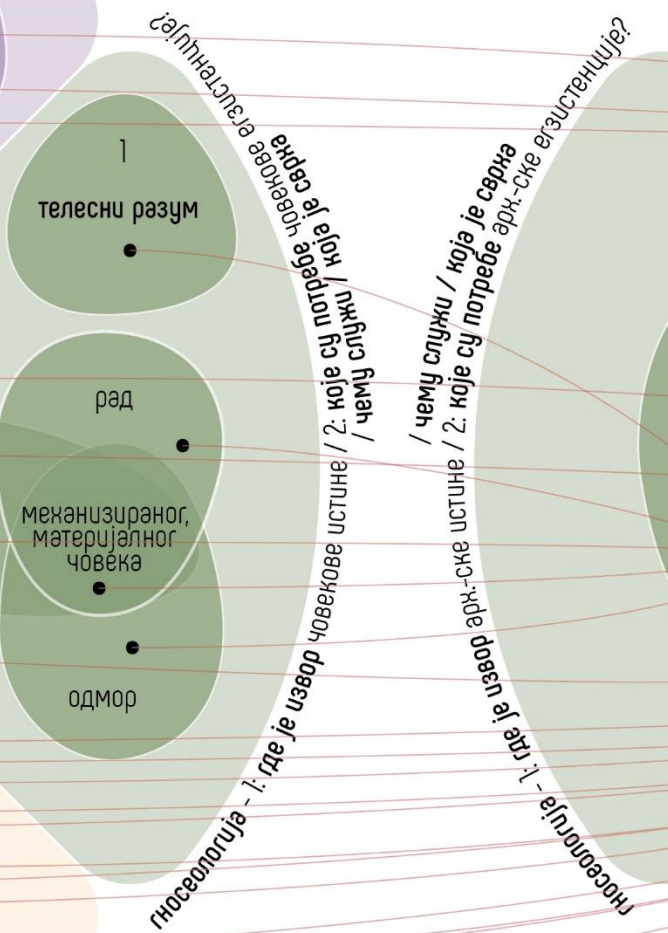
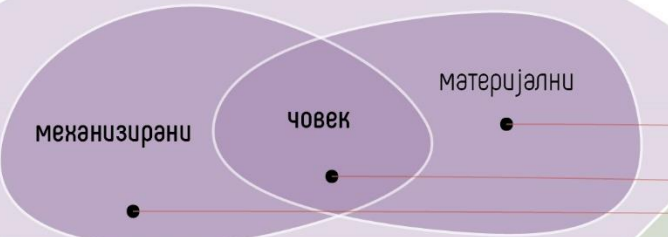
архитектонски простор
архетипске колибе

Класификација типолошких критеријума егзистенцијалног простора човека према рационалистичко-механизираној парадигми Ле Корбизјеа

Класификација типолошких критеријума архитектонског простора архетипске колибе према рационалистичко-механизираној парадигми Ле Корбизјеа

онтологија - шта је основна истина за човека?

онтологија - шта је основна истина архитектуре?

методологија - како/који су начини достизања човекове сврхе егзистенције?

методологија - како/који су начини достизања архитектонске сврхе егзистенције?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи архитектонску сврху?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи човекову сврху?

гносеологија - где је извор човекове истине / 2: које су погледнице / чему служе?
гносеологија - где је извор арх.-ске истине / 2: које су потребе арх.-ске егзистенције?

Текстуално образложење:

Ле Корбизјеово виђење егзистенцијалног простора човека и архетипске колибе је у појединим деловима веома слично Ложијеовим. Овај интересантан детаљ је наравно историјски сасвим јасан, када се зна да су XVIII век, идеје рационализма и материјализма, у ствари били почетак развоја модерне мисли какву Ле Корбизје и савремено друштво XX века познају. Ложије, како Ирена Кулетин Тулафић тумачи, је тако и сам био модерни стваралац; наравно у контексту његовог XVIII века.⁵⁶⁷

Сходно томе, Ле Корбизјеово онтолошко виђење истине човека и његовог егзистенцијалног простора се такође базира на човеку самом. Но, за разлику од Ложијеа, Ле Корбизје подстакнут сопственим временским контекстом у коме живи и ствара, акценат ставља на механизираниог и материјалног човека. Дакле, сада више није реч само о истини у виду било каквог човековог разума, његовог природног интелекта. Конкретизованије, нова истина за модерног човека подстакнута индустријском револуцијом, сада јесте *механизирани* разум, али исто тако и материјални, односно механизирани продукт тог и таквог разума.

У гносеолошком смислу, сврха, разлог постојања човека у овом свету јесте задовољење његове телесне егзистенције, односно управо тог механизираниог и материјалног телесног и физичког човека. У још конкретизованијем смислу, ову сврху треба задовољити кроз обезбеђење идеала рада, одмора и доколице за таквог човека.

Аксиолошки сагледано, етички принципи којима Ле Корбизјеов човек може да досегне своју сврху егзистенције базирају се на различитим вредностима попут: слободe, телесности, материјалности, чулности, рационалности, механичности, аналитичности, једнакости, једноставности, сведености и сл. Јасно је, и начини којима се све то остварује јесу различит скуп закона који би се могли перципирати као материјални и механицистички закони.

У погледу архитектонског простора архетипске колибе Ле Корбизјеа, као и код Ложијеа, на првом месту нужно је задовољити све ове метафизичке одлике егзистенцијалног простор човека. Један од потенцијалних начина јесте управо спомињана симболичка конкретизација и материјализација. Тако, неке од директних физичких одлика и методолошких упута које симболишу и конкретизују горе дефинисане онтолошке, гносеолошке, аксиолошке,

---

⁵⁶⁷ Кулетин-Тулафић, *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*.

методолошке упуте егзистенцијалног простора човека, јесу: идеја куће-машине, типизирана и серијска производња, успостављање модела куће, телесна човекомерност, дух времена, нове технологије и материјали, минимализам, прави углови, бездекоративност, стубови, раван кров, слободна основа, слободна фасада, траке прозора, и сл.

Он што можда Ле Корбизјеа донекле издваја у односу на друге ауторе јесте што овај предлог начина конкретизације егзистенцијалног у архитектонски простор обухвата заиста врло конкретне физичке елементе. Дакле слично Ложијеу, али далеко више од њега, Ле Корбизје је дефинисао стриктан дијапазон грађевинских елемената и техника који не остављају превише слободе за уметничко испољавање симболичке конкретизације егзистенцијалног простора. Акцент је стављен само на материјализацију а не и на њену симболичку позадину.

Управо овакав стриктно материјалистички и формалистички методолошки приступ потенцијално креира ону свима познату модерну архитектонску атмосферу „једносмерности и једноличности... контејнера у стаклу чистих геометрија, отуђени од средине и природе“, у одсуству „континуитета и разумевања историјских искустава“.⁵⁶⁸ Модерне куће постају „намучене кутије са избирљивим поклопцима“.⁵⁶⁹ Или, како Радовић сублимира, то је: „модерни формализам, радикални функционализам, слепи техницизам, пластични декоративизам, скупни бетонизам“.⁵⁷⁰

Свеукупно гледано, његов најужи парадигматски фокус којим дефинише своје виђење егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе јесте човек, односно специфично рационалистичко-механицистичко гледиште.

---

⁵⁶⁸ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 53.

⁵⁶⁹ Wright, *The Natural House*, 14.

⁵⁷⁰ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 53.

2.3. Типолошки критеријуми Френк Лојд Рајта

Дијаграмски приказ 6: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према **јусонијској** парадигми Френк Лојд Рајта:

архетипска колиба

егзистенцијални простор
архетипске колибе

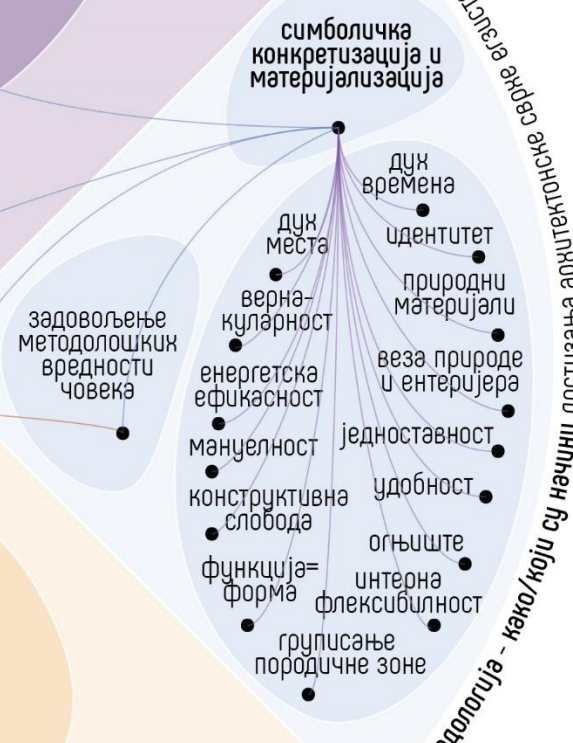
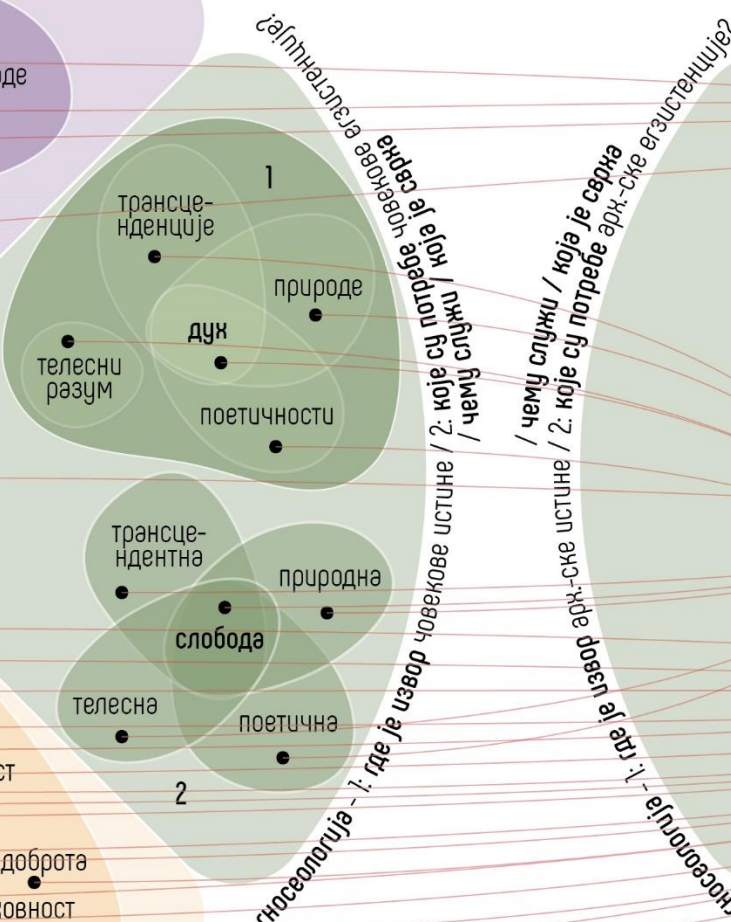
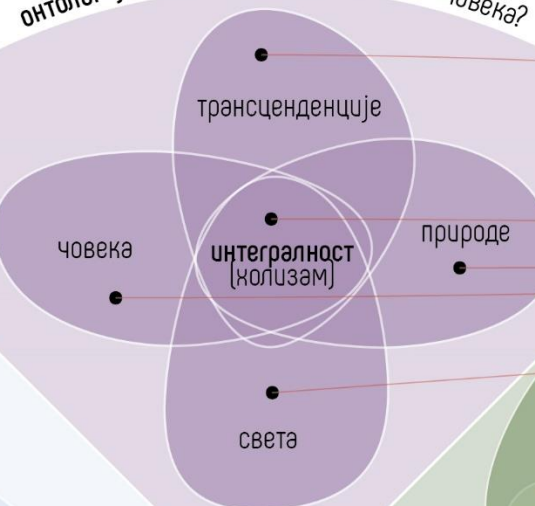
архитектонски простор
архетипске колибе

Класификација
типолошких критеријума
егзистенцијалног простора
човека према
јусонијској
парадигми Френк Лојд Рајта

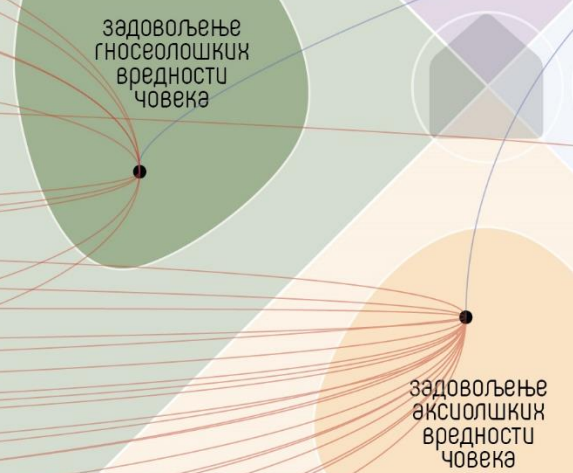
Класификација
типолошких критеријума
архитектонског простора
архетипске колибе према
јусонијској
парадигми Френк Лојд Рајта

онтологија - шта је основна истина за човека?

онтологија - шта је основна истина архитектуре?

- слобода
- част
- достојанство
- поштење
- моралност
- љубав
- родољубивост
- једноставност
- хармоничност
- идентитет
- принципијалност
- скромност
- живост
- живото-љубивост
- поетичност
- породичност
- целовитост
- доброта
- духовност
- природност

методологија - како/који су начини достизања човекове сврхе егзистенције?

методологија - како/који су начини достизања архитектонске сврхе?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи човекову сврху?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи архитектонску сврху?

Текстуално образложење:

Упоредо са постепеним престанком тоталитарне владавине идеала разума, и тиме материјално-механичке идеје, средином и другом половином XX века у савременом друштву се поново оживљава идеја о ономе што превазилази границе пуке човекове физичности и материјалности. Различити правци и идеје створили су тако и разне представе шта то јесте човекове егзистенција и тиме њена архитектонска конкретизација.

Тако и Френк Лојд Рајт има сопствено парадигматско утврђење у складу са новим тенденцијама. За разлику од Ле Корбизјеа који је (бар званично) у потпуности био рационалан, Рајт прилази једном више интегралнијем приступу. Код Ле Корбизјеа упуте на разум и његове продукте доминирају. Освртање ка природи или ма којој врсти трансценденције, метафизике и сличног толико је фрагментарно и контрадикторно да не може бити узето у обзир као адекватан аспект његовог стварања. Рајт са друге стране потпуно отворено и ван сваке сумње, на подједнаким основама, а често и преко тога, поред разума и апсект духовног, трансцендентног, прихвата као незаобилазни ослонац свог архитектонског стваралаштва.

Сходно томе, онтолошко утемељење истине за Рајта се налази у једном холистичком интегралном скупу човека, и трансценденције, природе и целог створеног света. У том смислу, и гносеолошки извор тако дефинисане истине је у интегралности духа наведених истина. Дакле, не чисто разума, чула, или слично, већ пре *духа* који управља тим човековим разумом и трансценденцијом, природом, и уопште поетичном метафизиком света.

Одавде произилази и његово схватање сврхе живота а које се огледа у достизању идеала интегралне *слободе*. Дакле поново, не само телесне слободе како би то Ле Корбизје рекао, већ далеко више, заједничке слободе човековог духа и тела, његове трансцендентности, природне и метафизичке поетичности.

Рајт тиме дефинише и низ етичко-естетичких, односно аксиолошких вредности чијим поштовањем дефинисана сврха може бити досегнута. Ту се налазе вредности попут: части, достојанства, моралности, љубави, скромности, поетичности, духовности, хармоничности, природности, целовитости, породичности, родољубља, и сл.

Но, можда најинтересантнија одлика Рајтове парадигме јесте што он начин, метод за испуњење свега побројаног види у поштовању закона

„Јусоније“. Односно, закона америчке демократије коју он у својим виђењима зове „Јусонија“.

Све побројане онтолошко-гносеолошко-аксиолошке вредности он заправо схвата као испуњење јусонијске парадигме. Стога, када кажемо да је основна истина за њега у интегралности човека, трансценденције, природе и света, то заправо представља истину и идеалу „Јусоније“. Основни егзистенцијални простор човека тиме јесте јусонијски (интегрални) простор уређен америчком демократијом; или, бар демократијом онако како је Рајт⁵⁷¹ схвата.

Коначно, реч о првој или идеалној кући према Рајту, у ствари јесте реч о конкретизацији оваквог јусонијски парадигматски уређеног егзистенцијалног простора човека. Начин на који се тај прелазак из једног простора у други врши јесте путем симболичке и материјалне конкретизације. За разлику од Ле Корбизјеа, Рајт заиста ставља акценат на овај део „симболичке конкретизације“, а не само њене „материјализације“.

Стога, он усваја низ методолошких препорука којима предложена симболичка конкретизација архитектонских простора треба да се успостави. Реч је о идејама: успостављања духа места, духа времена, везе природе и ентеријера, употребе природних материјала, конструктивних иновација, функције која је једнака форми, акценат ставља на груписање породичних активности, централне симболичке елементе попут огњишта, зоне за обедовање и слично.

Сублимирано, најужи парадигматски фокус Френк Лојд Рајта уперен је према *холистичком* сагледавању егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе. Још ближе, реч је о специфичном јусонијско-холистичком парадигматском одређењу.

---

⁵⁷¹ У студији случаја Рајта је показано да његово схватање америчке демократије у ствари доста одудара од реалне америчке демократије. Што и јесте био разлог зашто његове идеје у Америци, за време његовог живота, нису биле шире прихваћене.

2.4. Типолошки критеријуми Бернарда Рудофског

Дијаграмски приказ 7: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према **вернакуларно-холистичкој** парадигми Бернарда Рудофског:

Текстуално образложење:

Бернард Рудофски припада периоду друштвеног стваралаштва које као и у случају Рајта дели шире погледе и интересовања у правцу не само физичности и *ratio* већ и духовности, холистичности, трансцендентне природности и слично.

Према речима Џенкса, период друге половине XX века, када Рудофски највише и ствара, јест управо тај период отварања ка природи, њеној духовности, вернакуларности. Одавде и сама постмодерна мисао црпи неке од својих првих идеја.⁵⁷²

У том смислу, Рудофски основну истину човека и његовог егзистенцијалног простора види у једној холистичности на релацији човек – природа – трансценденција. Односно, управо када се говори и о гносеолошком почетку постаје јасније како он наведене одреднице схвата као изворе не само човекове егзистенције већ и његовог целокупног стваралаштва, па тако и архитектонског. Слично подели која је постојала у античком Риму на *opera di mano* или *opera di natura*, и сам Рудофски прихвата али и проширује значење тога и додаје да сваки простор, и егзистенцијални и архитектонски, настаје и још додатно као *opera di Dio*.

Одатле управо произилази и основна сврха човековог живота коју Рудофски представља кроз синтагму „уметности живљења“.⁵⁷³ Или, како касније ближе елаборира, сврха живота за њега јесте „поштовање свеопштег стварања“.⁵⁷⁴

Ова одредница „свеопштег“ управо симболизује споменуто холистичност, али и сам закон, тј. метод вернакуларности на основу којег Рудофски тражи начин остварења те гносеолошке сврхе.

Аксиолошка средства, тј. вредности уз чије поштовање је могуће достићи дефинисану сврху за Рудофског јесу узвишености попут: љубави, достојанства, понизности, моралности, захвалности, скромности, истинитости, природности, духовности и сл.

У поступку архитектонске конкретизације описаних одредница егзистенцијалног простора Рудофски, попут осталих аутора, користи метод

---

⁵⁷² Џенкс Чарлс, *Нова Парадигма у Архитектури*.

⁵⁷³ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

⁵⁷⁴ Рудофски.

симболичке и материјалне конкретизације. Истражујући различите примере вернакуларних творевина он усваја низ препорука којима се такви вернакуларно-холистички егзистенцијално-архитектонски простори могу остварити. Реч је о поступцима у виду: поштовања духа места, духа времена, и још конкретније – традиционалних техника, технологија, материјала, поштовање топографије, климе, традиције, културе, народног идентитета, скромности, једноставности, сведености, мануелности и уопште поштовања свеукупне вернакуларности.

Свеукупно гледано, његов најужи парадигматски фокус којим дефинише своје виђење егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе јесте специфично вернакуларно-холистичко гледиште.

2.5. Типолошки критеријуми Мартин Хајдегера

Дијаграмски приказ 8: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према **поетски онто-тео-логичној** парадигми Мартин Хајдегера:

Текстуално образложење:

Мартин Хајдегер, иако по основној вокацији философ, пише о проблему архитектонских простора потпуно у складу са постојећим тенденцијама унутар теорије архитектуре и његовог контекста времена. Стога, слично као и Рајт, као Рудофски, Елијаде, Радовић, и сам Хајдегер упориште за схватање егзистенцијалних и архитектонских простора архетипске колибе налази унутар појма холистичности. Наравно, његово разумевање и расправа на тему холистичности човекове и архитектонске егзистенције је далеко метафизички комплексније него код побројаних аутора, али без обзира на то, сасвим релевантно и апсолутно архитектонски применљиво.

Његово схватање истине егзистенцијалног простора човека се своди на два основна појма, тј. холизма на релацији *божанства* и *смртника*. Односно, сам гносеолошки извор сазнања за њега јесте у холизму ума, срца, духа, како човека, тако и те неке метафизичке трансценденције. Стога и сама сврха постојања човека јесте у задовољењу управо тог мистичног „четворства“, како га Хајдегер назива.⁵⁷⁵ Другим речима, у задовољењу истовремено и есенције и егзистенције човека; и његове потребе за духовним, божанственим, за непролазним, за небом, али и потребе за телесним, смртним, земаљским. Наравно, када је реч о овом аспекту „божанског“, Хајдегер се не одређује према било каквој постојећој и конкретној трансцендентности у смислу њене религијске и црквене конкретизације. Супротно, божанство за њега има пре метафизички, поетски значај.

У том смислу он дефинише и низ аксиолошких вредности чијим поштовањем се достиже дата сврха: есенцијалност, егзистенцијалност, духовност, поетичност, онтологичност, скромност, спокојство, слобода, сведеност, традиционалност, природност, брижљивост, итд.

Начини којима се дато остварује на егзистенцијалном нивоу јесу путем управо споменутог закона четворности, поштовања земље, неба, божанства, смртника. Другим речима и законом поетске онто-тео-логичности, где се простору егзистенције прилази као метафизички поетском, односно онтолошком и теолошком проблему. На тај начин дефинише се и завршна законитост по којој Хајдегер сматра да грађење неког простора јесте условљено

---

⁵⁷⁵ Хајдегер, „Грађење, Становање, Мишљење.”

спознајом човекове егзистенције унутар њега самог, односно у крајњој линији уопште чињеницом о *постојању* тог неког човека.

Дакле, када је реч о материјализацији исказаног, Хајдегер такође користи симболичку и материјалну конкретизацију али уз ту посебно наглашену и кључну свест да архитектонски простор јесте последица специфичних одлика човекове егзистенције. Стога, он као филозоф не даје превише конкретизоване архитектонске упуте. Он наводи само опште одреднице попут поштовања: духа места, духа времена, идентитета, вернакуларности, традиционалности, једноставности, сведености, мануелности и сл. Важније од тога, а када је реч о начинима материјализација исказаног, за њега јесте спознати закон да човек станује само уколико гради, а гради само уколико јесте. Само однос према дубоком метафизичком поимању човекове егзистенције за Хајдегера рађа сву потребну уметничку поетску слободу која ће изнедрити исконски и првородни архитектонски простор куће.

Сублимирано, најужи парадигматски фокус Хајдегера којим он ближе одређује своје схватање најпре егзистенцијалног а тиме последично и архитектонског простора архетипске колибе, јесте истовремено холистичко реферисање и на есенцију и на егзистенцију, односно на „четворство“ у виду: смртника, земље, божанства и неба. Тиме, на једно специфично поетско, онто-тео-логично одређење.

2.6. Типолошки критеријуми Мирча Елијадеа

Дијаграмски приказ 9: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према **сакралној** парадигми Мирча Елијадеа:

архетипска колиба

егзистенцијални простор
архетипске колибе

архитектонски простор
архетипске колибе

Класификација
типолошких критеријума
егзистенцијалног простора
човека према
сакралној
парадигми Мирча Елијадеа

Класификација
типолошких критеријума
архитектонског простора
архетипске колибе према
сакралној
парадигми Мирча Елијадеа

онтологија - шта је основна истина за човека?

онтологија - шта је основна истина архитектуре?

конкретно божанство

задовољење онтолошких вредности човека

1
конкретно божанство

симболичка конкретизација и материјализација

конкретне есенције (божанства)

закон

телесне егзистенције

есенција - обожење

колизам

егзистенција - опстанак

задовољење гносеолошких вредности човека

задовољење методолошких вредности човека

сакралност

светост

есенцијалност

егзистенцијалност

природност

постојаност

непроменљивост

колизам

осећајност

чврстина

искреност

идентитет

љубав

доброта

поштење

сигурност

духовност

љубав

доброта

поштење

сигурност

идентитет

дух времена

дух места

кијерофаније

простор као axis mundi

простор као imago mundi

простор као mali храм

трајност

сврсисходност

скромност

задовољење аксиолошких вредности човека

методологија - како/којим начинима достижења човекове сврхе егзистенције?

гносеологија - где је извор човекове истине / 1: где је извор арх.-ске истине / 2: које су потребе арх.-ске егзистенције? / чему служи / која је сврха

гносеологија - где је извор арх.-ске истине / 2: које су потребе арх.-ске егзистенције? / чему служи / која је сврха

методологија - како/којим начинима достижења архитектонске сврхе егзистенције?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи човекову сврху?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи архитектонску сврху?

Текстуално образложење:

Мирча Елијаде, слично Мартин Хајдегеру, иако по основној вокацији историчар религија, ипак више него успешно изучава проблем егзистенцијалног и архитектонског простора човекове куће. Но, за разлику од Хајдегера, али и свих овде других испитаних студија случаја, Елијаде сматра да фокус човекове егзистенције може бити усмерен или према сакралној или према профаној егзистенцији. С обзиром да је ова прва запостављена, он детаљније изучава простор сакралне егзистенције.

Стога, Елијаде основну истину човека види у дефинисању неког конкретног божанства. Одатле произилази и сам гносеолошки извор у виду управо тог неког божанства. Тиме, и основна сврха постојања човека јесте досезање до тог божанства, односно *обожење* самог човека; учествовање у божанству, у трансценденцији. Но, Елијаде је свестан телесности човека, те тиме сврху човековог живота у ствари дефинише као један холизам између есенције (обожења) и телесне егзистенције (опстанка).

Сходно томе, Елијаде издваја и скуп аксиолошких вредности попут: сакралности, духовности, љубави, осећајности, природности, искрености, поштења, сигурности, постојаности, непроменљивости и сл., чијим би поштовањем досезање до гносеолошке сврхе живота било могуће. Њихово испуњење би требало да буде обезбеђено кроз поштовање закона тог неког божанства на првом месту, али и секундарно општих законитости телесне егзистенције.

Када је реч о материјализацији свега дефинисаног, Елијаде, можда и више него остали истражени аутори, се посебно ослања на метод симболичке конкретизације. То се највише види у његовим методама креирања материјалних *хијерофанија*, које представљају ништа друго до симболичку манифестацију светог. Исто тако, и успостављање симболичности архитектонског простора као „малог храма“, као *axis mundi*-ја, па и *imago mundi*-ја. Уједно, Елијадине смернице конкретизације егзистенцијалног у архитектонски простор обухватају и методе поштовања духа места, духа времена, успостављања јасних идентитета, трајности, континуитета, чврстине, хомогености, скромности, сврсисходности архитектонског простора и слично томе.

Тежњу за сакралним Елијаде схвата као неопходни део егзистенције сакралног човека. Та сакрална потреба мора бити симболички задовољена и на

архитектонском нивоу. Човекова кућа у ствари, за Елијадеа, постаје кућа божанства, место на коме човек живи у садејству са богом. Но, слично као и Хајдегер, Елиаде се слаже да та архитектонска конкретизација исказаног није апсолутно нужна; али је свакако потпуно природна консеквенца његовог егзистенцијалног простора. Односно, за сакралног човека његов примарни простор идентификације јесте егзистенцијални. Архитектонски је само последица, реална потреба, али не и апсолутно пресудан за егзистенцију сакралног човека. Управо код оваквог човека и код студија случаја Хајдегера и Елијадеа се можда најбоље види та примарност егзистенцијалног човековог простора и тиме сва метафизичка зависност архитектонског од егзистенцијалног.

Може се само закључно констатовати да Елијадин најужи парадигматски фокус којим дефинише своје виђење егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе јесте најпре у виду конкретног божанства, али и холизма између есенције и егзистенцијалне стварности човекова. Сублимирано, његово главно парадигматско гледиште јесте најпре *сакралне* природе.

2.7. Типолошки критеријуми Кристијан Норберг Шульца

Дијаграмски приказ 10: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према **профаној** парадигми Кристијан Норберг Шульца:

архетипска колиба

егзистенцијални простор
архетипске колибе

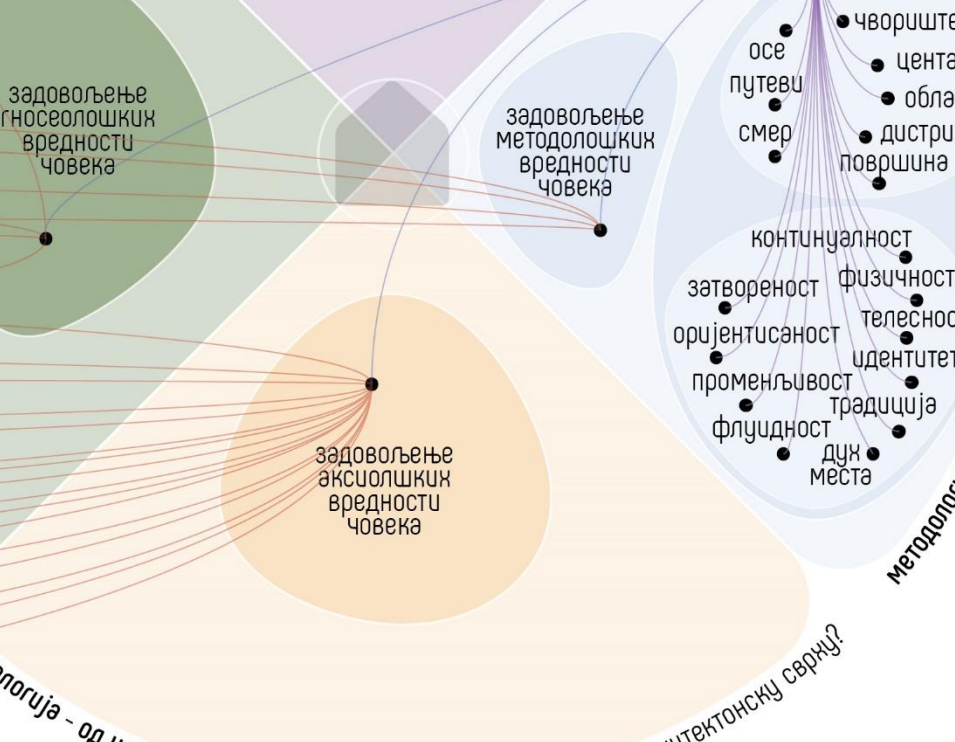
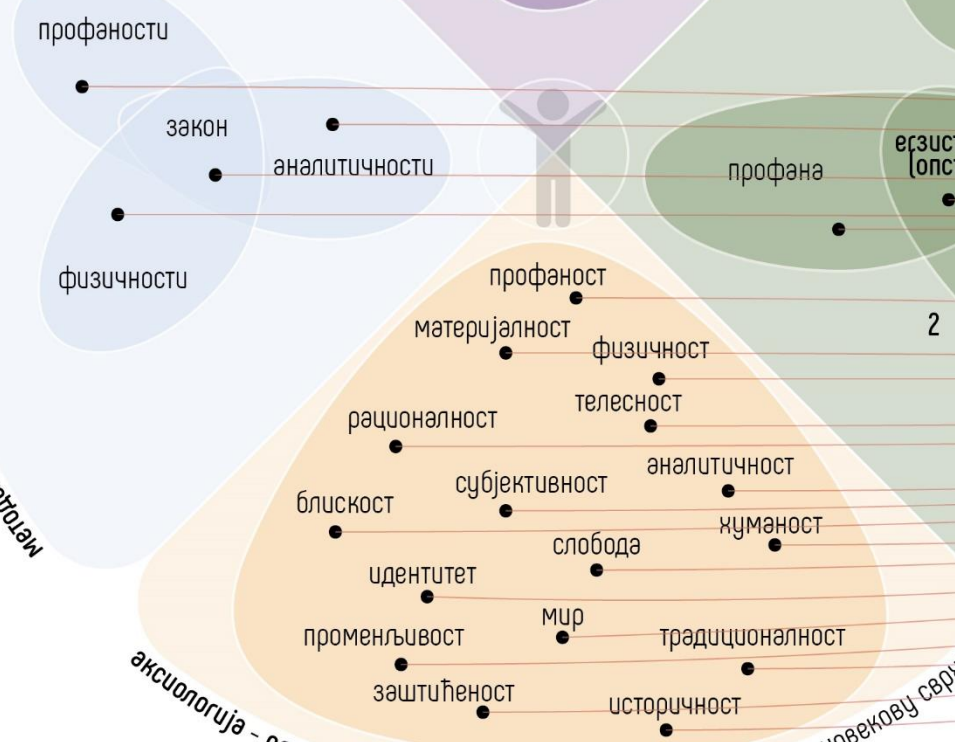
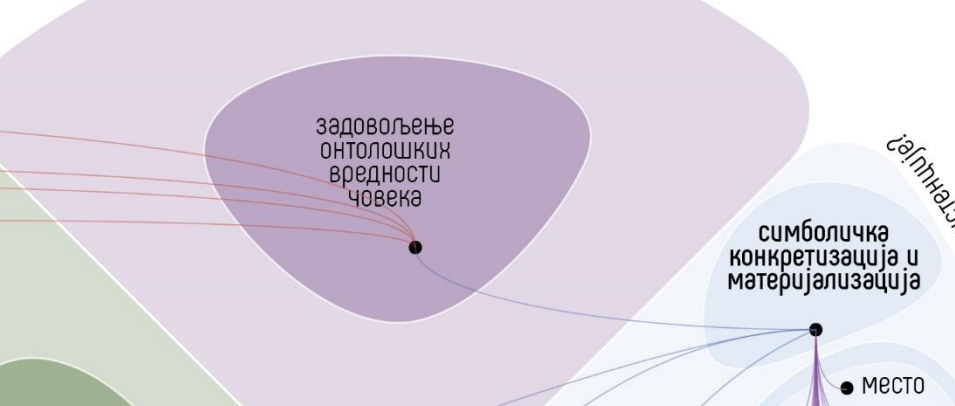
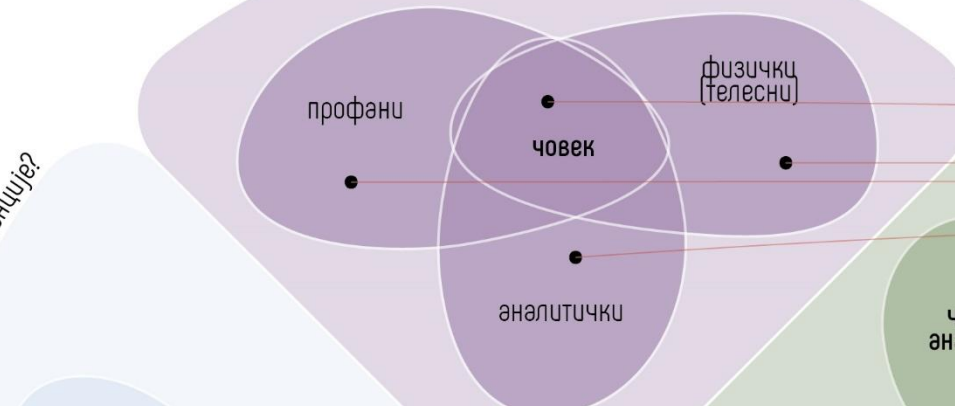
архитектонски простор
архетипске колибе

Класификација
типолошких критеријума
егзистенцијалног простора
човека према
профаној
парадигми Кристијан Норберг Шулца

Класификација
типолошких критеријума
архитектонског простора
архетипске колибе према
профаној
парадигми Кристијан Норберг Шулца

онтологија - шта је основна истина за човека?

онтологија - шта је основна истина архитектуре?

метарологија - како/који су начини достизања човекове сврхе егзистенције?

метарологија - како/који су начини достизања архитектонске сврхе егзистенције?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи човекову сврху?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи архитектонску сврху?

гносеологија - где је извор човекове истине / 1. где је извор арх.-ске истине / 2. које су потребе арх.-ске егзистенције? / чему служи / која је сврха арх.-ске егзистенције?

гносеологија - где је извор архитектонске истине / 1. где је извор арх.-ске истине / 2. које су потребе арх.-ске егзистенције? / чему служи / која је сврха арх.-ске егзистенције?

Текстуално образложење:

Кристијан Норберг Шулц и његова научна теорија представљају једну од најзначајнијих студија случаја ове дисертације. Његов значај најпре лежи у чињеници да његова теорија егзистенцијалних простора заправо великим делом чини главну хипотезу овог рада. Његова теорија да архитектонски простор јесте конкретизација егзистенцијалног, чини главну позадинску теорију на коју се ова дисертација ослања.

Но, за разлику од Елиадеа, који је такође познавао ову законитост, Шулц њено извршење никада није свесно повезао са познањем различитих животних парадигми. Са друге стране, иако сам по себи он дато није тако проблемски дефинисао, у његовом раду се *ипак* сасвим јасно читава приклањање некој егзистенцијалној парадигми. И то, управо оној супротној од Елијадеа – профаној парадигматској позицији. Ово његово прихватање некакве научне парадигме уз помоћ које врши успостављање своје теорије егзистенцијалних простора само потврђује овде изнете хипотезе о нужности избора неке парадигме при истраживању проблема какви су егзистенцијални простори.

Тиме, водећи се сличном парадигмом коју и Ложије и Ле Корбизје прихватају, Шулц основну истину егзистенцијалног простора наложи у самом човеку. Односно, мало ближе одређено – његовој физичности, телесности, аналитичности и коначно профаности. Ову основну истину човекове егзистенције Шулц дефинише својим термином у виду „средишта“ егзистенцијалног простора.

У том смислу и главни гносеолошки извор сазнања, Шулц дефинише у виду човековог разума. За разлику од Ложијеа и Ле Корбизјеа, Шулц још посебно наглашава *аналитичку* категорију разума. Одавде произилази и сврха постојања таквог човека која се може дефинисати као потреба за обезбеђењем физичке, телесне, тј. профане (а не сакралне) егзистенције. Или, како Шулц на једном месту каже – борби за опстанак.⁵⁷⁶ Ову гносеолошку сврху постојања он дефинише у виду термина „путање“ егзистенцијалног простора.

Скуп аксиолошких вредности, које он назива егзистенцијалном „доменом“, а чије би поштовање требало да помогне при достизању дефинисане сврхе, чине одреднице попут: профаности, телесности, материјалности,

---

⁵⁷⁶ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*.

рационалности, субјективности, аналитичности, слободе, хуманости, променљивости, итд.

Када је реч о архитектонској конкретизацији наведеног, Шулиц за разлику од Ле Корбизјеа, па и Ложијеа, не даје превише конкретне физичке елементе. Ле Корбизје као доказани градитељ је у томе наравно предњачио. Ложије и Шулиц су најпре били теоретичари, и тиме се више задржавају на општим мисаоним концепцијама него на конкретним градитељским методама.

Шулиц стога примарно дефинише скуп симболичких, концепцијских упута које претпостављају: успостављање архитектонског места, чворишта, центара простора, шире области, дистрикта тј. површина, и тиме оса, путева, односно смерова архитектонског простора. Уједно, архитектонски простор за Шулица треба поседовати и континуитет, физичност, телесност, он је променљив, флуидан, затворен, осећа дух времена, итд.

Тиме, на крају се може поново закључити и рећи да је његов основни парадигматски фокус – човекова телесна егзистенција. Додатно, његово схватање егзистенцијалног, а тиме последично и архитектонског простора архетипске колибе, јесте нераскидиво везано за профану (не свету) парадигматску позицију.

2.8. Типолошки критеријуми Ранка Радовића

Дијаграмски приказ 11: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према **духовно-телесној** парадигми Ранка Радовића:

архетипска колиба

егзистенцијални простор
архетипске колибе

архитектонски простор
архетипске колибе

Класификација типолошких критеријума егзистенцијалног простора човека према духовно-телесној парадигми Ранка Радовића

Класификација типолошких критеријума архитектонског простора архетипске колибе према духовно-телесној парадигми Ранка Радовића

онтологија - шта је основна истина за човека?

онтологија - шта је основна истина архитектуре?

методологија - како/који су начини достизања човекове сврхе егзистенције?

методологија - како/који су начини достизања архитектуре сврхе егзистенције?

- колизам
- телесност
- духовност
- љубав
- романтичност
- традиционалност
- природност
- идентитет
- достојанство
- слобода
- скромност
- искреност
- ненаметљивост
- истинитост
- поштење
- континуитет
- породичност
- простота
- родољубивост
- поетичност
- сведеност
- живото-љубивост
- сећање
- народност
- трајност
- бодрост
- топлина
- анонимност
- једноставност
- мануелност
- поетске-духовности [метафизичке трансцендентности]

- природност
- дух места
- дух времена
- поетичност
- етичност
- идентитет
- мануелност
- занатство
- романтичност
- јасноћа
- сврсисходност
- једноставност
- вернакуларност
- традиционалност
- телесност
- духовност
- сврсисходност
- континуитет
- скромност
- јасноћа

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи човекову сврху?

аксиологија - од чега/каквим средствима/вредностима достићи архитектонску сврху?

гностологија - где је извор човекове истине / 2: које су потребе арх-ске егзистенције? / чему служи / која је сврха

гностологија - где је извор арх-ске истине / 2: које су потребе арх-ске егзистенције? / чему служи / која је сврха

Текстуално образложење:

Студија лика и дела Ранка Радовића, његових схватања и теорија егзистенцијалних, односно архитектонских простора архетипске колибе је показала да се ради о једној од најкомплетнијих теорија и најинтригантнијих личности.

Осим што у потпуности потврђује изнете хипотезе дисертације, његово виђење егзистенцијалних простора практично обухвата и потврђује и већину овде представљених теорија других аутора. Тиме, оно је највише слично холистичким приступима Хајдегера, Рајта, Рудофског, па на крају и Елијадеа.

Према Радовићу, основна истина човека је холизам који обухвата његово духовно и телесно биће. У том смислу, гносеолошки извор је исто тако и духован и телесан. Човек сазнаје и срцем и вером, али и разумски, тј. и интелектом, чулима и осећањима. Сходно томе, основна сврха егзистенцијалног простора према Радовићу јесте задовољити како телесну егзистенцијалност човека, тако и сву његову поетичку духовност, односно – метафизичку потребу за трансцендентним.

Дакле слично Хајдегеру, Радовић није религиозан у класичном смислу те речи. Када дискутује о потреби задовољења духа он не мисли на неко конкретно божанство. Супротно, он се као и Хајдегер углавном везује за сам појам духовног, трансцендентног у општем поетском, метафизичком смислу.

Захваљујући тој његовој отворености, холистичности приступа, али и великој преданости ка дефинисању проблема егзистенцијалног простора, Радовић дефинише значајан скуп различитих аксиолошких вредности. Њихово поштовање би, према Радовићу, требало да припомогне при досезању те сврхе човековог живота, холизма егзистенције и есенције.

Неке од тих вредности обухватају појмове попут: духовности, телесности, љубави, романтичности, традиционалности, природности, идентитета, достојанства, искрености, поштења, слободе, истинитости, породичности, поетичности, родољубивости, живото-љубивости, народности, континуитета, мануелности и сл.

Начини спрам којих би све дефинисано требало да се конкретизује на нивоу архитектонског простора архетипске колибе одређени су, као и код других аутора, општом методом симболичке и материјалне конкретизације. Радовић овде издваја различите потребе попут поштовања: природности,

вернакуларности, духа места, духа времена, поетичности, етичности, идентитета, традиционалности, сврсисходности, скромности, романтичности и сл.

Може се, дакле, закључити да његов основни парадигматски фокус којим он ближе одређује своје схватање најпре егзистенцијалног а тиме последично и архитектонског простора архетипске колибе, јесте холизам човековог духа и тела. У том смислу, Радовић заступа специфично духовно-телесно парадигматско одређење.

3. Типолошки модели егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама

Извршивши студије случаја, идентификовавши јасне типолошке критеријуме и класификовавши типолошки добијене информације, утврђују се јасни типолошки модели архетипских колиба. Ови модели су већ спомињани у закључку дијаграмских и текстуалних приказа код засебних типолошких класификација различитих аутора.

Сада, ради систематичнијег прегледа велике количине података приступа се изради збирне класификације која ће укрштањем добијених података јасније показати разлике између различитих аутора и њихових парадигматских позиција. Тиме, јасније ће се показати и разлике између различитих типолошких модела егзистенцијалних, односно архитектонских простора архетипских колиба.

У првом приказу која си бави преломом типолошких класификација *егзистенцијалних* простора човека (и архетипске колибе) указује се на јасну поделу према парадигматским фокусима на три типолошке групе, и то:

- Групу чији је парадигматски, односно егзистенцијалним фокус: *човек*
- Групу чији је парадигматски, односно егзистенцијалним фокус: *холизам*
- Групу чији је парадигматски, односно егзистенцијалним фокус: *божанство*

Првој групи спадају аутори: Марк Антоан Ложије, Ле Корбизје и Кристијан Норберг Шулц

У другој групи се налазе аутори: Ранко Радовић, Френк Лојд Рајт, Мартин Хајдегер и Бернард Рудофски,

Коначно, у трећој и последњој групи, налази се Мирча Елијаде.

Следећи дијаграмски приказ, након овог, приказује прелом типолошких класификација *архитектонског* простора човека (и архетипских колиба). У овом приказу је такође задржана подела на три главне типолошке групе: човека, холизма и божанства, с тим што је овде сада акценат стављен и на приказ начина конкретизације различитих одлика егзистенцијалног простора.

Акценат се ставља на информацију да основна онтолошка, гносеолошка, аксиолошка и методолошка питања архитектонског простора могу бити одговорена једино путем задовољења њихових егзистенцијалних пандана. Односно, онтологије, гносеологије, аксиологије и методологије човека. Додатно, једини начин којим је могуће приказати то задовољење на нивоу архитектонског простора јесте путем симболичне и материјалне конкретизације метафизичких одлика егзистенцијалног простора. У овом збирном приказу дат је преглед различитих начина, упута, метода, схватања те симболичке и материјалне конкретизације од стране свих анализираних аутора.

Коначно, у последњем и трећем збирном дијаграмском приказу успоставља се сублимирани приказ са закљученим називима типолошких модела егзистенцијалних и архитектонских простора архетипске колибе. Уједно овај закључни дијаграм обухвата и шематски приказ споменутих група, односно основних међусобних веза између различитих типолошких модела.

Како је раније већ спорадично навођено, закључује да поделу треба извршити на следећи начин:

Групу чији је фокус човек:

- Рационалистичко-природни типолошки модел Марк Антоан Ложијеа
- Рационалистичко-механизирани типолошки модел Ле Корбизјеа
- Профани типолошки модел Кристијан Норберг Шульца

Групу чији је фокус холизам:

- Духовно-телесни типолошки модел Ранка Радовића
- Јусонијски типолошки модел Френк Лојд Рајта
- Вернакуларно-холистички типолошки модел Бернарда Рудофског
- Поетско онто-тео-логички типолошки модел Мартин Хајдегера

Групу чији је фокус божанство:

- Сакрални типолошки модел Мирча Елиадеа

Дијаграмски приказ 12: Збирна типолошка класификација егзистенцијалних простора (човека) архетипске колибе према парадигматским позицијама одабраних аутора

Збирна типолошка класификација егзистенцијалних простора (човека) архетипске колибе према парадигматским позицијама одабраних аутора										
Темелне типолошке поделе	аутор парадигматска позиција парадигматски фокус	Марк А. Ложије	Ле Корбизје	Кристијан Н. Шулц	Ранко Радовић	Френк Лојд Рајт	Бернард Рудофски	Мартин Најдегер	Мирча Елијаде	
		рационалистичко-природна	рационалистичко-механизирана	профана	духовно-телесна	јусонијска	вернакуларно-колтичка	поетски онто-тео-логичка	сакрална	
		човек	човек	човек	колизам	колизам	колизам	колизам	божанство	
ОНТОЛОГИЈА шта је основна истина за човека?	човек	разумски								
		чулни								
		механизиран								
		материјални								
		профани								
	колизам	физички								
		аналитички								
		природа								
		божанство								
		душа и тела								
ГНОСОЛОГИЈА где је извор човекове истине? које су потребе/чести служби/која је срце човекове егзистенције?	извор	трансценденције, човека, света, природе								
		трансценденције, човека, природе								
		божанства и смртника								
		тела (разума, чула, осећања) и душа (срца, вере)								
		душа трансценденције, природе, поетичности								
	колизам	трансценденције, човека, природе								
		трансценденције, душа, ума, срца								
		склониште								
		одмор								
		доколица								
срце	рад									
	идеал чулног, разумског, природног човека									
	идеал механизираног и материјалног човека									
	профана егзистенција									
	телесна (физичка) егзистенција									
	колизам	есенције (обожња) и егзистенције (опстанка)								
		телесне егзистенције и поетске дужности								
		слободе у трансцендентности, природности, поетичности и телесности								
		као уметност живљења								
		поетске онто-теологичности божанства, неба, смртника и земље								
АКСИОЛОГИЈА од чега/нашим средствима/вредностима доступи човекову срцу егзистенције?	материјалност									
	рационалност									
	физичност									
	чулност									
	скромност									
	исправност									
	истинитост									
	правилност									
	природност									
	префињеност									
	једноставност									
	нормичност									
	слобода									
	телесност									
	механичност									
	јасноћа									
	минимализам									
	једнакост									
	серијски идентитет									
	строгост									
	профаност									
	блискост									
	субјективност									
	аналитичност									
	променљивост									
	чужаност									
	идентитет									
	мир									
	заштита									
	традиционалност									
	историчност									
	колизам									
	духовност									
	поетичност									
	романтичност									
	љубав									
	достојанство									
	искреност									
	поштење									
	простота									
	истинитост									
	ненаметљивост									
	континуитет									
	породичност									
	сведеност									
	трајност									
	сећање									
	родољубивост									
	живото-љубивост									
	народност									
манувелност										
спонтаност										
бодрост										
топлина										
анонимност										
принципијалност										
част										
моралност										
живост										
доброта										
целовитост										
понизност										
заквалност										
чистота										
уздржање										
умереност										
есенцијалност										
егзистенцијалност										
смртност										
трансцендентност										
онтогичност										
суштество										
промисљеност										
спокојство										
брижљивост										
поштовање										
сакралност										
светост										
осећајност										
чврстина										
сигурност										
постојаност										
непроменљивост										
МЕТОДОЛОГИЈА напо/који су начини достизања човекове срце егзистенције? закључак	рационалности									
	природности									
	чулности									
	машине									
	материјалности									
	профаности									
	физичности									
	аналитичности									
	поетске дужности									
	телесне егзистенцијалности									
америчке демократије (јусонија)										
вернакуларног колизма										
поетске онто-теологичности										
грађење=становљање=бивствовање										
четворности: божанства, неба, смртника, земље										
конкретне есенције (божанства)										

Дијаграмски приказ 13: Збирна типолошка класификација архитектонских простора (човека) архетипске колибе према парадигматским позицијама одабраних аутора

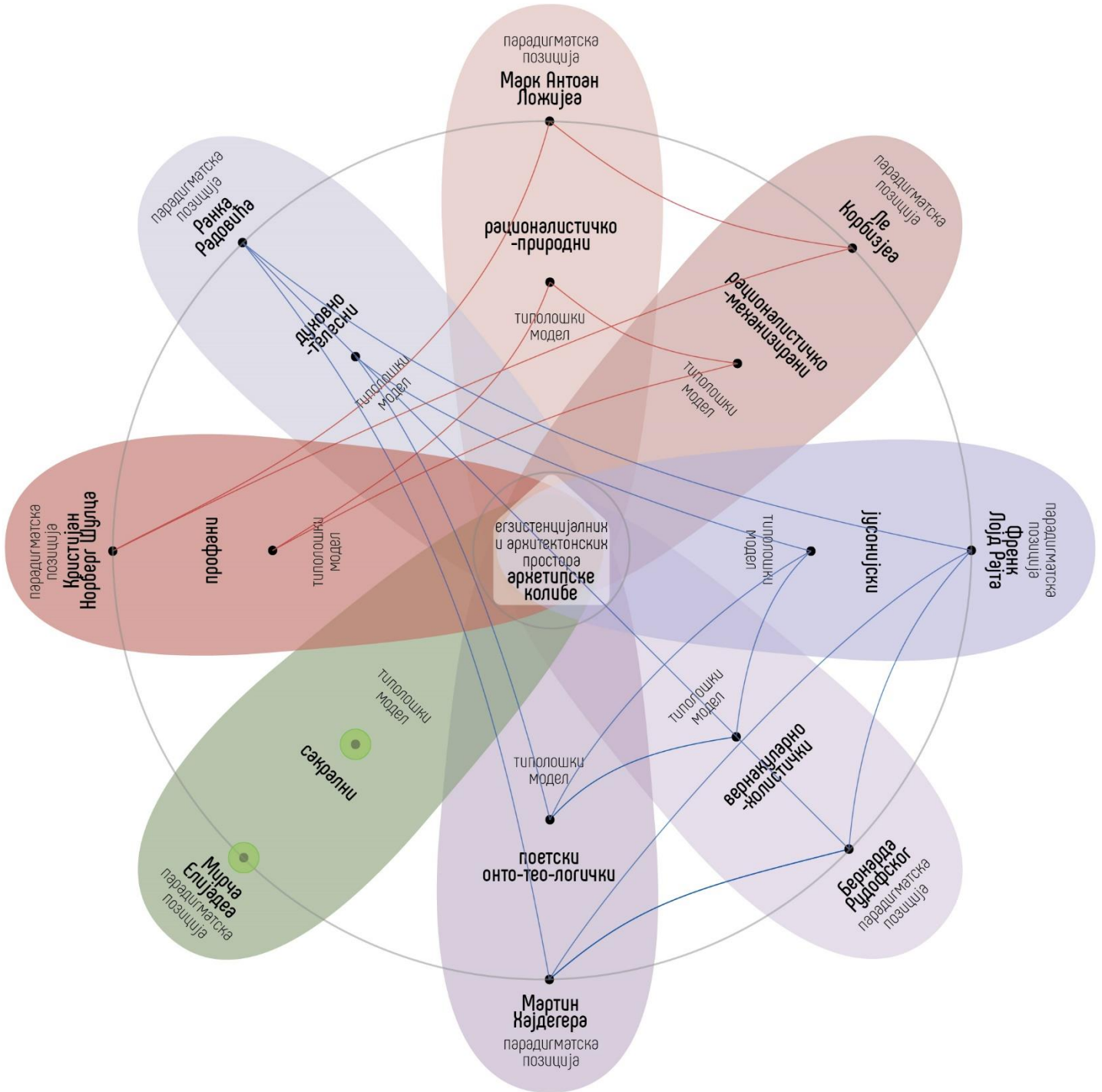
Збирна типолошка класификација архитектонских простора (човека) архетипске колибе према парадигматским позицијама одабраних аутора										
Тематске подцеле	аутор	Марк А. Ложије	Ле Корбизје	Кристијан Н. Шуц	Ранко Радовић	Френк Лојд Рајт	Бернард Рудолфски	Мартин Најдегер	Мирча Елијаде	
		парадигматска позиција	рационалистичко-природна	рационалистичко-механизирана	профана	духовно-телесна	јусонијска	вернакуларно-колустичка	поетски онто-тео-логичка	сакрална
		парадигматски фокус	човек	човек	човек	колизам	колизам	колизам	колизам	божанство
ОНТОЛОГИЈА	шта је основна истина за архитектуру?	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење онтолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	
ГНОСЕОЛОГИЈА	где је извор архитектонске истине? како су потребне/непотребне/која је сврха/чему служи/која је еволуциона егзистенција?	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење гносеолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	
АКСИОЛОГИЈА	од чега/навешти средствима/вредностима доступна архитектонска сврха егзистенције?	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење аксиолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	
МЕТОДОЛОГИЈА	како/који су начини достизања архитектонске сврхе егзистенције?	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	задовољење методолошког вредности човека кроз методе: симболичке и материјалне конкретизације	
МЕТОДОЛОГИЈА	како/који су начини достизања архитектонске сврхе егзистенције? примери метода симболичке и материјалне конкретизације	ред								
		симетрија								
		хармонија								
		бездекоративност								
		свесисходност								
		прости геометријски облици								
		комуникација								
		распоред функција								
		функционалност								
		локација								
		једноставност								
		архитраевни конструктивни систем								
		стуб, греда, кров								
		кућа-машина								
		модел								
		тип								
		серија								
		стубови								
		траке прозора								
		човекомерност								
		минимализам								
		пропорцијски дијаграми								
		слободна основа								
		слободна фасада								
		ритам								
		примарна геометрија								
		раван кров								
		нове тенције, технологије								
		место								
		чвориште								
		центар								
		област								
		дистрикт								
		површина								
		смер								
		путеви								
		осе								
		континуалност								
		физичност								
		телесност								
		идентитет								
		традиција								
		флуидност								
		променљивост								
		оријентисаност								
		затвореност								
		дух места								
дух времена										
природност										
поетичност										
етичност										
мануелност										
занатство										
романтичност										
јасноћа										
скромност										
вернакуларност										
духовност										
природни материјали										
везе природе и ентеријера										
удобност										
огњиште										
интерна										
флексибилност										
груписање породичне зоне										
функција=форма										
прави углови										
конструктивна слобода										
енергетска ефикасност										
природа										
топографија										
традиција										
прошло										
композиција										
поштовање свеопштег стварања										
народност										
сведеност										
трајност										
хомогеност										
чврстина										
хијерофанције										
простор као axis mundi										
простор као imago mundi										
простор као мали храм										

дељене вредности

Дијаграмски приказ 14: Типолошки модели егзистенцијалних и архитектонских простора архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама:

Типолошки модели
егзистенцијалних и архитектонских простора
архетипске колибе
према различитим парадигматским позицијама

- парадигматски и типолошки фокус: **човек**
- парадигматски и типолошки фокус: **коллектив**
- парадигматски и типолошки фокус: **божанство**

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

„Резултат је почетак.“⁵⁷⁷

Мартин Хајдегер

Расправљајући о Хегеловим мислима о почетку науке, Хајдегер износи мишљење да „резултат јесте почетак“. Ова мисао у пуном Хајдегеровском смислу би имала многолико значење и интерпретацију; што он у наставку тог текста и чини. Но, за нас у овом тренутку биће довољно и оно њено прво значење, тј. да у циљу сумирања предоченог истраживања и добијених резултата, најнепосредније и најсврхисходније право има управо „почетак“ да се са њиме почне.

Стога, када је постављен основни проблем овога рада који је гласио: „шта јесте модел архетипске колибе?“, или у операционализованом облику – „шта јесте архитектонски простор којим се архетипска колиба конкретизује?“, успостављена је и почетна хипотеза која је била одређена оном познатом Шулцовом теоријом егзистенцијалних простора. Конкретно, његовом мисли да:

„Архитектонски простор можемо дефинисати као конкретизацију човековог егзистенцијалног простора.“⁵⁷⁸

И управо у овом првом проблемском питању и потенцијалном одговору у виду Шулцове теорије, налазио се тај *почетак* нашег истраживања. Његов *резултат*, како Хајдегер сугерише, и како је током истраживања и потврђено, заиста јесте био у њему самом.

Односно, изучавајући Шулцову теорију егзистенцијалности постало је приметно да он сам у више наврата и у различитим делима, сугерише како његова теорија није ни коначна ни до краја испитана.⁵⁷⁹ У ствари, он чак и препоручује да се у будућности обавезно настави са испитивањем и посебно допуњавањем предложених запажања. Сходно његовим препорукама, али и

---

⁵⁷⁷ Хајдегер, *Мишљење и Певање*, 66.

⁵⁷⁸ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 18.

⁵⁷⁹ Шулц, *Становање: Станиште, Урбани Простор, Кућа*; Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*; Шулц, *Интенције у Архитектури*; Schulz, *Genius Loci*; Schulz, *Existence Space and Architecture*; Schulz, *Intentions in Architecture*.

према заиста уоченим потенцијалним недостацима и недовољно јасно дефинисаним и одређеним појединим њеним детерминантама, могло би се рећи да ова дисертација у ствари представља управо и један од тих потенцијалних начина како се та почетна теорија Шулца може проверити и допунити.

Испитујући његову теорију егзистенцијалности на примерима историјског развоја модела архетипске колибе, и тиме кроз конкретне студије случаја, примећено је да дефинисана законитост у којој „архитектонски простор јесте конкретизација егзистенцијалног“, једноставно не одражава у потпуности реално стање ствари. Овај однос јесте постојан и тиме јесте истинит, али исто тако и сам процес преласка из једног стања у друго, Шулцовом дефиницијом није до краја и потпуно, научно прецизно, дефинисан.

На првом месту, уочено је да није довољно снажно стављен акценат на *важност* егзистенцијалност простора за конституцију архитектонског. Овај други заиста јесте конкретизација егзистенцијалног, али никако не само на нивоу симболичке, материјалне, или у најгорем случају, формалне конкретизације. Иако то наравно све јесте тако, потпуно супротно томе, акценат треба ставити на *суштаствену* вредност егзистенцијалног простора за архитектонски. Ова симболичка и материјална конкретизација јесте само продукт, последица далеко дубљих односа који су установљени на самом метафизичком нивоу. И то конкретно, прво на онтолошко-гносеолошком, а затим последично, и аксиолошко-методолошком нивоу.

Одаде проиходи и друга, још важнија, одлика која ближе дефинише Шулцову законитост егзистенцијално-архитектонских простора. Истраживањем је примећено, затим и потврђено, да се у овом процесу не ради о *било каквим* егзистенцијалним просторима. Напротив, *од суштинске важности* је битно констатовати да овај процес конкретизације једног простора у други, дефинишу *врло конкретне – људске егзистенције*; и још суптилније одређено – *личносне егзистенције*. Односно, потврђена је хипотеза да је егзистенцијални простор најпре *метафизичка* конкретизација *конкретног живота неког човека*. Спрам овог истраживања би се чак могло рећи да уколико егзистенцијални простор не посматрамо као личносно одређење неког човека, његове конкретне егзистенције, онда конкретизација из једног простора у други, практично губи сваки значај. Сам процес конкретизације, тиме постојање

архитектонског простора, и наравно самог егзистенцијалног, постаје обезличено, без идентитета и јасног метафизичког упоришта.⁵⁸⁰

У овом моменту као легитимитет за усвојене констатације издвојили би само једну од многих значајних мисли професора Ранка Радовића, великог мислиоца (метафизике) архитектуре који каже:

„Грађење кућа је, на срећу, остало неутуђиви део људске *егзистенције* која није нити једна нити је једина.“⁵⁸¹

Професор Радовић, који је и сам био велики поштовалац лика и дела професора Шулца, потврђује његову теорију да архитектонски простор јесте конкретизација архитектонског *али*, исто тако и допуњује па каже, да је та егзистенција – *људска*, и још важније – „није нити једна нити је једина“. Чиме управо и упућује на горе изнети предлог и констатацију да када причамо о егзистенцијама ми у ствари у причамо о *мноштву различитих* егзистенција. Тиме, и апсолутно *конкретних, личносних* егзистенција.

Не треба сумњати да је и сам Шулц перципирао то на свој начин али, проблем је што није ставио акценат на то. Спрам извршених истраживања постало је јасно да је та различитост и личност различитих егзистенција суштински битна. Јер, различити примери су показали да без тих одлика, конкретизација истог таквог суштаственог, личносног, дакле идентитетског, архитектонског простора, једноставно није могућа у пуној мери и на прави суштаствени начин.

Истражујући различите архитектонске и егзистенцијалне просторе на моделима архетипских колиба, примећено је и да све те личносне и идентитетске одлике у ствари имају и одређене заједничке линије идентификације. На првом месту је потврђено да сваки егзистенцијални простор носи одлику – онтолошке суштаствености која одређује саме основне истине човековог живота. Затим, и кључну одлику – гносеолошког *raison d'être*-а, која одређује како изворе тако и сврху, тј. разлоге постојања самог човека и његовог живота. Одатле произилазе и аксиолошке одлике које руководе посебним етичко-естетичким начелима, односно вредностима, принципима, којима се та гносеолошка сврха обезбеђује. Коначно, и методолошким одликама, унутар које

---

⁵⁸⁰ Дobar пример је модерна архитектура на челу са Ле Корбизјеом. Погледај студију случаја Ле Корбизјеа и његове егзистенцијалне и стваралачке парадигме.

⁵⁸¹ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 52.

су дефинисана различита правила, упутства, методе, како те аксиолошке вредности искористити и достићи раније дефинисану гносеолошку сврху. Дакле, утврђено је да је сваки егзистенцијални простор заиста одређен оним основним и вечним питањима:

- ШТА ЈЕСТЕ истина? – (онтолошко питање),
- ОДАКЛЕ ЈЕ и КОЈА је њена сврха? – (гносеолошко питање),
- ОД ЧЕГА је састављена? – (аксиолошко питање),
- КАКО се до ње долази? – (методолошко питање),

На основу спроведеног истраживања, може се констатовати да су ова питања од увек представљала основна и полазишна одређења човекове егзистенције, тиме његовог најличнијег идентитета. Али, сасвим једнако и одређења заједничког, тј. ширег социолошког идентитета. Она, у ствари, дефинишу како самог човека, тако последично и целокупни његов поглед на свет и све у свету. Она чине скуп *уверења, основних полазишта* без којег би човек био изгубљена и напуштена јединка.

Но, да би уочене вредности заиста биле научно операбилне и искористиве, потврђено је и постојање одређеног термилошког и научног оквира унутар којег се оне сабирају и сажимају. Кроз само истраживање уочено је да су различити аутори овај оквир већ дефинисали али, не и архитектонски у значајнијој мери конкретизовали. Тиме, утврђено је и да поред Шулцове теорије егзистенцијалних простора, друга теорија која заједно са њом мора чинити примарне позадинске теорије којима се ова дисертација брани, на којима стоји, и спрам којих постоји, јесте нашироко цитирана теорија природе парадигми, Егона Губе и Ивоне Линколн.⁵⁸²

Губа и Линколн појашњавају тај научни оквир парадигме, унутар којег споменута базична онтолошко-гносеолошка и аксиолошко-методолошка одређења могу да постоје:

„Парадигма може бити сагледана као сет *базичних (основних) уверења* (или метафизика) које се баве *ултимативним* или *првим принципима*.

Они репрезентују *поглед на свет* који дефинише, *за њеног подражаваоца*, природу „света“, место индивидуе у њему, и домете могућих односа са тим

---

⁵⁸² Denzin and Lincoln, *The SAGE Handbook of Qualitative Research*; Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Lincoln and Guba, *Naturalistic Inquiry*.

светом и његовим деловима.“⁵⁸³

„Основна уверења која дефинишу нечију парадигму могу бити сумирана (...) на три фундаменталан питања: онтолошко питање, епистемолошко (гносеолошко) питање, методолошко питање.“⁵⁸⁴

У каснијим истраживањима, они додају и четврту *аксиолошку* категорију па кажу да:

„Парадигма обухвата четири услова: аксиологију, епистемологију (гносеологију), онтологију и методологију.“⁵⁸⁵

Из спроведеног истраживања уочено је да различити аутори о предоченим онтолошко-гносеолошко и аксиолошко-методолошким одликама неке парадигме свакако расправљају, али их не дефинишу стриктно термилошки на начин како то Губа и Линколн чине. У том смислу, адекватан пример поново може бити Ранко Радовић чије мисли дају легитимитет изнетом. Радовић каже да један модел архетипске колибе јесте:

„*парадигматична* слика архитектуре“⁵⁸⁶

„Тај *модел* куће треба да нам помогне да се приближимо *суштини грађења, једноставности, природи и симболичној* вечитој страни архитектуре, *архетипу*.“⁵⁸⁷

Дакле, професор Радовић архетипску колибу дефинише заиста као парадигму и одређује јој одлике уз помоћ којих је могуће достићи до увида у како каже: „суштину“ (онтологију), „природу“ (гносеологију), „једноставност“ (аксиологију), и „симболичност“ „архетипа“ (методологију) архитектуре. Додатно, он потврђује:

Архитектура је (...) дубоко ослоњена на *начин живота* (...) на *парадигме*.“⁵⁸⁸

Тиме је утврђено и да суштински проблем не само Ранка Радовића него и осталих релевантних аутора који су овде истраживани, није препознавање значења ових одредница, већ што они ову тежњу ка достизању архитектонске истине, сврхе, вредности, метода, не дефинишу термилошки адекватно.

⁵⁸³ Guba and Lincoln, “Chapter 6,” 108.

⁵⁸⁴ Guba and Lincoln, 108.

⁵⁸⁵ Denzin and Lincoln, *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, 91.

⁵⁸⁶ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 2.

⁵⁸⁷ Радовић, 15.

⁵⁸⁸ Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 205.

Односно, не користе један јасан и конкретан научни оквир унутар којег би те њихове тежње могли конкретизовати и ближе дефинисати. То је резултирало да до данас не постоји истраживање које би проблем архитектонских и егзистенцијалних простора сагледавало као проблем директно човекових животних парадигми. Док са друге стране, унутар научне области методологије истраживања, овај проблем итекако јесте препознат. Он је у ствари и њен примарни, свеодређујући проблем. Одређивање адекватне парадигме јесте једини легитиман почетак сваког научног истраживања а тиме и односа према сваком проблему човека.⁵⁸⁹

Још једна од одлика која је овде установљена а која сведочи да је предложена теорија адекватна као научно-терминолошка подлога, јесте и та њена могућност *дељења* парадигми. Односно, теорија парадигми пружа адекватан научни оквир и објашњење, како један човек може усвојити своју личну парадигму, али исто тако, уколико жели, да прихвати и неку другу. На тај начин долази до успостављања, не само личних, већ и заједничких парадигми. И ова одлика *заједничности* управо чини научно објашњивим и могућим онај Шулцов услов за успостављање заједничких, а не само личних архитектонских простора. Он каже:

„Наши различити индивидуални, лични светови морају имати заједничке основне особине, како бисмо се оспособили да будемо чланови друштвене заједнице.“⁵⁹⁰

И још:

„Архитектонски простор конкретизује јавни егзистенцијални простор, који укључује у себе многе личне, приватне егзистенцијалне просторе.“⁵⁹¹

Дакле, он на овом месту коначно, али и скоро узгредно, допуњава ону своју прву мисао и показује да постоје више различитих егзистенција које

---

⁵⁸⁹ Lincoln and Guba, *Naturalistic Inquiry*; Lincoln and Guba, *The Constructivist Credo*; Guba and Lincoln, “Chapter 6”; Denzin and Lincoln, *The SAGE Handbook of Qualitative Research*; Bogdan and Biklen, *Qualitative Research for Education*; Norman Blaikie, *Approaches to Social Enquiry: Advancing Knowledge*, 2 edition (Cambridge: Polity, 2007); Earl R. Babbie, *The Basics of Social Research*, 6 edition (Belmont, CA: Cengage Learning, 2013); Creswell and Creswell, *Research Design*; Groat, *Architectural Research Methods, 2nd Edition*; Holmes and Lindsay, “In Search of Christian Theological Research Methodology”; Mertens, “What Comes First?”

⁵⁹⁰ Шулц, *Егзистенција, Простор, Архитектура*, 69.

⁵⁹¹ Шулц, 72.

заједно чине један јавни архитектонски простор. У том смислу, предложена теорија парадигми која предвиђа како успостављање личних, тако потенцијално и дељених, заједничких парадигми, у потпуности одговара тој потреби и обавези да архитектонски простор у ствари буде и један отворени, заједнички свет. Ово и само истраживање показује да је тачно; али и указује на ту суптилност да парадигме не обавезују стварање заједничких простора. Односно, спрам изабране парадигме човек образује свој лични егзистенцијални и тиме архитектонски простор, који у потенцијалну може, али не мора, бити дељен, тј. прихваћен од осталих чланова друштвене заједнице. Како Губа и Линколн још допуњују, приступање некој парадигми може бити устројено само добровољно, односно „једноставно вером“ у њу саму.⁵⁹²

Дакле, из овога треба закључити и да, иако је Шулиц на крају расправљајући о проблему заједничких егзистенцијалних простора, у ствари, и сам допунио своју почетну теорију наводећи постојање конкретних личних егзистенција, он је то учинио тек последишно. Односно, тај аспект личности егзистенција, он није уврстио у саму почетну теорију. Није акцентовао важност личности егзистенција, нити им дао адекватну пажњу и простор какву заиста имају.

Тиме је и постало логично зашто он личне егзистенције није повезао са различитим парадигмама. Практично цео један део анализе који објашњава карактер личних (тиме и заједничких) егзистенција недостаје. Уз све то, начини и одлике којим он закључује како „архитектура мора да служи јавном животу“ на неки начин личне егзистенције стављају у други план. Док би ситуација, бар према истраживањима обављеним у овој дисертацији, требала да буде обрнута. Заједнички простори у ствари примарно јесу настали управо према одликама, или спајањем више одлика, тих различитих и личних егзистенција.

Коначно, треба сублимирати и закључити зашто су ове теорије егзистенцијалних простора и природе парадигми од толике важности за проблем модела архетипских колиба. Из угла ове дисертације и спрам обављених истраживања, ове теорије у ствари чине једини адекватни основ за пуно *суштествено* разумевање проблема архетипске колибе.

---

⁵⁹² Guba and Lincoln, “Chapter 6,” 108.

Треба констатовати да је већ у почецима истраживања постало јасно да архетипска колиба, сама по себи, не поседује некакав сопствени позадински теоријски систем који би је објаснио. Односно, утврђено је да овај термин „архетипске колибе“ у ствари јесте *на првом месту* адекватна *терминолошка синтагма* неког *архитектонског простора*; који онда јесте и само симболичка и материјална (физичка) конкретизација *егзистенцијалног простора* човека; а који је такође у коначности одређен једино оним различитим *егзистенцијалним парадигмама*.

Архетипска колиба као синтагма, тиме само ближе дефинише специфичне *одлике* тих у ствари архитектонских и егзистенцијалних простора. Расправа о *проблеми* архетипске колибе, у ствари *јесте* расправа о *предмету* архитектонским и егзистенцијалним просторима. А оно што њих чини посебним и што их издваја, јесте *синтагма* архетипске колибе која их ближе одређује у *вредном* смислу.

Служећи се Рајтовим, Ајзенмановим (Eisenman), или пак Хајдегеровским, речником може се и овако рећи – уколико се овде ради о *језику* архитектуре, онда би у граматичком смислу, ова синтагма „архетипске колибе“ у ствари била прилошка одредба и атрибут који ближе објашњавају и валоризују главни субјекат – егзистенцијални простор човека, и главну радњу – конкретизовање те егзистенције у архитектонски простор.

У том смислу, избор предложених теорија егзистенцијалних простора и природе парадигми постаје сасвим јасан и легитиман. Шта више, и једини могући. Но, када је реч о спознаји тих *одлика* саме синтагме архетипске колибе, односно оних одлика које ближе одређују те архитектонске и егзистенцијалне просторе, усвојена је и теорија архетипова. Заједно са теоријом парадигми, теорија архетипова се потврдила као адекватан метод којим су у дисертацији ближе истражене и објашњене те одлике архетипске колибе.

Расправом о тој њеној првој одредници – архетипичности, утврђено је да ова одлика никако није једнострана и једнолична како се то кроз историју архитектуре често по аутоматизму усвајало. Односно, прихватање модела архетипске колибе Витрувија, или још више Ложијеа, је често било управо производ чистог аутоматизма, без дубљег односа и расправе према питању оправданости те одлуке.

Како је сâмо истањивање показало, разлог лежи у ширим историјским токовима. Наиме, и теорија Витрувија и теорија Ложијеа су у својој

суштаственој основи рационалистичке и материјалистичке, што је у потпуности одговарало западном свету који је на првом месту и истраживао проблем модела архетипских колиба. Просто, када је се у XV и касније XVIII веку јавила појачана тежња ка укључивању овог модела у постојеће архитектонске токове, потреба да се њена парадигма преиспитује или мења једноставно није постојала, нити је уопште била потребна. Парадигма западног научног света и у XV и у XVIII веку је већ сама по себи била и рационалистичка и материјалистичка. Тиме је овакав модел апсолутно одговарао и задовољавао све њене парадигматске, егзистенцијалне потребе.

Касније, у XX веку, не само да је свест према моделу архетипске колибе као почетном моделу архитектуре запостављена, него је и сама потреба ка било каквим дубљим метафизичким, тј. парадигматским одређењима скоро потпуно нестала. Како је показано у истраживању, XX век је означио кулминацију *ratio* и његове материјалности, односно тиме и кулминацију *индиферентности* према тим дубљим, суштаственим питањима неког проблема. Наместо метафизике дошла је само физика, место духа – материјално тело. Наравно, овде се прича о фокусима и акцентима, изузеци у наведеним општим токовима наравно постоје и неки од њих су овде истражени управо као релевантне студије случаја.

Стога, вративши се на покренуто питање „архетипичности“ архетипске колибе, треба закључити да ова одлика заиста није једнострана и једнозначењска, како је то углавном кроз историју архитектуре прихватано. Потпуно супротно томе, истраживање је показало да је архетипичност неке куће једна, условно речено, *променљива* категорија и далеко дубља од значења само *првенства*, или само *угледности* те куће.

Спрам усвојених позадинских теорија, закључено је да је услов за постојање неке архетипичне куће у њеној *парадигматичности* и *суштаствености*. Односно, истраживањем је утврђено да проблем архетипа, у ствари, јесте проблем човекове *парадигматске опредељености*. Тиме, да би нешто било архетип, оно мора бити парадигматично. И још, архетип је архетип само у оквиру његове парадигме која га конституише. Последишно, ван оквира његове парадигме, тај архетип и није архетип. Оно што је на пример архетипично за Византинца, није за Римљанина, и обрнуто. Витрувијева, на пример, визија архетипске куће, сасвим сигурно није прихватљива ни за Византинца, ни за било ког другог човека чија парадигма није исто као

Витрувијева – рационалистичка, материјалистичка, атомистика и сл. Исто тако, ни савремена архитектура, чији су корени унутар егзистенцијалне парадигме и Витрувија и Ложијеа, није одговарајућа за оне који ту парадигму не деле.

Истраживањем је, дакле, утврђено да архетипска кућа јесте и једна дијахронијска појава. Она *није зависна од времена већ од парадигме*. Тиме од метафизике коју та парадигма предвиђа. Она је архетипска не јер је првонастала, већ јер је парадигматична а тиме на првом месту и јер је суштаствена, односно и личносна.

Архитектонска кућа која је суштаствена (човекообразна, личносна) и тиме парадигматична, она је у ствари, и одистински та – архетипична кућа. Истраживањем је постало јасно и да оне најближе референце које дефинишу њене одлике суштаствености и парадигматичности јесу јасно утврђене питањима човекове егзистенцијалне онтологичности, гносеологичности, аксиологичности и методологичности.

Уједно, истраживањем је утврђено да ове одлике парадигматичности и суштаствености, које одређују архетипичност неке куће, у ствари јесу и универзалне одлике сваког егзистенцијалног односно архитектонског простора. Та општа одлика архетипске колибе, у ствари, јесте и управо то што она постаје, како каже Радовић – угледни образац архитектуре.⁵⁹³ Она је својеврсна жижа, једна призма, кроз коју се преламају, сабирају и тиме одређују сви они егзистенцијални и архитектонски простори који у тој жижи виде и деле заједничку творачку, егзистенцијалну парадигму.

Тиме коначно, треба и званично закључити да све постављене хипотезе јесу доказане и како је у овом закључку предочено – потврђене. Уједно, и једна од почетних хипотеза која је архитектонски простор посматрала као конкретизацију егзистенцијалног, допуњена је и дефинисањем посебних одлика тог егзистенцијалног простора – његове суштаствености (личности) и парадигматичности.

Хипотезе су једним делом доказане и потврђене како у првом сегменту изучавања основних одлика и историје развоја модела архетипске колибе, тако и још више унутар појединачних студија случаја. Кроз релевантне примере различитих модела архетипских колиба дефинисаних од стране различитих аутора, утврђено је да су сви ти модели у ствари само продукти конкретних

---

⁵⁹³ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 11–20.

егзистенцијалних парадигми њихових аутора. Те парадигме су условиле креирање најпре јасних егзистенцијалних простора, а затим и њихову симболичку и материјалну конкретизацију на ниво архитектонских простора архетипских колиба. На овај начин, целокупна зависност на релацији архетипска колиба – архитектонски простор – егзистенцијални простор – животна парадигма човека јесте потврђена и разјашњена.

Тиме, поред потврђених хипотеза, остварени су и сви раније одређени циљеви ове дисертације:

- Дефинисати модел архетипске колибе.
- Дефинисати појам архитектонског простора.
- Дефинисати појам егзистенцијалног простора човека и тиме егзистенцијалног простора куће.
- Дефинисати појам егзистенцијалних парадигми и њихове везе са егзистенцијалним и архитектонским простором модела архетипске колибе.

Сублимирано, ове дефиниције гласе:

Модел архетипске колибе јесте најпре терминолошка синтагма која ближе конкретизује (описује) специфичне *архетипичне одлике* неког *архитектонског* простора – тј. његову *суштественост (личност/ човекообразност)* и *парадигматичност*.

Архитектонски простор, у најопштијем смислу, јесте симболичка и материјална конкретизација егзистенцијалног простора човека.

Егзистенцијални простор човека јесте метафизичка конкретизација човековог живота, одређена његовим претходно усвојеним егзистенцијалним парадигмама.

Егзистенцијалне парадигме чине скуп човекових личних уверења којима он дефинише свој простор егзистенције; односно, себе и своју позицију у свету.

Ова његова парадигматска уверења су ближе одређена: онтолошком истином његовог постојања, гносеолошким извором и сврхом постојања, аксиолошким вредностима којим се достиже та сврха постојања, и

методолошким начинима, принципима који управљају тим аксиолошким вредностима.

Овако постављено, произилази закључак и да би у ствари *сваки* егзистенцијални простор могао бити *парадигматичан* јер је већ сам по себи и *суштествен* (*личносан*). Тиме, и сваки архитектонски простор би могао бити и *суштествен* (*личносан*) и *парадигматичан*. Што значи, *свака кућа која је суштествена* (*човекообразна, личносна*) и *тима парадигматична*, има потенцијал да одистински буде и та – *архетипична кућа*, односно *архетипска колиба*.

Сходно свему датом, треба констатовати да ова дисертација има велики значај најпре унутар развоја саме теорије архитектуре. Изведеним истраживањем и добијеним резултатима стиче се реална могућност реактуелизације запостављеног проблема модела архетипске колибе на један интегралан начин. Испитују се запостављени и круцијални односи и везе исконске куће са њеним архитектонским и егзистенцијалним просторним нивоима. Уједно, по први пут се у домену овог проблема постављају питања њене архетипичности (архетипа), суштствености (личности, човекообразности) и парадигматичности. Додатно, први пут се у оквиру овог проблема ставља акценат на посматрање целокупног односа архитектонских и егзистенцијалних простора архетипских колиба кроз призму егзистенцијалних парадигми човека.

Уједно, с обзиром да је у истраживању примењен један интегративни приступ који обухвата анализу проблема како са архитектонског, тако и са философског, културолошког, социолошког, историјског и религијског аспекта, очигледан допринос јесте у стварању могућности једног целовитог и свеобухватног сагледавања дефинисаних комплексних архитектонских проблема.

При том, теорија архетипске колибе на нашим просторима је ретко истраживана област; релевантних истраживања на ту тему практично и нема. Стога, важна вредност и област примене ове дисертације јесте управо у попуњавању те велике научне празнине у нашој средини, али и подстицање будућих истраживања ове, за теорију и праксу архитектуре, незаобилазне проблематике.

Поред теме архетипских колиба, исто важи и за теоријске проблеме архитектонских и егзистенцијалних простора. Ту наравно спада и посебно питање човека, као главног субјекта спрам чијих животних парадигми сваки простор настаје.

Може се закључити и да је у општем смислу на нашим просторима изузетно запостављено питање *метафизике архитектуре*. Дакле, оних проблема који практично чине сам почетак било какве теоријске расправе у архитектури. У том смислу, ова дисертација такође представља значајан допринос постојећем знању.

Поред теоријске корисности, истраживана проблематика потенцијално има и директан утицај на савремену архитектонску праксу.

Како је већ предочено, питање модела архетипске колибе подразумева апстраховање и посебних проблема конституције и одлика архитектонског простора на једном метафизичко-теоријском нивоу. Што је наравно јасно да представља и једно опште проблемско сагледавање датог питања не везано за било какав временски или просторни контекст.

У том смислу, предложене дефиниције архитектонских простора у овој дисертацији потенцијално могу имати значајан практични утицај и на савремену архитектонску праксу.

У самом закључку свега изнесеног, служећи се речима Кристијан Норберг Шульца, треба рећи и да ово истраживање никако не треба схватити као једну *studium complebitur*. Потпуно супротно, ова дисертација представља само једну поставку темеља комплексног проблема, или чак система проблема, потенцијално и целог једног новог истраживачког поља, а који се тиче једног другачијег начина сагледавања како питања модела архетипске колибе, тако и њених општих архитектонских, односно егзистенцијалних просторних нивоа. У наставку истраживања, посебно би требало обратити пажњу на ту суштински битну везу између различитих парадигматских позиција човека и њених архитектонских материјализација и конкретизација. И то, од њених метафизичких почетака, па све до различитих специфичности те симболичке конкретизације, која је у ствари и кључна за уопште постојање могућности превођења егзистенцијалних просторних одредница у реалне архитектонске просторне материјализације.

Dura lex sed lex – строг је закон, али је закон.

Дакле, ма колико било који закон био строг, то је његова секундарна карактеристика. Важније од тога јесте да закон *јесте, да постоји*. Или, да се све око нас у ствари одвија по некој законитости. Тако и представљени законски однос на релацији: модел архетипске колибе – архитектонски простор – егзистенцијални простор – егзистенцијална парадигма човека, свакако јесте комплексан и тиме „строг“, али без обзира на то, он ипак *јесте*. И као законитост по којој се *de facto* одвија живот човека и конституција простора за тај живот, историјски и чињенично постојана, ова законитост не сме и не може бити пренебрегнута.

Но, колико год изгледала комплексна или строга, према овде представљеном истраживању, чини се да ова законитост, потенцијално, ипак јесте и један од начина како достићи онај идеал „уметности живљења“ о којој је тако надахнуто и сетно некада говорио Бернард Рудофски.⁵⁹⁴

Имати такве узвишене идеале јесте нешто што је одувек покретало велика дела архитектуре. Мишел де Монтењ (Michel de Montaigne) би тиме рекао:

„Ко нема луку ка којој ће да броди неће никада имати ни ветар.“⁵⁹⁵

Но, и Аристотел је још у своје време управо архитекте сматрао за људе којима узвишени идеали не би смели бити страни. Он је веровао да такво онтолошко и најпре гносеолошко познавање своје струке јесте посве природно и апсолутно нужно. Према Аристотелу, без тог унутрашњег познања бита архитектуре, њене сврхе и узрока постојања, уколико се бави својом струком само „из навике“, архитект и није архитект већ „обични радник“. Он тиме каже:

„... ми сматрамо да архитекти заслужују већи углед него обични радници, и да су искуснији и паметнији. Ово стога што они познају *узроке* онога што се ради, док обични радници личе на бесловесна бића која раде али раде не знајући шта чине, попут ватре која гори; међутим, док бесловесна бића врше сваку своју функцију по природној склоности, обични радници то чине из навике. Према томе, оно што у нашим очима архитекте чини паметнијим то

---

⁵⁹⁴ Рудофски, *Архитектура Без Архитеката*.

⁵⁹⁵ према: Радовић, *Нови Врт и Стари Кавез*, 204.

није практична вештина, него то што владају теоријом и познају *узроке* (...).⁵⁹⁶

И заиста, ово истраживање, поготову у предложеним студијама случаја, јасно показује да су сви већи умови архитектуре, увек тежили ка одгонетању тих *узрока*, оних вечних питања архитектуре и живота. Увек стављајући испред себе питања суштине, узорка, истине, разлога, они су стварали своје, заиста посебне, и увек личне, архитектонске светове. Без обзира на усвојене стваралачке парадигме, било оне једнострано материјалистичке и рационалистичке, или пак свеобухватно холистичке, овде анализирани архитекти су увек питање вечне истине архитектуре стављали као прво.

Поједини од њих, као на пример Ранко Радовић, ту вечну истину сагледавали су врло поетично и романизирано. Тако, угледајући се на Башлара он помало сетно исказује:

„... ја сам мислио да би се *из кућа* могло путовати – *ка поезији*.“⁵⁹⁷

И још:

„У нашим *кућама*, осим нашега *тела*, живи и наше *срце*.“⁵⁹⁸

Овакав став је, наравно, данас у контексту савремених егзистенцијалних и архитектонских парадигми, скоро потпуно стран. Савремена архитектура би сасвим сигурно исмејала овакав приступ; назвала га непродуктивним и дериватом неких прошлих времена. И наравно не би у томе погрешила јер, ово заиста и јесте мишљење „прошлих времена“. То је парадигматски став који је једноставно другачији од данашње савремене парадигме живота. Али, он је и сасвим легитиман и неоспоран за оне који деле егзистенцијалну парадигму Ранка Радовића.

Тиме је наша интенција управо била усмерена ка указивању проблема човекове слободе, његовог идентитета као нужности за ту слободу, а до чега се неминовно долази кроз спознају сопствених егзистенцијалних уверења, односно најличније егзистенцијалне парадигме.

---

⁵⁹⁶ Аристотел, *Метафизика* (Београд: Paideia, 2017), 4.

⁵⁹⁷ Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 11.

⁵⁹⁸ Ранко Радовић, „Неомерјена Архитектура,“ in *Нови Врт и Стари Кавез* (Нови Сад: Stylos, 2005), 101.

Јер, како је из досадашњег излагања и истакнуто – није свака егзистенција иста. Дужност савремене (па и сваке) архитектуре је да поново спозна запостављене специфичне врсте егзистенција као нужних за нашу савремену егзистенцију. На крају, дужност и сваког човека, је да преиспита и спозна своју сопствену егзистенцију, сопствени идентитет, како би одистински остварио тај узвишени идеал слободе.

Сходно томе, и сам проблем човекове исконске куће, најличнијег и оног *првог* његовог простора, оног који би се могао спознати кроз термин архетипске колибе, спрам данашње парадигме живота и архитектуре скоро је потпуно запостављен. Но, истражујући детаљно поставке овог модела дисертација је утврдила да је његов значај увек постојан и онтолошки битан за целокупно биће и човека и архитектуре.

У том смислу Рикверт такође закључује:

„Поново размишљајући зашто градимо, и због чега градимо, која је сврха градње, архетипска колиба ће, сматрам, задржати своју валидност као оригинални и тиме есенцијални подсетник значења сваке куће за човека; тиме, и за архитектуру.“⁵⁹⁹

„Жеља за обновом (архетипске колибе – прим. аут.) је вечита и неизрецива.“⁶⁰⁰

Зашто до те обнове куће у њеном суштаственим смислу још увек не долази очигледно јесте исто тако парадигматско питање. Ствар је практично само *човековог* парадигматског избора у каквом егзистенцијалном и тиме архитектонском простору жели да оствари свој вид егзистенције. Човек јесте тај који одлучује да ли његова кућа треба бити архетипична или не. Тиме би у ствари требало и закључити да управо проблем *човековог* избора, тј. *њега самог* и тиме његових егзистенцијалних парадигми које тим изборима управљају, јесте оно што заиста чини први и свеодређујући проблем архитектуре.

Сам Ранко Радовић скоро у сваком тексту везаном за питање онтологије архитектуре потенцира проблем човека као *првог*, као узрочног, и каже:

---

⁵⁹⁹ Rykwert, *On Adam's House in Paradise*, 192.

⁶⁰⁰ Rykwert, 192.

„Између човека, његовог начина живота, и куће не може бити разлике.“⁶⁰¹

„Куће су заиста као људи, или још боље – оне су људи“⁶⁰²

„Архитектура је радосна и светла сенка људског живота.“⁶⁰³

Архитектура је, дакле, једна консеквенца човековог живота, али и најпре телеолошка творевина човековог *logos-a*. Све друго, сви алати, материјали и технологије, и сл. јесу само помоћна средства, оруђа, која у ствари чине онај „делатни узрок“⁶⁰⁴, како га Аристотел дефинише. За њега је тај узрок значајан тек на нивоу материјализације суштине, што је само по себи другост и мање битност.

Требало би закључити да свако архитектонско дело у ствари почиње од човека, његове мисли, потреба, или према Аристотеловој терминологији – човека као „*коначног узрока*“⁶⁰⁵. Основ и циљ ма које куће архитектуре никада не може бити она сама (*l'art pour l'art*); већ најпре њен узрок, сврха, *raison d'être*, односно – *човек* којим та кућа, тј. архитектура заиста *јесте*. Или, како би можда суптилније допунио Кант, касније Кјеркегор, једино „субјекат изграђује објекат“⁶⁰⁶. Дакле, једино човек, као субјекат, творац, онај који покреће акцију, може стварати објекат, односно архитектуру. У било којој верзији или облику синтагме „архитектура човека“, он се увек мора схватити као *genitivus subjectivus*. Мора се закључити – једино човек може бити, *јесте*, био је, и остаће, главни субјекат, *разумски*⁶⁰⁷ створене архитектуре.

Најкраће речено – човек *јесте онтолошки предуслов* куће и тиме архитектуре. Без човека, њихово постојање би једноставно било немогуће. И кућа, и шире архитектура, јесу онакве какав је човек; она је она *због и ради* њега.

Тиме, питање *човека*, његове *егзистенције*, његове *парадигме*, а не куће како је Ле Корбизје⁶⁰⁸ својевремено тврдио, *јесте* то кључно проблемско питање архитектуре које на један *онтолошко-гносеолошки* начин до сада није било постављано. Ова дисертација, дакле, представља први корак ка једном таквом

⁶⁰¹ Радовић, *Живи Простор*, 91.

⁶⁰² Радовић, *Нова Антологија Кућа*, 11.

⁶⁰³ према: Шулц, К. (2006.) Предговор, *Егзистенција, простор и архитектура*, Београд: Грађевинска књига

⁶⁰⁴ Аристотел, *Метафизика*.

⁶⁰⁵ Аристотел.

⁶⁰⁶ према: Најдановић, *Философија Историје И.Х. Фихтеа и Други Списи*.

⁶⁰⁷ Архитектуре која је створена од стране разумске интелигенције човека. У овом конкретном случају није реч о архитектури мрава, пчела и сл.

⁶⁰⁸ Ле Корбизје, *Ка Правој Архитектури*.

интегралном, суштаственом, личносном, парадигматичном, архетипичном, сагледавању проблема најуже архитектонске теорије.

У том духу и Јустин Поповић, иако сам не архитекта, заокружује целокупну расправу и констатује да:

„Проблеми друштва (тима архитектуре – прим. аут.) када се сведу на своје основне елементе, нису друго до проблем личности само помножен бројем свих индивидуа које сачињавају друштво. Човек, самим тим што је човек, члан је друштвене заједнице и у њу уноси своју психофизичку садржину и проблематику. Но, проблематика човека и човечанства у основи је једна иста. Проблеми истине и правде, живота и смрти, добра и зла, бесмртности и вечности, неба и земље, муче и човека и човечанство. Али, најпре човека као индивидуу, па онда човечанство као колектив.

Логички се намеће закључак:

*ко реши проблем човека, решио је проблем друштва
(а тима и архитектуре).⁶⁰⁹*

---

⁶⁰⁹ Поповић, *Православна Црква и Екуменизам*, 93.

Литература

Архетипска колиба/студије случаја – примарна истраживања:

1. Bleijenberg, Linda, and Maarten Delbeke. "The Afterlife of Vitruvian Origin Myths in Eighteenth-Century Conjectural Histories of Architecture." *Arethusa* 49 (January 1, 2016): 199–213. <https://doi.org/10.1353/are.2016.0007>.
2. Boesiger, Willy. *Le Corbusier : Complete Works (Oeuvre Complete) in Eight Volumes*. 11 edition. Basel: Birkhäuser Architecture, 1995.
3. Jencks, Charles. *Le Corbusier and the Tragic View of Architecture*. First Edition. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1973.
4. Küreli, Ece. "Laugier vs Durand: Revisiting Primitive Hut in the Classical Architectural Discourse." *Yedi*, no. 15 (January 1, 2016): 111–20.
5. Laugier, Marc-Antoine. *An Essay on Architecture*. Los Angeles: Hennessey & Ingalls, Inc., 2009.
6. Madden, Edward H. "Transcendental Influences on Louis H. Sullivan and Frank Lloyd Wright." *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 31, no. 2 (1995): 286–321.
7. Neveu, Marc J. "On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History." *Journal of Architectural Education* 65, no. 2 (2012): 137–39. <https://doi.org/10.1111/j.1531-314X.2011.01182.x>.
8. Pfeiffer, Bruce Brooks, and Gerald Nordland, eds. *Frank Lloyd Wright: In the Realm of Ideas*. 1st edition. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1988.
9. Rudofsky, Bernard. *The Prodigious Builders: Notes toward a Natural History of Architecture with Special Regard to Those Species That Are Traditionally Neglected or Downright Ignorant*. 1st Edition. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977.
10. Rykwert, Joseph. *On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History*. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.
11. Schulz, Christian Norberg-. *Existence Space and Architecture*. 1st Edition edition. London: Littlehampton Book Services Ltd, 1971.
12. ———. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. London: Academy Editions, 1980.
13. ———. *Intentions in Architecture*. Revised ed. edition. Cambridge, Mass: The MIT Press, 1968.

14. Weiner, Jesse. "Transcending Lucretius: Vitruvius, Atomism, and the Rhetoric of Monumental Permanence." *Helios* 43, no. 2 (2016): 133–61.
<https://doi.org/10.1353/hel.2016.0006>.
15. Wright, Frank Lloyd. *The Living City*. New American Library, 1963.
16. ———. *The Natural House*. New York: Horizon Press, 1954.
17. Елијаде, Мирча. *Мит о Вечном Повратку*. Загреб: Јасенски и Турк, 2007.
18. ———. *Свето и Профано*. Нови Сад: ИК Зорана Стојановића, 2003.
19. ———. *Слике и Символи*. Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, 2010.
20. Јевтић, Милош. *Слојевити Путеви Ранка Радовића*. Београд: Графиком, 2005.
21. Кулетин-Ђулафић, Ирена. *Естетичка Теорија Архитектуре Марка-Антоана Ложијеа*. Београд: Архитектонски факултет, 2011.
22. Ле Корбизје. *Ка Правој Архитектуре*. Београд: Грађевинска књига, 1999.
23. ———. *Начин Размиљања о Урбанизму*. Београд: Грађевинска књига, 1974.
24. ———. *Путовање На Исток*. Лозница: Карпос, 2008.
25. ———. *Разговори Са Студентима Архитеконских Школа*. Лозница: Карпос, 2013.
26. ———. *Савремена Кућа Достојна Људи*. Београд: Грађевинска књига, 1956.
27. Мекартер, Роберт. *Френк Лојд Рајт*. Београд: Клио, 2013.
28. Радовић, Ранко. "Етика Архитектонских Форми." *Политика*. January 15, 1977.
29. ———. *Живи Простор*. Београд: Независна издања, 1979.
30. ———. "Замагљивање Народне Градитељске Традиције." In *Традиционална Архитектура Црне Горе; Искуства, Поуке, Видици*, edited by Душан Вуксановић. Подгорица: Грађевински факултет, 2005.
31. ———. "Неомерена Архитектура." In *Нови Врт и Стари Кавез*. Нови Сад: Stylos, 2005.
32. ———. *Нова Антологија Кућа*. Београд: Грађевинска књига, 2001.
33. ———. *Нови Врт и Стари Кавез*. Нови Сад: Stylos, 2005.
34. ———. *Савремена Архитектура, Између Сталности и Промена Идеја и Облика*. Нови Сад: Stylos, 2001.
35. Рудофски, Бернард. *Архитектура Без Архитеката*. Београд: Грађевинска књига, 1976.
36. Хајдегер, Мартин. ... "… Песнички Станује Човек..." In *Мишљење и Певање*. Београд: Нолит, 1982.

37. ———. *Битак и Време*. Београд: Службени гласник, 2007.
38. ———. “Грађење, Становање, Мишљење.” In *Мишљење и Певање*. Београд: Нолит, 1982.
39. ———. *Мишљење и Певање*. Београд: Нолит, 1982.
40. Шулиц, Кристијан Норберг. *Егзистенција, Простор, Архитектура*. Београд: Грађевинска књига, 2000.
41. ———. *Интенције у Архитектури*. Загреб: Јасенски и Турк, 2009.
42. ———. *Становање: Станиште, Урбани Простор, Кућа*. Београд: Грађевинска књига, 1990.

**Егзистенцијалне парадигме/истраживачке парадигме/методологија
– примарна истраживања:**

1. Alexander, Christopher, HansJoachim Neis, and Maggie Moore Alexander. *The Battle for the Life and Beauty of the Earth: A Struggle Between Two World-Systems*. 1 edition. New York: Oxford University Press, 2012.
2. Babbie, Earl R. *The Basics of Social Research*. 6 edition. Belmont, CA: Cengage Learning, 2013.
3. Blaikie, Norman. *Approaches to Social Enquiry: Advancing Knowledge*. 2 edition. Cambridge: Polity, 2007.
4. Bogdan, Robert, and Sari Knopp Biklen. *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theories and Methods, Fifth Edition*. 5th edition. Boston, Mass: Pearson, 2006.
5. Bogdanovic, Jelena. “Rethinking the Dionysian Legacy in Medieval Architecture: East and West.” In *Dionysius the Areopagite between Orthodoxy and Heresy*, edited by Filip Ivanovic. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011.
6. Carroll, Timothy. “Theology as an Ethnographic Object: An Anthropology of Eastern Christian Rupture.” *Religions* 8, no. 7 (July 2017): 114.
<https://doi.org/10.3390/rel8070114>.
7. Charlton, Bruce G. “The Vital Role of Transcendental Truth in Science.” *Medical Hypotheses* 72, no. 4 (April 1, 2009): 373–76.
<https://doi.org/10.1016/j.mehy.2008.12.008>.
8. Chickering, Arthur W., Jon C. Dalton, and Liesa Stamm. *Encouraging Authenticity and Spirituality in Higher Education*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2005.

9. Creswell, John W. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Third edition. Los Angeles: SAGE Publications, Inc, 2012.
10. Creswell, John W., and J. David Creswell. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 5 edition. SAGE Publications, Inc, 2017.
11. Crowe, Norman. *Nature and the Idea of a Man-Made World: An Investigation into the Evolutionary Roots of Form and Order in the Built Environment*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997.
12. Denzin, Norman K., and Yvonna S. Lincoln, eds. *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Fifth edition. Los Angeles: SAGE Publications, Inc, 2017.
13. Ellverson, Anna-Stina. *Dual Nature of Man: Study in the Theological Anthropology of Gregory of Nazianzus*. Uppsala : Stockholm: Uppsala University, 1981.
14. Groat, Linda N. *Architectural Research Methods, 2nd Edition*. 2 edition. Amsterdam ; Boston: Wiley, 2013.
15. Grossberg, Lawrence, Cary Nelson, and Paula Treichler, eds. *Cultural Studies*. 1 edition. New York: Routledge, 1991.
16. Guba, Egon G., and Yvonna S Lincoln. "Chapter 6 : Competing Paradigms in Qualitative Research." In *Handbook of Qualitative Research*, edited by Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln, 105–17. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 1994.
17. Gustafson, James M. *A Sense of the Divine: The Natural Environment from a Theocentric Perspective*. First Printing edition. Cleveland, Ohio: Pilgrim Pr, 1994.
18. ———. *Ethics from a Theocentric Perspective 1*. 1st Edition edition. Vol. 1. Chicago: University Of Chicago Press, 1981.
19. ———. *Ethics from a Theocentric Perspective 2*. Vol. 2. Chicago: Univ of Chicago Pr, 1984.
20. Hoffman, Andrew, and Lloyd Sandelands. "Getting Right with Nature: Anthropocentrism, Ecocentrism and Theocentrism." *Organization & Environment* 18 (October 1, 2004). <https://doi.org/10.1177/1086026605276197>.
21. Holmes, Colin, and David Lindsay. "In Search of Christian Theological Research Methodology." *SAGE Open* 8, no. 4 (October 1, 2018): 2158244018809214. <https://doi.org/10.1177/2158244018809214>.
22. Leach, Neil, ed. *Architecture and Revolution*. 1 edition. London ; New York: Routledge, 1999.

23. Lemons, J. Derrick, ed. *Theologically Engaged Anthropology*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2018.
24. Lincoln, Yvonna S., and Egon Guba. *Naturalistic Inquiry*. 1st edition. Beverly Hills, Calif: SAGE Publications, 1985.
25. Lincoln, Yvonna S., and Egon G. Guba. *The Constructivist Credo*. New York: Routledge, 2013.
26. Makombe, Godswill. "An Expose of the Relationship between Paradigm, Method and Design in Research." *The Qualitative Report* 22, no. 12 (December 25, 2017): 3363–82.
27. Mertens, Donna M. "What Comes First? The Paradigm or the Approach?" *Journal of Mixed Methods Research* 6, no. 4 (October 1, 2012): 255–57. <https://doi.org/10.1177/1558689812461574>.
28. Purzycki, Benjamin Grant, Coren Apicella, Quentin D. Atkinson, Emma Cohen, Rita Anne McNamara, Aiyana K. Willard, Dimitris Xygalatas, Ara Norenzayan, and Joseph Henrich. "Moralistic Gods, Supernatural Punishment and the Expansion of Human Sociality." *Nature* 530, no. 7590 (February 2016): 327–30. <https://doi.org/10.1038/nature16980>.
29. Ritchie, Jane. *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. Second edition. London: SAGE Publications Ltd, 2013.
30. Robbins, Joel. "Social Thought and Commentary: Anthropology and Theology: An Awkward Relationship?" *Anthropological Quarterly* 79, no. 2 (2006): 285–94.
31. Sandelands, Lloyd E. *Man and Nature in God*. 1 edition. New Brunswick, N.J: Transaction Publishers, 2004.
32. Schubart, Walter. *Russia and Western Man (Европа и Длува Востока)*. F. Ungar Pub. Co, 1950.
33. Solovyov, Vladimir. *The Crisis of Western Philosophy: Against Positivism*. Hudson, N.Y: Lindisfarne Books, 1996.
34. Spengler, Oswald. *The Decline of the West: Volume I, Form and Actuality, and Volume II, Perspectives of World-History*. Translated by Charles F. Atkinson. Reprint edition. Alfred A. Knopf, 1932.
35. Talbot, Alice-Mary, Slobodan Curcic, Sarah T. Brooks, Anna Ballian, Annemarie Weyl Carr, Arne Effenberger, Jannic Durand, et al. *Byzantium: Faith and Power*. Edited by Helen C. Evans. New York: Metropolitan Museum of Art, 2013.
36. Tanyi, Ruth A. "Towards Clarification of the Meaning of Spirituality." *Journal of Advanced Nursing* 39, no. 5 (September 2002): 500–509.

37. Биговић, Радован. *Од Свечовека До Богочовека*. Београд: Рашка школа, 1998.
38. Кадијевић, Александар. *Архитектура и Дух Времена*. Београд: Грађевинска књига, 2010.
39. Соловјов, Владимир. *Исток и Запад*. Београд: ИК Зорана Стојановића, 2014.
40. Турен, Ален. *Нова Парадигма За Боље Разумевање Савременог Друштва*. Београд: Службени гласник, 2011.
41. Харари, Јувал Ноа. *Хомо Деус: Кратка Историја Сутрашњице*. Београд: Лагуна, 2018.
42. Џенкс Чарлс. *Нова Парадигма у Архитектури*. Београд: Орион арт, 2007.
43. Шпенглер, Освалд. *Пропаст Запада*. Београд: Утопија, 2010.

Архетипска колиба/студије случаја/допунске теорије - секундарна истраживања:

1. Alberti, Leon Battista. *On the Art of Building in Ten Books*. Translated by Joseph Rykwert, Neil Leach, and Robert Tavernor. Revised ed. Edition. Cambridge, Mass London: The MIT Press, 1991.
2. Alexander, Christopher. *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. 1 edition. Oxford University Press, 2018.
3. ———. *Notes on the Synthesis of Form*. Underlining edition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1964.
4. ———. *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe, Book 1 - The Phenomenon of Life*. Berkeley, Calif: Center for Environmental Structure, 2002.
5. ———. *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe, Book 2 - The Process of Creating Life*. Berkeley, Calif: Center for Environmental Structure, 2002.
6. ———. *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe, Book 3 - A Vision of a Living World*. Berkeley, Calif: Center for Environmental Structure, 2005.
7. ———. *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe, Book 4 - The Luminous Ground*. Berkeley, Calif: Center for Environmental Structure, 2004.
8. ———. *The Oregon Experiment*. 1 edition. New York: Oxford University Press, 1975.

9. ———. *The Timeless Way of Building*. New York, NY: Oxford University Press, 1979.
10. Alexander, Christopher, Hajo Neis, Artemis Anninou, and Ingrid King. *A New Theory of Urban Design*. New York: Oxford University Press, 1987.
11. Barrie, Thomas. *House and Home: Cultural Contexts, Ontological Roles*. 1 edition. London ; New York: Routledge, 2017.
12. ———. *Spiritual Path, Sacred Place*. 1st edition. Boston: Shambhala, 1996.
13. ———. *The Sacred In-Between: The Mediating Roles of Architecture*. 1 edition. Milton Park, Abingdon, Oxon ; New York: Routledge, 2010.
14. Barrie, Thomas, and Julio Bermudez. *Architecture, Culture, and Spirituality*. 1 edition. Farnham, Surrey, England ; Burlington, VT: Routledge, 2016.
15. Barrie, Thomas, Julio Bermudez, Anat Geva, and Randall Teal. “Architecture, Culture & Spirituality (ACS) Creating a Forum for Scholarship and Discussion of Spirituality and Meaning in the Built Environment - White Paper.” ACS, 2007.
16. Bermudez, Julio, and Bermudez Julio, eds. *Transcending Architecture: Contemporary Views on Sacred Space*. 1st Edition edition. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2015.
17. Blier, Suzanne Preston. *The Anatomy of Architecture: Ontology and Metaphor in Batammaliba Architectural Expression*. 1st US-1st Printing Edition. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
18. Bogdanovic, Jelena, ed. *Perceptions of the Body and Sacred Space in Late Antiquity and Byzantium (2018)*. London: Routledge, 2018.
19. ———, ed. *The Framing of Sacred Space. The Canopy and the Byzantine Church*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
20. Buchanan, Peter. “The Big Rethink Part 4: The Purposes of Architecture.” *Architectural Review*. Accessed February 22, 2019. <https://www.architectural-review.com/essays/campaigns/the-big-rethink/the-big-rethink-part-4-the-purposes-of-architecture/8628284.article>.
21. ———. “The Big Rethink Part 5: Transcend And Include The Past.” *Architectural Review*. Accessed February 22, 2019. <https://www.architectural-review.com/essays/campaigns/the-big-rethink/the-big-rethink-part-5-transcend-and-include-the-past/8629373.article>.
22. Chadwick, Henry. *Early Christian Thought and the Classical Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1984.
23. Ciuffi, Valentina. “Rem Koolhaas Is Stating ‘the End’ of His Career, Says Peter Eisenman.” *Dezeen*, June 9, 2014. <https://www.dezeen.com/2014/06/09/rem-koolhaas-at-the-end-of-career-says-peter-eisenman/>.

24. Curcic, Slobodan. *Architecture in the Balkans: From Diocletian to Suleyman the Magnificent, c. 300-1550*. New Haven: Yale University Press, 2010.
25. ———. “The Church as a Symbol of the Cosmos in Byzantine Architecture and Art.” In *Heaven and Earth. 1. Art of Byzantium from Greek Collections*, edited by Anastasia Drandaki, Demetra Papnikola-Bakirtzi, and Anastasia Tourta, 102–8. Washington, DC: Hellenic Ministry of Culture and Sports and the Benaki Museum, Athens, 2013.
26. Curcic, Slobodan, Evangelia Hadjistryphonos, Kathleen E. McVey, and Helen G. Saradi. *Architecture as Icon: Perception and Representation of Architecture in Byzantine Art*. Princeton, N.J. : New Haven: Princeton University Art Museum, 2010.
27. Curcic, Slobodan, and Ricard Krauthajmer. *Early Christian and Byzantine Architecture: 4th (Fourth) Edition*. New Haven: Yale University Press, 1992.
28. ———. *Ranohriscanska i vizantijska arhitektura*. Beograd: Gradjevinska knjiga, 2007.
29. Day, Christopher. *Places of the Soul: Architecture and Environmental Design as a Healing Art*. 2 edition. Amsterdam: Architectural Press, 2003.
30. ———. *Spirit and Place*. 1 edition. Oxford: Architectural Press, 2002.
31. Drandaki, Anastasia, Demetra Papnikola-Bakirtzi, and Anastasia Tourta. *Heaven and Earth. 1. Art of Byzantium from Greek Collections*. Washington, DC: Hellenic Ministry of Culture and Sports and the Benaki Museum, Athens, 2013.
32. Ene D-Vasilescu, Elena. *Heavenly Sustenance in Patristic Texts and Byzantine Iconography: Nourished by the Word*. New Approaches to Byzantine History and Culture. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.
33. Esler, Philip Francis, ed. *The Early Christian World*. Second edition. Routledge Worlds. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017.
34. Florensky, Pavel. *At the Crossroads of Science & Mysticism: On the Cultural-Historical Place and Premises of the Christian World-Understanding*. Translated by Boris Jakim. New York: Semantron Press, 2014.
35. Gardner, Michael, Laziz Hamani, Boris Vervoordt, and Michael James Gardner. *Axel Vervoordt: Portraits of Interiors*. Flammarion, 2019.
36. Golitzin, Alexander. *Mystagogy: A Monastic Reading of Dionysius Areopagita*. Edited by Bogdan G. Bucur. Collegeville, Minnesota: Cistercian Publications, 2014.
37. Hale, Jonathan A. “Gottfried Semper’s Primitive Hut as an Act of Self-Creation.” *Arq: Architectural Research Quarterly* 9, no. 1 (March 2005): 45–49.

38. Harries, Karsten. "Building and Dwelling." In *The Ethical Function of Architecture*, Reprint edition. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1998.
39. ———. "Philosophy and the Task of Architecture." *Journal of Architectural Education* 40, no. 2 (January 1, 1987): 29–30.
<https://doi.org/10.1080/10464883.1987.10758422>.
40. ———. *The Ethical Function of Architecture*. Reprint edition. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1998.
41. Hathaway, Ronald F. *Hierarchy and the Definition of Order in the Letters of Pseudo-Dionysius*. The Hague: M. Nijhoff, 1970.
42. Holl, Steven, Juhani Pallasmaa, and Alberto Perez-Gomez. *Questions of Perception: Phenomenology of Architecture*. 2 edition. San Francisco, CA: William K Stout Pub, 2007.
43. Ivanovic, Filip. "Man's Position in Cosmos According to Dionysius the Areopagite and Gregory Palamas." In *Triune God: Incomprehensible but Knowable – The Philosophical and Theological Significance of St Gregory Palamas for Contemporary Philosophy and Theology*, edited by Constantinos Athanasopoulos, 180–89. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2015.
44. ———. "Maximus the Confessor's Conception of Beauty." *International Journal of the Classical Tradition* 22, no. 2 (2015).
45. ———. "Philosophy as a Way of Life in Maximus the Confessor." In *Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy*, edited by Konstantine Boudouris, 5–9, 2018.
46. Ivanović, Filip. *Symbol & Icon: Dionysius the Areopagite and the Iconoclastic Crisis*. Eugene, Or: Pickwick Publications, 2010.
47. Ivanovic, Filip. "Union with and Likeness to God: Deification According to Dionysius the Areopagite." In *Visions of God and Ideas on Deification in Patristic Thought*, by M. J. Edwards and Elena Ene D- Vasilescu. Accessed February 19, 2019.
https://www.academia.edu/30794945/Union_with_and_Likeness_to_God_Deification_According_to_Dionysius_the_Areopagite.
48. ———. "Vizuelni Aspekt Oboženja Po Dionisiju Areopagitu." *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* 47 (2010).
49. Jencks, Charles. *Architecture Today*. Revised edition. New York: Harry N Abrams Inc, 1988.
50. Jencks, Charles, and Karl Kropf, eds. *Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture*. 1st edition. Chichester: Academy Press, 1997.

51. Johnson, Dominic D. P. "Anthropology: Hand of the Gods in Human Civilization." *Nature* 530, no. 7590 (February 2016): 285–87.
<https://doi.org/10.1038/nature16879>.
52. Johnson, Philip. *Mies Van Der Rohe*. 3rd Edition. New York : Boston: Museum of Modern Art, 1978.
53. Jones, Mr Lindsay. *The Hermeneutics of Sacred Architecture: Experience, Interpretation, Comparison*. Cambridge, MA: Center for the Study of World Religions, 2000.
54. Jordan, R. Furneaux. *A Concise History of Western Architecture*. Harcourt Brace Jovanovich, 1980.
55. Kelly, Michael. *Encyclopedia of Aesthetics*. Oxford University Press, 1998.
56. Kharlamov, Vladimir. *The Beauty of the Unity and the Harmony of the Whole: The Concept of Theosis in the Theology of Pseudo-Dionysius the Areopagite*. Wipf & Stock Pub, 2009.
57. Koolhaas, Rem. *Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan*. New York: The Monacelli Press, 1997.
58. ———. *Fundamentals: 14th International Architecture Exhibition-- La Biennale Di Venezia*. Venice: Marsilio Editori, 2014.
59. Koolhaas, Rem, and Irma Boom. *Rem Koolhaas: Elements of Architecture*. Köln: TASCHEN, 2018.
60. Koolhaas, Rem, Bruce Mau, and Hans Werlemann. *S M L XL*. 2nd edition. New York, N.Y: Monacelli Press, 1997.
61. Koolhaas, Rem, Stephan Petermann, Stephan Trüby, and Manfredo di Robilant. *Elements*. Edited by James Westcott. Box edition. Venezia: Marsilio, 2014.
62. Lidov, Alexei. "Creating the Sacred Space. Hierotopy as a New Field of Cultural History." *Spazi i Percorsi Sacri*, 2012.
63. ———. "Heavenly Jerusalem. The Byzantine Approach." *Jewish Art*, 1998.
64. ———. "Hierotopy. The Creation of Sacred Spaces as a Form of Creativity and Subject of Cultural History." In *Hierotopy. Creation of Sacred Spaces in Byzantium and Medieval Russia*. Moscow: Progress-tradition, 2006.
65. Lobell, John. *Between Silence & Light: Spirit in the Architecture of Louis P. Kahn*. Shambhala, 1999.
66. Louth, Andrew. "'Beauty Will Save the World': The Formation of Byzantine Spirituality." *Theology Today* 61, no. 1 (April 1, 2004): 67–77.
<https://doi.org/10.1177/004057360406100108>.
67. ———. *St John Damascene: Tradition and Originality in Byzantine Theology*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

68. Mango, Cyril, ed. *The Oxford History of Byzantium*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2002.
69. March, 27, and 2012 By Peter Buchanan. "The Big Rethink Part 4: The Purposes of Architecture." *Architectural Review*. Accessed February 22, 2019.
<https://www.architectural-review.com/essays/campaigns/the-big-rethink/the-big-rethink-part-4-the-purposes-of-architecture/8628284.article>.
70. Maslow, Abraham H. *Hierarchy of Needs: A Theory of Human Motivation*. www.all-about-psychology.com, 2011.
71. Mathew, Gervase. *Byzantine Aesthetics*. 1st American Edition edition. Viking Press, 1964.
72. Michelis, P. A. "Byzantine Art as a Religious and Didactic Art." *The British Journal of Aesthetics* 7, no. 2 (April 1, 1967): 150–57.
<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/7.2.150>.
73. ———. "Comments on Gervase Mathew's 'Byzantine Aesthetics.'" *The British Journal of Aesthetics* 4, no. 3 (July 1, 1964): 253–62.
<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/4.3.253>.
74. Mitrovic, Branko. *Philosophy for Architects*. Princeton Architectural Press, 2012.
75. Nigdelis, Pantelis, Richard Ascough, Melanie Johnson-DeBaufre, Thea Stefanidou-Tiveriou, Christine Thomas, Helmut Koester, Slobodan Curcic, James Skedros, and Anastasios Antonaras. *From Roman to Early Christian Thessalonike: Studies in Religion and Archaeology*. Edited by Laura Nasrallah, Charalambos Bakirtzis, and Steven J. Friesen. Cambridge, Mass: Harvard Divinity School, 2011.
76. Ousterhout, Robert. "Secular Architecture." In *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261*, edited by Helen Evans and William Wixom. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1997.
77. ———. "The Holy Space: Architecture and the Liturgy." In *Heaven on Earth - Art and the Church in Byzantium*, edited by Linda Safran. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1998.
78. Pallasmaa, Juhani. *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. 3 edition. Chichester: Wiley, 2012.
79. Perez-Gomez, Alberto. *Architecture and the Crisis of Modern Science*. 60221st Edition. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1985.
80. Popović Mojsilović, Svetlana. "The Byzantine Monastery: Its Spatial Iconography and the Question of Sacredness." In *Hierotopy. Creation of Sacred Spaces in Byzantium and Medieval Russia*, edited by Aleksej Lidov Mihailovič. Moscow: Progress-tradition, 2006.

81. Procopius, and H. B. Dewing. *On Buildings*. Reprinted. 7 vols. The Loeb Classical Library 343. Cambridge, Mass: Harvard Univ. Press, 2002.
82. Putnam, Caroline Canfield. *Beauty in the Pseudo-Denis*. Catholic University of America Press, 1960.
83. Ruskin, John. *The Poetry of Architecture*. Loki's Publishing, 2017.
84. ———. *The Seven Lamps of Architecture*. Scholar's Choice, 2015.
85. Sachs, Dr Harrison. *ERG Theory, Maslow's Need Hierarchy, And How Alderfer's ERG Explanation Of Motivations Differs From Maslow's Hierarchy Of Needs*. Independently published, 2020.
86. Salingaros, Nikos. *A Theory of Architecture*. Vajra Publications, 2016.
87. ———, ed. *Anti-Architecture and Deconstruction: The Triumph of Nihilism*. Vajra Publications, 2016.
88. Salingaros, Nikos A. "The Derrida Virus." *Telos: Critical Theory of the Contemporary* 2003, no. 126 (2003): 66–82.
89. Schwarz, Rudolf. *The Church Incarnate The Sacred Function Of Christian Architecture*. Nabu Press, 2011.
90. Semper, Gottfried. *Style in the Technical and Tectonic Arts; or, Practical Aesthetics*. Translated by Harry Mallgrave and Michael Robinson. 1st Edition. Los Angeles: Getty Research Institute, 2004.
91. ———. *The Four Elements of Architecture and Other Writings*. Reissue Edition. Cambridge New York New Rochelle, Melbourne Sydney: Cambridge University Press, 2011.
92. Sullivan, Louis H. *The Tall Office Building Artistically Considered*. Philadelphia: J.B. Lippincott Co., 1896.
93. Tatakis. *Byzantine Philosophy*. Indianapolis, IN: Hackett Publishing Co, Inc, 2002.
94. Tatakis, Basil N. *Christian Philosophy in the Patristic and Byzantine Tradition*. Edited by George Dion Dragas. Rollinsford, N.H.: Orthodox Research Institute, 2007.
95. Tatarkiewicz, Wladyslav. *History of Aesthetics*. Edited by J. Harrell and C. Barrett. Facsimile Ed edition. Bristol: Thoemmes Continuum, 1999.
96. Tuan, Yi-Fu. *Place, Art, and Self*. First Edition edition. Santa Fe, N.M. ; Staunton, Va: Center for American Places, 2004.
97. ———. *Romantic Geography: In Search of the Sublime Landscape*. 1 edition. Madison: University of Wisconsin Press, 2014.
98. ———. *Space and Place: The Perspective of Experience*. First Edition edition. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977.

99. Tuan, Yi-Fu, and Martha A. Strawn. *Religion: From Place to Placelessness*. Chicago, Ill: Center for American Places, 2010.
100. Vervoordt, Axel. *The Story Of A Style*. 1st edition. New York: Assouline Publishing, 2001.
101. ———. *Wabi Inspirations*. 1st Edition edition. Paris: Flammarion, 2011.
102. Vervoordt, Axel, and Christian Sarramon. *Timeless Interiors*. Paris : New York: Flammarion, 2007.
103. Zografidis, George. "Byzantine Aesthetics." In *Encyclopedia of Medieval Philosophy: Philosophy between 500 and 1500*, edited by Henrik Lagerlund. Springer Netherlands, 2011.
104. Zumthor, Peter. *Atmospheres*. 5th Printing. edition. Basel: Birkhäuser Architecture, 2006.
105. ———. *Thinking Architecture*. 3rd edition. Boston: Birkhäuser Architecture, 2010.
106. Ареопагит, Дионисије. *Дела, Corpus Areopagiticum*. Translated by Слободан Продић. Шибеник: Истина - Епархија далматинска, 2012.
107. Арсић, Велимир. "Етика и Естетика (Морал и Уметност)." *Теолошки Погледи IX*, no. 3 (1976).
108. ———. "Етичка Слобода Воље и Научно-Психолошки Детерминизам." *Теолошки Погледи VIII*, no. 3 (1975).
109. ———. "Проблем Морала у Социологији и Историјском Материјализму." *Теолошки Погледи XII*, no. 4 (1979).
110. Асунто, Розарио. *Теорија о Лепом у Средњем Веку*. Београд: Српска књижевна задруга, 1975.
111. Башлар, Гастон. *Поетика Простора*. Чачак: Градац, 2005.
112. Берђајев, Николај. *О Човековом Ропству и Слободи*. Београд: Логос, 2001.
113. ———. *Човек и Машина*. Београд: Логос, 2002.
114. Бичков, Виктор. *2000 Лет Христјанской Културе Sub Specie Aesthetica. В 2 Томах*. Университетская книга, 1999.
115. ———. *Византијска Естетика - Теоријски Проблеми*. Београд: Просвета, 1991.
116. ———. *Естетика Отаца Цркве*. 1st ed. Београд: Службени гласник, 2010.
117. ———. *Кратка Историја Византијске Естетике*. 1st ed. Београд: Службени гласник, 2012.

118. Буле, Етјен-Луј. *Архитектура: Есеј о Уметности*. Београд: Грађевинска књига, 1999.
119. Велимировић, Николај. “Наука о Закону (Номологија).” In *Сабрана Дела, Књига 5*, 1st ed. 5. Шабац: Глас цркве, 2013.
120. ———. “Ниче и Достојевски.” In *Сабрана Дела, Књига 2*, 1st ed. 2. Шабац: Глас цркве, 2013.
121. ———. “Речи о Свечовеку.” In *Сабрана Дела, Књига 4*, 1st ed. 4. Шабац: Глас цркве, 2013.
122. ———. “Символи и Сигнали.” In *Сабрана Дела, Књига 5*, 1st ed. 5. Шабац: Глас цркве, 2013.
123. Витрувије, Марко Полио. *Десет Књига о Архитектури*. Београд: Грађевинска књига, 2006.
124. Влахос, Јеротеј. “Православна Гносеологија.” In *Православна Психотерапија*, edited by Јован Србуљ, 3rd ed. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2010.
125. Георгијевич Мајоров, Генадиј. *Формирање Средњовековне Философије*. Београд: Графос, 1982.
- 126.
127. Гиденс, Ентони. *Последице Модерности*. Београд: Филип Вишњић, 1998.
128. Григорије Палама. *Тријаде*. Шибеник: Истина - Епархија далматинска, 2008.
129. Дамњановић, Милан, Бранислава Милијић, and Драган Жуњић, eds. *Естетско и Свето*. Ниш: Градина, 1994.
130. Дебљовић Ристић, Невена. “Theology and the Eastern Orthodox Church Architecture Interpretation of the Triadological Principle.” *European Journal of Science and Theology* 10, no. 1 (2014).
131. ———. “Источнохришћанска Тријадологија у Архитектури Владарских Задужбина Средњовековне Србије.” Универзитет у Београду, архитектонски факултет, 2013.
132. ———. “Однос Теолошке Мисли и Архитектонске Праксе у Процесу Настајања Сакралног Градитељства Током Рановизантијског Периода.” In *Ниш и Византија Зборник Радова X*, Vol. X. Ниш: град ниш универзитет у нишу православна епархија нишка нишки културни центар, 2012.
133. Дебор, Ги. *Друштво Спектакла*. Београд: Анархистичка библиотека, 2003.

134. Динуловић, Радивоје. “Идеолошка Функција Архитектуре у Друштву Спектакла.” Београд, 2012.
135. Ђорђевић, Драгољуб, ed. *Повератак Светог?* Ниш: Градина, 1994.
136. Зеви, Бруно. *Како Гледати Архитектуру*. Београд: Клуб младих архитеката, 1966.
137. Јевремовић, Петар. *Тело, Фанатизам, Символ*. 2nd ed. Београд: Службени гласник, 2012.
138. ———. “Хришћанство и Култура.” *Источник* 11, no. 41 (2002).
139. Јунг, Густав. *Психологија Несвесног*. Нови Сад: Матица српска, 1977.
140. Лазих, Милорад. *Естетичка Схватања Светог Саве*. Независно издање, 1998.
141. ———. *Православна Естетика Стефана Првовенчаног*. Епархија Рашкопризренска, 1994.
142. ———. *Српска Естетика Аскетизма*. Задужбина Светог манастира Хиландара, 2008.
143. ———. *Теологија Лепоте*. Београд: Отачник, 2007.
144. Леду, Клод-Никола. *Архитектура Из Угла Уметности, Обичаја и Законодавства*. Београд: Грађевинска књига, 2002.
145. Линч, Кевин. *Слика Једног Града*. Београд: Грађевинска књига, 1974.
146. Лос, Адолф. *Орнамент и Злочин*. Загреб: Младост, 1952.
147. Лука Војно-Јасенички. “Дух, Душа и Тело у Хришћанству и Науци.” In *Христов Лекар и Исцелитељ Последњих Времена*, edited by Јован Србуљ, 4th ed. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2016.
148. Манзаридис, Георгије. *Време и Човек*. Београд: Богословски факултет, 2003.
149. ———. *Глобализација и Универзалност*. Београд: Службени гласник, 2011.
150. Мацукас, Никос. *Свет, Човек, Заједница: По Светоме Максиму Исповеднику*. Нови Сад: Беседа, 2007.
151. Мерло-Понти, Морис. *Феноменологија Перцепције*. Београд: Круг, 1990.
152. Милетић Абрамовић, Љиљана. *Паралеле и Контрасти: Српска Архитектура 1980-2005*. Београд: Музеј примењене уметности, 2007.
153. Острогорски, Георгије. *Сабрана Дела*. 6 vols. Београд: Просвета, 1969.
154. Панајотис, Христу. *Тајна Бога, Тајна Човека*. Београд: Богословски факултет, 1997.

155. Пијаже, Жан. “Конструкција Стварности.” In *Психологија Детета*. Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, 1990.
156. ———. *Психологија Детета*. Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, 1990.
157. Подскалски, Герхард. *Теологија и Философија у Византији*. Београд: ПБФ, 2010.
158. Поповић, Јустин. “Гносеологија Светог Исака Сирина.” In *Подвижничка Слова*, by Исаак Сирин, 3rd ed. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2016.
159. ———. *О Духу Времена*. Политика, Народна књига, 2005.
160. ———. “Философија и Религија Ф.М. Достојевског.” In *Сабрана Дела Светог Јустина Новог у 30 Књига, Књига 6*. Београд: Наследници оца Јустина и Манастир Ћелије, 1998.
161. ———. “Хуманистичка и Богочовечанска Култура.” In *Православна Црква и Екуменизам*, 3rd ed. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2009.
162. ———. “Хуманистичко и Богочовечанско Друштво.” In *Православна Црква и Екуменизам*, 3rd ed. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2009.
163. ———. “Човек Или Богочовек.” In *Православна Црква и Екуменизам*, 3rd ed. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2009.
164. Продић, Слободан. “Утицај Списа Дионисија Псеудо Ареопагита На Развој Владарске Идеологије Немањића.” In *Дела, Corpus Areopagiticum*. Шибеник: Истина - Епархија далматинска, 2012.
165. Пушић, Љубинко. *Град Без Лица*. Нови Сад: Медитеран, 2009.
166. Раичевић, Андреа, and Владимир Стевановић. “Поетика простора Гастона Башлара: инверзни сановник за тумачење мишљења грађењем.” *Архитектура и урбанизам*, no. 51 (December 24, 2020): 20–32.
<https://doi.org/10.5937/a-u0-28495>.
167. Роси, Алдо. *Архитектура Града*. Београд: Грађевинска књига, 2008.
168. Татаркјевич, Владислав. *Историја Шест Појмова*. Београд: Нолит, 1980.

Општа знања:

1. “Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus.” Accessed February 13, 2021. <https://dictionary.cambridge.org/>.
2. “Dictionary by Merriam-Webster.” Accessed February 13, 2021. <https://www.merriam-webster.com/>.
3. Erickson, Peter. “Hegel and the Origins of Art.” *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 55, no. 3 (August 12, 2019): 229–50. <https://doi.org/10.3138/seminar.55.3.2>.
4. Gerson, Lloyd P., ed. *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*. Reprint edition. 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
5. Ivanović, Filip. *Desiring the Beautiful: The Erotic-Aesthetic Dimension of Deification in Dionysius the Areopagite and Maximus the Confessor*. Washington, D.C: Catholic University of America Press, 2019.
6. Ivanovic, Filip. “Dionysius the Areopagite on Justice.” *Studia Patristica* 68 (2013): 231–36.
7. ———. “Nevidljiva Ljepota i Njene Vidljive Predstave: Estetika Dionisija Areopagita.” *Humanističke Studije* 3 (2017).
8. ———. “The Eternally and Uniquely Beautiful: Dionysius the Areopagite’s Understanding of the Divine Beauty.” *International Journal of Philosophy and Theology* 75, no. 3 (2014): 188–204.
9. Lactantius. *The Works of Lactantius*. Edited by William Fletcher. 2 vols. Wentworth Press, 2016.
10. Locke, John. *The John Locke Collection*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.
11. Louth, Andrew. *The Origins of the Christian Mystical Tradition: From Plato to Denys*. 2nd edition. Oxford ; New York: Oxford University Press, USA, 2007.
12. Lucretius. *On the Nature of Things: De Rerum Natura*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995.
13. Seachris, Joshua W. “The Sub Specie Aeternitatis Perspective and Normative Evaluations of Life’s Meaningfulness: A Closer Look.” *Ethical Theory and Moral Practice* 16, no. 3 (June 1, 2013): 605–20. <https://doi.org/10.1007/s10677-012-9379-y>.
14. Sedley, David. “Epicurus’ Theological Innatism.” In *Epicurus and the Epicurean Tradition*, edited by Jeffrey Fish and Kirk R. Sanders, 29–52. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511921704.003>.

15. Soccio, Douglas J. *Archetypes of Wisdom: An Introduction to Philosophy*. 9 edition. Boston, MA: Cengage Learning, 2015.
16. Tertullian. *The Complete Works of Tertullian*. Edited by Arthur Cleveland Coxe. Translated by Alexander Roberts and James Donaldson, 2011.
17. Wolfson, Harry Austryn. *The Philosophy of the Church Fathers: Volume 1, Faith, Trinity, Incarnation, Third Revised Edition*. Revised edition. Cambridge: Harvard University Press, 1970.
18. Аристотел. *Метафизика*. Београд: Paideia, 2017.
19. ———. *О Души*. Београд: Paideia, 2012.
20. ———. *О Небу: О Постојању и Пронадању*. Београд: Paideia, 2009.
21. Ацовић, Драгомир. *Речник Појмова Ликовних Уметности и Архитектуре*. Београд: Завод за уџбенике, САНУ, 2014.
22. Берђајев, Николај. *Философија Слободе*. Београд: Логос, 2006.
23. Боеглин, Марта. *Академско Писање Корак По Корак*. Београд: Академска књига, 2010.
24. Вадим Миронович, Лурје. *Историја Византијске Философије*. Нови Сад: ИК Зорана Стојановића, 2010.
25. Васиљевич Гогољ, Николај. *Сабрана Дела*. 6 vols. Београд: Југославијапублик, 1991.
26. Даничић, Ђура, Вук Караџић, and Николај Велимировић, trans. *Свето Писмо Старог и Новог Завета*. Београд: Глас цркве, 2008.
27. Декарт, Рене. *Метафизичке Медитације*. Београд: Завод за уџбенике, 2012.
28. Дијадох, Прокло. *Основе Теологије*. Загреб: Наклада љевак, 1997.
29. Достојевски, Фјодор Михаилович. *Браћа Карамазов*. 1st ed. Београд: Лагуна, 2016.
30. ———. *Злочин и Казна*. 1st ed. Београд: Лагуна, 2016.
31. ———. *Сабрана Дела*. 1st ed. 14 vols. Београд: Лагуна, 2016.
32. Жуњић, Слободан. *Бог Филозофа у Антици*. Београд: Отачник, 2016.
33. ———. *Логика и Теологија*. Београд: Отачник, 2012.
34. Зизјулас, Јован. *Од Маске До Личности*. Београд: Хришћанска мисао, 1998.
35. Иљин, Иван. *Пут Духовне Обнове*. Београд: Логос, 2008.
36. ———. *Пут Ка Очигледности*. Београд: Логос, 2012.
37. ———. *Религиозни Смисао Философије*. Београд: Логос, 2013.
38. Кант, Имануел. *Критика Практичког Ума*. Београд: Досије, 2017.
39. Клајн, Иван, and Милан Шипка. *Велики Речник Страних Речи и Изрази*. Нови Сад: Прометеј, 2012.

40. Најдановић, Димитрије. *Философија Историје И. Х. Фихтеа и Други Списи*. Београд: Јасен, 2003.
41. Ниче, Фридрих. *Воља За Моћ*. Београд: Дерета, 2012.
42. ———. *С Оне Стране Добра и Зла/Генеологија Морала*. Београд: Дерета, 2011.
43. ———. *Тако Је Говорио Заратустра*. Београд: Алгоритам, 2014.
44. Његош, Петар II Петровић. *Горски Вијенац - Луча Микрокозма*. Београд: Алгоритам, 2014.
45. ———. *Луча Микрокозма*. Подгорица; Цетиње: Октоих; Светигора, 2001.
46. Петровић, Александар. “Претпоставке Метафизике Свејединства Код Прокла.” Accessed February 26, 2019.
<https://www.rastko.rs/filosofija/apetrovic/apetrovic-proklo.html>.
47. Платон. *Држава*. Београд: Дерета, 2013.
48. ———. *Закони*. Београд: Дерета, 2004.
49. ———. *Одбрана Сократова*. Београд: Дерета, 2015.
50. Плотин. *Енеаде + Index Rerum*. 6 vols. Београд: Књижевне новине, 1984.
51. Поповић, Јустин. *Философске Урвине*. Београд: Наследници оца Јустина и Манастир Ћелије, 1987.
52. Русо, Жан-Жак. *Друштвени Уговор; О Пореклу и Основима Неједнакости Међу Људима; Расправа о Наукама*. Београд: Филип Вишњић, 2016.
53. Свети Максим Исповедник. *Свети Максим Исповедник - Изабрана Дела: Подвижничко Слово, Главе о Љубави, Мистагогија*. Translated by Артемије Радосављевић. Београд: А. Радосављевић, 2019.
54. Сент-Егзипери, Антоан де. *Мали принц*. Београд: Laguna, 2016.
55. Серафим Роуз. “Нихилизам: Корен Револуције Модерног Доба.” In *Светлост Са Запада; Живот и Учење Оца Серафима Роуза*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2004.
56. ———. “Философија Апсурда.” In *Светлост Са Запада; Живот и Учење Оца Серафима Роуза*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2004.
57. Соловјов, Владимир. *Из Историје Философије*. Нови Сад: ИК Зорана Стојановића, 2015.
58. Спиноза, Барух. *Етика*. 3rd ed. Београд: БИГЗ, 1983.
59. ———. *Кратка Расправа о Богу, Човеку и Његовој Срећи*. Београд: Дерета, 2011.
60. Татакис, Василије. *Византијска Философија*. Београд: Јасен, 2002.

61. Хегел, Георг Вилхелм. *Наука Логике*. Београд: Просвета, 1973.
62. Хјум, Дејвид. *О Страстима*. Београд: Букафел Е.О.Н, 2018.
63. Шестов Лав. *Potestas Clavium*. Београд: Логос, 2002.
64. Шопенхауер, Артур. *Свет Као Воља и Представа*. Београд: Службени гласник, 2005.
65. Штирнер, Макс. *Једини и Његово Власништво*. Загреб: Центар за културну дјелатност, 1976.

Попис илустрација

Илустрација 1: Први човек и његова кућа – цртеж Филарета, око 1465. г.
преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 2: Први човек и његова кућа – цртеж Филарета, око 1465. г.
преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 3: Први човек и његов заклон – цртеж Ледуа, око 1774. г.
преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 4: Прва архитектура за првог човека – Цртеж Ј. М. Гандија под називом: „Архитектура: Њен природни модел“, 1838. г.

преузето: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joseph_Gandy_001.jpg

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 5: Витрувијев Адам – цртеж Филарета, око 1465. г.
преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 6: Откриће ватре према Витрувију – цртеж Цезара Цезаринија, око 1521. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 7: Откриће ватре према Витрувију – цртеж Ђанбатисте Капоралија, око 1536. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 8: Откриће ватре према Витрувију – цртеж Мартина и Гујона, око 1547. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 9: Откриће ватре према Витрувију – цртеж Ривиуса, око 1548. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 10: Архетипска колиба према Витрувију – цртеж Цезара Цезарина, око 1521. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 11: Архетипска колиба према Витрувију – цртеж Ванбатисте Капоралија, око 1536. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 12: Архетипска колиба према Витрувију – цртеж Мартина и Гујона, око 1547. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 13: Архетипска колиба према Витрувију – цртеж Ривиуса, око 1548. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 14: Развој архетипске колибе – цртеж Ђовани Русконија, око 1590. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 15: Развој архетипске колибе – цртеж Ђовани Русконија, око 1590. г.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 16: Развој архетипске колибе – цртеж Клод Пероа, око 1673.

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

**Илустрација 17: Развој архетипске колибе – цртеж Жак-Франсис
Блондела око 1675. г.**

преузето: <https://originsofarchitecture.wordpress.com/2012/12/28/origin-myths-in-renaissance-vitruvius-editions/>

приступљено: 18.6.2021.

**Илустрација 18: Архетипска колиба по Ложијеу – гравура Шарл Есена за
друго издање „Есеја о архитектури“ Ложијеа, 1755. г.**

преузето: <https://i.pinimg.com/originals/b1/69/0f/b1690f6f0244eed2d84b840c01614230.jpg>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 19: Архетипска колиба – цртеж Вилијам Шамбера, око 1759.

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

Илустрација 20: Архетипска колиба – цртеж Вилијам Шамбера, око 1759.

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

Илустрација 21: Архетипска колиба – цртеж Вилијам Шамбера, око 1759.

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

**Илустрација 22: Архетипска колиба – цртеж Франческа Милиције око
1768. г.**

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

**Илустрација 23: Архетипска колиба – цртеж Клод-Николе Ледуа, око
1774. г.**

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

Илустрација 24: Архетипска/карипска колиба – цртеж Готфрида Семпера, око 1851. г.

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

Илустрација 25: Архетипска колиба – цртеж Ежен Виоле ле Дика, око 1875. г.

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

Илустрација 26: Архетипска колиба/Ромулова колиба – цртеж Ђиакомо Бонија, око 1900. г.

преузето: Rykwert, Joseph. On Adam's House in Paradise: The Idea of the Primitive Hut in Architectural History. 1st edition. New York: Museum of Modern Art, 1972.

Илустрација 27: слављење богиње „разума“ у Нотр Даму 1793. године.

преузето: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52509803t/f1.item%2%A0>
приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 28: Француски рококо – хотел Суибиз (*Soubise*), Париз

преузето: <https://www.invaluable.com/blog/baroque-art-rococo-art/>
приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 29: Гравура Шарл Есена за друго издање „Есеја о архитектури“ Ложијеа 1755. године – приказ настанка прве куће

преузето: <https://i.pinimg.com/originals/b1/69/0f/b1690f6f0244eed2d84b840c01614230.jpg>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 30: величање новог доба – модерна машина-ауто за модерну машину-кућу

преузето: <https://www.ccardesignnews.com/concept-car-of-the-week/concept-car-of-the-week-le-corbusiers-voiture-minimum-1936/24910.article>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 31: механицистичка идеја виле Савоје као Ле Корбизјеов модел архетипске колибе

преузето: <http://www.greyroom.org/issues/70/81/the-architectural-postcard-photography-cinema-and-modernist-mass-media/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 32: механицистичка идеја Партенона, као извор сазнања који је обликовао вилу Савоју

преузето: <https://www.greece-is.com/the-optical-illusions-that-make-the-parthenon-perfect/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 33: Ле Корбизјеов предлог „Озареног града“ – материјализација и конкретизација „истих потреба човека“

преузето: <https://conversations.e-flux.com/t/urban-planning-needs-to-re-center-the-human/8723>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 34: *Unité d'Habitation* у Марсеју – материјализација и конкретизација „истих потреба човека“

преузето: <https://www.architecturedecollection.fr/product/duplex-moderne-cite-radieuse-marseille-lecorbusier/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 35: капела Роншан – математички дух као примарна методологија

преузето: <https://afasiaarchzine.com/tag/le-corbusier/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 36: човек сагледан кроз тело; лево – Ле Корбизјеов „Модулор“ десно – величање човекових телесних пропорција спрам „Модулора“

преузето: <https://www.architecturedecollection.fr/product/duplex-moderne-cite-radieuse-marseille-lecorbusier/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 37: лево – архетипска колиба као монашка келија са Свете Горе; десно – Ле Корбизјеова архетипска колиба као вила Савоја

преузето: <https://www.blod.gr/lectures/o-le-corbusier-sto-agion-oros/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 38: Кућа Кауфман; симбиоза природне и грађене средине

преузето: <https://www.architecture.org/news/historic-chicago/5-things-you-didnt-know-about-frank-lloyd-wright-buildings/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 39: Јусонијска кућа Зимерман; интеграција са природом као доминантна тема

преузето: <https://www.bostonmagazine.com/property/2017/06/05/frank-lloyd-wright-zimmerman-house/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 40: кућа Цејкоб, камин као централни елемент

преузето: <https://www.archdaily.com/908517/8-buildings-by-frank-lloyd-wright-nominated-for-unesco-world-heritage-status/5d232fed284dd163a3000217-8-buildings-by-frank-lloyd-wright-nominated-for-unesco-world-heritage-status-photo>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 41: кућа Роби: трпезаријски сто као засебна целина – дневна зона

преузето: <https://boingboing.net/2018/08/13/this-queen-for-a-day-image-ser.html>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 42: кућа Тирана; преплитање ентеријера и екстеријера

преузето: <https://www.6sqft.com/own-frank-lloyd-wrights-horseshoe-shaped-tiranna-home-in-new-canaan-ct-for-8m/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 43: номадска егзистенција и номадска кућа; лево у Вијетнаму, десно на Гвинеји

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 44: подземне куће и насеља у Кини спрам животних услова и одабране парадигме живота

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 45: дело људских руку, природе и/или исконских сила – лево приказ цркве Св. Ђорђа исклесане у стеновитом тлу у Етиопији; десно приказ монашке келије у Кападокији, у издубљеној стени настале вајањем „исконских сила стварања“

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 46: архетипска колиба као номадски шатор за номадску егзистенцију

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 47: природне архетипске колибе за монашки избор егзистенције

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 48: лево приказ Метеора, десно приказ ман. Св. Симон-Петар

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 49: кућа-чамац као архетипска колиба за народе чија се животна егзистенција константно одвија на води

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 50: лево – архетипске колибе као куће на шиповима у Кини; десно – куће на дрвету на новој Гвинеји; за народе чија је егзистенција везана за висину

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 51: сакрални однос према спремиштима за храну у Шпанији

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 52: сакрални однос према спремиштима за храну у Португалу

преузето: Рудофски, Бернард. Архитектура Без Архитеката. Београд: Грађевинска књига, 1976.

Илустрација 53: поштовање стварања и уметности живљења – манастир Фугтал (*Phugtal*), Индија

преузето: <https://lh4.ggpht.com/-dCymvL5r8uY/UpWivWplzNI/AAAAAAAAAuD4/5R8mWkHF6V8/phugtal-monastery-1%25255B21%25255D.jpg?imgmax=800>
приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 54: илустрација Хајдегеровог моста као места кроз поштовање „четворства“ – човека и земље, божанства и неба

преузето: <https://www.archdaily.com/433305/pedestrian-bridge-miro-rivera-architects/52485819e8e44ecb170002ad-pedestrian-bridge-miro-rivera-architects-photo>
приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 55: илустрација колибе у Шварцвалду – архитектонски простор колибе настао према човековој способности егзистенције

преузето:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/A_Peasant%27s_house%2C_Black_Forest%2C_Baden%2C_Germany-LCCN2002713563.jpg

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 56: Хајдегерава колиба на обронцима Црне шуме у Тоднаубергу – вернакуларна градња, уклапање у контекст

преузето: <http://thinkingplace.org/heidegger/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 57: Хајдегерава колиба крај извора у Тоднаубергу – вернакуларна градња, дрвена конструкција, шиндра као облога на крову и зидовима

преузето: <http://thinkingplace.org/heidegger/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 58: напуштена и рунирана вила Савоја између 1941-1997; кућа за механицистичког и профаног човека

преузето: <https://architecturehereandthere.com/2014/09/17/villa-savoye-corbusier-delory/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 59: Угао куће одабран за хијерофаније – конекцију профаног и светог

преузето: <https://i.pinimg.com/originals/21/58/16/215816f3495351ba0fc8c5e964ec0e0a.jpg>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 60: Црква Свете Софије – симболизација „Центра света“

преузето: <https://newseu.cgtn.com/news/2020-07-12/Pope-Francis-very-distressed-over-Hagia-Sophia-S4II9k6QoM/index.html>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 61: Храм Христовог гроба, Јерусалим – „Центар света“

преузето: <https://www.roadunraveled.com/blog/two-days-jerusalem-holy-land/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 62: налазиште Гобекли Тепе у Турској – материјални докази да је развој цивилизације и прве куће потекао од сакралних потреба и прве грађевине у виду храма

преузето: <https://tepetelegrams.wordpress.com/photos/>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 63: илустрација домаће куће-цркве (*Domus Ecclesia*) Св. Апостола Петра, Кападокија

преузето: https://madainproject.com/house_of_saint_peter

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 64: илустрација различитог доживљаја домене – сакрални човек доживљава сакрално кроз метафизичко тумачење пејзажа; профани човек доживљава профано кроз физичко тумачење пејзажа

преузето: <https://medium.com/@georgeannsack/the-spiritual-malady-2117610da9aa>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 65: спомен кућа на Тјентишту – „и корисна и духовна; и идеја и форма; и прошлост и будуће, и лично и заједничко; (...) и споља и изнутра (...) и као заклон и као веровање“

преузето: <https://www.flickr.com/photos/149875687@N06/32707904435>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 66: спомен кућа на Тјентишту – архетип

преузето: <https://forum.cdm.me/showthread.php?203141-Spomenici-Narodnooslobodila%26%23269%3Bke-borbe/page2>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 67: спомен кућа на Тјентишту – вернакуларна и симболичка конкретизација, материјализација једне егзистенције, једне специфичне животне парадигме

преузето: <https://www.flickr.com/photos/149875687@N06/32707904435>

приступљено: 18.6.2021.

Илустрација 68: стара Црногорска кућа – „жудња за истинском архитектуром“

преузето: <http://www.caffemontenegro.me/index.php/vijesti/494-kuce-koje-pricaju-o-pama>

приступљено: 18.6.2021.

Попис дијаграмских приказа

Дијаграмски приказ 1: Сублимиране основне поставке истраживања:

Дијаграмски приказ 2: Развојна шема: човек и његова егзистенцијална парадигма – основни елементи архитектонског простора (центар, путања, површина)

Дијаграмски приказ 3: Идентификација типолошких критеријума егзистенцијалних и архитектонских простора модела архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама:

Дијаграмски приказ 4: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према рационалистичко-природној парадигми Марк Антоан Ложијеа:

Дијаграмски приказ 5: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према рационалистичко-механизираној парадигми Ле Корбизјеа:

Дијаграмски приказ 6: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према јусонијској парадигми Френк Лојд Рајта:

Дијаграмски приказ 7: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према вернакуларно-холистичкој парадигми Бернарда Рудофског:

Дијаграмски приказ 8: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према поетски онто-тео-логичној парадигми Мартин Хајдегера:

Дијаграмски приказ 9: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према сакралној парадигми Мирча Елијадеа:

Дијаграмски приказ 10: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према профаној парадигми Кристијан Норберг Шульца:

Дијаграмски приказ 11: класификације типолошких критеријума егзистенцијалног и архитектонског простора архетипске колибе према духовно-телесној парадигми Ранка Радовића:

Дијаграмски приказ 12: Збирна типолошка класификација егзистенцијалних простора (човека) архетипске колибе према парадигматским позицијама одабраних аутора

Дијаграмски приказ 13: Збирна типолошка класификација архитектонских простора (човека) архетипске колибе према парадигматским позицијама одабраних аутора

Дијаграмски приказ 14: Типолошки модели егзистенцијалних и архитектонских простора архетипске колибе према различитим парадигматским позицијама:

План третмана података

Назив пројекта/истраживања
Типолошки модели архетипске колибе кроз писану историју и теорију архитектуре
Назив институције/институција у оквиру којих се спроводи истраживање
Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука
Назив програма у оквиру ког се реализује истраживање
1. Опис података
1.1 Врста студије   <i>Укратко описати тип студије у оквиру које се подаци прикупљају</i>   У овој студији нису прикупљани подаци.   1.2 Врсте података   а) квантитативни   б) квалитативни   1.3. Начин прикупљања података   а) анкете, упитници, тестови   б) клиничке процене, медицински записи, електронски здравствени записи   в) генотипови: навести врсту _____   г) административни подаци: навести врсту _____   д) узорци ткива: навести врсту _____   ђ) снимци, фотографије: навести врсту _____   е) текст, навести врсту _____   ж) мапа, навести врсту _____   з) остало: описати _____   1.3 Формат података, употребљене скале, количина података   1.3.1 Употребљени софтвер и формат датотеке: а) Excel фајл, датотека _____   б) SPSS фајл, датотека _____   с) PDF фајл, датотека _____   д) Текст фајл, датотека _____

е) JPG фајл, датотека _____

ф) Остало, датотека _____

1.3.2. Број записа (код квантитативних података)

а) број варијабли _____

б) број мерења (испитаника, процена, снимака и сл.) _____

1.3.3. Поновљена мерења

а) да

б) не

Уколико је одговор да, одговорити на следећа питања:

а) временски размак измедју поновљених мера је

_____

б) варијабле које се више пута мере односе се на

_____

в) нове верзије фајлова који садрже поновљена мерења су именоване као

_____

Напомене: _____

Да ли формати и софтвер омогућавају дељење и дугорочну валидност података?

а) Да

б) Не

Ако је одговор не, образложити _____

_____

2. Прикупљање података

2.1 Методологија за прикупљање/генерисање података

2.1.1. У оквиру ког истраживачког нацрта су подаци прикупљени?

а) експеримент, навести тип _____

б) корелационо истраживање, навести тип _____

ц) анализа текста, навести тип _____

д) остало, навести шта _____

2.1.2 Навести врсте мерних инструмената или стандарде података специфичних за одређену научну дисциплину (ако постоје).

2.2 Квалитет података и стандарди

2.2.1. Третман недостајућих података

а) Да ли матрица садржи недостајуће податке? Да Не

Ако је одговор да, одговорити на следећа питања:

а) Колики је број недостајућих података? _____

б) Да ли се кориснику матрице препоручује замена недостајућих података? Да Не

в) Ако је одговор да, навести сугестије за третман замене недостајућих података

2.2.2. На који начин је контролисан квалитет података? Описати

2.2.3. На који начин је извршена контрола уноса података у матрицу?

---

3. Третман података и пратећа документација

3.1. Третман и чување података

3.1.1. Подаци ће бити депоновани у _____
репозиторијум.

3.1.2. URL адреса

3.1.3. DOI

3.1.4. Да ли ће подаци бити у отвореном приступу?

а) Да

б) Да, али после ембарга који ће трајати до

в) Не

Ако је одговор не, навести разлог _____

3.1.5. Подаци неће бити депоновани у репозиторијум, али ће бити чувани.

Образложење

3.2 Метаподаци и документација података

3.2.1. Који стандард за метаподатке ће бити примењен?

3.2.1. Навести метаподатке на основу којих су подаци депоновани у репозиторијум.

Ако је потребно, навести методе које се користе за преузимање података, аналитичке и процедуралне информације, њихово кодирање, детаљне описе варијабли, записа итд.

3.3 Стратегија и стандарди за чување података

3.3.1. До ког периода ће подаци бити чувани у репозиторијуму?

3.3.2. Да ли ће подаци бити депоновани под шифром? Да Не

3.3.3. Да ли ће шифра бити доступна одређеном кругу истраживача? Да Не

3.3.4. Да ли се подаци морају уклонити из отвореног приступа после извесног времена?

Да Не

Образложити

---

4. Безбедност података и заштита поверљивих информација

Овај одељак МОРА бити попуњен ако ваши подаци укључују личне податке који се односе на учеснике у истраживању. За друга истраживања треба такође размотрити заштиту и сигурност података.

4.1 Формални стандарди за сигурност информација/података

Истраживачи који спроводе испитивања с људима морају да се придржавају Закона о заштити података о личности

(https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html) и одговарајућег институционалног кодекса о академском интегритету.

4.1.2. Да ли је истраживање одобрено од стране етичке комисије? Да Не

Ако је одговор Да, навести датум и назив етичке комисије која је одобрила истраживање

4.1.2. Да ли подаци укључују личне податке учесника у истраживању? Да Не

Ако је одговор да, наведите на који начин сте осигурали поверљивост и сигурност информација везаних за испитанике:

- а) Подаци нису у отвореном приступу
- б) Подаци су анонимизирани
- ц) Остало, навести шта

---

5. Доступност података

5.1. Подаци ће бити

- а) јавно доступни
- б) доступни само уском кругу истраживача у одређеној научној области
- ц) затворени

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести под којим условима могу да их користе:

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести на који начин могу приступити подацима:

5.4. Навести лиценцу под којом ће прикупљени подаци бити архивирани.

---

6. Улоге и одговорност

6.1. Навести име и презиме и мејл адресу власника (аутора) података

6.2. Навести име и презиме и мејл адресу особе која одржава матрицу с подацима

6.3. Навести име и презиме и мејл адресу особе која омогућује приступ подацима другим истраживачима
